МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Тарас ВАЙДА
Максим КОРНІЄНКО

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК З БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Довідкове видання для курсантів, студентів та слухачів закладів вищої освіти МВС України



МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Одеський державний університет внутрішніх справ

Т. С. Вайда, М. В. Корнієнко

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК З БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Довідкове видання для курсантів, студентів
та слухачів закладів вищої освіти МВС України

Видавництво
«Юридика»
2026

УДК 355.233(038)
В14

Рецензенти:

В. М. Василенко, перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, підполковник поліції;

Д. В. Лісовенко, заступник начальника Військової академії (м. Одеса) з наукової роботи, кандидат технічних наук, доцент, полковник;

А. В. Бурангулов, завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку
Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 26 травня 2026 року)

Термінологічний словник з базової загальновійськової підготовки обговорено на засіданні кафедри професійних та спеціальних дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 8 травня 2026 року)

Вайда Т. С.

В14 Термінологічний словник з базової загальновійськової підготовки : довідкове видання для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України / Т. С. Вайда, М. В. Корнієнко. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2026. – 520 с.

ISBN 978-617-8804-12-1

У термінологічному словнику систематизовано 845 термінів і категорій з БЗВП з врахуванням вимог чинного законодавства про мобілізацію та мобілізаційну підготовку, про проходження військової служби. Категоріальний апарат характеризує основні напрями службово-бойової діяльності ЗСУ, розкриває особливості життєдіяльності бійця та військового підрозділу під час ведення війни. Використано дефініції нормативно-правових актів різних відомств, що стосуються військової сфери, міжнародного гуманітарного права, тактичної медицини, психологічної підготовки, військово-патріотичного виховання особового складу тощо.

Видання призначене для здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України. Може використовуватися військовослужбовцями різних видів сил та родів військ ЗСУ, резервістами, працівниками ТЦК та СП, правоохоронцями, науково-педагогічними працівниками профільних кафедр, вчителями ЗСО, які викладають навчальний предмет «Захист України».

УДК 355.233(038)

© Т. С. Вайда, М. В. Корнієнко, 2026
© ОДУВС, 2026

ISBN 978-617-8804-12-1

ЗМІСТ

Прийняті скорочення 25

Скорочення, що використовуються у формі первинної облікової документації № 001/о «Первинна медична картка», № 002/о «Картка постраждалого» 29

Вступне слово від авторів 32

Передмова 47

А

Авангáрд 67
Автоматизóвані робóчі місця́ користувачі́в *(міжнародне гуманітарне право, МВС)* 67
Агітаці́йно-просві́тницька робóта щóдо незастосува́ння протипіхóтних мі́н *(протимінна діяльність)* 67
Анéксія *(за міжнародним гуманітарним правом)* 68
Апартеї́д *(за міжнародним гуманітарним правом)* 68
Апатри́ди *(за міжнародним гуманітарним правом)* 68
Ар'єргáрд 68

Б

Бáзова загальновійськóва підготóвка (*скороч. БЗВП*) 69
Бенефіціáри *(міжнародне гуманітарне право)* 70
Бі́женці (*за міжнародним гуманітарним правом*) 70
Бі́женці й апатри́ди (*за міжнародним гуманітарним правом*) 70
Бі́й (*військ.*) 70
Бі́й в отóченні та ви́хід із отóчення 71
Блокпóст (*військ., воєнний стан*) 73
Бойове́ чергува́ння (*військ.*) 73
Бойови́й імунітéт 74
Бойови́й поря́док 74
Бойовий порядок механізованого взводу 74
Бойовий порядок механізованого відділення 75
Бойова лінія відділення 75
Маневрена група 75
Вогнева група 75
Бойова машина піхоти (бронетранспортер) 75
Бойовий порядок танкового взводу 75
Бойові́ дії (*військ.*) 75
Боєприпáси, що́ не́ ви́бухнули 76
Бойове́ забезпéчення (*військ.*) 76
Рóзвідка 76
Охорóна 86
Зáхист від збрóї мáсового ураження 87
Радіоелектрóнна боротьбá (в батальйоні) 91
Тактúчне маскува́ння (в батальйоні, роті) 93
Інженéрне забезпéчення 94
Забезпéчення радіаці́йного, хімі́чного, біологі́чного зáхисту 97
Бойови́й Прáпор військóвої части́ни ЗСУ 100
Бойові́ дії 100
Бронюва́ння військовозобов'я́заних 100

В

Ветера́ни ві́йни (*юрид.*) . . . 103
Ви́була із стро́ю осо́ба (*за міжнародним гуманітарним правом*) . . . 103
Вибухо́ва речови́на (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 103
Вибухо́вий при́стрій (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 103
Вибухо́ві матеріа́ли (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 103
Вибухо́ві речови́ни (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 103
Вибухонебезпе́чні боєприпа́си (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 104
Вибухонебезпе́чні предме́ти (*скороч. ВНП) (МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 104
Вибухонебезпе́чні предме́ти-на́слідки війни́ (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 104
Ви́вчення но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва . . . 104
Ви́вчення но́рм МГП у систе́мі операти́вної (бойово́ї) підгото́вки . . . 104
Ви́вчення но́рм МГП у ВВНЗ та військо́вих навча́льних підро́зділах ЗВО́ . . . 110
Ви́ди військо́вої слу́жби . . . 110
Ви́ди Збройних Си́л Украї́ни . . . 111
Сухопу́тні війська́ ЗСУ . . . 111
Пові́тряні Си́ли ЗСУ . . . 111
Військо́во-Морські́ Си́ли ЗСУ . . . 111
Окре́мі роди́ си́л ЗСУ́ . . . 111
Си́ли спеціа́льних опера́цій . . . 111
Си́ли територіа́льної оборо́ни Збро́йних Си́л Украї́ни . . . 111
Си́ли логі́стики Збро́йних Си́л Украї́ни . . . 112
Си́ли підтри́мки Збро́йних Си́л Украї́ни . . . 112
Меди́чні си́ли Збро́йних Си́л Украї́ни . . . 112
Си́ли безпіло́тних систе́м ЗСУ́ . . . 112
Окре́мі роди́ ві́йськ ЗСУ . . . 112
Деса́нтно-штурмові́ війська́ (ДШВ) Збро́йних Си́л Украї́ни . . . 112
Військова́ зв'язку́ та́ кібербезпе́ки . . . 112
Ви́д меди́чної допомо́ги . . . 113
Викладацька діяльність (*для організації освітнього процесу з БЗВП*) . . . 113
Ви́ключена терито́рія (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 113
Ви́ключення (розблокува́ння) терито́рії нетехні́чним обсте́женням (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 113
Викона́ння військо́вого вита́ння (*військ.*) . . . 113
Викона́ння прийо́мів з карабі́ном пі́д ча́с ру́ху (*військ.*) . . . 120
Викона́ння прийо́мів і́з збро́єю на́ мі́сці (*військ.*) . . . 121
– автомат і́з поло́ження «на́ реми́нь» бере́ться «на́ гру́ди» . . . 121
– автома́т із скла́даним прикла́дом і́з поло́ження «на́ реми́нь» бере́ться «на́ гру́ди» . . . 122
– автома́т і́з поло́ження «на́ гру́ди» бере́ться «на́ реми́нь» . . . 122
– автома́т і́з скла́даним прикла́дом і́з поло́ження «на́ гру́ди» в положення «на ремінь» . . . 123
– карабі́н (ручни́й кулеме́т) ві́д ноги́ в поло́ження «на́ реми́нь» . . . 123

– карабі́н (ручни́й кулеме́т) з поло́ження «на́ реміня́» у поло́ження «до́ но́ги» 123
– ро́тний кулеме́т у поло́ження «на́ реміня́» і́ «до́ ноги́» 124
– карабі́н ві́д ноги́ в поло́ження «на плече́» 124
– карабі́н до́ ноги́ з поло́ження «на́ плече́» 125
– автоматичні та ручні гранатомети 125
– збро́я з поло́ження «на́ реміня́» в поло́ження «за́ спи́ну» 125
– збро́я з поло́ження «за́ спи́ну» в поло́ження «на́ реміня́» 126
Ви́нищення (*міжнародне гуманітарне право*) 126
Ви́хід з бо́ю і відхі́д 127
Ви́хід і́з стро́ю, пове́рнення у́ стрі́й. Підхі́д до́ нача́льника та́ відхі́д ві́д нього́ (*військ.*) 130
Виховна́ робо́та (*військ.*) 131
Ви́явлення вибухонебезпе́чного предме́та (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 140
Відповіда́льність військовослужбо́вців 140
Відповіда́льність за поруше́ння но́рм МГП (*міжнародне гуманітарне право*) 140
Відповіда́льність команди́рів та і́нших нача́льників 143
Відстро́чка від при́зову на військо́ву слу́жбу пі́д ча́с мобіліза́ції (*юрид.*) 144
Військо́ва стандартиза́ція 150
Військо́ва фо́рма о́дягу, зна́ки розрі́знення і відзна́ки військовослужбо́вців 150
Військо́ве кома́ндування 151
Військо́ве формува́ння 152
Військо́вий об'є́кт (*мінна безпека*) 152
Військо́вий об'є́кт (*військ.*) 152
Військо́вий о́блік громадя́н Украї́ни 153
Військо́вий обо́в'язок 153
Військо́вий станда́рт 154
Військо́ві го́спітальні суднá (*за міжнародним гуманітарним правом*) 154
Військо́ві звання́ (*перелік*) 154
Військо́ві поса́ди 156
Військо́ві посадо́ві осо́би 156
Військо́ві трофе́ї 156
Військо́во-облікова́ спеціа́льність (*скороч. ВОС*) 156
Військо́во-патріоти́чне вихова́ння 156
Військовополоне́ні (*у розумінні Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року*) 156
Військовослужбо́вці 157
Військо́во-тра́нспортний обо́в'язок (*юрид.*) 157
Віроло́мство (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 160
ВНПі́ І катего́рії (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 161
ВНПі́ ІІ катего́рії (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 161
Вну́трішній поря́док (*військ., для ЗСУ*) 161
Вну́трішня небезпе́чна зо́на (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 162
Вну́трішня слу́жба (*військ.*) 162
Вну́трішньо переміщена осо́ба (*юрид.*) 162
Во́дні санітáрно-тра́нспортні за́соби (*міжнародне гуманітарне право*) 163
Воєнна безпе́ка 163
Воєнна окупа́ція 163
Воєнний конфлі́кт (*міжнародне гуманітарне право*) 163

Воєнний стан (*у редакції ЗУ «Про оборону України»*) 163
Воєнний стан (*у редакції ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»*) 164
Воєнні дії 164
Воєнні злочини 164
Воєнні об'єкти (*міжнародне гуманітарне право*) 169
Воєнні хитрощі 170
Воєнно-медична доктрина України . 170
Воєнно-медична система 172
Волонтер 175
Волонтерська діяльність 175
Волонтерська допомога 175
Волонтер сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності . . . 175
Врахування норм МГП у ході підготовки та ведення воєнних дій . 176
Загальні положення 176
Особливості управління командуваннями, з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами з урахуванням вимог МГП 179
Особливості організації та ведення воєнних дій 182
Особливості організації та ведення воєнних дій під час наступу 184
Особливості організації та ведення воєнних дій під час зміни військ (сил) 185
Особливості ведення воєнних дій в особливих умовах 185
Особливості організації та здійснення пересування військових частин і підрозділів . 186
Особливості розташування військових частин і підрозділів на місці 187
Особливості дій військових частин і підрозділів під час їх участі у веденні операцій з підтримання миру і безпеки . . 187
Особливості координації і здійснення вогневого ураження противника 187
Поводження із жертвами збройних конфліктів, медичним і духовним персоналом противника 189
Поранені, хворі і особи, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата) . . 190
Поводження із останками загиблих (померлих) у збройних конфліктах 190
Особи, свобода яких обмежена 193
Цивільне населення 203
Медичний і духовний персонал противника 204
Військові перевезення 205
Медичні (санітарні) перевезення 205
Перемир'я і закінчення воєнних дій 206
Загальні правила дій військ (сил) на окупованій території . 208
Врахування норм МГП під час організації бойового забезпечення . 210
Розвідка 210
Радіоелектронна боротьба . . . 211
Тактичне маскування 212
Інженерне забезпечення 212
Радіаційний, хімічний, біологічний захист 213
Моральо-психологічне забезпечення 213

Г

Геноцид (*у контексті діяльності Міжнародного кримінального суду*) . 214

Геноци́д (*юрид.*) . . . 214
Глибина́ стро́ю (*військ.*) . . . 215
Го́спітальні зо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 215
Го́спітальні судна́ (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 215
Го́стра реа́кція на стре́с (*скороч. ГРС*) . . . 215
Грани́чний ві́к перебува́ння на́ військо́вій слу́жбі . . . 216
Грома́дська безпе́ка і поря́док (*юрид.*) . . . 217
Громадя́нська компете́нтність . . . 217
Громадя́нська осві́та . . . 217
Громадя́нська сті́йкість . . . 217
Громадя́нсько-патріоти́чне вихова́ння . . . 217
Гру́па реагува́ння патру́льної полі́ції (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 218

Ґ

Ґангре́на (*мед.*) . . . 218
Ґвалтува́ти (*юрид.*) . . . 218
Ґе́дзі . . . 218
Ґу́ля (*мед.*) . . . 218

Д

Демілітаризо́вана зо́на (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 218
Демобіліза́ція . . . 220
Демократи́чний циві́льний контро́ль . . . 220
Депорта́ція або́ наси́льницьке переміщення насе́лення (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 220
Держа́ва-покрови́телька (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 221
Держа́ва, яка́ бере́ у́часть у перегово́рах (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 221
Держа́ва, яка́ не́ воює (*невою́юча держа́ва) (міжнародне гуманітарне право)* . . . 221
Держа́вна безпе́ка . . . 221
Держа́вна полі́тика соціа́льного за́хисту ветера́нів війни́ та́ чле́нів їх сіме́й, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) ветера́нів війни́, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) захисникі́в та захисни́ць Украї́ни . . . 221
Джерело́ іонізу́ючого випромі́нювання *(РХБЗ)* . . . 221
Диспе́тчер (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 221
Дистанці́йне управлі́ння (*мінна безпека*) . . . 222
Дистанці́йно встано́влювана мі́на . . . 222
Диста́нція (*військ.*) . . . 222
Днюва́льний ро́ти (*військ.*) . . . 222
Добо́вий наря́д (*військ.*) . . . 222
Добровóлець Си́л територіа́льної оборо́ни Збройних Си́л Украї́ни . . . 223
Добровóльче формува́ння територіа́льної грома́ди . . . 223
До́говір (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 223
Договірна́ держа́ва (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 223
Доліка́рська (фе́льдшерська) допомо́га . . . 223
Духо́вний персона́л (як військо́вий, так і цивільний) (*військ.*) . . . 223
Духо́вний персона́л (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 223
Духо́вний персона́л (і́нших держа́в) (*військ.*) . . . 224
Духо́вно-мора́льне вихова́ння . . . 224

Е

Евакуаці́йні катего́рії (*мед.*) . . . 224
І – термінóва евакуáція . . . 224
ІІ – пріоритéтна евакуáція . . . 225
ІІІ – звичáйна евакуáція . . . 225
Евакуаці́йно-тра́нспортне сортува́ння (*мед.*) . . . 225

Евакуа́ція постражда́лого (*casualty evacuation – скорочено CASEVAC*) 225
Евакуа́ція дітей́ 225
Експеримента́льне випробува́ння 226
Експеримента́льний ви́бух 226
Експе́ртний експеримен́т 226
Е́кстрена меди́чна допомо́га 226
Електро́нне розпізнава́ння (*техн., міжнародне гуманітарне право*) 227
Елемен́т неви́лучення (*мінна безпека*) 227
Ета́п меди́чної евакуа́ції 227

Є

Єди́ний держа́вний реє́стр ветера́нів війни 227
Єди́ний меди́чний про́стір 228
Єдиноача́льність 228

Ж

Жене́вські конве́нції від 12 се́рпня 1949 ро́ку про за́хист же́ртв війни 228
Же́ртви збро́йного конфлі́кту (*міжнародне гуманітарне право*) 229
Житло́ осо́би (*міжнародне гуманітарне право*) 229
Журналі́сти, які́ не вхо́дять до скла́ду Збро́йних Сил і знахо́дяться в службо́вих відря́дженнях у райо́нах збро́йних конфлі́ктів 229

З

Забезпе́чення я́кості розмінува́ння (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) 229
Заборо́на віролом́ства (*міжнародне гуманітарне право*) 229
Заборо́на що́до застосува́ння мін-па́сток та і́нших при́строїв (*міжнародне гуманітарне право*) 230
Заборо́нені ме́тоди і за́соби ве́дення вое́нних дій (*міжнародне гуманітарне право*) 231
Забру́днена терито́рія (*мінна безпека*) 234
Зага́льні обме́ження на застосува́ння мін, мін-па́сток та і́нших при́строїв (*міжнародне гуманітарне право*) 234
Зага́льні обо́в'язки кома́ндувачів (команди́рів, нача́льників) що́до дотри́мання норм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва 236
– *у ми́рний ча́с* 236
– *пі́д ча́с збро́йного конфлі́кту* 236
Загальновійсько́вий бій 237
Уда́р 237
Вого́нь 238
Мане́вр 238
Ви́ди мане́вру підро́зділом: охоплення, обхід, відхід 238
Характерні риси сучасного загальновійськового бою 239
Основні принципи ведення загальновійськового бою 239
Заги́блі (поме́рлі) *(міжнародне гуманітарне право)* 239
Загро́зи націона́льній безпе́ці Украї́ни 240
За́клад освіти 240
За́клад сфе́ри утве́рдження украї́нської націона́льної та громадя́нської іденти́чності 240
Закордо́нний украї́нець 240
Зали́шені вибухонебезпе́чні боєприпа́си (*мінна безпека, міжнародне гуманітарне право*) 240
Замі́но́ваний райо́н *(мінна безпека)* 240
Запа́лювальна збро́я 240
Запобі́жні за́ходи для недопу́щення цивільного насе́лення до забру́днених терито́рій (*мінна безпека*) 241
Запобі́жні за́ходи при на́паді (*міжнародне гуманітарне право*) 241

Запобі́жні за́ходи що́до на́слідків на́паду (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 242
Зарахува́ння в запа́с (*юрид.*) . . . 243
Заря́д вибухо́вої речови́ни (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 243
За́сіб індивідуа́льного за́хисту (*РХБЗ*) . . . 243
За́соби ініціюва́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 243
За́соби підри́ву (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 244
Застере́ження (*міжнародне право*) . . . 244
Застосува́ння звича́йної збро́ї, ЗМУ або́ нетрадиці́йних за́собів у́раження для ве́дення загальновійськово́го бо́ю . . . 244
За́хист від дії́ мі́нних полів, мі́нних райо́нів, мін, мін-па́сток та і́нших при́строїв (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 245
За́хист жіно́к (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 247
За́ходи для за́хисту діте́й (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 247
За́хист устано́вок і спору́д, що мі́стять небезпе́чні си́ли (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 248
За́ходи що́до за́хисту журналі́стів (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 249
Збі́р да́них стосо́вно небезпе́к від ВНП (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 250
Збро́йна агре́сія (*військ., міжнародне гуманітарне право*) . . . 250
Збро́йний конфлі́кт (*військ., міжнародне гуманітарне право*) . . . 251
Збро́йні си́ли держа́ви (сторони́), яка́ воює (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 251
Збро́йні Си́ли Украї́ни . . . 251
Зв'язо́к з грома́дою (насе́ленням) у протимі́нній діяльності (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 252
Зв'язо́к (*техн., міжнародне гуманітарне право*) . . . 252
Здобувачі́ осві́ти (*щодо вивчення БЗВП*) . . . 253
Здоро́ве осві́тнє середо́вище (*в контексті протимінної діяльності*) . . . 253
Зло́чин апартеї́ду (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 253
Зло́чин про́ти лю́дяності (*в контексті діяльності Міжнародного кримінального суду*) . . . 254
Зме́ншена терито́рія (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 254
Зми́ви (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 254
Змі́ст мобіліза́ції (*військ.*) . . . 255
Змі́на підро́зділів (*військ.*) . . . 255
Змі́ст мобілізаці́йної підгото́вки (*військ.*) . . . 256
Зна́к мі́нної небезпе́ки (ма́ркер) (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 258
Знешко́дження вибухонебезпе́чного предме́та (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 258
Зни́щення вибухонебезпе́чного предме́та (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 258
Зо́внішня небезпе́чна зо́на (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 259
Зо́на можли́вого ура́ження (*РХБЗ*) . . . 259
Зо́на операти́вного реагува́ння наря́ду поліції (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 259
Зо́на територіа́льної оборо́ни . . . 259
Зо́ни безпе́ки (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 259

Зосере́дження цивільного насе́лення (*міжнародне гуманітарне право*) . . 259
Зупи́нення дії (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) . . 259
Зу́стрічний бій (*військ.*) 260

І

Ідентифіка́ція ВНП́ (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . 260
Імові́рно небезпе́чна терито́рія (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 260
Імплементáція (*багатосторонніх міжнародних договорів та інших нормативно-правових документів, міжнародне гуманітарне право*) . . 260
Індивідуáльна кримінáльна відповідáльність й покарáння зá воєнні злóчини (*міжнародне гуманітарне право*) 261
Ініціáтор (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 261
Інститýти громадя́нського суспíльства 261
Інтелектуáльні ресýрси у сфе́рі оборóни 262
Інтервáл (*військ.*) 262
Інтернувáння (*міжнародне гуманітарне право*) 262
Інформаційна дóвідка про правопорýшення абó подíю (*міжнародне гуманітарне право*) . . 262
Інформаційно-аналíтична систе́ма об'є́ктів нерухóмого майнá для забезпе́чення внýтрішньо переміщених осíб житлóм 262
Інфраструктýра з утве́рдження украíнської національної та громадя́нської ідентúчності . . . 262
Íнші прúстрої (мінна безпека) . . . 263

Ї

Їдá 263
Їдáльня 263
Їжа (або харчí) 263
Їздá (*техн.*) 263

Й

Ймовíрність небезпе́ки (*військ.*) . . 263
Йодонáт (*мед.*) 263
Йодофóрм (*мед.*) 263

К

Кáлію перманганáт (*мед.*) 263
Катувáння (*міжнародне гуманітарне право*) 264
Кваліфікóвана медúчна допомóга . . 264
Керівни́к вибухотехні́чної гру́пи (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 264
Керівни́к зóни територіáльної оборóни (*військ.*) 264
Керівни́к підрóзділу полíції (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 264
Керівни́к райóну територіáльної оборóни (*військ.*) 264
Керівни́к штáбу зóни територіáльної оборóни (*військ.*) 265
Керівни́к штáбу райóну територіáльної оборóни 265
Кни́га пáм'яті військóвої части́ни . . 265
Колóна (*військ.*) 265
Комáнди медúчної підтри́мки 265
Комбатáнти (*військ., міжнародне право*) 265
Командáнт (*військ., воєнний стан*) . 266
Командатýра (*військ., воєнний стан*) 266
Кóмплексна судóва експертúза (*міжнародне гуманітарне право*) . . 266
Кóмплексний óгляд се́ктору безпе́ки і оборóни 266

Ко́мплексний о́гляд систе́ми соціа́льного за́хисту ветера́нів війни́ та чле́нів їх сіме́й, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) ветера́нів війни́, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) захисникі́в та захисни́ць Украї́ни . . . 267
Контро́ль я́кості (*МВС, гуманітарне розмінування*) . . . 267
Координаці́йна ра́да з пита́нь утве́рдження украї́нської націона́льної та громадя́нської іденти́чності . . . 267
Криміна́ліст (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 267
Культу́рні ці́нності (*юрид.*) . . . 267
Культу́рні ці́нності (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 268

Л

Ліквіда́ція мі́нних полів, мі́нних райо́нів, мін, мін-па́сток та і́нших при́строїв та міжнаро́дне співробі́тництво (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 268
Лі́нія маши́н (*військ.*) . . . 269
Людські́ ресу́рси у сфе́рі оборо́ни . . . 269

М

Маркува́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 269
Матеріа́льна части́на організа́цій цивільної оборо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 269
Матеріа́льні ресу́рси у сфе́рі оборо́ни . . . 269
Меди́чна допомо́га . . . 269
Меди́чна евакуа́ція (*medical evacuation*) – MEDEVAC . . . 270
Меди́чна логі́стика (*меди́чне постача́ння*) . . . 270
Меди́чна підтри́мка . . . 270
Меди́чна підтри́мка (*меди́чне забезпе́чення*) . . . 270
Меди́чна реабіліта́ція . . . 270
Меди́чна ро́звідка . . . 271
Меди́чна слу́жба . . . 271
Меди́чна спромо́жність . . . 271
Меди́чне забезпе́чення . . . 271
Меди́чне планува́ння . . . 272
Меди́чний персона́л (*як військовий, так і цивільний*) . . . 272
Меди́чний персона́л (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 272
Меди́чний підро́зділ . . . 273
Меди́чне планува́ння . . . 273
Меди́чне сортува́ння . . . 273
Меди́чні си́ли . . . 273
Меди́чні формува́ння (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 273
Меди́чні формува́ння «постійні» . . . 274
Меди́чні формува́ння «тимчасо́ві» . . . 274
Механі́зм самозни́щення (*військ., мінна безпека*) . . . 274
Механі́зм самонейтраліза́ції (*військ., мінна безпека*) . . . 274
Механізо́ваний батальйо́н (ро́та) в такти́чному пові́тряному деса́нті . . . 274
Вихідни́й райо́н для десантува́ння . . . 275
Поса́дочні площа́дки . . . 275
Райо́н зосере́дження . . . 276
Райо́н очі́кування . . . 276
Сму́га прольо́ту . . . 276
Основни́й та запасни́й райо́ни десантува́ння . . . 276
Десантува́ння такти́чного пові́тряного деса́нту . . . 276
Міжнаро́дна організа́ція (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) . . . 277
Міжнаро́дне гуманіта́рне пра́во (*пра́во збро́йних конфлі́ктів, скороч. МГП*) . . . 277

Міжнаро́дний збро́йний конфлі́кт (*міжнародне гуманітарне право*) . . 278
Міжнаро́дний кримінальний су́д (*скороч. МКС*) 278
Міжнаро́дний розпізнава́льний зна́к цивільної оборо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) 279
Міжнаро́дний спеціа́льний зна́к для́ установ і спору́д, що мі́стять небезпе́чні си́ли (*міжнародне гуманітарне право*) 279
Міжнаро́дні зна́ки для позна́чення мі́нних полів та мі́нних райо́нів (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 280
Мі́на (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 281
Мі́на-па́стка (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 281
Мі́нне по́ле (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 282
Мі́нний райо́н (*військ.*) 282
Місце́вість, що не оборо́няється (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 282
Мобілізаці́йна підгото́вка 282
Мобілізаці́йний пла́н (*військ.*) 282
Мобілізаці́йні завда́ння (замо́влення) (*військ.*) 283
Мобілізаці́йні поту́жності (*військ.*) . 283
Мобіліза́ція (*військ.*) 283
Можли́ві запобі́жні за́ходи (*військ.*) . 283
Мультимода́льна евакуа́ція (*мед.*) . . 284

Н

Набуття́ чи́нності (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) . 284
Навча́ння ри́зикам, пов'я́заним з вибухонебезпе́чними предме́тами, (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) 284
Назе́мні санітарно-тра́нспортні за́соби (*міжнародне гуманітарне право*) 284
На́йманець (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 285
На́пад (*військ.*) 285
На́пад невибірко́вого хара́ктеру (*військ., міжнародне гуманітарне право*) 286
На́пад, спрямо́ваний про́ти бу́дь-яко́го цивільного насе́лення (*міжнародне гуманітарне право*) . . 286
Наря́д полі́ції (*МВС, воєнний стан*) . 287
Наси́льницьке зни́кнення осіб (*міжнародне гуманітарне право*) . . 287
На́ступ (*військ., загальні положення*) 287
На́ступ на проти́вника, яки́й обороня́ється 288
На́ступ на проти́вника, яки́й насту́пає 288
Ве́дення на́ступу на проти́вника, яки́й відходить 288
Ве́дення на́ступу на проти́вника, яки́й яки́й обороня́ється, з хо́ду . 289
Форсува́ння во́дних перешко́д . . 289
На́ступ вно́чі 290
Батальйо́н у морсько́му деса́нті . . 290
На́ступ у мі́сті (насе́леному пу́нкті) 290
На́ступ у го́рах 291
На́ступ у лі́сі 291
На́ступ зи́мою 292
Національна безпе́ка Украї́ни 292
Національний спро́тив 292
Національні інтере́си Украї́ни 293
Національно-патріоти́чне вихова́ння 293
Невибірко́ве застосува́ння зброї (*міжнародне гуманітарне право*) . . 293
Нейтралите́т у воє́нний ча́с (*міжнародне гуманітарне право*) . . 294

Нейтралізо́вана зо́на (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 294
Нейтра́льний пові́тряний про́стір (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . 294
Нейтра́льні во́ди (*юрид.*) . . . 294
Нейтра́льні цивільні літа́льні апара́ти . . . 294
Некомбата́нти (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 294
Нематеріа́льні ресу́рси у сфе́рі оборо́ни . . . 295
Неміжнаро́дний (вну́трішній) збро́йний конфлі́кт (збро́йний конфлі́кт неміжнаро́дного хара́ктеру) (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . 295
Необоро́нювані місце́вості (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . 295
Неприбутко́ві організа́ції . . . 296
Непрямі́ бенефіціа́ри (*ДСНС, міжнародне гуманіта́рне право*) . . 296
Непрямі́ до́кази що́до забру́днення терито́рій ВНП (*ДСНС, міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 296
Несанкціоно́ване пово́дження з ВНП (*ДСНС, міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 296
Нетехні́чне обсте́ження (*ДСНС, міжнародне гуманіта́рне право*) . . 296
Но́рми міжнаро́дного пра́ва, застосо́вуваного в пері́од збро́йних конфлі́ктів (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 296
Носі́ння вогнепа́льної збро́ї і боєприпа́сів (*поліц., МВС*) . . . 296

О

Обе́рнення в ра́бство (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 297
Об'є́кти цивільного за́хисту (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . 297
Об'є́кти, які́ знахо́дяться пі́д за́хистом МГП . . . 297
Обме́ження на застосува́ння дистанці́йно встано́влюваних мі́н (*ДСНС, міжнародне гуманіта́рне право*) . . . 297
Обме́ження на застосува́ння протипіхо́тних мі́н (*МВС, міжнародне гуманіта́рне право*) . . 298
Обме́ження на застосува́ння протипіхо́тних мі́н, які́ не́ є́ дистанці́йно встано́влюваними мі́нами (*міжнародне гуманіта́рне право*) . . 298
Обо́в'язки військо́во-меди́чного персона́лу що́до дотри́мання но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва . . . 300
Обо́в'язки військовослужбо́вців пе́ред шикува́нням і в строю́ (*військ.*) . . . 300
Обо́в'язки команди́ра . . . 300
Обо́в'язки військовослужбо́вця . . 301
Обо́в'язки громадя́н що́до мобілізаці́йної підгото́вки та́ мобіліза́ції (*юрид.*) . . . 301
Обо́в'язки помічника́ команди́ра військо́вої части́ни з правово́ї робо́ти (юриско́нсульта військо́вої части́ни) – юриди́чного ра́дника що́до забезпе́чення дотри́мання но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва . . . 305
Оборо́на (*військ.*) . . . 306
Позиці́йна оборо́на . . . 306
Мане́врена оборо́на . . . 306
Оборо́на вно́чі (*військ.*) . . . 307
Оборо́на в го́рах (*військ.*) . . . 309
Оборо́на в лі́сі (*військ.*) . . . 312
Оборо́на в мі́сті (насе́леному пу́нкті) (*військ.*) . . . 314
Оборо́на во́дних перешко́д (*військ.*) . . . 316
Оборо́на зимо́ю (*військ.*) . . . 318

Оборо́на Украї́ни . . . 319
Оборо́нна свідо́мість (*психол.*) . . . 319
Оборо́нне планува́ння (*військ.*) . . . 320
Оборо́нний о́гляд . . . 320
Оборо́нно-промисло́вий ко́мплекс Украї́ни (*скороч. ОПК*) . . . 320
Обороноздатність держа́ви . . . 320
Обсте́ження діля́нки місце́вості на наявність ВНП́ (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 320
О́бсяг меди́чної допомо́ги . . . 320
О́бсяг надання́ меди́чної допомо́ги . . . 321
Роль 1 (скороч. R1) . . . 321
Роль 2 (скороч. R2) . . . 322
Роль 3 (скороч. R3) . . . 323
Роль 4 (скороч. R4) . . . 323
О́гляд мі́сця поді́ї . . . 324
О́гляд оборо́нно-промисло́вого ко́мплексу Украї́ни . . . 324
Операти́вне інформува́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 324
Операти́вне реагува́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 324
Операти́вне реагува́ння на ви́явлення ВНП́ (операти́вне реагува́ння) (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 324
Опера́тори протимі́нної дія́льності . . . 324
Оповіщення (про мобілізацію) . . . 324
О́рган (підро́зділ) полі́ції (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 325
О́рган військо́вої стандартиза́ції . . . 325
О́ргани військо́вого управлі́ння . . . 325
О́ргани управлі́ння си́лами і за́собами, які́ залуча́ються до́ викона́ння завда́нь територіа́льної оборо́ни (*військ.*) . . . 325
Організаці́йна структу́ра меди́чних підро́зділів рі́зних ви́дів, родів військ (си́л) ЗСУ́ (*військ.*) . . . 325
Кома́ндування Меди́чних си́л ЗСУ́ . . . 326
Меди́чні слу́жби (меди́чні це́нтри, управлі́ння, ві́дділи, гру́пи) ви́дів, родів ві́йськ (си́л) ЗСУ́ . . . 326
Меди́чні слу́жби військо́вих части́н та ви́щих військо́вих навча́льних за́кладів . . . 327
Полікліні́ка або́ меди́чний пу́нкт у ви́щих військо́вих навча́льних за́кладах . . . 327
Меди́чна ро́та . . . 328
Меди́чний пу́нкт брига́ди, по́лку, батальйо́ну . . . 328
Ста́рші бойові́ ме́дики, бойові́ ме́дики . . . 328
Військо́во-меди́чні за́клади . . . 329
Націона́льний військо́во-меди́чний клініч́ний це́нтр «Головни́й військо́вий клініч́ний го́спіталь» . . . 329
Військо́во-меди́чний клініч́ний лікува́льно-реабілітаці́йний це́нтр та військо́во-меди́чні клініч́ні це́нтри регіо́нів . . . 329
Військо́вий го́спіталь . . . 330
Військо́вий мобі́льний го́спіталь . . . 330
Полікліні́ка з де́нним стаціона́ром . . . 330
Центра́льна військо́во-лі́карська коміс́ія ЗСУ́ з підпорядко́ваними військо́во-лі́карськими коміс́іями регіо́нів та Центра́льна стоматологі́чна полікліні́ка . . . 331
Центра́льна стоматологі́чна полікліні́ка . . . 331
Це́нтри меди́чної реабілита́ції та санато́рно-куро́ртного лікува́ння (центра́льні військо́ві клініч́ні санато́рії та військо́ві санаторії) . . . 331

Фармацевти́чні (апте́чні) за́клади . . . 332
Устано́ви з прове́дення лаборато́рних та́ інструмента́льних дослі́джень і випробува́нь – становля́ть основу Слу́жби превенти́вної медици́ни Міністе́рства оборо́ни Украї́ни . . . 332
Навча́льні за́клади та́ навча́льні підро́зділи Меди́чних си́л . . . 333
Ка́федри медици́ни катастро́ф та́ військо́вої медици́ни . . . 333
Навча́льні це́нтри . . . 334
Окре́мі автосанітарні ро́ти . . . 334
Організа́ція бо́ю (дій) (*військ.*) . . . 334
1. Усвідо́млення завда́ння . . . 335
2. Оці́нювання обстано́вки . . . 335
3. Прийма́ння рі́шення . . . 336
4. Рекогносцирува́ння . . . 336
5. Бойові́ завда́ння підпорядко́ваним підро́зділам . . . 337
6. Організа́ція управлі́ння . . . 337
7. Організа́ція всебі́чного забезпе́чення бо́ю (дій) . . . 338
Організа́ція цивільної оборо́ни . . . 338
Освітній проце́с (для вивчення БЗВП) . . . 339
Освітня діяльність (для вивчення БЗВП) . . . 339
Освітня по́слуга (для вивчення БЗВП) . . . 339
Освітня програ́ма (для вивчення БЗВП) . . . 339
Основни́й спо́сіб ве́дення загальновійсько́вого бо́ю . . . 339
При́ послідо́вному розгро́мі підро́зділів проти́вника . . . 339
При́ одночасному ура́женні проти́вника на́ всю́ глибину́ побудо́ви його́ бойово́го поря́дку . . . 339
Основні́ вимо́ги, що́ стосу́ються забороні́ або́ обме́ження застосува́ння конкре́тних ви́дів звича́йної зброї́, які́ мо́жуть вважа́тись таки́ми, що́ завдаю́ть надмі́рних ушко́джень або́ ма́ють невибірко́ву дію . . . 340
Основні́ пита́ння, що́ стосу́ються забороні́ або́ обме́ження застосува́ння конкре́тних ви́дів звича́йної зброї́, які́ мо́жуть вважа́тись таки́ми, що́ завдаю́ть надмі́рних ушко́джень або́ ма́ють невибірко́ву дію (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 340
Основні́ показники́ мобілізаці́йного пла́ну . . . 341
Основні́ си́ли і за́соби ве́дення загальновійсько́вого бо́ю . . . 341
Механізо́ваний (та́нковий) взво́д (відді́лення, та́нк) . . . 342
Автома́ти і кулеме́ти . . . 343
Сна́йперська гвинті́вка . . . 343
Протита́нкові гранатоме́ти і реакти́вні протита́нкові грана́ти . . . 343
Підстьо́бні гранатоме́ти і ручні́ грана́ти . . . 343
Особли́вий режи́м (воєнний стан) . . . 343
Осо́би, зни́клі бе́звісти (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 343
Особли́вості дій батальйо́ну пі́д час ве́дення брига́дою (полко́м) мане́вреної оборо́ни . . . 344
Осо́ба, що́ ви́була зі́ стро́ю (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 345
Осо́би, які́ знахо́дяться пі́д за́хистом МГП . . . 345
Осо́би, які́ потерпі́ли корабе́льну ава́рію (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 345
Особли́вий пері́од (*військ.*) . . . 345
Особли́вий пері́од (Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») . . . 346

Особли́ві умо́ви ве́дення загальновійськово́го бо́ю 346
Особли́вості ве́дення воє́нних дій з'є́днаннями, військо́вими части́нами та́ підро́зділами Пові́тряних і Військо́во-Морськи́х Си́л Збро́йних Си́л Украї́ни з урахува́нням но́рм МГП 346
І. Зага́льні поло́ження 346
ІІ. Особли́вості ве́дення воє́нних дій з'є́днаннями, військо́вими части́нами та́ підро́зділами Пові́тряних Си́л Збро́йних Си́л Украї́ни 347
ІІІ. Перехо́плення, о́гляд і о́бшук цивільних літа́льних апара́тів . . . 349
ІV. Захо́плення цивільних літа́льних апара́тів і вантажі́в проти́вника 350
V. Дії що́до цивільних літа́льних апара́тів нейтра́льних держа́в у зо́ні збро́йного конфлі́кту . . . 350
VI. Особли́вості ве́дення воє́нних дій з'є́днаннями, військо́вими части́нами та́ підро́зділами Військо́во-Морськи́х Си́л Збро́йних Си́л Украї́ни 352
VII. Захо́плення та́ зни́щення су́ден і вантажі́в проти́вника . . . 357
VIII. Дії відно́сно нейтра́льних торго́вих су́ден у зо́ні збро́йного конфлі́кту 358
Особли́вості застосува́ння но́рм МГП у неміжнаро́дних (вну́трішніх) збро́йних конфлі́ктах (збро́йних конфлі́ктах неміжнаро́дного хара́ктеру) та́ но́рм пра́ва пра́в люди́ни, що́ застосо́вується у ситуа́ціях поруше́ння вну́трішнього поря́дку та́ ви́никнення обстано́вки... 361
Пра́во пра́в люди́ни 361
Основні́ при́нципи міжнаро́дного пра́ва пра́в люди́ни 362
Застосува́ння си́ли пі́д ча́с правоохоро́нних опера́цій я́к виняткова́ мі́ра 362
Обов'язко́ва вимо́га дотри́мання пра́в люди́ни у ра́зі вве́дення надзвича́йного ста́ну 363
Обо́в'язки сторі́н неміжнаро́дного збро́йного конфлі́кту надава́ти за́хист ви́значеним катего́ріям осі́б . . . 363
Особли́вості управлі́ння кома́ндуваннями, з'є́днаннями, військо́вими части́нами та підро́зділами з урахува́нням вимо́г МГП 365
Охоро́на здоро́в'я 369

П

Па́рк (*військ.*) 369
Парламенте́ри (*міжнародне гуманітарне право*) 370
Партиза́ни (*міжнародне гуманітарне право*) 370
Патру́ль (*воєнний стан*) 370
Переве́зення вогнепа́льної збро́ї і боєприпа́сів (*поліц., МВС*) 370
Переда́ча (*право власності, мінна безпека*) 370
Перемир'я (*міжнародне гуманітарне право*) 370
Перемі́щення (*техн.*) 371
Пере́пустка (*воєнний стан*) 371
Переслі́дування (*міжнародне гуманітарне право*) 371
Пересува́ння (*військ.*) 371
Ма́рш 371
Сере́дня шви́дкість ру́ху батальйо́ну (ро́ти) на ма́рші бе́з урахува́ння ча́су на прива́л . . . 372

Перевéзення підрóзділів 374
Перевéзення залізни́чним (морськи́м, річкови́м) тра́нспортом 375
Вантáження озбро́єння, те́хніки та́ поса́дка особо́вого скла́ду . . 376
Поса́дка особо́вого скла́ду у вагóни (на́ судна́), в літаки́ (вертольóти) 376
Управлíння у військóвому ешелóні (на́ судні́) 377
Оповíщення про́ повíтряного проти́вника, радіоакти́вне, хімíчне та біологíчне зара́ження 378
Пересувни́й вибухотехнíчний ко́мплекс (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 379
Персона́л організа́цій цивíльної оборóни (*міжнародне гуманітарне право*) 379
Персона́л організа́цій цивíльної оборóни 379
Персона́л, яки́й бере́ у́часть у гуманіта́рних а́кціях (*міжнародне гуманітарне право*) 379
Персона́л, яки́й відповіда́є за́ за́хист і охоро́ну культу́рних ці́нностей (*міжнародне гуманітарне право*) . . 379
Пе́рша лíкарська допомóга 380
Пе́рша меди́чна (домеди́чна) допомóга 380
Підгото́вка громадя́н Украíни до́ військóвої слу́жби 380
Підгото́вка громадя́н Украíни до́ націона́льного спро́тиву 380
Підгото́вка оборóни (*військ.*) 381
Підгото́вка підро́зділу до́ застосува́ння (*військ.*) 381
Підозрíлий предме́т (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . 381
Підóзрюваний матеріа́л / об'є́кт (*РХБЗ*) 381
Підривни́й майда́нчик (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . 382
Підро́зділ «102» (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . 382
Підро́зділ збро́йних си́л і́ншої держа́ви 382
Підтве́рджена небезпе́чна терито́рія (*міжнародне гуманітарне право*) . . 382
План оборóни Украíни 382
Планува́ння у́ сфе́рі націона́льної безпе́ки (*міжнародне гуманітарне право*) 382
Пова́га та́ за́хист (*міжнародне гуманітарне право*) 383
Повідóмлення про́ безпе́чну поведíнку (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) 383
Повíтряні санíта́рно-тра́нспортні за́соби (мед.) 383
Повнова́ження (*юрид., міжнародне гуманітарне право*) 383
Пово́дження з вибухóвими матеріа́лами (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 383
Поворóти на́ мíсці (*військ.*) 383
Повороти під час руху (*військ.*) . . . 384
Поворо́ти та́ ру́х і́з зброю́ (*військ.*) . 384
Повтóрні заяви і повідóмлення (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 385
Позна́чення (*мінна безпека*) 385
Постíйні систе́ми позна́чення забру́дненої терито́рії 385
Напівпостíйні систе́ми позна́чення забру́дненої терито́рії 385
Тимчасóві систе́ми позна́чення забру́дненої терито́рії 385
Попере́джувальні зна́ки у забру́дненій терито́рії 385
Полíтика управлíння ресу́рсами у сфе́рі оборóни 386

Пора́нені та́ хво́рі (*мед., міжнародне гуманітарне право*) . . . 386
Поря́док прове́дення при́зову громадя́н на́ вій́сько́ву слу́жбу пі́д ча́с мобіліза́ції, на́ особли́вий пері́од . . . 386
Поря́док розро́бки і ве́дення бойови́х докуме́нтів (*військ.*) . . . 388
Попере́джувальний зна́к (*мінна безпека*) . . . 391
Пора́нені і хво́рі (*мед., міжнародне гуманітарне право*) . . . 391
Попере́джувальні зна́ки про́ ви́ди ура́ження збро́єю ма́сового зни́щення (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 392
Пора́нені і хво́рі (у відповідності до Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005) . . . 393
Поря́док застосува́ння но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного права що́до розпізнава́ння осі́б і об'є́ктів (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 393
Посада́ова осо́ба, уповнова́жена на́ зді́йснення прийо́му, опрацюва́ння та́ реєстра́ції зая́в і́ повідо́млень про́ правопору́шення або́ поді́ї (*МВС, міжнародне гуманітарне право, МВС*) . . . 400
Посві́дчення осо́би дл́я пості́йного цивільного меди́чного і духо́вного персона́лу (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 401
По́ст (пу́нкт) позна́чення батальйо́ну (ро́ти) (*військ.*) . . . 403
Постражда́лі ві́д вибухонебезпе́чних предме́тів осо́би (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 403
Посттравмати́чний стре́совий ро́злад (*скороч. ПТСР, психол.*) . . . 403
Похі́дний, передбойови́й і бойови́й поря́док ді́й підро́зділів (*військ.*) . . . 403
Похі́дний поря́док . . . 404
Передбойови́й поря́док . . . 404
Бойови́й поря́док . . . 404
Початко́ва загальновійськова́ підгото́вка . . . 404
Пошуко́во-рятува́льні судна́ (міжнародне гуманітарне право) . . . 405
Практи́чна робо́та командира́ в підле́глих підро́зділах з контро́лю викона́ння поста́влених завда́нь і надання́ допомо́ги (*військ.*) . . . 405
Пра́пор перемо́р'я (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 405
Працівни́к підро́зділу «102» (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 405
Примусо́ва вагі́тність (*юрид., для Міжнародного Кримінального Суду*) . . . 406
При́нципи безпосере́дньої репатріа́ції та́ госпіталіза́ції в нейтра́льних кра́їнах (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 406
Осо́би, які́ підляга́ють безпосере́дній репатріа́ції . . . 406
Госпіталіза́ція в нейтра́льній країні . . . 409
Хво́рі, які́ не́ підляга́ють госпіталіза́ції в нейтра́льній країні . . . 410
При́нципи здійснення мобілізаційної підгото́вки та́ мобіліза́ції . . . 410
Припи́нення дії (*юрид., міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) . . . 410

Про́би вибухо́вих речови́н (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . 411
Програ́мне управлі́ння у́ сфе́рі оборо́ни 411
Прое́кт у́ сфе́рі утве́рдження украї́нської націона́льної та́ громади́нської іденти́чності . . . 411
Протимі́нна діяльність (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) . . 411
Протимі́нна діяльність (*міжнародне гуманітарне право*) . . 411
Протипіхо́тна мі́на (*військ., міжнародне гуманітарне право*) . . 411
Прямі́ бенефіціа́ри (*міжнародне гуманітарне право*) 411
Пря́мі до́кази що́до забру́днення терито́рій ВНП́ (*міжнародне гуманітарне право*) 412

Р

Радіоакти́вні матеріа́ли (*РХБЗ*) . . . 412
Радіосигна́л (*техн.*) 412
Радіосигна́л (*міжнародне гуманітарне право*) 412
Райо́н вое́нних (бойови́х) ді́й 413
Райо́н територіа́льної оборо́ни . . . 413
Ратифіка́ція (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) 413
Реєстра́ція (*ДСНС, мінна безпека*) . 413
Реєстра́ція правопору́шення або́ події (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) 414
Результа́ти навча́ння (для БЗВП) . . 414
Репатріа́ція (*міжнародне гуманітарне право*) 414
Репресе́лії (*міжнародне гуманітарне право*) 414
Ресусцитаці́йні за́ходи з контро́лем пошко́джень (*англ. Damage control resuscitation, скорочено DCR*) 414
Ресусцитаці́йні за́ходи з відтермінова́ним контро́лем пошко́джень (*Remote damage control resuscitation, скороч. RDCR*) 415
Ресу́рси у́ сфе́рі оборо́ни 415
Рі́вень меди́чного забезпе́чення . . . 415
Рі́вень надання́ меди́чної підтри́мки (меди́чного забезпе́чення) 415
Рі́вень осві́ти (здобувача) 415
Рі́д ві́йськ 415
Основні́ характери́стики ро́ду ві́йськ 415
Розблокува́ння терито́рії (*міжнародне гуманітарне право*) . . 416
Розмінува́ння (*гуманіта́рне розмінува́ння*) 416
Розпізнава́льна ембле́ма (*міжнародне гуманітарне право*) . . 416
Розпізнава́льний сигна́л (*міжнародне гуманітарне право*) . . 417
Розпізнава́ння об'є́ктів і́ персона́лу меди́чного, духо́вного, цивільної оборо́ни, особли́во небезпе́чних об'є́ктів та́ культу́рних ці́нностей (*міжнародне гуманітарне право*) . . 417
Розря́ди запа́су та́ грани́чний ві́к перебува́ння військовозобов'я́заних у́ запа́сі (*військ.*) 417
Розташува́ння на́ мі́сці (*військ.*) . . 418
Зага́льні поло́ження 418
Розташува́ння підро́зділів у́ населе́них пу́нктах 418
Ро́та 418
Міномéтна (артилері́йська) батаре́я батальйо́ну 418
Гранатоме́тний та́ протита́нковий підро́зділи батальйо́ну 418
Зені́тний підро́зділ 418
Розві́дувальний взво́д 419
Підрозділ технічного забезпечення і тилу батальону . 419

Сторожова́ охоро́на батальйо́ну . . . 419
Змі́на райо́ну розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) . . . 420
Розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) в го́рах . . . 420
Розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) в ́ лі́сі . . . 420
Розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) зимо́ю . . . 421
Батальйо́н (ро́та) в ́ сторожові́й охоро́ні . . . 421
Резе́рв кома́нди́ра батальйо́ну (ро́ти) . . . 422
Ро́ль меди́чної підтри́мки . . . 422
Ру́х (*війсь.*) . . . 422
Стройови́й кро́к . . . 422
Похі́дний кро́к . . . 422
Ру́х о́пору (*війсь.*) . . . 424
Ря́д (*війсь.*) . . . 424

С

Самодеактива́ція (*мінна безпека*) . . . 424
Санита́рне переве́зення (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 425
Санита́рні переве́зення по́ во́ді (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 425
Санита́рні та́ безпе́чні зо́ни (місце́вості) (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 425
Санита́рні та́ безпе́чні зо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 425
Санита́рні літа́льні апара́ти (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 425
Санита́рні судна́ і́ пла́ваючі за́соби (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 426
Санита́рно-тра́нспортні за́соби (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 426
Світлові́ сигна́ли (розпізнавальні) (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 426
Се́ктор реагува́ння патру́льної полі́ції (скороч. СРПП) (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 427
Си́ли безпе́ки (*війсь.*) . . . 427
Систе́ма маркува́ння (*мінна безпека, міжнародне гуманітарне право*) . . . 427
Систе́ма позна́чення забру́дненої терито́рії (*мінна безпека*) . . . 427
Систе́ма управлі́ння мобілізаці́йною підгото́вкою . . . 427
Се́ктор безпе́ки і́ оборо́ни (*війсь.*) . . . 427
Си́ли оборо́ни (*війсь.*) . . . 428
Си́ли і́ за́соби, які́ залуча́ються до́ викона́ння завда́нь територіа́льної оборо́ни (*війсь.*) . . . 428
Си́ли і́ за́соби ру́ху о́пору (*війсь.*) . . . 428
Си́ли територіа́льної оборо́ни Збройних Си́л Украї́ни . . . 428
Симво́ліка Черво́ного Хреста́, Черво́ного Півмі́сяця, Черво́ного Криста́ла (у́ то́му чи́слі Міжнаро́дного ру́ху Черво́ного Хреста́ та́ Черво́ного Півмі́сяця) (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 428
Систе́ма військо́вого о́бліку . . . 429
Систе́ма соціа́льного за́хисту ветера́нів війни́ та́ чле́нів і́х сіме́й, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) ветера́нів війни́, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) Захисникі́в та́ Захисни́ць Украї́ни . . . 429
Систе́ма управлі́ння ресу́рсами у́ сфе́рі оборо́ни . . . 430
Слі́дчий експеримен́т (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 430
Слі́дчо-операти́вна гру́па (*скороч. СОГ) (МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 430
Службо́ве приміщення (*воєнний стан*) . . . 430
Спеціалі́сти-вибухотє́хніки Націона́льної полі́ції Украї́ни (*спеціалісти-вибухотехніки НПУ, МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 430
Спеціа́льна опера́ція (*війсь.*) . . . 431
Спеціа́льне споря́дження (*поліц., МВС*) . . . 431

Спеціа́льні вибухотехні́чні робо́ти (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 431
Спеціа́льні (морські́) зо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 431
Спеціа́льні службо́ві завда́ння (*поліц.*) . . . 431
Спеціа́льні формува́ння (*військ.*) . . . 431
Станда́рт НА́ТО (*військ.*) . . . 432
Станда́рт у́ сфе́рі оборо́ни держа́ви-чле́на НА́ТО (*військ.*) . . . 432
Стаціона́рна вибухотехні́чна лаборато́рія (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 432
Стаціона́рний вибухотехні́чний ко́мплекс (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 432
Сті́йкість й акти́вність оборо́ни (*військ.*) . . . 432
Сторона́ (*юрид., у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) . . . 434
Стратегі́чний оборо́нний бюлете́нь Украї́ни . . . 434
Страте́гія вое́нної безпе́ки Украї́ни . . . 434
Страте́гія грома́дської безпе́ки та цивільного за́хисту Украї́ни . . . 434
Страте́гія інтегро́ваного управлі́ння держа́вним корідо́ном Украї́ни . . . 434
Страте́гія кібербезпе́ки Украї́ни . . . 435
Страте́гія націона́льної безпе́ки Украї́ни . . . 435
Страте́гія ро́звитку оборо́нно-промисло́вого ко́мплексу Украї́ни . . . 435
Стрій (*військ.*) . . . 435
Одношере́нговий (шере́нга) і двошере́нговий стрій . . . 435
Двошере́нговий стрій . . . 435
Розго́рнутий стрій . . . 435
Похі́дний стрій . . . 436
Напрямни́й . . . 436
Лінійний . . . 436
Замика́ючий . . . 436
Стройове́ поло́ження (*військ.*) . . . 436
Стройове́ поло́ження і́з зброє́ю (*військ.*) . . . 437
Карабі́н . . . 438
Ручни́й гранатоме́т . . . 438
Ручни́й і ро́тний кулеме́ти . . . 438
Стройові́ кома́нди (*військ.*) . . . 438
Суб'є́кт освітньої діяльності (*для викладання БЗВП*) . . . 439
Суб'є́кти відно́син у́ сфе́рі націона́льно-патріоти́чного та́ військо́во-патріоти́чного вихова́ння . . . 439
Суб'є́кт, який здійсни́в позна́чення забру́дненої терито́рії (*мінна безпека*) . . . 439
Субститу́т (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 439
Судова́ вибухотехні́чна експерти́за (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 439
Судова́ експерти́за (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 439
Судові́ е́ксперти (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 439
Судові́ е́ксперти-вибухоте́хніки (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 440
Схо́вище (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) . . . 440

Т

Такти́чна догоспітальна допомо́га (*мед.*) . . . 440
Територіа́льна оборо́на (*військ.*) . . . 440
Терито́рія (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 440
Терито́рія, прилегла́ до́ об'є́ктів, щодо́ яки́х здійснюється держа́вна охоро́на (*воєнний стан*) . . . 440

Техні́чне та́ тилове́ забезпе́чення (*військ.*) (загальні положення) . . . 441
У хо́ді бо́ю . . . 442
Запа́си . . . 442
Бойови́й компле́кт . . . 443
Запра́влення пально́го . . . 443
Добова́ да́ча . . . 443
Компле́кт запасни́х части́н, інструме́нту та́ прила́ддя до́ озбро́єння, те́хніки, а́ та́кож речово́го, меди́чного та́ і́ншого майна́ . . . 443
Техні́чне забезпе́чення батальйо́ну (ро́ти) . . . 443
Техні́чне обслуго́вування . . . 444
Тилове́ забезпе́чення батальйо́ну (ро́ти) . . . 446
Запа́си продово́льства . . . 447
Меди́чне забезпе́чення в батальйо́ні (ро́ті) у́ бойові́й обстано́вці . . . 449
Пе́рша меди́чна допомо́га пора́неним та́ хво́рим . . . 449
Ти́льний бі́к стро́ю (*військ.*) . . . 450
Тимчасо́во окупо́вана Росі́йською Федера́цією терито́рія Украї́ни (тимчасово окупована територія, скороч. ТОТ) . . . 450
«Тре́тя держа́ва» (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 450

У

Українська громадя́нська іденти́чність . . . 450
Украї́нська націона́льна іденти́чність . . . 450
Украї́нське етні́чне похо́дження . . . 450
Уповнова́жена осо́ба (*комендантська година, воєнний стан*) . . . 450
Уповнова́жені підро́зділи центра́льних о́рганів викона́вчої вла́ди (*мінна безпека*) . . . 450
Управлі́ння інформа́цією у́ сфе́рі протимі́нної діяльності (*мінна безпека*) . . . 451
Управлі́ння Меди́чними си́лами . . . 451
Управлі́ння ресу́рсами у́ сфе́рі оборо́ни . . . 451
Управлі́ння стро́єм (*військ.*) . . . 451
Управлі́ння у́ хо́ді ве́дення бо́ю (дії́) (*військ.*) . . . 451
Управлі́ння (військ.) . . . 451
Єди́ні орієнти́ри, сигна́ли, умо́вні на́зви та́ позивні́ . . . 452
Радіоза́соби . . . 452
Проводо́ві за́соби зв'язку́ . . . 452
Рухо́мі за́соби зв'язку́ . . . 452
Сигна́льні за́соби зв'язку́ . . . 453
Управлі́ння підро́зділами . . . 453
Управлі́ння вогне́м у́ хо́ді ве́дення бо́ю . . . 454
Ро́звідка ці́лей проти́вника . . . 454
Оці́нка важли́вості ці́лі . . . 454
Конкретиза́ція інформа́ції пі́д ча́с пода́чі кома́нди на́ відкриття́ вогню́ і́з стріле́цької зброї́ . . . 454
Для́ ве́дення вогню́ з та́нка (БМП́) . . . 455
Спостере́ження за́ результа́тами вогню́ . . . 455
Маневр вогне́м . . . 455
Управлі́ння я́кістю розмінува́ння (*міжнародне гуманітарне право*) . . . 455
Ураже́а́юча дія́ ку́ль автома́та Кала́шникова АК-74 (АКС-74, АКС-74У, АКМ) . . . 455
Ураже́а́юча дія́ куль боєприпа́сів 7,62 х 51 мм НА́ТО (виробництво Німеччини) . . . 456
Ураже́а́юча дія́ куль боєприпа́сів 7,62 х 51 мм НА́ТО (виробництво США) . . . 456

Ураж**а́**ючий ф**а́**ктор . . . 456
Уси́ необх**і́**дні з**а́**ходи (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 456
Устан**о́**вки чи спор**у́**ди, що м**і́**стять небезп**е́**чні с**и́**ли (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 456
Утиліз**а́**ція (зни́щення) надлишк**о́**вих боєприпас**і́**в (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 457
Уч**а́**сник (*юрид., міжнародні відносини, міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 457
Уч**а́**сники бойов**и́**х д**і́**й . . . 457

Ф

Фахів**е́**ць у́ сф**е́**рі утв**е́**рдження укра**ї́**нської націон**а́**льної та́ громад**я́**нської ідент**и́**чності . . . 458
Фахівц**і́** з розмінув**а́**ння . . . 458
Фін**а́**нсові рес**у́**рси у́ сф**е́**рі обор**о́**ни . . . 458
Фл**а́**нг (*військ.*) . . . 458
Фр**о́**нт (*військ.*) . . . 458

Х

Х**и́**бне м**і́**нне п**о́**ле . . . 458
Хірург**і́**я контр**о́**лю пошк**о́**джень (*Damage control surgery, скороч. DCS*) . . . 458
Хірург**і́**я / реанім**а́**ція з контр**о́**лю за́ зб**и́**тками (*Damage Control Surgery / Resuscitation, скороч. DCS/R*) . . . 458

Ц

Цив**і́**льна обор**о́**на (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 459
Цив**і́**льна ос**о́**ба (*юрид.*) . . . 459
Цив**і́**льна ос**о́**ба (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 460
Цив**і́**льний авіал**а́**йнер (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 460
Цив**і́**льний літ**а́**льний апар**а́**т (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 460
Цив**і́**льний об'**є́**кт (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 460
Цив**і́**льний об'**є́**кт (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 460
Цив**і́**льно-військ**о́**ве співроб**і́**тництво . . . 461

Ч

Частк**о́**вий нар**я́**д (про мобілізацію) . . . 461
Черг**о́**вий батальй**о́**ну (підр**о́**зділів забезп**е́**чення військ**о́**вої част**и́**ни) . . . 461
Черг**о́**вий дисп**е́**тчер (радіотелефон**і́**ст, операт**и́**вний черг**о́**вий) (*міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 461
Черг**о́**вий п**а́**рку (*військ.*) . . . 461
Черг**о́**вий р**о́**ти (*військ.*) . . . 462
Черг**о́**вий част**и́**ни (*військ.*) . . . 462

Ш

Шере́нга (*військ.*) . . . 462
Ширин**а́** стр**о́**ю (*військ.*) . . . 462
Шпигун**и́** (*юрид.*) . . . 462
Шпигун**и́** (*міжнародне гуман**і́**тарне право, незалежно від будь-якого іншого положення Женевських Конвенцій або Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфл**і́**ктів (Протокол I)*) . . . 463
Шт**а́**б з**о́**ни територі**а́**льної обор**о́**ни . . . 464
Шт**а́**б райо́ну територі**а́**льної обор**о́**ни . . . 464
Шт**а́**тні вибухов**і́** матері**а́**ли (*МВС, міжнародне гуман**і́**тарне право*) . . . 464

Щ

Щ**а́**стя (*патріот., стан особи*) . . . 464
Щи́рість (*патріот., якість особи*) . . . 464

Щиросе́рдість, щиросерде́чність, простосе́рдя (*патріот., якість особи*) 464

Ю

Юна́цький ві́к (*психол.*) 464
Юриди́чна осві́та (*військ., юрид.*) . . 465

Я

Я́кість осві́ти (*військ., в контексті вивчення БЗВП*) 465
Я́кість осві́тньої дія́льності (*військ., в контексті вивчення БЗВП*) 465
Я́кість розмінува́ння (*протимінна діяльність*) 466

С

«CABCDE/ABCDE» *(англ., акроніми)* 440

М

MARC²H³-PAWS-L *(мед., акронім)* 284

Післямова 467

Використана література 470

Додатки 481

Додаток 1 481
Додаток 2 493
Додаток 3 498
Додаток 4 501
Додаток 5 503
Додаток 6 505
Додаток 7 507
Додаток 8 508
Додаток 9 509
Додаток 10 511
Додаток 11 516

ПРИЙНЯТІ СКОРОЧЕННЯ

англ. – англійський
АР Крим – Автономна Республіка Крим
АРМ «диспетчер» – автоматизоване робоче місце системи ІПНП
БЗВП – базова загальновійськова підготовка
БЕБ України – Бюро економічної безпеки України
БМП – бойова машина піхоти
БТР – бронетранспортер
букв. – буквально
ВВЗО – вищі військові заклади освіти
ВНП – вибухонебезпечні предмети
ВРУ – Верховна рада України
ВС – військова служба
ВСП – військова служба правопорядку
ВТЗ – високоточна зброя
військ. – військовий
ВККСУ – Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВЛК – військово-лікарська комісія
ВМ – вибухові матеріали
ВМГ – військовий мобільний госпіталь
ВМКЛРЦ – військово-медичний клінічний лікувально-реабілітаційний центр
ВМКЦ – військово-медичний клінічний центр регіону
ВОС – військово-облікова спеціальність
ВР – вибухові речоини
ВР АРК – Верховна Рада Автономної Республіки Крим
ВРП – Вища рада правосуддя
ВУП – вогневе ураження противника
в/ч – військова частина
ДБР – Державне бюро розслідувань
див. – дивись
ГРПП – група реагування патрульної поліції
ГУНП – Головне управління Національної поліції в області
ГШ ЗСУ – Генеральний штаб Збройних сил України
діал. – діалектичний

ДКВС України – Державна кримінально-виконавча служба України
досл. – дослівно
ДПСУ – Державна прикордонна служба України
ДРГ – диверсійно-розвідувальна група
ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ДССЗтаЗІ – Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України
ДССТ – Державна спеціальна служба транспорту
ЕМЕ – етап медичної евакуації
ЕС МВС – експертна служба Міністерства внутрішніх справ України
ЄДОРВтаР – Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів
ЄС – Євросоюз
заст. – застарілий
ЗВО – заклади вищої освіти
ЗІ – засоби ініціювання
ЗМІ – засобів масової інформації
ЗМУ – зброя масового ураження
ЗОЗ – заклад охорони здоров'я
ЗСУ – Збройні Сили України
ЗУ – Закон України
ІВФ – інші військові формування
іноз. – іноземний
ІПНП – інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України»
ККУ – Кримінальний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
км/год – кілометрів за годину
КМКіВМ – кафедри медицини катастроф та військової медицини
КПКУ – Кримінально-процесуальний кодекс України
КСП – командно-спостережний пункт
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
КСУ – Конституційний Суд України
МГП – міжнародне гуманітарне право
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
МЗ – медичне забезпечення
МКС – Міжнародний кримінальний суд
МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного Хреста
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
МОНУ – Міністерство освіти і науки України
МОУ – Міністерство оборони України
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАТО (*англ. North Atlantic Treaty Organisation*) – Організація Північноатлантичного договору, міжнародна організація (04.04.1949) для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки згідно з принципами 51 статті Статуту ООН
НВМКЦ «ГВКГ» – Національний військово медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь»
НГУ – Національна гвардія України
НРВНП – навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами
НПС – навколишнє природне середовище
НПУ – Національна поліція України
НС – надзвичайна ситуація
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВТ – озброєння та військова техніка
ОВУ – органи військового управління
ОПК – оборонно-промисловий комплекс
о/с – особовий склад
ООН – Організація Об'єднаних Націй
п. – пункт, пункти (в залежності від контексту)
ПММ – пально-мастильні матеріали
пп. – підпункт
ПрО – правоохоронні органи
ПТРК – протитанкові ракетні комплекси
РЕБ – засоби радіоелектронної боротьби
РЄ – Рада Європи
розм. – розмовний
РХБЗ – радіаційний, хімічний та біологічний захист
СБУ – Служба безпеки України
СВ – Сухопутні війська ЗСУ
СЗРУ – Служба зовнішньої розвідки України
Сили ТрО ЗСУ – Сили Територіальної оборони Збройних Сил України
скороч. – скорочено
СВРР – система вторинного радіолокаційного розпізнавання
СРПП – сектор реагування патрульної поліції
ССУ – Служба судової охорони
ст. – стаття (в значенні текстова інформація або норма права залежно від контексту)
ТакМД – тактичний морський десант
ТакПД – тактичний повітряний десант
ТВП – територіальний відділ поліції

ТрО – територіальна оборона
ТЦКтаСП – територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УВМА – Українська військово-медична академія
УДОУ – Управління державної охорони України
УОАЗОР – управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування ГУНП
фр. – французький
ЦЗ – цивільний захист
ЧМТ – черепно-мозкова травма
ч., чч. – частина, частини (в залежності від контексту)
юрид. – юридичний

СКОРОЧЕННЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ФОРМІ ПЕРВИННОЇ ОБЛІКОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ № 001/О «ПЕРВИННА МЕДИЧНА КАРТКА», № 002/О «КАРТКА ПОСТРАЖДАЛОГО»

А – активний метод профілактики гіпотермії
АЗФ – апарат зовнішньої фіксації
АТ – абдомінальний турнікет (у пунктах 2.5, 4.1), артеріальний тиск (у пунктах 2.3 пункту, пункт 5, пункту 19 форми)
б/с – без супроводу
В – військовослужбовець
в/в – внутрішньовенний шлях введення лікарських засобів
в/з – військове звання
в/к – внутрішньокістковий шлях введення лікарських засобів
ВТ – вузловий турнікет
в/ч – військова частина
дн – дата народження постраждалого (число, місяць, рік)
ДО – дихальний об'єм
ЕКГ – електрокардіографія
ЕТТ – ендотрахеальна трубка
ж – жіноча стать
Конв. – час конверсії турнікета
кріко – крікотіреотомія
л – зліва, локалізація (в залежності від ситуації)
ЛВК – ліва верхня кінцівка
лз – лікарські засоби

ЛНК – ліва нижня кінцівка
МедП – медичний працівник
МП – місце події або пункт збору поранених
м/с – з медичним супроводом
Накл. – час накладення турнікета
НГП – надгортанний повітропровід
НП – немедичний працівник
НФП – назофарингеальний повітропровід
ОФП – орофарингеальний повітропровід
п – справа, пасивний метод профілактики гіпотермії (залежно від ситуації)
П – полонений (у підпункті 1.1 пункту 1 форми), пасивний метод профілактики при гіпотермії (у пункті 4.6 пункту 4, підпункті 19.5 пункту 19 форми)
ПВК – права верхня кінцівка
Перем. – час переміщення турнікета
ПІБ – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності)
ПНК – права нижня кінцівка
ПТВ – піковий тиск на вдиху (у мм рт.ст.)
ПТКВ – позитивний тиск у кінці видиху (у см вод.ст.)
СД – само/взаємодопомога (у пункті 2.3 пункту 2 форми), самостійне дихання (у пункті 4.3 пункту 4 форми)
СЛР – серцево-легенева реанімація
ц – цивільний
ч – чоловіча стать
ЧД – частота дихання (дихальні рухи за 1 хвилину)
ШБ – шкала болю (від 0 до 10 балів)
ШВЛ – штучна вентиляція легень
ШКГ – шкала ком Глазго (від 3 до 15 балів)
ХБРЯ – хімічне, біологічне, радіологічне, ядерне ураження
AVPU – англомовна абревіатура шкали визначення рівня свідомості: у свідомості (Alert), реагує на голос (Verbal), реагує на біль (Pain), без свідомості (Unresponsive)
CASEVAC – евакуація постраждалого
D – огляд зіниці справа

DCR – damage control resuscitation (ресусцитаційні заходи з контролем пошкоджень)
DCS – damage control surgery – (хірургія контролю пошкоджень)
eFAST – ультразвукове дослідження за протоколом eFAST (Extended Focused Assessment with Sonography in Trauma)
$ETCO_2$ – парціальний тиск вуглекислого газу у кінці видиху (у %)
FiO_2 – частка вдихуваного кисню (у %)
ID – англомовна абревіатура identity document
MEDEVAC – медична евакуація
MMPM – мультимодальна евакуація
O_2 – кисень (у %)
REBOA – реанімаційна ендоваскулярна балонна оклюзія аорти
Ro – рентгенографія
Ps – пульс (ударів за 1 хвилину)
S – огляд зіниці зліва
SpO_2 – сатурація кисню в крові (у %)
STANAG – угода НАТО зі стандартизації
TQ – турнікет

Примітка. Назви термінів / категорій виділено в тексті напівжирним шрифтом. Дефініції складних термінів можуть мати пояснення декількома складовими елементами, назви яких виділено поєднанням напівжирного шрифту та курсиву чи тільки курсиву. Нумерація складових елементів термінів міжнародного гуманітарного права позначається малими літерами латинського алфавіту.

ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД АВТОРІВ

Наявність у того чи іншого відомства енциклопедичних та довідкових видань з різних галузей науки (враховуючи застосування сучасної високотехнологічної службово-бойової техніки, потребу у подальшому удосконаленні професійної підготовки спеціалістів, необхідність формування особистісної професійної культури фахівців, залучення спеціалістів підрозділів поліції до комплексних напрямів правоохоронної (військової) діяльності, в тому числі їх активна цільова участь під час несення повсякденної служби з охорони публічного порядку в умовах воєнного стану – *уточнено нами*) є, по-перше, ознакою належного рівня кваліфікації особового складу органу (підрозділу) Національної поліції України (*далі* – НПУ), окремих відомчих організацій, установ, закладів тощо в цілому; по-друге, виступає показником високої спеціальної фахової підготовки працівників поліції (військовослужбовців); по-третє, є сприятливою дидактичною умовою для їх подальшого самоудосконалення та служить необхідним педагогічним засобом формування особистісної готовності правоохоронців / військовослужбовців до грамотного виконання своїх функціональних обов'язків, якісної й ефективної праці на благо суспільства.

У закладах вищої освіти МВС України (*далі* – ЗВО МВС України) такі довідкові видання в першу чергу слугують науково-методичним забезпеченням освітнього процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти та виступають сприятливим фактором впливу на фахового (військового) становлення молодих правоохоронців (майбутніх військовослужбовців), забезпечують набуття та удосконалення їх поліцейського (загальновійськового) досвіду щодо здійснення у майбутньому практичної правоохоронної (загальновійськової) діяльності.

Українські поліцейські територіальних органів та підрозділів НПУ та науково-педагогічні працівники відомчих ЗВО зі специфічними умовами навчання МВС України за роки незалежності нашої країни зробили значний внесок у вітчизняний та світовий розвиток правової теорії і правоохоронної / загальновійськової діяльності, окремі фундаментальні праці багатьох вітчизняних вчених дістали загальнодержавне та міжнародне визнання.

Варто зазначити, що сучасна мережа закладів освіти і науково-дослідних установ правоохоронного відомства в Україні у цілому є досить розвинутою і прогресивною, науковці поліцейського відомства розробляють та впроваджують у практичну діяльність поліції (НПУ, НГУ, ДСНС, ін. органи) та ЗСУ (ТрО тощо) новітні педагогічні технології навчання з багатьох напрямів наукових знань, котрі дають змогу ефективно боротися із сучасною злочинністю, забезпечувати публічну безпеку в суспільстві, здійснювати захист суверенітету української держави від зовнішньої агресії.

Разом з тим до останнього часу вченими ЗВО МВС України не було створено власних (відомчих – *уточнено нами*) енциклопедичних чи довідкових видань з базової загальновійськової підготовки (*далі* – БЗВП), які б служили фундаментальною основою з питань організації та забезпечення підготовки майбутніх фахівців-правоохоронців та юристів до захисту України. Вимагає удосконалення й сама педагогічна практика застосування словників та довідників в освітньому процесі при підготовці курсантів, студентів чи слухачів у зв'язку із необхідністю засвоєння значного обсягу типової для правоохоронної / загальновійської діяльності складної і специфічної фахової інформації / термінології як відображення результатів науково-технічного прогресу та багаторічної діяльності органів / підрозділів НПУ / ЗСУ з охорони громадського порядку, в боротьбі із злочинністю, територіальної оборони кордонів української держави – їх щоденного реагування на надзвичайні події, що виникають у насиченій життєдіяльності суспільства, зокрема, й в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану, необхідності оперативного профілактичного впливу на постійні інтенсивні динамічні зміни якісного стану злочинності (наприклад, неконтрольований обіг вогнепальної зброї в умовах запровадженого правового

режму воєнного стану), появи нових видів зовнішніх загроз (воєнних злочинів проти цивільного населення), зокрема, вчинюваних військовослужбовцями Збройних Сил країни-агресорки із використанням сучасних технологій та з порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

Відсутність сучасних українських енциклопедичних чи довідкових видань у військовій галузі, недостатня кількість навіть морально застарілої літератури (30–40-річної давності) у бібліотеках ЗВО з цього напрямку науково-методичного забезпечення освітнього процесу підготовки сучасного військовослужбовця робить малозрозумілою для масового читача (здобувача вищої освіти – *уточнено нами*) навіть елементарну, відповідним чином систематизовану тематичну інформацію в умовах організованої підготовки майбутніх захисників Вітчизни – через деяку складність і специфічність змісту її усталеної термінології, відсутність роз'яснень щодо нововведень (новітніх категорій та термінів військової сфери, запроваджених нових видів вогнепальної та бойової вогнепальної зброї, військової техніки тощо) виникають такі утруднення, як:

1) складність правильного розуміння, подальшого усвідомлення та грунтовного засвоєння суб'єктами освітнього процесу визначеного обсягу знань з військової сфери, формування на цій базі індивідуальних умінь та навичок щодо здійснення правильних (грамотних, а значить безпечних) дій захисників України в екстремальних бойових умовах (тобто ускладнюється набуття визначеної компетенції бійця ЗСУ чи працівників підрозділів поліції);

2) не в повному обсязі забезпечується отримання відомостей про специфіку військової діяльності та можливості відповідних видів сил (родів військ) ЗСУ в сфері оборони незалежності України, ускладнюється розуміння сучасних технологій щодо належного медичного забезпечення поранених бійців, використання тактики ведення загальновійськового бою, які розробляються установами Міністерства оборони України (*далі* – МОУ), Міністерства охорони здоров'я України (*далі* – МОЗУ), Територіальної оборони (*далі* – ТрО), Державної служби правопорядку та ін.) тощо;

3) недостатньо забезпечується педагогічними / науково-педагогічними працівниками ЗВО МВС України створення сприятливих

педагогічних умов щодо належного усвідомлення та ґрунтовного засвоєння в умовах війни здобувачами вищої освіти важливих актуальних та динамічних змін чинного законодавства у сфері оборони, ознайомлення майбутніх захисників України з сучасними напрацюваннями вчених (військових, медиків, юристів, інженерів тощо) з питань удосконалення тактики дій бійців / військових підрозділів на полі бою, застосування ефективних алгоритмів надання домедичної допомоги пораненим особам під вогнем противника тощо, а також стану їх (нововведень – *уточнено нами*) впровадження у практичну діяльність відповідних підрозділів ЗСУ, поліції, уповноважених органів з протимінної безпеки, оновлення та комплектування рятувальників (підрозділів екстреної медичної допомоги, *далі* – ЕМД) сучасними медичними засобами тощо;

4) доведення важливості та обгрунтування соціального та освітнього значення від безпосереднього впровадження сучасних розробок (технологій) різного роду щодо удосконалення БЗВП та забезпечення публічної безпеки у практичну правоохоронну / загальновійськову діяльність.

Деякі існуючі напрацювання науково-педагогічних працівників ЗВО МОН України та інших суб'єктів з надання освітніх послуг у сфері БЗВП майбутніх військовослужбовців не в повному обсязі відображують потреби й запити практичної діяльності підрозділів правоохоронної галузі та ЗСУ, недостатньо враховують специфіку оперативно-службової та службово-бойової діяльності поліцейських в умовах заппровадженого режиму воєнного стану. Це в свою чергу викликає значні труднощі як для науково-педагогічних працівників профільних кафедр ЗВО МВС України, котрі забезпечують викладання навчальної дисципліни «БЗВП», так і для здобувачів вищої освіти (курсантів, студентів, слухачів) при їх підготовці до практичних занять внаслідок відсутності адаптованої спеціальної літератури з тематики загальновійськової підготовки. Наприклад, замість використання загальноприйнятої в військовій сфері термінології викладачі чи здобувачі вищої освіти досить часто вдаються до вигадування та застосування власних термінів для позначення чи характеристики ситуацій на полі бою (застосування зброї), підмінюють визначені конкретні терміни в військовій

сфері побутовими словами-синонімами, поверхнево (абстрактно, багатозначно) характеризують дії учасника загальновійськового бою чи описують обставини місця дії, недопустимо активно користуються широким спектром повсякденної лексики в освітньому процесі при описі алгоритму надання домедичної допомоги пораненому, застосовують довільне тлумачення існуючих традиційних технічних, юридичних чи медичних категорій, чого не допускається в будь-якій галузі науки.

Створенню цього видання термінологічного словника з БЗВП передувала значна пошукова та науково-дослідна робота з вивчення нормативно-правової бази та існуючих актуальних проблем в системі організації загальновійськової підготовки майбутніх захисників України, здійснювався аналіз існуючих труднощів, з котрими часто зустрічаються правоохоронці територіальних органів та підрозділів НПУ чи військовослужбовці ЗСУ при забезпеченні публічної безпеки в умовах воєнного стану, при наданні ними домедичної допомоги пораненим під час несення служби з охорони громадського порядку чи загальновійськового бою. Зокрема, нами враховано напрацювання багатьох вчених військових закладів освіти, науково-педагогічних / педагогічних працівників та поліцейських територіальних підрозділів поліції, котрі займалися вирішенням актуальних проблем в системі загальновійськової підготовки правоохоронців / військовослужбовців:

– осучасненням змісту та методики навчання майбутніх захисників України, удосконаленням заходів безпеки при експлуатації військової техніки, запровадженням інноваційних педагогічних технологій навчання курсантів, студентів та слухачів щодо формування у них стійких навичок володіння зброєю в особливих умовах – А. А. Аносєнков, Т. С. Вайда, С. В. Жуковський, Ю. М. Коломієць, Р. В. Мукоіда та ін.;

– розробка наукових підходів у сфері організації освітньої діяльності з протимінної підготвоки – О. Й. Мацько, В. В. Коваль, М. В. Комісаров, М. М. Підгородецький, О. Л. Дідур, М. С. Шевенко та ін.;

– удосконалення викладання основ інженерної підготовки, тактичного маскування та радіаційного, хімічного, біологічного

захисту – С. Г. Шмаль, О. В. Кравчук, А. М. Гудзь, Г. О. Радіонов, П. Є. Трофименко, О. П. Полець, С. В. Прищепа, Г. В. Сорокоумов, Л. С. Демидко та ін.;

– підготовка слухачів з військового зв'язку (В. Г. Шолудько, Єсаулов, М. Ю. Вакуленко, Т. Г. Гурський, М. М. Фомін); організація навчання з тематики радіоелектронної боротьби (С. П. Ярош, А. О. Бережний, В. Г. Малюга) та ін.;

– методичне забезпечення освітнього процесу з психологічної підготовки військовослужбовців до бою – Т. Л. Гриневич, О. С. Капінус, Т. М. Мацевко, А. Б. Неурова, А. М. Романишин та ін.;

– навчанням навичкам надання домедичної допомоги (медична підготовка працівників міліції / поліції) – Т. С. Вайда, В. О. Криволапчук, І. М. Тодуров, М. Т. Бондарчук, А. В. Юрченко; засвоєння правил надання долікарської (домедичної) допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій – О. В. Шаповалов, В. Д. Шищук, В. А. Сміянов, К. А. Руднікова; домедична допомога при травмах, проведення серцево-легеневої реанімації – В. О. Крилюк, В. Ю. Кузьмін, І. В. Кузьмінський, Г. Ю. Цимбалюк, І. Я. Губенко, О. В. Федосєєва; тактика надання самодопомоги та взаємодопомоги під час ведення бойових дій – Р. С. Троцький, О. В. Чуприна, О. А. Блінов та ін.

При підготовці цього видання автори опиралися на вимоги чинних нормативно-правових актів щодо організації базової військової підготовки громадян для потреб військової галузі, нами критично проаналізовано попередні напрацювання з цієї тематики зазначених вище та ін. відомих колективів вчених та методистів-практиків, враховано їх здобутки при розробці пропонованого сучасного термінологічного словника з БЗВП.

Разом з тим, у вищезазначених та ін. наявних підручниках, посібника, коментарях, довідниках та словниках для потреб військової галузі відсутній ґрунтовний систематизований категоріальний апарат з різних областей науки і техніки, котрий би сприяв забезпеченню усвідомленого *комплексного підходу* у підготовці здобувачів вищої освіти (поліцейських ЗВО МВС) з врахуванням особливостей правоохоронної (загальновійськової) діяльності у цьому напрямі, зокрема, що стосується тактики дій бійців в обороні

та в наступі, порядку надання правоохоронцями / військовослужбовцями домедичної допомоги пораненим в умовах проведення оперативно-службових та службово-бойових заходів (під вогнем) тощо; не розглядаються такі сучасні аспекти як застосування нових видів вогнепальної та бойової вогнепальної зброї щодо особи правопорушника / військовослужбовців країни-агресорки, порядок застосування БПЛА для ведення розвдки та ураження противника, організації сортування травмованих потерпілих при масових травмах на полі бою, не аналізуються можливості надання допомоги від ураження різними боєприпасами, за відсутності табельних медичних засобів, не розглядується тактика дій при затриманні ДРГ, забезпечення мінної безпеки при наступі/обороні, прит гуманітарному розмінуванні тощо.

У свою чергу при підготовці сучасного довідкового видання для здобувачів вищої освіти (поліцейських ЗВО МВС) автори використали значну кількість різноманітних літературних джерел та інтернет-ресурсів (йдеться, насамперед, про галузеві нормативно-правові акти ЗСУ, МВС (ДСНС, НПУ, НГУ та ін.), технічні та медичні довідники, психологічні та педагогічні енциклопедії, тлумачні, орфографічні та філософські словники тощо). Також при укладанні книги істотно допомогло ознайомлення вчених із спеціальною літературою у галузі військового права, філософії, психології, фізики, хімії, кібернетики для різноаспектного доповнення окремих категорій з визначених розділів БЗВП. Використано також матеріали підручників з будови зброї, боєприпасів, медицини й професійної педагогіки, монографічні праці з різних аспектів вирішення проблеми забезпечення особистої безпеки військовослужбовців, нормативно-правові акти в сфері підготовки громадян до національного спротиву, організації освітньої діяльності здобувачів вищої освіти, охорони праці (особистої безпеки поліцйеського) тощо.

Видання вітчизняного термінологічного словника з БЗВП для майбутніх поліцейських та юристів має на меті, з одного боку, започаткувати систематичну наукову працю над вдосконаленням української термінології з цього напряму БЗВП, сприяти її систематизації, збагаченню та приведенню у відповідність з категоріальним апаратом багатогалузевого чинного законодавства, котрий

є загальноприйнятим та усталеним в Україні, а з іншого – запропонувати широкому загалу науковців, військовослужбовців, медиків, інженерів, науково-педагогічним та іншим працівникам ЗВО МВС України довідкове видання, у котрому власне й узагальнена та наведена досить повна інформація з теорії і практики БЗВП у ЗВО МВС майбутніх захисників України, забезпечення їх особистої безпеки, наведення алгоритмів дій поліцейських на полі загальновійськового (поліцейського) бою (блокпостах) тощо.

Оскільки значна кількість соціально-правових відносин (явищ і закономірностей) в сфері БЗВП мають міжгалузевий характер, то пропонований термінологічний словник певним чином зорієнтований і на спеціалістів суміжних галузей знань про людину – фахівців з психології, філософії, соціології, права (військового та міжнародного гуманітарного права), правоохоронної діяльності, політології, професійної освіти тощо. Масовий читач (і насамперед науково-педагогічні працівники профільних кафедр, на котрих викладаються такі навчальні дисципліни, як «БЗВП», «Основи національного спротиву», «Захист України», «Домедична підготовка», «Тактико-спеціальна підготовка», «Безпека життєдіяльності та охорона праці», «Особиста безпека поліцейського» тощо, керівники курсантських підрозділів ЗВО МВС України, здобувачі вищої освіти поліцейських вишів, слухачі центрів первинної професійної підготовки працівників поліції тощо), котрий цікавиться проблемами професійної підготовки майбутніх захисників України і фахового становлення особистості правоохоронця МВС (військовослужбовця ЗСУ), знайде в термінологічному словнику відображення та розкриття різноманітних аспектів змістового матеріалу з проблем БЗВП, порядку надання допомоги потерпілим у повсякденних і ускладнених (екстремальних) умовах воєнного стану, з питань комплексного забезпечення публічної безпеки (наприклад, з застосування сучасного озброєння та військової техніки НПУ, профілактики військового травматизму чи надання ЕМД пораненим бійцям).

Основний обсяг розробленого термінологічного словника для поліцейських / юристів ЗВО МВС України становлять категорії (терміни та їх визначення) з вітчизняного законодавства про мобілізацію, мобілізаційну підготовку, організації служби в ЗСУ

(ТрО та ін. видах сил та родах військ), а також технічного, психологічного, медичного, бойового та юридичного забезпечення БЗВП майбутніх захисників України. Також автори прагнули якомога повніше охопити поняття військової галузі, які активно вживаються у сфері професійної підготовки майбутніх захисників України, під час надання екстреної медичної допомоги пораненим на полі бою, а також які використовуються організації/несенні військової служби чи у процесі удосконалення навичок володіння зброєю. Якщо наведений іншомовний термін не має належного відповідника в українській мові, то вживається категорія, що найчастіше зустрічається у багатьох країнах світу.

Одночасно автори вважають за доцільне включити до довідникового видання крім термінів з БЗВП також і категорії з суміжних наук в частині опису будови та експлуатації сучасної військової зброї та бойової техніки, транспортних засобів та технічних параметрів їх експлуатації, характеристики різноманітних психоемоційних станів учасників бойових дій та, зокрема, травм поранених осіб, а також типові дефініції лексичних одиниць, котрі широко застосовуються в організації освітнього процесу з підготовки здобувачів вищої освіти відповідно до військової спеціальності з числа поліцейських ЗВО МВС України (з психології, філософії, педагогіки, соціології, інформатики тощо). При цьому в статтях-дефініціях, котрі пояснюють зміст використовуваних термінів з інших галузей знань, розкривається в основному їх загальноприйняте значення цих категорій в галузі БЗВП.

Автори термінологічного словника не ставили своїм завданням створити вітчизняне нормативне довідникове видання, в котрому дається єдино правильні означення й безапеляційні оцінки соціальних, медичних, технічних чи юридичних явищ і процесів під час взаємодії громадян з органами / підрозділами ЗСУ (МВС), не використовують їх трактування з точки зору лише однієї із низки існуючих галузевих (військових) концепцій і теорій, не застосовують типових (стандартних) підходів у поясненні соціальних явищ чи процесів під час воєнного стану при наявності значного різноманіття парадигм (освітніх, юридичних тощо) і їх соціальних (педагогічних, правових та ін.) можливостей у підготовці поліцейських /

здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України до національного спротиву.

У той же час читач має змогу самостійно обрати оптимальний спосіб та темп пізнавальної роботи з термінологічним словником (провести вивчення термінології чи здійснити індивідуальний добір категорій для їх правильного усвідомлення, для використання у науковій роботі, компенсувати відсутній обсяг військових знань з БЗВП шляхом їх додаткового опрацювання у повільному темпі тощо) з метою належного формування компетентностей сучасного військовослужбовця (поліцейського МВС) для ефективних дій на полі загальновійськового/поліцейського бою, здійснення бійцем (правоохоронцем поліції) практичних заходів при обороні (наступі) на закріплених рубежах місцевості, при наданні рятувальником домедичної допомоги пораненим бійцям, можливості критичного оцінювання вітчизняного й зарубіжного досвіду в галузі міжнародного гуманітарного права.

У сучасній науці, у тому числі в галузі БЗВП, деякі наукові поняття і категорії мають декілька означень та характеристик, котрі не завжди узгоджуються між собою. Наукове тлумачення й оцінка різних військових термінів при підготовці майбутніх захисників України з числа здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України в частині ефективного забезпечення знань і навичок майбутніх правоохоронців / юристів щодо ефективних дій на фронті (в секторі патрулювання), при наданні ними домедичної допомоги пораненим особам, а також врахуванні галузевих (МОУ) концептуальних вимог та теоретичних положень чинного законодавства здійснюються часто з різних позицій, нерідко – з діаметрально протилежних.

Разом з тим в пропонованій роботі автори не прагнули критично оцінювати чи залишати без уваги різні існуючі підходи та погляди вчених щодо використання сучасної термінології в галузі забезпечення освітнього процесу БЗВП – своє завдання перш за все ми вбачаємо у тому, щоб об'єктивно викласти суть підібраних різногалузевих термінів, розкрити зміст цих категорій без упередженого (однозначного з точки зору автора) його аналізу. Що ж стосується читачів пропонованого довідкового видання, то вони самі зможуть критично визначити своє ставлення до цих підходів з врахуванням

власного сформованого світосприйняття існуючої небезпеки внаслідок нападу країни-агресорки та набутого рівня професійної підготовки (самосвідомості).

Змістова частина термінологічного словника (вміщені в ньому означення термінів і статті із тлумаченням понять, котрі застосовуються при організації вивчення БЗВП) не повинні розглядатися як незаперечний аргумент у освітньо-науковій дискусії суб'єктів освітнього процесу. Варто пам'ятати, що існують й інші тлумачення деяких військових, юридичних, психічних, медичних, технічних категорій в окремих вузькопрофільних військових спеціальностях (навчальних дисциплінах), у провідних військових закладах (наукових школах) застосовуються напрацьовані специфічні підходи до розгляду соціально-правових явищ, процесів чи при наданні рекомендацій щодо алгоритмів дій військовослужбовців / поліцейських НПУ (фахівців медичних сил ЗСУ, рятувальників ДСНС тощо) у складних екзистенційних ситуаціях на полі загальновійськового (поліцейського) бою, постійно здійснюється осучаснення норм чинного законодавства – заміна на більш прогресивні з врахуванням особивостей сучасних умов, доповнення новими дефініціями в разі відсутності, запровадження новітніх засобів ведення війни, ефективних медичних засобів тощо – з врахуванням досягнень науково-технічного прогресу. Наприклад, з розвитком науки і техніки запроваджуються в підрозділах НПУ нові види вогнепальної та бойової вогнепальної зброї, БПЛа, засоби екіпірування та радіозв'зку, використовуються більш ефективні лікувальні засоби, впроваджуються у практику тактичної медицини (ЕМД) сучасні медичні технології для терапії і реанімації поранених бійців, застосовуються роботизовані наземні комплекси для їх евакуації під вогнем з поля бою, використання нові медичні засобів знеболення тощо).

У пропонованому довідниковому виданні при ознайомленні читачів з дефініціями військових термінів, котрі широко застосовуються при описі алгоритмів дій бійців ЗСУ / поліцейських МВС щодо забезпечення публічної безпеки, надання домедичної допомоги пораненим, здійснюється опора на знання здобувачів вищої освіти, котрі здобули курсанти ЗВО МВС (студенти, слухачі)

у закладах середньої освіти під час попереднього вивчення ними таких навчальних предметів як «Захист України», основи правознавства, біології та основ здоров'я (анатомії, біології та фізіології людини, санітарії та гігієни) чи інших базових навчальних дисциплін (фізики, хімії, математики тощо). За нашими спостереженнями, пояснення чи засвоєння змістового матеріалу з цієї тематики БЗВП становить для поліцейських та майбутніх правників-гуманітаріїв деякі утруднення, оскільки при аналізі складних ситуацій на полі загальновійськового/поліцейського бою вимагається глибокого розуміння майбутніми юристами (працівниками поліції) законів фізики, математики, хімії, біологічного механізму різних травм або ознак (синдромів) термінальних станів, фізичної та психологічної втоми (ПТСР) тощо.

Варто зазначити, що останнім часом бібліотечні фонди ЗВО МВС України поповнюються підручниками, посібниками й іншими навчальними виданнями з різних аспектів БЗВП, долікарської (домедичної) допомоги (тактичної медицни), які підготовлені вітчизняними та закордонними авторами (в перекладі). Разом з тим залишається недостатнім рівень забезпеченості бібліотек саме довідковими, словниковими та енциклопедичними виданнями, котрі вкрай потрібні для ґрунтовного усвідомлення і належного засвоєння програмного матеріалу з БЗВП, ефективної організації освітнього процесу з підготовки здобувачів вищої освіти, повного та якісного навчання студентів (поліцейських, слухачів) правильним діям на полі бою, алгоритмів надання ними екстреної медичної допомоги пораненим, оформлення визначених матеріалів (картка пораненого бійця) тощо.

У пропонованому термінологічному словнику достатньо широко та в доступній формі розкрито зміст основних військових термінів і понять, які вживаються не тільки в навчальній дисципліні БЗВП, а й у лекційних курсах споріднених навчальних дисциплін – «Тактико-спеціальної підготовки», «Особиста безпека поліцейського», «Вогнева підготовка», «Домедична підготовка», «Кримінальне право» та ін. Ці дефініції допоможуть краще зрозуміти суть лаконічно викладеного у підручниках та посібниках змісту навчального матеріалу щодо забезпечення публічної безпеки, організації військової служби, проведення наступу / оборони та ін.

Звісно, вітчизняний термінологічний словник з БЗВП для майбутніх захисників України не містить повного і всеохоплюючого переліку військових категорій (термінів), котрі використовуються при описі існуючих службових ситуацій у галузі функційонування сил і родів військ ЗСУ, щодо способів надання домедичної допомоги пораненим у всіх потенційно можливих й різних за природою надзвичайних ситуаціях (отриманих травм) на полі бою або які можуть трапитися у житті бійця (при його перебуванні в різних за походженням термінальних станах). Проте пропоноване довідкове видання дає змогу курсантам (студентам, слухачам) ЗВО МВС України в повному обсязі правильно усвідомити та характеризувати основні принципові підходи щодо організаційних заходів при забезпеченні життєдіяльності військовогь підрозділу, збереження життя і здоров'я пораненої особи, грамотно описувати алгоритми оперативних дій поліцейських (рятувальників) на місці події у будь-яких екстремальних ситуаціях, у тому числі й в умовах здійснення поліцейськими оперативно-службових дій під час запровадженого правового режиму воєнного стану.

Автори термінологічного тематичного словника для поліцейських ЗВО МВС України, майбутніх захисників нашої держави та інших громадян ставили завдання підвищити ефективність організації освітнього процесу правоохоронців при засвоєнні курсантами / студентами / слухачами знань та вмінь із БЗВП, розуміння порядку надання ними домедичної допомоги пораненим завдяки усвідомленому сприйняттю правоохоронцями специфічної військової, юридичної, технічної, психологічної, медичної та ін. термінології, досягти належного рівня фахової підготовки працівників поліції (юристів) з числа здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України, заповнити певні прогалини в їх загальновійськових знаннях, котрі (відсутність вузькопрофільних спеціалізованих військових знань – *уточнено нами*) існують у зв'язку із деякими об'єктивними обставинами: 1) нерозробленістю відповідної сучасної довідкової та навчально-методичної літератури для працівників поліції з різних галузей знань (технічних, медичних, юридичних, військових тощо), в тому числі й з БЗВП; 2) недостатньою укомплектованістю загальних бібліотек ЗВО МВС України необхідною кількістю

примірників сучасних довідкових видань для належного засвоєння правоохоронцями знань і навичок щодо організації та забезпечення БЗВП, надання домедичної допомоги пораненим, виживання, тактики дій в насутпні та обороні, застосування норм МГП тощо; 3) неадаптованістю дидактичного матеріалу більшості універсальних видань з цього напрямку фахових (військових) знань до специфіки професійної підготовки поліцейських у ЗВО МВС України (перш за все їх зміст не відповідає відомчим вимогам Стандарту професійної (професійно-технічної) освіти з робітничої професії «поліцейський», програмі підготовки працівників поліції з БЗВП та «Перший на місці події», котрі (існуючі видання – *уточнено нами*) орієнтовані на широкий загал студентів / слухачів цивільних вишів без урахування особливостей їх спеціальності та специфічних небезпечних факторів в цих галузях професійної діяльності.

Автори термінологічного словника з БЗВП для поліцейських / юристів вважають за необхідне підкреслити, що створення одним фахівцем такого видання є своєрідним актом сміливості щонайменше з двох причин: 1) насамперед, довідкове видання містить великий обсяг відомостей (причому не лише військових, юридичних, технічних, медичних, психололгічних та ін.), знавцем яких одна людина бути не може; 2) при підготовці цього видання одним науково-педагогічним працівником при його максимальному прагненні до об'єктивності – важко уникнути певного відображення специфіки отриманої фахової освіти (життєвого досвіду) чи впливу наукових інтересів вченого при відборі змістового матеріалу, при викладі тексту дефініцій та тлумачення термінів для цільової аудиторії, а також їх можливого використання (з врахуванням власної точки зору й фахових симпатій автора) у багатьох суміжних сферах, що є дотичними до оперативно-службової діяльності поліцейського (діяльності бригад екстреної медицини та медицини катастроф; професійної діяльності військових різних сил та окремих родів військ, працівників інших відомств (наприклад, ДСНС), керівного складу закладів охорони здоров'я тощо).

Книжкове видання розраховане на викладачів ЗВО МВС України, курсантів, слухачів та студентів закладів зі специфічними умовами навчання, на широкий загал учнів та вчителів закладів середньої освіти

(шкіл, ліцеїв, гімназій, професійно-технічних училищ, ТСОУ тощо), котрі здійснюють курсову підготовку з навчальної дисципліни «Захист України», а також на осіб, які займаються самоосвітою в галузі БЗВП, індивідуально цікавляться та набувають медичні знання та здійснюють самопідготовку для формування потенційної готовності брати участь у націоанльному спротиві, вміти надавати пораненим особам елементарну домедичну допомогу чи самодопомогу тощо.

Усвідомлюючи неминучість у значному за обсягом та новизною підготовленому термінологічному словникові з БЗВП огріхів різного характеру, автори-укладачі довідкового видання для здобувачів вищої освіти (поліцейських ЗВО МВС України, майбутніх юристів) заздалегідь просять вибачення у допитливих курсантів (студентів, слухачів) чи колег, котрі виявлять можливі неточності у викладеному матеріалі книги.

Будемо вдячними за можливі корисні і щирі критичні зауваження, а також конструктивні пропозиції щодо подальшого удосконалення змісту й структури одного з перших вітчизняних термінологічних словників для науково-методичного забезпечення БЗВП громадян в системі освітнього простору ЗВО МВС України.

Довідкове видання орієнтоване на удосконалення освітнього процесу з підготовки правоохоронців/юристів для органів та підрозділів ЗСУ, НПУ під час засвоєнні ними змісту відповідної тематики з БЗВП під час занять зі службової підготовки, актуалізації вмінь надання екстреної медицини пораненим особам, підвищення якості надання сервісних послуг з охорони громадського порядку та забезпечення публічної безпеки у подальшій практичній діяльності працівників поліції / військовослужбовців в умовах воєнного стану під час несення служби в підрозділах ЗСУ з врахуванням специфіки видів сил та родів військ.

Відгуки та пропозиції щодо змісту та оформлення довідкового видання можна надати авторам термінологічного словника з БЗВП при безпосередньому спілкуванні чи направляти на адресу видавництва.

ПЕРЕДМОВА

Авторами в укладеному термінологічному словникові систематизовано найбільш вживані терміни, які використовуються науково-педагогічним складом та здобувачами вищої освіти в освітньому процесі при вивченні навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка» (*далі* – БЗВП). Наведені терміни є загальновизнаними у чинному законодавстві, відображені у відповідних нормативно-правових актах різного рівня.

Довідкове видання спрямоване на створення сприятливих дидактичних умов щодо засвоєння курсантами та студентами програми навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка» (*далі* – БЗВП), яка розроблена в Одеському державному університеті внутрішніх справ (*далі* – ОДУВС) відповідно до вимог:

1) порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (*далі* – постанова КМУ) № 734 від 21 червня 2024 року;

2) типової програми навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських» (теоретична підготовка), розробленої Генеральним Штабом (*далі* – ГШ) Збройних Сил України (*далі* – ЗСУ) та затвердженої 24.02.2025 р. начальником ГШ ЗСУ за погодженням з Міністерством освіти і науки України (*далі* – МОНУ, *далі* – Типова програма навчальної дисципліни БЗВП).

Програма навчальної дисципліни «Базової загальновійськової підготовки» є підставою для внесення відповідних змін до навчальних планів та інших документів закладів вищої освіти з організації освітнього процесу.

Типова програма БЗВП передбачає засвоєння теоретичної частини базової загальновійськової підготовки, що проводиться

з метою здобуття громадянами України військово-облікової спеціальності, навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Робоча навчальна програма БЗВП призначена для підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту в ОДУВС за денною або дуальною (у разі її запровадження) формою здобуття освіти, визначених Порядком проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських, затвердженого постановою КМУ від 21.06.2024 р. № 734.

БЗВП як навчальна дисципліна є вибірковим компонентом навчальних планів, викладається для здобувачів вищої освіти, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти на другому році навчання (п. 10 постанови КМУ від 21 червня 2024 року № 734).

Теоретичну підготовку БЗВП проходять здобувачі вищої освіти ОДУВС, які вступили на навчання на основі повної загальної середньої освіти, на другому році навчання.

Навчальна дисципліна БЗВП передбачає вивчення основних засад державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, основних положень та норм міжнародного гуманітарного права, основних вимог статутів ЗСУ, основ психологічної, розвідувальної, інженерної, тактичної та вогневої підготовки, домедичної допомоги, РХБЗ (ХБРЯ) захисту, виживання, військової топографії, зв'язку та комунікації.

Навчальна дисципліна «Базова загальновійськова підготовка» включає теми, які охоплюють теоретичні знання та початкові вміння й навички з базової загальновійськової підготовки, які в подальшому розвиваються та вдосконалюються під час проходження практичної підготовки і спрямована на підготовку здобувачів вищої освіти за ВОС-100 «Стрілець».

БЗВП здобувачів вищої освіти проводиться в ОДУВС з використанням спеціалізованих полігонів та аудиторій. З метою забезпечення формування у здобувачів вищої освіти навичок і умінь, необхідних для виконання вимог передбачених деякими розділами (темами) цієї програми, проведення навчальних занять можливе

у навчальних частинах (центрах) ЗСУ, на базі інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Держспецтрансслужби, тренінгових центрах органів поліції тощо.

Загальний обсяг програми навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка» становить 3 кредити ЄКТС.

Основним завданням програми навчальної дисципліни БЗВП є:

– визначення тематичного розрахунку годин із розподілом навчального часу за темами й заняттями;

– уточнення умов підготовки та порядку оцінювання набутих військово-професійних компетенцій здобувачів;

– надання методичних рекомендацій з організації навчання громадян України з ключових тем програми.

Програма навчальної дисципліни БЗВП не є вичерпною. ОДУВС продовжує систематичну роботу з подальшого удосконалення змісту та тематики підготовки і впровадження в практику нових, більш ефективних форм і методів навчання, методик та технологій впливу на морально-психологічний стан здобувача вищої освіти з метою формування високого рівня патріотичної налаштованості та відданості українському народові.

Мета дисципліни: формування у здобувачів вищої освіти теоретичних знань з військово-облікової спеціальності, простих навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Завданням навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка» є підготовка здобувача вищої освіти, який:

– має високий рівень сформованих переконань як патріота України;

– здатний застосовувати прийоми та способи психологічного налаштування (саморегуляції) для виконання поставлених завдань, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України;

– спроможний в умовах участі у бойових діях застосовувати знання щодо ведення розвідки, виявлення і оцінювання противника;

– знає основні способи зв'язку, що використовуються в ході ведення бойових дій та мову жестів;

– здатний здійснювати заходи радіаційного, хімічного, біологічного (РХБ) захисту, спрямованих на захист підрозділів від застосування зброї масового ураження і наслідків руйнування об'єктів підвищеної небезпеки у різних умовах обстановки, формування у нього психологічної стійкості при діях у складних умовах сучасного бою;

– вміє впевнено орієнтуватися на місцевості;

– знає заходи безпеки при поводженні з вибуховими речовинами;

– обізнаний із завданнями, що виконують інженерні підрозділи;

– знає порядок дій на замінованій ділянці місцевості та порядок виходу з неї;

– здатний застосовувати вимоги статей статуту в повсякденній службовій діяльності військовослужбовця та під час дії воєнного стану;

– вміє надавати домедичну допомогу при пораненнях та травмах під час виконання службових (бойових) функцій і завдань;

– здатний застосовувати положення військової тактики при веденні загальновійськового бою, виконувати переміщення на полі бою у складі бойових груп в основних видах бою з урахуванням досвіду застосування підрозділів під час воєнних дій на території України;

– вміє застосовувати стрілецьку зброю, гранатомети, вміти вести вогонь з неї для виконання поставлених бойових завдань;

– здатний застосовувати прийоми та способи забезпечення життєдіяльності в автономних (екстремальних) умовах, вміє протидіяти впливу природних факторів на бійця, здійснювати переміщення у пішому порядку на великі відстані;

– готовий застосовувати на практиці знання норм міжнародного гуманітарного права; розуміти порядок проходження військової служби, притягнення військовослужбовців до кримінальної, адміністративної та матеріальної відповідальностей.

Очікувані результати навчання: 1) здобуття на основі отриманих знань у військовій сфері здатності належно виконувати бійцем певні дії на практиці; 2) оперативна (бойова, спеціальна,

індивідуальна) спроможність військовослужбовця до виконання конкретних завдань.

Навчальна дисципліна БЗВП спрямована на досягнення здобувачами вищої освіти наступних військово-професійних компетентностей (ВПК):

ВПК 1 – Здатність усвідомлювати основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, розвивати громадянську стійкість та морально-психологічну готовність до збройного захисту держави.

ВПК 2 – Здатність розуміти вплив стрес-факторів в умовах бойових дій на психіку військовослужбовця, способи подолання негативних психічних станів та надавати першу психологічну допомогу (самодопомогу).

ВПК 3 – Здатність розуміти основні способи ведення розвідки, здійснювати виявлення і оцінювання противника, аналізувати інформацію отриману в ході спостереження.

ВПК 4 – Здатність розуміти принципи військової комунікації, основні способи та засоби військового зв'язку, які використовуються в ході ведення бойових дій та тактичні сигнальні жести.

ВПК 5 – Здатність розуміти принцип дії уражаючих факторів зброї масового ураження та ознаки її застосування, знати призначення та порядок використання засобів індивідуального захисту, порядок дій на зараженій місцевості.

ВПК 6 – Здатність орієнтуватися на незнайомій місцевості за картою та без карти, за допомогою небесних світил, компаса, годинника та навігаційних приладів, здійснювати рух за визначеним маршрутом.

ВПК 7 – Здатність розуміти сутність інженерного обладнання та маскування позицій, заходів безпеки при поводженні з вибуховими речовинами, порядок дій на замінованій ділянці місцевості та порядок виходу з неї.

ВПК 8 – Здатність застосовувати вимоги статей статуту в повсякденній діяльності та під час дії воєнного стану.

ВПК 9 – Здатність розуміти алгоритм домедичної допомоги на етапі «допомога під вогнем / під загрозою» (Care under fire / Threat, CUF), принципи та застосування допомоги в польових

умовах (TFC), знати способи та методи евакуації, надавати домедичну допомогу при пораненнях та травмах під час виконання службових (бойових) функцій і завдань

ВПК 10 – Здатність розуміти положення загальновійськового бою, знати порядок виконання переміщень на полі бою у складі бойових груп в основних видах бою з урахуванням досвіду застосування підрозділів під час воєнних дій на території України, основні тактичні прийоми застосування БпЛА.

ВПК 11 – Здатність розуміти призначення, тактико-технічні характеристики, бойові властивості, загальну будову, принцип дії, автомата, порядок застосовування стрілецької зброї та ведення вогню з неї для виконання поставлених бойових завдань, призначення, будову та принцип дії ручних гранат та порядок їх застосування.

ВПК 12 – Здатність розуміти порядок переміщення (пересування) на території, яка контролюється противником, застосовування прийомів та способів забезпечення життєдіяльності в автономних умовах, здійснення протидії впливу природних факторів на людину.

ВПК 13 – Здатність усвідомлювати вимоги норм міжнародного гуманітарного права та відповідальність військовослужбовців за їх порушення.

Міждисциплінарні зв'язки. Навчальна дисципліна має міждисциплінарні зв'язки з тактико-спеціальною підготовкою, домедичною підготовкою, вогневою підготовкою, особиста безпека поліцейського, спеціальна фізична підготовка.

Програма навчальної дисципліни БЗВП передбачає вивчення здобувачами вищої освіти наступних тем:

Тема 1. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА ПІДГОТОВКА

Ми – українці: важливість захисту національної ідентичності та свободи

Українська національна ідентичність та її ознаки: мова, культура, традиції, адміністративно-територіальний устрій держави та природні ресурси.

Утвердження вперше у новітній історії українського народу себе у ході революції як політичної нації і створення незалежної

української держави. Визначальні історичні постаті, які внесли значний вклад у формування та становлення української нації.

Успішні дії військовослужбовців під час ведення бойових дій. Вплив якісної підготовки на результат, веде до перемоги.

Тема 2. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА

Способи та методи психологічної саморегуляції. Перша психологічна допомога та самодопомога. Вплив бою на психіку. Прийоми психічної саморегуляції

Заняття проводити в «колі довіри» під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачі освіти ознайомлюються зі стресовими станами, способами та методами саморегуляції, застосовують їх на практиці їх на практиці. Наприкінці заняття проводиться груповий дебрифінг із заслуховуванням кожного здобувача освіти та самооцінкою особистих відчуттів.

Перша психологічна допомога та самодопомога. Вплив бою на психіку.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачів вищої ознайомлюють із психічними реакціями людини, вони вивчають картки першої психологічної допомоги, виконують практичні вправи з надання психологічної допомоги. Наприкінці заняття проводиться груповий дебрифінг із заслуховуванням кожного здобувача освіти та оцінюванням їх дій.

Тема 3. РОЗВІДУВАЛЬНА ПІДГОТОВКА

Розвідувальні ознаки розташування противника ділянка місцевості та тактики ведення ним бойових дій

Розвідувальні ознаки розташування ділянки місцевості (території), на якій знаходиться озброєння та бойова техніка, танки, гармати, пункти управління FPV БПЛА, установок ПТКР, кулемети, гранатомети, станцій радіолокаційної розвідки. Ознайомлення з тактикою дій противника.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачам освіти наголошується на важливості комунікації, наводять приклади військової комунікації, які в бойовій обстановці відіграли роль у досягненні результату та приклади з відсутністю комунікації та наслідків (до яких це може призвести).

Види ворожих безпілотних літальних апаратів (далі – БпЛА), дронів-камікадзе, їх характеристики та порядок протидії їм.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачам вищої освіти демонструють навчальні (документальні) фільми, фото, знімки з ворожими БпЛА та тактику їхніх дій. Здобувачі вищої освіти ознайомлюються з призначенням, бойовими можливостями ворожих БПЛА та розвідувально-ударних дронів. До них доводять основні принципи з протидії ворожим БПЛА та дронам-камікадзе.

Тема 4. ЗВ'ЯЗОК ТА КОМУНІКАЦІЯ

Військова комунікація. Військова комунікація – як джерело всеобізнаності. Вертикальна та горизонтальна комунікація

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачам освіти наголошується на важливості комунікації, наводять приклади військової комунікації, які в бойовій обстановці відіграли роль в досягненні результату та приклади з відсутністю комунікації та наслідків (до яких це може призвести).

Основи зв'язку. Способи зв'язку та вимоги до них. Тактичні сигнальні жести

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачам освіти доводяться основні способи зв'язку, які використовуються в ході ведення бойових дій, мова жестів, яка застосовується в ситуаціях безпосереднього контакту з ворогом, у той же час як інші засоби зв'язку застосовувати дуже важко, які є демаскуючим фактором. Вивчають розподіл жестів: накази, сповіщення, позначення, шикування.

Тема 5. ПІДГОТОВКА З РХБЗ (ХБРЯ-захисту)

Уражаючі фактори зброї масового ураження. Ознаки ядерного вибуху, хімічної атаки й застосування бойових біологічних речовин

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). У його першій частині заняття здобувачам доводиться інформація щодо ознак ядерного вибуху, застосування брудних боєприпасів, хімічної атаки й застосування бойових біологічних речовин,

а також стосовно шкоди, яку завдають уражаючі фактори ядерної зброї, та способи захисту від неї. У другій частині заняття вивчаються знаки, які використовуються для позначення районів забруднення, способи визначення рівня забруднення за допомогою приладів і пристосувань.

Засоби індивідуального захисту. Дії особового складу на зараженій місцевості

Протигаз, загальновійськовий захисний комплект та їх використання. Сигнали оповіщення про радіаційне, хімічне зараження та порядок дії особового складу у разі їх отримання. Дії особового складу на зараженій місцевості та під час застосування противником скидів з БпЛА ручних газових гранат.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). У першій частині заняття здобувачам освіти доводиться інформація щодо призначення, будови протигазу та складу комплекту загальновійськового захисного комплекту, демонструють порядок користування протигазом та загальновійськовим захисним комплектом. У другій частині заняття здобувачі освіти тренуються користуватися протигазом та загальновійськовим захисним комплектом, виконують нормативи із ЗЗМУ № 1, 4а, 4б, 8.

Удосконалення знань, умінь та навичок здійснюється під час самостійної підготовки здобувачів освіти.

Тема 6. ВІЙСЬКОВА ТОПОГРАФІЯ

Топографічні карти. Орієнтування на місцевості. Місцевість та її елементи. Топографічні карти Збройних Сил України

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Під час заняття до здобувачів освіти доводить інформацію про предмет і завдання військової топографії, місцевість та її елементи, основні види місцевості, їх тактичні властивості, способи вивчення місцевості, а також про призначення, масштаби та характеристики топографічних карт.

Орієнтування на місцевості за допомогою небесних світил, компаса, годинника, карти та місцевих предметів.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). На занятті до здобувачів освіти доводить інформація про способи

орієнтування на місцевості, а також ними відпрацьовуються завдання з визначення сторін світу різними способами.

Тема 7. ІНЖЕНЕРНА ПІДГОТОВКА (МІННА БЕЗПЕКА)

Інженерне обладнання та маскування позицій в умовах застосування противником ударних БпЛА

Порядок вибору місця обладнання одиночного окопу для стрільби. Особливості вибору місця обладнання парного окопу. Послідовність їх фортифікаційного обладнання в комплексі із застосуванням сканера (детектора) виявлення БпЛА. Сутність маскування. Принципи та основні правила маскування.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). У ході заняття до здобувачів освіти доводить порядок моніторингу обстановки в небі, зокрема з використанням сканера (детектором) для виявлення БпЛА під час обладнання позиції. Порядок та послідовність вибору місця обладнання одиночного окопу для стрільби, парного окопу, їх фортифікаційні обладнання (розміри) та порядок маскування.

Протитанкові та протипіхотні міни. Інженерні загородження, їх улаштування та подолання

Протитанкові та протипіхотні міни, їх характеристика, будова, порядок встановлення та знешкодження. Невибухові інженерні загородження, їх улаштування та подолання. Дії у випадку падіння біля позиції ударних та розвідувальних БпЛА.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Під час теоретичного заняття здобувачам освіти доводиться інформація про види невибухових інженерних загороджень і порядок їх улаштування. Призначення, тактико-технічні характеристики, загальну будову, принцип дії протипіхотних та протитанкових мін.

Мінна безпека. Класифікація вибухонебезпечних предметів (саморобних вибухових пристроїв) та можливі місця їх встановлення, види тротилових шашок, підривники, різновиди детонуючих шнурів. Заходи безпеки при поводженні з вибуховими речовинами. Порядок дій на замінованій ділянці місцевості та порядок виходу з неї. Дії при падінні поруч позиції ударних та розвідувальних БпЛА.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Під час теоретичного заняття здобувачам освіти доводиться інформація про класифікацію вибухонебезпечних предметів, саморобних вибухових пристроїв та можливі місця їх встановлення. Порядок дії на замінованій ділянці місцевості та порядок виходу з неї. Дії при падінні поруч позиції ударних та розвідувальних БпЛА.

Тема 8. СТАТУТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Обов'язки та права військовослужбовців. **Зміст Військової присяги. Основні принципи військової служби. Загальні обов'язки військовослужбовців**

Здобувачі освіти самостійно ознайомлюються з основними положеннями Статуту внутрішньої служби ЗС України в розрізі теми заняття. Вивчають зміст Військової присяги. Особлива увага приділяється принципам військової служби (вірності, єдності, відповідальності, доброчесності, неупередженості та професіоналізму).

Загальні обов'язки військовослужбовців.

Здобувачі освіти самостійно вивчають положення Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України в розрізі теми заняття.

Взаємовідносини між військовослужбовцями

Начальники та підлеглі, старші та молодші за військовим званням. Порядок віддання і виконання наказів.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). До здобувачів освіти доводяться основні положення Статуту внутрішньої служби ЗС України в розрізі теми заняття.

Військова поведінка та ввічливість військовослужбовців.

Здобувачі освіти самостійно вивчають положення Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України в розрізі теми заняття.

Військова дисципліна, заохочення та дисциплінарні стягнення

Військова дисципліна, її суть та значення. Обов'язки військовослужбовців щодо дотримання військової дисципліни. Заохочення, які застосовуються до солдат. Дисциплінарні стягнення, які накладаються на солдатів.

Здобувачі освіти самостійно ознайомлюються з основними положеннями Дисциплінарного статуту ЗС України в розрізі теми заняття.

Ознайомлення зі статтями Кримінального кодексу України у військовій сфері. Вивчення обов'язків військовослужбовців щодо дотримання військової дисципліни та статей Кримінального кодексу України у військовій сфері. Здобувачі освіти самостійно ознайомлюються зі статтями Кримінального кодексу України у військовій сфері. Вивчення обов'язків військовослужбовців щодо дотримання військової дисципліни та статей Кримінального кодексу України у військовій сфері.

Тема 9. ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА

Планування та організація домедичної допомоги на етапі «допомога під вогнем» (Care Under Fire)

Вступ до протоколу курсу тактичної медицини «Tactical Combat Casualty Care» (далі – TCCC). Призначення, склад, правила використання АМЗІ.

Довести до відома здобувачів освіти інформацію про основні причини смертей на полі бою, яких можна уникнути, та заходи для збільшення виживання. Визначити фази надання допомоги в TCCC та пріоритети під час кожної з них.

Вивчити принципи надання допомоги в бойовій та небойовій обстановці на різній місцевості. Зазначити роль немедичного особового складу під час надання допомоги в тактичних умовах. Окреслити ключові фактори впливу на надання допомоги в тактичних умовах. Наголосити на важливості тренувань з домедичної підготовки. Схарактеризувати три основні цілі TCCC.

Вивчити призначення, склад, правила використання АМЗІ.

Ознайомити здобувачів освіти з домедичною допомогою на етапі «допомога під вогнем / під загрозою» (Care under fire / Threat, CUF).

Визначити роль вогневої переваги та стримування небезпеки, а також вплив тактичної обстановки на надання допомоги. Окреслити порядок дії, перед наданням допомоги пораненому, для запобігання додатковим втратам.

Визначити пріоритети та алгоритм дії для допомоги пораненому під вогнем та при його транспортування. Наголосити на важливості швидкого накладання турнікету на кінцівки для контролю критичних кровотеч при наданні допомоги під вогнем.

Продемонструвати на собі накладання турнікету однією рукою під вогнем.

Продемонструвати накладання турнікету пораненому двома руками під вогнем. Довести інформацію щодо способів перетягування / перенесення пораненого одним бійцем та двома під вогнем, їх переваги та недоліки.

Продемонструвати перетягування / перенесення пораненого одним бійцем під вогнем. Продемонструвати перетягування / перенесення пораненого під вогнем двома бійцями.

Накладання турнікетів на етапі «допомога під вогнем».

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора) з використанням засобів індивідуального бронезахисту та за наявності індивідуального озброєння. До здобувачів освіти довести способи накладання турнікетів. У подальшому практичні знання та вміння вдосконалюються на заняттях з тактичної та вогневої підготовок, для чого розгортається окреме навчальне місце.

Способи та методи евакуації – одним рятувальником: за лямки, під пахви, за пасок, модифікований метод пожежника. двома рятувальниками: за лямки, під пахви, за пасок і шию.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора) з використанням ЗІБЗ та за наявності індивідуального озброєння. Здобувачам освіти пояснюються методи та способи евакуації. У подальшому практичні знання та вміння вдосконалюються на заняттях із тактичної та вогневої підготовок, для чого розгортається окреме навчальне місце.

Тактична польова допомога TFC (Tactical Field Care)

Принципи та застосування допомоги в польових умовах (TFC).

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора) з використанням наочних засобів навчання. Визначення важливості охорони та безпеки постраждалого під час тактичного польового догляду.

Розгляд принципів витягування постраждалого з місця поранення з урахуванням специфіки підрозділу. Наголосити на важливості з'ясування способів передачі інформації про постраждалого до командування або медичного персоналу.

З'ясувати інформацію про тактичну обстановку та постраждалого, релевантну для передачі. Довести принципи сортування під час TFC.

Здійснення огляду масових кровотеч у тактичних умовах

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора) із використання ЗІБЗ та за наявності індивідуального озброєння. У подальшому практичні знання та вміння вдосконалюються на заняттях із тактичної та вогневої підготовок, для чого розгортається окреме навчальне місце.

Визначити кровотечі, що загрожують життю. Наголосити на важливість якнайшвидшого накладання турнікета на кінцівку для контролю кровотечі, що загрожує життю. Визначити місця на тілі людини, де можна застосовувати прямий та непрямий тиск для зупинки кровотеч. Продемонструвати правильне накладання турнікету. Визначити ризики застосування імпровізованого турнікету. Продемонструвати правильне виконання тампонади гомеостатичним бинтом. Здійснити перевірку ефективності накладеного турнікета.

Відпрацювати 4 оперативні процедури безпеки у фазі «тактична польова допомога». Навчитися створювати прямий та непрямий тиск на місце поранення для контролю масивної кровотечі.

Відпрацювати техніку накладання турнікету (5–8 см). Навчитися проводити тампонаду вузлових поранень гемостатичним бинтом. Сформувати правильну техніку накладання тиснучих пов'язок.

Прохідність дихальних шляхів

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора) із використання ЗІБЗ та за наявності індивідуального озброєння. У подальшому практичні знання та вміння вдосконалюються на заняттях із тактичної та вогневої підготовок, для чого розгортається окреме навчальне місце.

Розпізнати ознаки обструкції дихальних шляхів. Продемонструвати відкриття дихальних шляхів закиданням голови / підняттям підборіддя чи відведенням щелепи. Продемонструвати переведення пораненого у стабільне бокове положення в тактичних умовах.

Навчити техніки перевірки дихання «чую-бачу-відчуваю»; техніки закидання голови та підйому підборіддя, витягування щелепи; пересуванню пораненого в стабільні положення.

ТЕМА 10. ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА

Організація та структура підрозділів родів військ Сухопутних військ Збройних Сил України

Призначення та бойові можливості механізованих, танкових, артилерійських підрозділів і підрозділів ППО СВ ЗС України, їх організаційно-штатна структура. Озброєння механізованого відділення.

Заняття проводяться в навчальному класі під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачі освіти ознайомлюються з призначенням та бойовими можливостями механізованих, танкових, артилерійських підрозділів і підрозділів ППО СВ ЗС України їх організаційно-штатною структурою.

Призначення, класифікація, бойові можливості, форми, способи, основні тактичні прийоми застосування БпЛА. Основні демаскуючі ознаки, слабкі місця БпЛА та можливості їх виявлення. Рекомендації щодо знешкодження БпЛА.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачі освіти ознайомлюються з: Призначенням БпЛА, їх класифікацією та бойовими можливостями, формами, способами, основними тактичними прийомами застосування БпЛА; основними демаскуючими ознаками (слабкими місцями) БпЛА та способами їх виявлення; рекомендаціями щодо знешкодження БпЛА. Для здобувачів освіти демонструють навчальні ролики із застосування БпЛА.

Вивчення обов'язків солдата в бою, спостерігача, піднощика боєприпасів

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачі освіти вивчають обов'язки стрільця, піднощика боєприпасів, спостерігача.

Дії солдата в оборонному бою

Порядок дій солдата в оборонному бою, під час ведення вогню та відбиття наступу противника. Порядок знищення бронеоб'єктів противника на передньому краю оборони. Порядок дій під час маневру (переміщення) з тимчасової на основну вогневу позицію (з основної на 35 запасну), алгоритм дії у випадку обходу противником з флангу або виходу противника з тилу, прориву переднього краю танками (ББМ) противника.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачі освіти: ознайомлюються з порядком дій під час ведення вогню та відбиття нападу противника; вивчають порядок дій за сигналами оповіщення; розглядають порядок знищення бронеоб'єктів противника на передньому краю оборони, способи пересування залежно від рельєфу місцевості; вивчають порядок дій під час маневру (переміщення) з тимчасової на основну вогневу позицію (з основної на запасну). Здобувачам освіти доводять порядок дій у випадку обходу противником з флангу, виходу противника з тилу, прориву переднього краю танками (ББМ) противника.

Порядок дії солдата при наступі

Порядок дій у наступальному бою, завдання стрільця у складі механізованого відділення під час ведення наступального бою. Зайняття вихідного положення для наступу й підготовка до атаки. Порядок дій у випадку мінометного обстрілу, кулеметного вогню противника та застосування ударних БпЛА. Порядок виходу у фланг противника та штурму траншеї. Порядок застосування наступальних (оборонних) гранат під час наступу. Завдання вогневої (маневреної) групи.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). До здобувачів освіти доводиться інформація порядок дій стрільця у складі механізованого відділення під час ведення наступального бою та схематично демонструються можливі варіанти дій. Доводиться порядок дій у випадку мінометного обстрілу, кулеметного вогню та застосування ударних БпЛА противником; порядок виходу у фланг противника та штурму траншеї; порядок застосування наступальних (оборонних) гранат під час наступу; завдання вогневої (маневреної) групи. Особлива увага приділяється питанням взаємовиручки та узгодженості дій у складі підрозділу.

Тема 11. ВОГНЕВА ПІДГОТОВКА

Стрілецька зброя

Види стрілецької зброї, які знаходяться на озброєнні механізованих (мотопіхотних) військових частин Сухопутних військ Збройних Сил України. Призначення, ТТХ, принципи її застосування.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). У навчальному класі виставляють макети або зразки навчальної зброї, яка є на озброєнні механізованих (мотопіхотних) військових частин. Під час заняття викладач (інструктор) інформує про види стрілецької зброї, в яких підрозділах вони є на озброєнні, показує представлені зразки зброї та розповідає про їх призначення, ТТХ і основні принципи застосування. У кінці заняття здобувачам освіти надається можливість оглянути зразки зброї. Підбиваються підсумки заняття.

Призначення, будова автомата АК-74 та його модифікацій. Робота частин та механізмів при заряджанні та пострілі. Огляд і підготовка автомата АК-74 до стрільби. Спорядження магазину, заряджання й розряджання автомата, постановка на запобіжник. Догляд за індивідуальною зброєю, її утримання та зберігання. Можливі затримки й несправності під час стрільби, способи їх усунення.

Заняття проводиться з демонстрацією стрілецької зброї під керівництвом викладача (інструктора). На початку заняття викладач (інструктор) розповідає про послідовність роботи частин та механізмів при пострілі та його періодах, порядок спорядження магазину. Здобувачі освіти тренуються споряджати магазини, та заряджати і розряджати автомат, ставити на запобіжник. У подальшому вони виконують нормативи з вогневої підготовки.

Призначення, характеристика та будова коліматорних, оптичних денних та нічних прицілів (в тому числі іноземного виробництва). Порядок користування прицілами, догляду за ними та зберігання.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Викладач (інструктор) пояснює призначення, характеристики та будову коліматорних, оптичних денних та нічних прицілів (в тому числі іноземного виробництва), порядок користування прицілами, догляду за ними та зберігання.

Основи та правила стрільби зі стрілецької зброї

Призначення та визначення вихідних установок (вибір прицілу і точки прицілювання) для ведення вогню зі стрілецької зброї. Нормальні (табличні) умови стрільби. Особливості визначення вихідних установок для стрільби з автомату по повітряних цілях. Вивчення правил стрільби та вирішення вогневих завдань.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора). У навчальному класі здобувачі освіти ознайомлюються з призначенням вихідних установок для ведення вогню зі стрілецької зброї. Також вивчають порядок визначення поправок на відхилення з урахуванням метеорологічних умов при призначенні вихідних установок для стрільби. Вивчають правила стрільби та вирішують вогневі завдання. Тренуються визначати відстань до мішені за допомогою мушки або окомірним методом.

Стрілецькі тренування (маніпуляції зі зброєю)

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Викладач (інструктор) пояснює положення, які використовуються для стрільби з автомата, демонструє, як їх приймати. Здобувачів освіти поділять на групи, в яких вони тренуються приймати різні положення для стрільби.

Відпрацювання утримання зброї в різних положеннях.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора) з Відпрацювання утримання зброї в положенні для стрільби стоячи, з коліна, лежачи, у русі, у пішому порядку.

Поводження зі зброєю.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Тренування плавного спуску спускового гачка при утриманні зброї в різних положеннях. Відпрацювання поворотів та розворотів із мінімізацією стрілка в різних положеннях. Розряджання зброї після виконання стрільби з різних положень і надання до огляду зброї після розряджання.

Вирішення вогневих завдань.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Виконання завдань із визначення відстані до цілі, поправок на погодні умови, вивчення правил стрільби. Здобувачі освіти у подальшому вдосконалюватимуть отримані навички протягом подальших занять із вогневої й тактичної підготовок.

Навчання кучності стрільби з різних положень на навчально-тренувальних засобах (електронний, мультимедійний, лазерний тир, тощо).

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора). Заняття організовується відповідно до вимог «Курсу стрільб».

Ручні гранати

Призначення, будова та принцип дії ручних гранат. Навчання здобувачів освіти правильному метанню гранати на дальність та влучність із різних положень.

Заняття проводяться у навчальному класі методами лекції та демонстрації під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачі освіти ознайомлюються зі зразками ручних гранат, які є на озброєнні в ЗСУ, їх призначення, будова, тактико-технічними характеристиками і принципами дії. Викладач (інструктор) демонструє порядок та послідовність збирання-розбирання ручних гранат, розповідає про прийоми метання гранат на дальність та влучність із різних положень. Здобувачі освіти тренуються у збиранні-розбиранні ручних гранат.

Метання навчально-імітаційних гранат у пішому порядку.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора).

Порядок дій особового складу під час швидкісного метання гранат.

Заняття проводиться під керівництвом викладача (інструктора).

Особливості метання ручних гранат в лісній місцевості, в урбанізованій місцевості.

Заняття проводять під керівництвом викладача (інструктора).

Особливості підготовки до метання ручної кумулятивної гранати.

Заняття проводяться під керівництвом викладача (інструктора).

Тема 12. ВИЖИВАННЯ

Забезпечення життєдіяльності

Забезпечення життєдіяльності в польових умовах.

Заняття проводять під керівництвом викладача (інструктора). Здобувачів освіти ознайомлюють з базовими принципами забезпечення життєдіяльності в польових умовах, вибору місця та обладнання укриття, добування вогню без сірників, водозабезпечення військовослужбовців під час виконання бойових завдань. Демонструють макети вогнищ, фільтрів для очищення води та місць відпочинку.

Тема 13. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

Міжнародне гуманітарне право та його норми із захисту жертв війни

Основні терміни та поняття МГП. Поводження з військовополоненими. Відповідальність військовослужбовців за порушення норм МГП, зокрема з питань поводження з військовополоненими.

Заняття проводиться у формі лекції під керівництвом викладача (інструктора). До здобувачів освіти доводяться основні вимоги наказу Міністра оборони України від 23.03.2017 № 164 «Про затвердження інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України».

ТЕРМІНИ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

А

Авангáрд (фр. *avant*, досл. «перед», фр. *garde*, досл. «загін», досл. – передовий загін) – військова одиниця, яка під час пересування військ (флоту) походом (маршем) іде попереду головних сил для їхньої охорони. При фланговому пересуванні військ може висуватись боковий авангард (в напрямку противника). Завдання авангарду – прийняти на себе перший удар, не дати противнику напасти на головні сили зненацька і створити їм сприятливі умови для вступу в бій.

Автоматизóвані робóчі місця́ користувачíв (*міжнародне гуманітарне право, МВС*) – робочі місця поліцейських та інших працівників, обладнані комп'ютерною технікою, у тому числі планшетними пристроями, які підключені до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (*далі* – система **ІПНП**) відповідно до Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України», затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03 серпня 2017 року № 676, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28 серпня 2017 року за № 1059/30927, і призначені для автоматизації службової діяльності, реалізації повноважень щодо обробки інформації відповідно до наданого рівня доступу в системі ІПНП.

Агітаці́йно-просві́тницька робóта щóдо незастосува́ння протипіхóтних мі́н (*протимінна діяльність*) – заходи у сфері протимінної діяльності, спрямовані на заклик до заборони використання протипіхотних мін та зміну суспільної думки у відношенні до принципів гуманності.

Анéксія (*за міжнародним гуманітарним правом*) – протиправне насильницьке приєднання однією державою території або частини території іншої держави або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародного співтовариства.

Апартеї́д (*за міжнародним гуманітарним правом*) – один із видів злочинів проти людяності, нелюдські діяння, які здійснюються свідомо шляхом широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб, що вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і панування однієї расової групи над іншою расовою групою або групами з метою збереження такого режиму.

Апатри́ди (*за міжнародним гуманітарним правом*) – особи, які не мають громадянства жодної держави.

Ар'єрга́рд (фр. *arrière-garde*, *букв*. – тилова охорона) – військовий підрозділ, частина або з'єднання, що охороняє військо при переміщенні із фронту в тил або вздовж фронту. Сила, склад, завдання і віддалення ар'єргарду залежать від обставин та величини колони, що охороняється. У деяких випадках ар'єргард формують під час маршу від фронту в тил. Склад ар'єргарду та його відстань від головних сил визначає командир з'єднання (частини) залежно від завдання, складу військ, які необхідно охороняти, положення та характеру дій противника, умов місцевості.

Бойовий склад ар'єргарду повинен забезпечити самостійне виконання завдання без підтримки головних сил. У разі відходу мета ар'єргарду – затримати противника, що наступає, виграти час, потрібний для відриву головних сил, забезпечити їх організований відхід та зайняття визначеного рубежу. Ар'єргард безперервно веде розвідку з метою виявлення складу, угруповання та напряму руху військ противника. Для забезпечення відходу головних сил ар'єргард утримує завчасно зайнятий рубіж упродовж визначеного часу, допоки головні сили згортаються у похідні колони та починають відхід. Коли вони відірвуться від противника, ар'єргард із дозволу старшого начальника відходить з боями від рубежу до рубежу, веде маневрену оборону, широко застосовує засідки, загородження та руйнування. При цьому на кожен наступний рубіж спочатку відходить частина сил ар'єргарду

та займає на ньому позиції на широкому фронті, забезпечує відхід сил, що залишилися. Дії ар'єргарду повинні бути рішучі, активні та добре узгоджені з головними силами.

Б

Ба́зова загальновійськова́ підгото́вка (*скороч.* БЗВП) – 1) проводиться з метою здобуття громадянами України військово-облікової спеціальності (*далі* – ВОС), навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; 2) БЗВП проводиться у вищих військових закладах освіти (*далі* – ВВЗО), військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (*далі* – ЗВО), навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України (*далі* – ЗСУ), інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, а також у ЗВО всіх форм власності. Для проведення БЗВП залучаються громадські організації та об'єднання, у тому числі громадські об'єднання ветеранів війни; 3) порядок проведення БЗВП визначається цим Законом та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України (*далі* – КМУ); 4) БЗВП включається до навчальних планів ЗВО всіх форм власності як окрема навчальна дисципліна. БЗВП у ЗВО всіх форм власності проводиться з громадянами України чоловічої статі (жіночої статі – добровільно).

Від проходження БЗВП у ЗВО всіх форм власності звільняються громадяни: 1) які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби; 2) які до набуття громадянства України пройшли військову службу в інших державах; 3) які проходили військову службу; 4) перед направленням для проходження практичних занять БЗВП громадяни України, крім курсантів ВВНЗ та військових навчальних підрозділів ЗВО, курсантів ЗВО із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, поліцейських під час проходження первинної професійної підготовки у закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, проходять медичний огляд у порядку,

визначеному частиною тринадцятою статті 2 Закону України (*далі* – ЗУ) «Про військовий обов'язок і військову службу»; 5) під час практичних занять, передбачених навчальними планами БЗВП, на громадян України, які проходять таку підготовку, поширюються права та обов'язки, встановлені законами для військовозобов'язаних, призваних на навчальні (перевірочні) збори.

БЗВП для визначених категорій громадян розпочата з 1 вересня 2025 року.

Бенефіціа́ри (*міжнародне гуманітарне право*) – підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також фізичні та юридичні особи, у власності або оренді яких знаходиться територія.

Бі́женці (*за міжнародним гуманітарним правом*) – особи, які через обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходяться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажають користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не можуть чи не бажають повернутися до неї внаслідок таких побоювань.

Бі́женці й апатри́ди (*за міжнародним гуманітарним правом*) – особи, які до початку воєнних дій розглядалися як апатриди або біженці згідно з відповідними міжнародними актами, прийнятими заінтересованими сторонами, або з національним законодавством держави, що надала притулок, чи держави проживання, є особами, які користуються захистом відповідно до смислу частин (*далі* – чч.) I і III Четвертої Женевської конвенції за всіх обставин і без будь-якого несприятливого розрізнення.

Бій (*військ.*) – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом ударів, вогню і маневру, які ведуться за єдиним замислом і планом для виконання тактичних бойових завдань в обмеженому районі протягом короткого часу. Бій може бути загальновійськовим, вогневим, повітряним, протиповітряним, морським. Взвод (відділення, танк) під час виконання бойових завдань

веде воєнні дії тактичного рівня, основною формою яких є бій, а також – бойові дії.

Бій в оточенні та вихід із оточення – бій в оточенні вимагає від підрозділів великої витримки, ініціативи та завзятості. Відсутність сил та засобів повинні заповнюватися активністю та стійкістю підрозділів батальйону (роти) в бою, умілим маневром, використанням раптовості та застосуванням військових хитрощів.

Оточення є наслідком невдалого результату оборонного бою, виходу противника на фланги і в тил батальйону (роті). В обороні повинна проводитися рішуча протидія спробам противника здійснити оточення. З цією метою командир батальйону (роти) зобов'язаний:

– посилити спостереження, організувати додатково розвідку та вогневі засади на флангах, стиках і в проміжках, надійно забезпечивши їх протитанковим вогнем та загородженнями;

– прагнути не тільки запобігти оточенню, але й розгромити підрозділи противника, які обходять;

– організувати зосередження вогню, особливо протитанкового, всіх засобів на флангах, яким погрожують;

– перегрупувати сили і засоби, в першу чергу танки і бойові машини піхоти, висунути у загрозливому напрямку другий ешелон (резерв), не допустити розчленування бойового порядку батальйону (роти) і виходу противника на фланги і в тил;

– у взаємодії з силами старшого командира сміливо, швидко і рішуче контратакувати підрозділи противника, які обходять, у фланг і в тил, широко використовуючи вогонь артилерії та допомогу сусідів.

Батальйон (рота), який опинився в тилу противника, що наступає, або в оточенні, активними і рішучими діями повинен скувати як можна більше його сил і бути готовим тривалий час вести бойові дії.

Під час бою в оточенні батальйон (рота) повинен стійко утримувати район (опорний пункт), який займає, перешкоджати розчленуванню оточених підрозділів, не втрачати безпосереднього зіткнення з противником та не допускати зосередження своїх підрозділів на невеликій ділянці місцевості, де вони легко можуть бути уражені ударами всіх видів зброї. Для цього командир батальйону (роти) зобов'язаний:

– створити суцільний фронт кругової оборони, надійно

забезпечити стики між підрозділами і міцно утримувати район (опорний пункт), який займають;

– підпорядкувати собі підрозділи, які не входять у склад батальйону (роти), але які опинилися в оточенні, та поставити їм завдання;

– підтримувати високий бойовий дух в підрозділах, організованість і постійну бойову готовність;

– установити і підтримувати взаємодію з підрозділами, які діють поза оточенням, і своєчасно позначати положення підпорядкованих підрозділів для своєї авіації;

– вогнем усіх засобів та участю в контратаках, які проводить старший командир, протидіяти атакам противника, що направлені на розчленування бойового порядку, і знищувати противника, який вклинився в оборону;

– швидко і потай маневрувати підрозділами, вогневими засобами, особливо танками та бойовими машинами піхоти, перекидаючи їх на загрозливі напрямки, і своєчасно відновлювати резерв;

– забезпечити посадку вертольотів у своєму розташуванні й організувати прийом та збір вантажів, які викидаються з літаків;

– установити жорсткий режим витрачання ракет, боєприпасів, продовольства та пального.

Вихід батальйону (роти) із оточення проводиться за дозволом старшого командира, організовано і раптово для противника. Батальйон (рота) може виходити із оточення у складі бригади, полку (батальйону) і самостійно. Вихід із оточення дрібними групами та без озброєння і техніки недопустимий.

Вихід із оточення полягає в прориві кільця оточення на вибраній ділянці (напрямку) батальйоном (ротою) самостійно або веденням зустрічних бойових дій із району оточення і підрозділами із зовнішнього фронту з метою з'єднання зі своїми військами.

Командир батальйону (роти) повинен розвідкою та в ході ведення бойових дій установити слабкі місця у розташуванні противника, наявність і місця розташування його резервів і вогневих засобів у глибині, а також характер місцевості на вибраному для прориву напрямку.

Під час вибору місця прориву для виходу із оточення командир батальйону (роти) повинен урахувати віддаленість від своїх військ, у сторону яких здійснюється прорив, характер допомоги із зовнішнього фронту оточення та дії своєї авіації, особливо вертольотів.

Вихід із оточення краще здійснювати вночі або в інших умовах обмеженої видимості. Чим стрімкіше здійснюється прорив, тим менше втрат понесуть підрозділи.

Бойовий порядок батальйону (роти) для виходу із оточення будується з підрозділів прориву, підрозділів, виділених для прикриття прориву, забезпечення флангів (заслонів) і резерву. Для прориву кільця оточення командир батальйону (роти) призначає не менше половини всіх підрозділів і більшу частину приданої артилерії та танків. Підрозділи, які виділені для прикриття і в заслони, посилюються артилерією, танками, підрозділами інженерних військ із засобами загороджень. Частину сил і засобів підрозділів прикриття передбачається використовувати на ділянці відволікаючих дій. Резерв розташовується на такому місці, звідки забезпечується можливість висування в короткі терміни для підтримки бою підрозділів, які виділені для прориву, а також для розвитку їхнього успіху.

Під час виходу із оточення батальйону вказуються найближче і подальше завдання, роті – найближче завдання і напрямок продовження наступу.

Блокпо́ст (*військ., воєнний стан*) – посилений контрольно-пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході / виході (в'їзді/виїзді) на територію / з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Бойове́ чергува́ння (*військ.*) – це виконання бойового завдання. Бойове чергування здійснюється черговими силами і засобами, призначеними від військових частин. До складу чергових сил і засобів входять бойові обслуги, чергові зміни пунктів управління, сил і засобів бойового забезпечення та обслуговування. У Військово-Морських Силах

Збройних Сил України бойове чергування є найвищою формою підтримання бойової готовності сил у мирний час.

Бойови́й імуніте́т – звільнення військового командування, військовослужбовців, поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України (*далі* – НПУ), добровольців Сил територіальної оборони (*далі* – Сили ТрО) ЗСУ, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (*далі* – ВРУ).

Бойови́й поря́док – *1. Бойовий порядок механізованого взводу* складається з механізованих відділень, групи управління і вогневої підтримки, а іноді й групи бойових машин. Без спішування особового складу бойовий порядок механізованого взводу – бойова лінія.

Механізовані відділення виконують основні завдання щодо знищення живої сили і бойової техніки противника, утримання позицій в обороні, ураження і захоплення об'єктів у наступі.

Група управління і вогневої підтримки призначається для управління відділеннями (групами), вогневими засобами і вогнем та їх підтримки в ході бою. До її складу, як правило, входять снайпер, обслуга кулемету, а також додані підрозділи і вогневі засоби. Управління групою здійснює командир взводу.

Група бойових машин може створюватися для підтримки бою особового складу механізованих відділень вогнем зі свого озброєння з обраних вогневих позицій (рубежів). Діями групи

бойових машин керує командир взводу через свого заступника.

В залежності від завдання, яке виконується, складу доданих сил і засобів, характеру місцевості та інших умов обстановки у бойовий порядок механізованого взводу можуть входити інші групи (розгородження, підриву, захоплення, прикриття, тощо).

2. Бойовий порядок механізованого відділення – бойова лінія. БМП (БТР) може знаходитись у бойовому порядку відділення або входити до складу групи бойових машин взводу.

3. Бойова лінія відділення утворюється військовослужбовцями, які розміщені для ведення бою рівномірно або бойовими групами («двійками», «трійками»), склад яких визначає командир відділення. У залежності від завдань і умов обстановки бойова лінія може формуватись уступом, клином, кільцем тощо. Бойові групи можуть бути маневреними і вогневими.

4. Маневрена група створюється для виконання окремих завдань щодо знищення (захоплення) противника у взаємодії з вогневою групою шляхом зближення з ним і зайняттям вигідного положення, використовуючи при цьому складки місцевості (місцеві предмети). До складу маневреної групи можуть призначатися старший стрілець, стрілець та кулеметник.

5. Вогнева група створюється для підтримки вогнем дій маневреної групи і виконання разом з нею завдань у знищенні противника. До складу вогневої групи входять, як правило, командир відділення, кулеметник, гранатометник і стрілець – помічник гранатометника. В залежності від завдання, яке виконується, засобів посилення та умов обстановки склад бойових груп може бути іншим.

6. Бойова машина піхоти (бронетранспортер) призначається для підтримки вогнем дій відділення (бойових груп), знищення броньованих і захищених об'єктів противника, а також перевезення особового складу відділення.

7. Бойовий порядок танкового взводу – бойова лінія, яка включає танки, а також доданий механізований та інші підрозділи і вогневі засоби.

Бойові́ дії́ (*військ.*) – особлива форма воєнних дій тактичного рівня, яка застосовується підрозділами для виконання окремих тактичних бойових завдань, а також між боями) та може брати участь у стабілізаційних

діях військ і виконанні інших, визначених законодавством України, завдань. Під час підготовки і у ході ведення воєнних дій тактичного рівня взвод (відділення, танк) може здійснювати пересування та розташовуватися на місці.

Боєприпа́си, що́ не́ ви́бухнули – вибухонебезпечні боєприпаси, в які вставлено запальник, детонатор та які поставлено на звід або в інший спосіб підготовлено до використання й використано у збройному конфлікті. Вони могли бути вистрілені, скинуті, запущені або випущені й повинні були вибухнути, але не вибухнули.

Бойове́ забезпе́чення (*військ.*) – бойове забезпечення полягає в організації та здійсненні заходів, які направлені на виключення раптовості нападу противника, зниження ефективності його вогню (ударів) по підрозділах батальйону (роти), створення їм сприятливих умов для організованого і своєчасного вступу в бій та успішного його ведення.

У батальйоні (роті) організовуються та здійснюються такі види бойового забезпечення:

– розвідка;
– охорона;
– захист від зброї масового ураження;
– радіоелектронна боротьба;
– тактичне маскування;
– інженерне забезпечення;
– забезпечення радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Захист від високоточної зброї противника здійснюється під час виконання заходів бойового забезпечення. У батальйоні, крім того, проводиться радіоелектронна боротьба.

Бойове забезпечення організовується командиром батальйону (роти) відповідно до прийнятого ним рішення та розпорядженнями вищого штабу за видами бойового забезпечення. Начальник штабу батальйону безпосередньо організовує бойове забезпечення відповідно до вказівок командира батальйону. Відсутність вказівок та розпоряджень не звільняє командирів підрозділів від своєчасної організації бойового забезпечення.

Ро́звідка організовується і ведеться за будь-яких умов обстановки з метою добування відомостей про противника та місцевість у районі майбутніх дій. Основними вимогами, які ставляться розвідці, є цілеспрямованість, безперервність, активність, оперативність, потайність,

достовірність і точність визначення координат об'єктів (цілей), які розвідуються. Добуті відомості передаються усіма можливими способами командиру (начальнику), який поставив завдання на ведення розвідки. Особливо важливі відомості доповідаються негайно.

Розвідувальні відомості в батальйоні (роті) добуваються під час підготовки та в ході бою спостереженням, підслуховуванням, розвідувальними засадами, нальотами, опитуванням місцевих жителів, допитом полонених та перебіжчиків, вивченням захоплених у противника документів, зразків озброєння і техніки та іншими способами. Відомості про противника можуть бути одержані також від вищого штабу, приданих підрозділів та від сусідів.

Для ведення розвідки батальйону призначаються зони обзорної та детальної розвідки. *Глибина зони обзорної розвідки* батальйону може складати до 10 км, детальної розвідки – до 5 км. Ширина зон розвідки співпадає з фронтом, який установлений для бою батальйону. Розвідка в роті ведеться перед її фронтом на глибину бойового завдання (досяжності засобів ураження).

Посилений батальйон (рота) може призначатися для проведення *розвідки боєм.* Вона ретельно організовується і проводиться так само, як і наступ на противника, який обороняється, із положення безпосереднього зіткнення з ним, особливу увагу при цьому приділяють забезпеченню флангів. Під час розвідки боєм командири підрозділів, які знаходяться на ділянці, де вона проводиться, спостерігають за боєм та вивчають противника. У цей час активно ведеться розвідка всіх видів.

Батальйон (рота), виконавши поставлене бойове завдання, закріплюється на вигідному (досягнутому) рубежі або відходить у вихідне положення, а у випадку відходу противника переходить до його переслідування.

Під час організації розвідки командир батальйону (роти), як правило, вказує: які дані, якими засобами або способами і до якого часу добути; на яких об'єктах (районі, напрямку) зосередити основні зусилля розвідки.

Начальник штабу батальйону визначає конкретні завдання підрозділам з розвідки: порядок їхнього виконання (які сили і засоби залучити для ведення розвідки, заходи щодо забезпечення

їхніх дій, способи управління ними і порядок доповіді добутих відомостей) та склад резерву розвідки; ставить завдання розвідувальним органам батальйону; організовує їх підготовку і висилає в розвідку, управляє ними; збирає, аналізує і узагальнює розвідувальні відомості, доповідає їх командиру батальйону і в штаб бригади (полку), доводить до командирів рот, взаємодіючих та сусідніх підрозділів.

Командири підрозділів на основі одержаних вказівок організовують ведення розвідки своїми силами і засобами перед фронтом (на флангах, в тилу), ставлять їм завдання, управляють ними, вивчають добуті відомості та доповідають їх у штаб батальйону.

Командирам розвідувальних органів, які діють в тилу противника, забороняється мати на робочих картах будь-які дані про свої війська, а всьому їхньому складу – особисті та службові документи.

У батальйоні (роті) ведеться військова, радіолокаційна, інженерна, радіаційна та хімічна розвідка, в батальйоні, крім того – артилерійська.

Військова розвідка ведеться розвідувальними і бойовими розвідувальними дозорами, дозорними відділеннями (танками) та спостережними постами (спостерігачами). Батальйон (рота) може призначатися в розвідувальний загін.

Радіолокаційна розвідка ведеться постами радіолокаційної розвідки наземних рухомих цілей.

Інженерна розвідка ведеться органами військової розвідки та приданим підрозділом інженерних військ.

Радіаційна та хімічна розвідка ведеться спеціально підготовленими для цього відділеннями (екіпажами, обслугами).

Артилерійська розвідка ведеться штатними і приданими артилерійськими підрозділами.

Розвідувальний дозор висилається, як правило, у складі розвідувального взводу, а від розвідувального загону, крім того, і в складі механізованого (танкового) взводу. Розвідувальний дозор діє на віддаленні до 15 км від своїх підрозділів, а той, який висилається від розвідувального загону – до 10 км від його основних сил. Бойовий розвідувальний дозор висилається у складі механізованого (танкового) взводу. Він діє перед фронтом або на одному із флангів батальйону (роти) на віддаленні, яке забезпечує спостереження за

ним та підтримку його вогнем, а при відсутності безпосереднього зіткнення з противником – на віддаленні до 10 км від своїх підрозділів.

Віддалення дозорів під час дій вночі, в місті, горах і лісі, як правило, скорочується.

Взвод, призначений в розвідувальний (бойовий розвідувальний) дозор, при необхідності може посилюватися інженерно-саперними підрозділами та однимдвома хіміками-розвідниками.

Дозори ведуть розвідку дозорними відділеннями (танками), спостерігачами та пішими дозорними. Розвідувальні відомості добуваються спостереженням, підслуховуванням, розвідувальними засадами, нальотами, опитуванням місцевих жителів, допитом полонених, вивченням документів, озброєння та техніки противника, а бойовим розвідувальним дозором, крім того, і боєм.

Під час постановки завдання дозорам указуються:

– відомості про противника в районі (на напрямку) майбутніх дій;

– склад дозору;

– район (напрямок, об'єкт) розвідки;

– які відомості і до якого терміну добути;

– вихідний пункт та час його проходження;

– час закінчення розвідки та порядок дій після виконання завдання;

– порядок підтримання зв'язку та подання розвідувальних відомостей, а при необхідності і відомості про сусідні і діючі попереду розвідувальні органи, способи взаємного пізнавання, пропуск та відзив.

Розвідувальна засада проводиться, як правило, з метою захоплення полонених, документів, зразків озброєння та техніки противника, а наліт, крім того, для знищення (виведення із ладу) важливого об'єкта противника. Для улаштування розвідувальної засади призначається розвідувальний (механізований, танковий) підрозділ силою до взводу або група спеціально підібраних солдатів та сержантів. Наліт проводиться підрозділом, який веде розвідку, у повному складі або частиною сил.

У бойовому наказі підрозділу (групі), призначеному в розвідувальну засаду або для проведення нальоту, вказуються: відомості про противника; місце (об'єкт) та час улаштування розвідувальної засади (проведення нальоту); завдання; порядок

підтримки вогнем та проходження лінії фронту (охорони) своїх підрозділів; сигнали оповіщення, управління та взаємодії; пропуск та відзив.

Дозорне відділення (танк) висилається від підрозділу, який веде розвідку, або від роти (взводу), яка виконує бойове завдання у відриві від головних сил, для своєчасного виявлення противника та розвідки місцевості. Воно діє на віддаленні, яке забезпечує спостереження за ним та підтримку його вогнем. Дозорне відділення виконує завдання на боновій машині піхоти (бронетранспортері, автомобілі) або в пішому порядку, а зимою і на лижах. Воно веде розвідку спостереженням та пішими дозорними, а дозорний танк – спостереженням. Дозорне відділення (танк) може призначатися для влаштування розвідувальної засади.

Під час постановки завдання дозорному відділенню (танку) вказуються: відомості про противника; напрямок (об'єкт) та порядок ведення розвідки; сигнали оповіщення, управління та взаємодії; пропуск та відзив.

Спостереження за противником організовується у всіх видах бою і ведеться безперервно командирами підрозділів особисто, спостережними постами, спостерігачами рот (взводів, відділень, танків) та обслугою чергових вогневих засобів. Організація спостереження повинна забезпечувати найкраще проглядання противника та місцевості перед фронтом, на флангах і в тилу. Вночі та в інших умовах обмеженої видимості спостереження ведеться з використанням приладів нічного бачення, радіолокаційних станцій розвідки наземних рухомих цілей, засобів освітлення місцевості та доповнюється підслуховуванням.

Спостереження за повітряним противником ведеться постами повітряного спостереження зенітних підрозділів, постом (пунктом) позначення батальйону (роти), а також спостережними постами та спостерігачами.

Радіаційне та хімічне спостереження ведеться постами радіаційного, хімічного, біологічного спостереження (спостерігачами) батальйонів (рот).

В обороні, під час підготовки наступу і під час розташування на місці в батальйоні виставляються один-два спостережних пости і один пост радіаційного, хімічного, біологічного спостереження, в роті – один-два

спостерігачі і спостерігач за радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою. У ході наступу, в зустрічному бою, при відході та на марші в батальйоні (роті) призначаються спостерігачі та спостерігач за радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою. У взводі в усіх випадках призначається спостерігач.

Спостережний пост (пост радіаційного, хімічного, біологічного спостереження) складається з двох-трьох спостерігачів (спостерігачів за радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою), один з яких призначається старшим. Пост оснащується приладами спостереження, великомасштабною картою або схемою місцевості, журналом спостереження, компасом, годинником, засобами зв'язку, підсвітлювання та подачі сигналів оповіщення, а пост радіаційного, хімічного, біологічного спостереження, крім того, приладами хімічної та радіаційної розвідки.

Під час постановки завдання спостережному посту (спостерігачу) вказуються: орієнтири та кодовані (умовні) найменування місцевих предметів; відомості про противника і свої підрозділи; склад спостережного поста; місце поста (спостерігача), сектор спостереження, па що звертати особливу увагу; порядок доповіді результатів спостереження; сигнали оповіщення. Посту радіаційного, хімічного, біологічного спостереження (спостерігачу за радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою), крім того, вказуються час (періодичність) включення приладів радіаційної та хімічної розвідки і порядок подачі сигналів оповіщення про радіоактивне, хімічне і біологічне зараження.

Завдання, поставлене спостережному посту (посту радіаційного, хімічного, біологічного спостереження), записується в журнал спостереження.

Спостерігач (спостерігач за радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою) забезпечується приладами спостереження (радіаційної та хімічної розвідки).

Пост радіолокаційної розвідки наземних рухомих цілей розгортається, як правило, разом із спостережним постом (спостерігачем) батальйону (роти). Він призначається від розвідувального взводу або обслуговується спеціально підготовленим для цього оператором із складу роти. Пост оснащується станцією ближньої розвідки, схемою місцевості, журналом розвідки (спостереження),

компасом, годинником та засобами зв'язку.

Під час постановки завдання посту, як правило, вказуються: відомості про противника та про свої підрозділи; склад і місце розгортання поста; сектор ведення розвідки і напрямок або ділянки місцевості, на яких зосередити особливу увагу; порядок ведення розвідки та доповіді про її результати.

Розвідувальний загін виконує завдання спостереженням, розвідувальними засадами, нальотами, а у випадках, коли неможливо добути відомості про противника іншими способами, і боєм. Від розвідувального загону висипаються розвідувальні дозори та дозорні відділення (танки), кількість і склад яких залежить від завдання, яке виконують, дій противника та характеру місцевості; решта підрозділів складають головні сили загону.

Командир розвідувального загону знаходиться, як правило, у складі головних сил. Для уточнення відомостей про противника і особистого його вивчення він може висуватися до розвідувальних дозорів. Організовує дії підрозділів та управляє ними особисто командир розвідувального загону.

Під час з'ясування одержаного завдання та оцінки обстановки командир розвідувального загону повинен з'ясувати, які розвідувальні відомості і до якого терміну добути; вивчити місцевість у смузі розвідки; намітити маршрут і порядок руху головних сил розвідувального загону; визначити кількість, склад і завдання розвідувальних дозорів, можливі рубежі зустрічі з противником, порядок дій на них і після виконання завдання. У бойовому наказі командир розвідувального загону, вказує: відомості про противника; завдання розвідувального загону; завдання розвідувальним дозорам (дозорним відділенням, дозорним танкам); підрозділам головних сил – місце в колоні, напрямок (маршрут) руху, час проходження вихідного пункту та порядок безпосередньої охорони; час готовності до виконання завдання; своє місце та заступників.

Після віддання бойового наказу командир розвідувального загону вказує порядок дій при зустрічі з противником, заходи щодо всебічного забезпечення, сигнали оповіщення, управління та взаємодії, а при необхідності відомості про сусідні та діючі попереду розвідувальні органи, способи взаємного пізнавання,

порядок проходження лінії фронту (охорони) своїх військ, пропуск та відзив.

В обороні при відсутності безпосереднього зіткнення із противником розвідувальний загін може висипатися для своєчасного виявлення висування і розгортання противника, визначення складу та напрямку дій його основного угруповання, позицій засобів ядерного та хімічного нападу, наземних елементів розвідувально-ударних, комплексів, вогневих позицій артилерії та місць розташування пунктів управління. У ході оборонного бою розвідувальний загін уточнює угруповання противника, встановлює підхід других ешелонів (резервів), напрямок і рубежі введення їх у бій.

У наступі розвідувальний загін, використовуючи проміжки та відкриті фланги в бойовому порядку противника, стрімко проникає у глибину його оборони, веде розвідку позицій та опорних пунктів, визначає райони розташування та напрямок висування других ешелонів (резервів), наявність та характер фортифікаційних споруджень і загороджень, у тому числі місця встановлення ядерних мін, позиції засобів ядерного та хімічного нападу, наземних елементів розвідувально-ударних комплексів, вогневі позиції артилерії, місця розташування пунктів управління та інших важливих об'єктів, зони зараження, райони зруйнувань, пожеж та затоплень, напрямок їхнього подолання або обходу. З початком відходу противника розвідувальний загін стрімко виходить на фланги та шляхи відходу його головних сил, встановлює їхній склад та напрямок відходу, склад та характер дій ар'єргардів, позиції і рубежі, підготовлені для оборони в глибині і час заняття їх військами, наявність та характер перешкод і загороджень, особливо ядерно-мінних. Розвідувальний загін може захоплювати переправи через водні перешкоди та інші важливі об'єкти на шляхах відходу противника, утримуючи їх до підходу підрозділів, які наступають; частиною сил він продовжує виконувати поставлене завдання.

У передбаченні зустрічного бою розвідувальний загін до рубежу можливої зустрічі із противником просувається, як правило, по дорогах з максимальною швидкістю. Під час підходу до рубежу можливої зустрічі з противником розвідувальні дозори і головні сили загону діють потай, як правило, поза дорогами,

переміщуючись від одного вигідного для спостереження пункту до іншого, ретельно проглядаючи дороги та інші напрямки, на яких можливі дії противника. *При зустрічі з розвідкою та охороною противника розвідувальні дозори і головні сили загону* обходять їх, потай проникають до головних сил противника, визначають їхній склад, характер і напрямок дій, час проходження важливих рубежів, початок і рубежі розгортання, позиції засобів ядерного та хімічного нападу, наземних елементів розвідувально-ударних комплексів, вогневі позиції артилерії, місця пунктів управління. У ході зустрічного бою розвідувальний загін веде розвідку головних сил противника, використовуючи відкриті фланги та проміжки в його порядку, проникає в глибину, виявляє склад других ешелонів (резервів) та напрямок їхнього висування.

Під час розвідки водної перешкоди розвідувальний загін установлює наявність, склад та характер дій противника на своєму та протилежному берегах, характер водної перешкоди та стан її заплави. До водної перешкоди розвідувальний загін висувається на широкому фронті, потай. При наявності противника на підступах до водної перешкоди загін виявляє його опорні пункти, встановлює проміжки в бойовому порядку та, використовуючи їх, проникає до водної перешкоди, визначає її ширину, глибину, швидкість течії, ґрунт та профіль дна, крутість і ґрунт берегів, наявність загороджень на берегах та у воді, ділянки, зручні для форсування, наявність переправ, їхній стан і переправляється на протилежний берег.

Ведучи розвідку противника на протилежному березі, розвідувальний загін виявляє його опорні пункти, незайняті ділянки або ті, що слабо обороняються, розташування вогневих засобів, других ешелонів (резервів), наявність та характер загороджень. При неможливості переправитися на протилежний берег розвідка противника, який на ньому обороняється, ведеться спостереженням зі свого берега. Переправу на протилежний берег у цьому випадку розвідувальний загін здійснює разом з передовим загоном або з підрозділами першого ешелону головних сил.

Під час ведення розвідки вночі застосовуються радіолокаційні станції розвідки наземних рухомих цілей, прилади нічного бачення та засоби освітлення місцевості.

Особлива увага звертається на височини, околиці населених пунктів, узлісся та інші місця, де може знаходитися противник. Для захоплення полонених, зразків озброєння та техніки частіше влаштовуються розвідувальні засади та проводяться нальоти. Підрозділи повинні суворо додержуватися світломаскування, діяти раптово, рішуче та відважно.

Для розвідки населеного пункту залежно від його розміру від розвідувального загону висипається один або декілька розвідувальних дозорів та дозорних відділень (танків). Головні сили загону залишаються поза населеним пунктом до огляду його околиць розвідувальними органами, а потім пересуваються за ними.

У горах розвідувальний загін, як правило, просувається вдовж доріг, долин, хребтів і веде розвідку шляхом послідовного огляду командних висот та спостереження з них. Для огляду доріг, стежок, ущелин та інших місць у стороні від напрямку руху, де може знаходитися противник, висипаються розвідувальні дозори та дозорні відділення (танки). У високогірних районах і на важкодоступних ділянках місцевості розвідка ведеться пішими дозорними, які забезпечені гірським спорядженням та навчені техніці подолання гірських перешкод.

У лісі розвідувальний загін просувається, як правило, по дорогах та просіках. Для огляду лісу в стороні від напрямку руху розвідувального загону висипаються розвідувальні дозори та дозорні відділення (танки). Особливо ретельно оглядаються узлісся, галявини, входи в яри, лощини та виходи з них, гаті, міжозерні дефіле, мости та інші місця, де найбільш можливі засади противника.

Допит полонених та перебіжчиків у батальйоні (роті) проводиться коротко з метою одержання лише тих відомостей, які необхідні батальйону (роті) для ведення бою. Після допиту полонені та перебіжчики негайно доставляються у штаб бригади, полку (батальйону). Розвідувальні відомості, одержані під час допиту полонених і перебіжчиків, а також під час опитування місцевих жителів, повинні перевірятися.

Захоплені у противника документи, зразки озброєння та техніки направляються командиру (начальнику), який вислав підрозділ у розвідку, із зазначенням, де, коли, за яких обставин

вони захоплені. На захоплених документах забороняється робити будь-які написи та помітки.

Охоро́на *(в батальйоні, роті)* організовується та здійснюється з метою не допустити проникнення розвідки противника у район дій (розташування) своїх підрозділів, виключити раптовий напад на них наземного противника, його повітряних десантів (аеромобільних груп) та забезпечити підрозділам, які охороняються, час і вигідні умови для розгортання (приведення в бойову готовність) та вступу у бій.

Батальйон (рота) охороняється: в бою – бойовою, на марші – похідною, під час розташування на місці – сторожовою і в усіх випадках, крім того, – безпосередньою охороною.

Бойова охорона висилається за вказівкою старшого командира або за рішенням командира батальйону (роти); похідна і сторожова охорона організовуються, як правило, за вказівкою старшого командира, а під час дій у відриві від головних сил – самостійно.

Безпосередня охорона організовується командирами підрозділів залежно від завдання, яке вирішується, умов обстановки та вказівок старшого командира. Вона здійснюється чатовими, патрулями і секретами з урахуванням організації чергування вогневих засобів, спостереження та комендантської служби.

Під час організації охорони командир, як правило, вказує: напрямки, на яких зосередити особливу увагу; де і яку мати охорону та її склад; час висилання (виставлення) охорони та Її завдання; пропуск та відзив. При необхідності він також визначає склад і завдання безпосередньої охорони.

Особовий склад, призначений в охорону, повинен знаходитися в постійній бойовій готовності; додержуватися встановленого порядку бойового чергування, черговості та порядку відпочинку, заходів маскування; проявляти високу пильність, рішучість і стійкість.

На кожну добу для пізнавання своїх військовослужбовців установлюються *пропуск та відзив.*

Пропуском служить назва озброєння або техніки, наприклад «кулемет», а *відзивом* – назва населеного пункту, який починається з тієї ж букви, що і пропуск, наприклад «Київ».

Пропуск повідомляється усно всьому складу охорони, розвідувальних органів та особам, які посилаються за межі підрозділу,

а вночі і в межах розташування свого підрозділу. Відзив повідомляється командирам цих підрозділів, а також особам, які посилаються для передачі усних розпоряджень.

Пропуск запитується в усіх осіб, які проходять через рубіж охорони та ідуть по розташуванню підрозділу вночі, відзив – у осіб, які передають розпорядження командира, та у командирів підрозділів, які ведуть розвідку.

Пропуск та відзив вимовляються тихо. Всі, хто не знає пропуску, а хто прибув з розпорядженням – відзиву, затримуються. Затримані опитуються, і залежно від обставин їм дозволяється йти далі або вони направляються під наглядом до командира, який вислав охорону.

За́хист від збро́ї ма́сового ура́ження організовується і здійснюється з метою максимального послаблення впливу ядерної, хімічної та біологічної зброї противника, а також результатів зруйнування підприємств атомної енергетики та хімічної промисловості, збереження боєздатності підрозділів та забезпечення успішного виконання ними бойових завдань. Він організовується у повному обсязі під час ведення бою як із застосуванням, так і без застосування зброї масового ураження і включає:

– розосередження підрозділів та періодичну зміну районів їхнього розташування;

– фортифікаційне обладнання районів (позицій), які займають підрозділ, з урахуванням захисних властивостей місцевості та підготовку шляхів маневру;

– попередження підрозділів про безпосередню небезпеку та початок застосування противником зброї масового ураження, зруйнування підприємств атомної енергетики та хімічної промисловості, а також оповіщення особового складу про радіоактивне, хімічне та біологічне зараження;

– здійснення протиепідемічних, санітарно-гігієнічних та спеціальних профілактичних медичних заходів;

– виявлення та ліквідація наслідків застосування противником зброї масового ураження;

– забезпечення безпеки і захисту особового складу під час дій в зонах зараження, районах зруйнувань, пожеж, затоплень.

Під час організації захисту від зброї масового ураження командир, як правило, вказує:

– порядок розосередження підрозділів та зміни районів розташування, а також порядок

використання захисних властивостей місцевості та техніки;

– порядок попередження про безпосередню загрозу та початок застосування противником зброї масового ураження, а також порядок та сигнали оповіщення про радіоактивне, хімічне та біологічне зараження та дій за ними;

– терміни проведення протиепідемічних. санітарно-гігієнічних та спеціальних профілактичних медичних заходів;

– порядок ліквідації наслідків застосування противником зброї масового ураження;

– заходи безпеки під час дій в зонах зараження, райони зруйнувань, пожеж та затоплень.

Розосередження підрозділів здійснюється з урахуванням завдань, які виконуються, захисних і маскуючих властивостей місцевості, техніки, фортифікаційного обладнання району (позицій) та інших умов обстановки. Воно повинно максимально зменшити втрати підрозділів, не утруднювати управління, взаємодію та успішне ведення бою.

Зміна районів (позицій) проводиться, як правило, за вказівкою або за дозволом старшого командира потай та в короткі терміни.

Для забезпечення зміни районів (позицій) підготовляються запасні райони (позиції) та маршрути руху до них.

Фортифікаційне обладнання районів (позицій), які займають підрозділи, та підготовка шляхів маневру здійснюється відповідно до вказівок командира батальйону (роти) з інженерного забезпечення. Залежно від завдання, яке виконується, захисних властивостей місцевості обладнуються відкриті та перекриті щілини, окопи, траншеї, ходи сполучення, бліндажі та сховища для особового складу, окопи та укриття для озброєння і техніки. Сховища зі спеціальним обладнанням повинні забезпечувати безпечне перебування в них особового складу без засобів індивідуального захисту. Фортифікаційне обладнання повинно починатися негайно з прибуттям підрозділів у призначений район (на позицію).

Використання захисних властивостей місцевості послаблює дію вражаючих факторів зброї масового ураження противника на особовий склад, озброєння, техніку і на матеріальні засоби. Підрозділи в бою, на марші та під час розташування на місці повинні уміло використовувати лісові

масиви, яри, лощини, балки, зворотні схили, підземні виробки, печери та інші природні укриття для маневру максимально використовуються наявні дороги, а при їх відсутності прокладаються колонні шляхи.

Попередження підрозділів про безпосередню загрозу та початок застосування противником зброї масового ураження, зруйнування підприємств атомної енергетики та хімічної промисловості здійснюється командиром батальйону (роти) за вказівкою (сигналом) штабу бригади, полку (батальйону) або даними розвідки. З одержанням цього попередження підрозділи продовжують виконувати поставлені завдання ті вживають заходів, які забезпечують їхній захист та перехід до дій в умовах застосування зброї масового ураження. *Оповіщення підрозділів здійснюється* негайно по всіх засобах зв'язку єдиними і постійно діючими сигналами:

– про радіоактивне зараження – «Радіаційна небезпека»;

– про хімічне і біологічне зараження – «*Хімічна тривога*».

Сигнали оповіщення передаються за вказівкою командира батальйону (роти), а при виявленні хімічного зараження сигнал оповіщення пости радіаційного, хімічного, біологічного спостереження (спостерігачі за радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою) подають самостійно.

За сигналами оповіщення про радіоактивне, хімічне та біологічне зараження особовий склад під час дій у пішому порядку або під час прямування на відкритих машинах одягає засоби індивідуального захисту, під час знаходження у закритих бронетранспортерах – респіратори (протигази), під час знаходження в бойових машинах піхоти і танках зачиняє люки, двері, бійниці і включає систему захисту від зброї масового ураження. Особовий склад, який знаходиться у сховищах, включає систему колективного захисту.

Протиепідемічні заходи включають вивчення санітарно-епідемічного стану району дій (розташування) підрозділів, проведення запобіжних щеплень особовому складу, застосування засобів нагальної профілактики та проведення дезинфекційних заходів.

Санітарно-гігієнічні заходи полягають у суворому виконанні встановлених гігієнічних вимог під час розташування, харчування та водопостачання підрозділів, у дотриманні всіма

військовослужбовцями правил особистої та громадської гігієни.

До спеціальних профілактичних медичних заходів відноситься застосування антидотів, антибіотиків, протирадіаційних та інших захисних препаратів, які здійснюються за вказівкою старшого командира, а в умовах безпосередньої небезпеки – самостійно.

Виявлення наслідків застосування противником зброї масового ураження включає визначення втрат особового складу, озброєння та техніки, морального стану військовослужбовців, а також масштабів і характеру зараження, зруйнувань, пожеж та затоплень. Воно здійснюється особистим спостереженням командира, за доповідями із підрозділів та за даними різних видів розвідки, радіаційного та хімічного контролю.

На основі одержаних даних приймається рішення на виведення підрозділів із небезпечного району, відновлення їхньої боєздатності, ліквідацію наслідків застосування противником зброї масового ураження і на подальше ведення бою.

Ліквідація наслідків застосування противником зброї масового і ураження включає:

– розвідку осередку зараження, проведення рятівних робіт, надання першої медичної допомоги ураженим, вивезення (винесення) їх із зони ураження (зараження) й евакуацію на медичні пункти;

– проведення нагальної профілактики, радіаційного та хімічного контролю;

– спеціальну обробку підрозділів; санітарну обробку особового складу;

– розчищення завалів і, гасіння пожеж, а також ізоляційно-обмежувальні заходи.

Часткова спеціальна обробка підрозділів та часткова санітарна обробка особового складу проводяться особовим складом за наказом командира без припинення виконання бойового завдання. Повна спеціальна обробка проводиться за розпорядженням старшого командира. Повна санітарна обробка проводиться, як правило, в районах спеціальної обробки засобами тилу старшого командира.

При виявленні заражених комах, кліщів та інших переносників захворювань проводиться дезинсекція фортифікаційних споруджень, приміщень, білизни, обмундирування та спорядження.

Забезпечення безпеки та захисту особового складу під час дій в зонах зараження, районах

зруйнувань, пожеж та затоплень досягається:

– знанням командирами радіаційної, хімічної, біологічної обстановки в районі дій, змін на місцевості, які відбулися в результаті ядерних ударів і ступеня опромінення особового складу;

– своєчасним та вмілим використанням засобів індивідуального та колективного захисту, фортифікаційних споруд, захисних властивостей техніки та місцевості;

– вибором найбільш доцільних способів дій у зонах зараження, районах зруйнувань, пожеж, затоплень та їх подолання;

– суворим дотриманням правил поведінки особового складу на зараженій місцевості.

У зонах радіоактивного зараження особовий склад діє так само, як за сигналами оповіщення про радіоактивне зараження.

Засоби індивідуального захисту знімаються за наказом командира на основі показань приладів радіаційної та хімічної розвідки.

Зони з високим рівнем радіації, хімічного та біологічного зараження, райони зруйнувань, пожеж і затоплень, як правило, обходяться. При неможливості обходу зони з високими рівнями радіації долаються з максимальною швидкістю по напрямках, які забезпечують найменше ураження та зараження особового складу і техніки. Для визначення шляхів обходу і напрямків подолання зон з високим рівнем радіації можуть висилатися спеціально підготовлені дозорні відділення (танки). У батальйоні облік доз радіоактивного опромінення рот, окремих взводів та офіцерів веде начальник штабу батальйону, в роті облік доз радіоактивного опромінення сержантів та солдатів – командир роти. Донесення про опромінення особового складу подаються щодобово, а про застосування противником зброї масового ураження та про одноразове опромінення вище 100 рад (рентген) – негайно.

Радіоелектро́нна боротьба́ *(в батальйоні)* організовується і ведеться з метою дезорганізації управління підрозділами противника, який протистоїть, зниження ефективності застосування його зброї, технічних засобів розвідки, а також для забезпечення стабільної роботи засобів управління своїми підрозділами та зброєю. Вона здійснюється у тісному поєднанні з вогневим ураженням та знищенням основних засобів управління підрозділами

та зброєю противника відповідно до рішення завдань розвідки та маскування і ведеться шляхом виконання окремих заходів щодо радіоелектронного подавлення, радіоелектронного захисту своїх засобів управління підрозділами (зброєю) та протидії технічним засобам розвідки противника.

Під час організації радіоелектронної боротьби командир батальйону, як правило, вказує:

– які пункти управління та радіоелектронні об'єкти противника і в який час підлягають вогневому ураженню або захопленню (виведенню із ладу), сили і засоби, які для цього залучаються;

– порядок застосування радіоелектронного подавлення;

– завдання щодо радіоелектронного захисту та протидії технічним засобам розвідки противника;

– терміни готовності.

Радіоелектронне придушення у батальйоні ведеться з метою порушення роботи інфрачервоних та лазерних засобів розвідки й управління зброєю противника шляхом застосування засобів активних та пасивних перешкод, які встановлені на машинах (об'єктах), що захищаються. Незадіяні в управлінні підрозділами радіостанції можуть використовуватися для передачі в радіомережах противника дезіформуючих команд, сигналів та створення радіоперешкод.

Радіоелектронний захист радіоелектронних засобів батальйону (роти) включає: захист від ураження самонавідними на випромінювання засобами ураження противника; захист від впливу іонізуючих та електромагнітних випромінювань ядерних вибухів; забезпечення електромагнітної сумісності радіоелектронних засобів (РЕЗ).

Основні заходи захисту радіоелектронних засобів батальйону (роти) визначаються протягом проведення комплексу організаційних та технічних заходів під час роботи своїх радіоелектронних засобів, які визначені діючими інструкціями на радіоелектронні засоби та вказівками вищих штабів. Основними з них є:

1) жорстка регламентація їх роботи (за частотами, за часом, місцем);

2) використання переривчастих режимів випромінювання;

3) зміна робочих частот;

4) використання відволікаючих (імітуючих) джерел електромагнітних випромінювань;

5) чітке виконання вимог інструкцій по використанню

радіоелектронних засобів при загрозі використання ядерної зброї.

Протидія технічним засобам розвідки противника полягає в усуненні (ослабленні) демаскуючих ознак своїх підрозділів, об'єктів, озброєння та заходів, що проводяться, а також у спеціальному захисті технічних засобів обробки і передачі інформації.

Такти́чне маскува́ння *(в батальйоні, роті)* організовується і здійснюється з метою досягнення раптовості дій підрозділів та збереження їхньої боєздатності. Завданнями тактичного маскування під час підготовки та в ході бою є забезпечення потайності своїх підрозділів та введення противника в оману відносно складу, місце розташування батальйону (роти) та задуму бою.

Тактичне маскування повинно бути безперервним, переконливим, різноманітним та активним. Заходи щодо тактичного маскування виконуються підрозділами батальйону (роти), як правило, своїми силами і засобами.

Під час організації тактичного маскування командир батальйону (роти), як правило, вказує: основні заходи щодо тактичного маскування, обсяг, терміни та порядок їх виконання; сили і засоби, які виділяються для здійснення маскувальних заходів; порядок додержання підрозділами маскувальної дисципліни.

Потайність досягається проведенням комплексу заходів, які спрямовані на збереження у таємниці, запобігання та недопущення втрати інформації про підрозділи батальйону (роти), їх дії та заходи, які вони проводять, а також на усунення та послаблення демаскуючих ознак їхньої діяльності. Основним способом забезпечення потайності в батальйоні (роті) є маскування підрозділів та об'єктів, яке полягає в усуненні або послабленні демаскуючих ознак стану, місце розташування та дій батальйону (роти). Вона досягається:

– використанням маскуючих якостей місцевості та умов обмеженої видимості;

– застосуванням табельних засобів маскування, місцевих матеріалів та аерозолів (димів);

– видозміною (деформуванням) озброєння і техніки;

– пофарбуванням озброєння і техніки під фон оточуючої місцевості;

– своєчасним оповіщенням військ про дії засобів розвідки противника;

– дотриманням правил скритого управління військами та

раніше встановленого режиму діяльності в районі або на позиціях;

– відповідним розташуванням підрозділів батальйону (роти) з періодичною зміною районів (позицій);

– найсуворішим виконанням вимог маскувальної дисципліни.

З метою захисту від високоточної зброї противника використовуються яри, зворотні схили висот, поля радіолокаційної невидимості та інші маскувальні властивості місцевості. Захист бойових машин піхоти (бронетранспортерів) і танків від керованих (коректованих) та самонавідних боєприпасів противника досягається шляхом радіолокаційної, теплової та оптичної контрастності бойових машин у відношенні до оточуючого фону місцевості, для чого застосовуються деформуюче пофарбування техніки, табельні маскувальні покриття, над тепловипромінюючими поверхнями машин установлюються теплорозсіюючі екрани (козирки). Крім того, можуть застосовуватися теплові імітатори (пастки), радіолокаційні та лазерні відбивачі.

Введення противника в оману в батальйоні (роті) здійснюється демонстративними діями (навмисний показ діяльності реальних підрозділів на фальшивих напрямках, у районах) та імітацією (створення фальшивих об'єктів і районів розташування підрозділів шляхом відтворення відповідних демаскуючих ознак їхньої наявності та функціонування). Всі способи маскування повинні здійснюватися відповідно до визначених у задумі бою заходів щодо обману противника. Вони, як правило, проводяться з дозволу командира бригади, полку (батальйону).

Інжене́рне забезпе́чення організовується та здійснюється з метою створення підрозділам необхідних умов для своєчасного та потайного їх висування, розгортання та маневру, підвищення захисту особового складу, озброєння та техніки від усіх засобів ураження, а також для того, щоб завдати противнику втрат та утруднити його дії.

Інженерне забезпечення в батальйоні (роті) включає:

– інженерну розвідку противника, місцевості та об'єктів;

– фортифікаційне обладнання опорних пунктів, позицій та районів розташування підрозділів;

– здійснення інженерних заходів щодо маскування та захисту від високоточної зброї;

– влаштування інженерних загороджень;

– прорублювання проходів у загородженнях, зруйнуваннях та влаштування переходів через перешкоди;

– обладнання і утримування переправ; добування, очищення води та обладнання пунктів водопостачання.

Під час організації інженерного забезпечення командир батальйону (роти), як правило, вказує:

– характер, черговість та терміни фортифікаційного обладнання та маскування опорних пунктів (позицій) або районів розташування підрозділів;

– основні напрямки, які необхідно прикрити загородженнями, які об'єкти зруйнувати (підготувати до зруйнування), способи і час виконання цих завдань;

– кількість, місця, час і способи прорублювання проходів в загородженнях, порядок їх позначення, утримування та пропуску по них підрозділів;

– порядок подолання підрозділами важкопрохідних ділянок місцевості;

– місця, види та час готовності переправ через водну перешкоду;

– сили і засоби, які залучаються для виконання завдань інженерного забезпечення, порядок використання приданих підрозділів інженерних військ (інженерної техніки).

Фортифікаційне обладнання опорних пунктів, позицій та районів розташування підрозділів здійснюється з метою захисту особового складу, озброєння і техніки від усіх засобів ураження противника. Воно ведеться силами самих підрозділів з максимальним використанням засобів механізації, застосуванням зарядів, вибухових речовин, місцевих матеріалів, конструкцій та споруджень промислового виготовлення, а також з урахуванням захисних властивостей місцевості. Черговість та терміни фортифікаційного обладнання опорних пунктів (позицій) або районів розташування підрозділів визначаються з урахуванням забезпечення їхньої постійної готовності до ведення бою та нарощування захисту особового складу, озброєння та техніки від усіх засобів ураження.

Здійснення інженерних заходів щодо маскування та захисту від високоточної зброї противника полягає у своєчасному та вмілому застосуванні табельних маскувальних комплектів та покрить, маскувальному фарбуванні озброєння та техніки під фон навколишньої

місцевості, влаштуванні приховуючих масок із місцевих матеріалів, макетів, фальшивих теплових цілей (пасток), фальшивих споруджень, опорних пунктів та інших об'єктів. Над тепло випромінюючими поверхнями броньованої техніки при необхідності додатково можуть установлюватися перекриття, теплорозсіюючі екрани та козирки. Всі заходи здійснюються у поєднанні з максимальним використанням маскуючих властивостей місцевості.

Інженерні загородження влаштовуються в усіх видах бою з метою завдати втрат противнику, затримати просування та сковування його маневру. Загородженнями прикриваються, як правило, опорні пункти, стики та проміжки між підрозділами та їхні відкриті фланги. Для цього встановлюються протитанкові та протипіхотні мінні поля, групи мін та окремі міни, підготовляються до зруйнування об'єкти, влаштовуються дротяні огорожі та сітки, рогатки та інші невибухові загородження.

Інженерні загородження влаштовуються підрозділами батальйону (роти) і приданими підрозділами інженерних військ.

Прокладання проходів у загородженнях, зруйнуваннях та влаштування переходів через перешкоди здійснюються силами батальйону (роти), приданими підрозділами інженерних військ з використанням навісного (вбудованого) обладнання бойової та інженерної техніки, зарядів вибухових речовин та місцевих матеріалів.

Дистанційно встановлені мінні поля обходяться по розвіданих напрямках, а при неможливості долаються з використанням мінних тралів, по проходах, які прокладені групами розгородження (розмінування) батальйонів (рот).

Група розгородження в батальйоні створюється із приданих підрозділів інженерних військ і при необхідності посилюється загальновійськовим підрозділом.

Група розмінування в роті призначається із числа підготовлених для цього відділень (екіпажів). Вона забезпечується возимим комплектом розмінування і підривними зарядами.

Обладнання та утримування переправ на штатній плаваючій бойовій техніці, вбрід і танків під водою включають:

– визначення та позначення напрямків (ділянок) переправ та напрямків (маршрутів) виходу до

них, улаштування спусків у воду та виїздів із води;

– маскування та охорону переправ, комендантську службу на них;

– прокладання проходів у загородженнях на берегах та у воді.

Під час дій у передовому загоні, авангарді або у напрямку головного удару бригади (полку) обладнання та утримання переправ батальйон, як правило, здійснює своїми силами та приданими підрозділами інженерних військ. Діючи у складі головних сил, підрозділи форсують водну перешкоду, як правило, на штатній плаваючій бойовій техніці і по переправах, обладнаних силами і засобами старшого командира.

Добування, очищення води та обладнання пункту водопостачання здійснюється, як правило, в батальйоні своїми силами з використанням табельних засобів польового водопостачання. При відсутності місцевих джерел води, а також на маловодній місцевості водопостачання організовується силами і засобами старшого командира.

Забезпе́чення радіаці́йного, хімі́чного, біологі́чного за́хисту організовується і здійснюється з метою виключення або максимальною зниження втрат підрозділів від радіоактивного, хімічного, біологічного зараження, а також для маскування підрозділів аерозолями (димами) та щоб завдати втрат противнику запалювальною зброєю.

Забезпечення радіаційного, хімічного, біологічного захисту батальйону (роти) включає:

– радіаційну та хімічну розвідку;

– своєчасне і вміле використання засобів індивідуального та колективного захисту;

– радіаційний та хімічний контроль;

– спеціальну обробку підрозділів;

– застосування аерозолів (димів) та запалювальної зброї.

Заходи щодо забезпечення радіаційного, хімічного, біологічного захисту здійснюються силами та засобами підрозділів батальйону (роти). Найбільш складні та специфічні заходи забезпечення радіаційного, хімічного, біологічного захисту виконуються підрозділами військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Під час організації забезпечення радіаційного, хімічного, біологічного захисту командир

батальйону (роти), як правило, вказує:

– порядок ведення радіаційної та хімічної розвідки;

– порядок та терміни проведення радіаційного та хімічного контролю;

– місце, час і порядок проведення спеціальної обробки підрозділів;

– порядок та терміни маскування підрозділів аерозолями (димами) під час підготовки та в ході бою, сили і засоби, які для цього виділяються;

– порядок використання приданих вогнеметних підрозділів;

– порядок технічної перевірки протигазів та забезпечення підрозділів засобами захисту.

Радіаційна та хімічна розвідка організовується для своєчасного забезпечення командира даними про радіаційну та хімічну обстановку, а також для оповіщення підрозділів про радіоактивне, хімічне, біологічне зараження. Вона ведеться безперервно постами радіаційного, хімічного і біологічного спостереження батальйону та спостерігачами за радіаційною, хімічною і біологічною обстановкою рот (батарей), які призначаються із складу спеціально підготовлених відділень (екіпажів, обслуги) та приданих підрозділів військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Оцінка радіаційної та хімічної обстановки при застосуванні противником ядерної та хімічної зброї здійснюється за даними радіаційної та хімічної розвідки.

Розвідка хімічних загороджень ведеться розвідувальними органами разом з приданими їм підрозділами інженерних військ та військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Своєчасне використання засобів індивідуального та колективного захисту забезпечує надійний захист особового складу від ураження отруйними речовинами, попадання всередину організму і на шкіряний покрив радіоактивних речовин та біологічних засобів.

Для своєчасного використання особовим складом засобів індивідуального захисту протигази та респіратори повинні бути постійно в похідному положенні (при собі), захисні плащі, панчохи та рукавички під час дій на машинах – в машинах, під час дій поза машинами – при собі.

Уміле використання засобів індивідуального та колективного захисту досягається:

– постійними тренуваннями особового складу у використанні цих засобів;

– правильним визначенням рубежів та часу переведення засобів індивідуального захисту в положення «бойове» та знімання їх;

– додержуванням режиму та правил експлуатації споруджень, обладнаних засобами колективного захисту, порядку використання систем захисту від зброї масового ураження бронеоб'єктів.

Радіаційний та хімічний контроль здійснюється з метою одержання даних для оцінювання боєздатності підрозділів, можливості знімання засобів індивідуального, захисту, а також для визначення обсягу спеціальної та санітарної обробки. Він включає:

– визначення доз опромінення особового складу та ступінь зараження людей, озброєння, техніки, ракет, боєприпасів та інших матеріальних засобів радіоактивними та отруйними речовинами. Радіаційний та хімічний контроль у батальйоні (роті) проводиться інструктором РХБ захисту та спеціально підготовленими військовослужбовцями.

Спеціальна обробка підрозділів полягає у проведенні дегазації, дезактивації та дезінфекції озброєння, техніки, обмундирування та спорядження, засобів індивідуального захисту та матеріальних засобів. Вона може бути частковою або повною.

Часткова спеціальна обробка підрозділів організовується за наказом командира батальйону (роти) та проводиться особовим складом у ході виконання бойового завдання під керівництвом командирів підрозділів з використанням табельних засобів. При зараженні отруйними речовинами вона проводиться негайно. Під час часткової спеціальної обробки дегазуються, дезактивуються та дезінфікуються ті місця на озброєнні і техніці, до яких особовий склад торкається в ході бойового застосування. Особиста зброя в усіх випадках обробляється повністю.

Повна спеціальна обробка підрозділів проводиться за наказом старшого командира, як правило, після виконання бойового завдання в районах, які займають підрозділи, або в районах спеціальної обробки. Під час проведення повної спеціальної обробки озброєння та техніки обробляється вся їхня зовнішня поверхня, а при необхідності і внутрішня. Для проведення повної спеціальної обробки, як правило,

залучаються підрозділи військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Застосування аерозолів (димів) організовується з метою маскування своїх підрозділів, а також для протидії технічним засобам розвідки противника та наведення (самонаведення) його боєприпасів.

Запалювальна зброя застосовується для ураження живої сили, озброєння, техніки, запасів матеріальних засобів противника та для створення осередків пожеж у районі його дій. Запалювальна зброя, як правило, застосовується в батальйоні (роті) приданими вогнеметними підрозділами.

Бойови́й Пра́пор військо́вої части́ни ЗСУ́ – є символом честі, доблесті, слави і зобов'язує кожного військовослужбовця Збройних Сил України віддано служити Українському народові, мужньо, вміло і непохитно боронити Українську державу, не шкодуючи свого життя. Бойовий Прапор військової частини є почесним знаком, що визначає особливості її бойового призначення, історії та заслуг і свідчить про належність військової частини до Збройних Сил України. Бойовий Прапор після сформування військової частини вручається їй від імені Президента України представником, призначеним Міністром оборони України. Бойовий Прапор закріплюється за військовою частиною на весь час незалежно від зміни її найменування і номера. Зміни найменування військової частини вносяться до Грамоти Президента України, що видається під час вручення Бойового Прапора. Бойовий Прапор завжди знаходиться зі своєю військовою частиною, а на полі бою – в районі бойових дій, в яких частина бере участь. У разі втрати Бойового Прапора командир військової частини і військовослужбовці, що є безпосередніми винуватцями цього, несуть відповідальність згідно із законом.

Бойові́ дії – форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) ЗСУ, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення НПУ для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння).

Бронюва́ння військовозобов'я́заних – підлягають

військовозобов'язані, які працюють або проходять службу:

1) в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування на посадах: державної служби категорії «А», голів обласних, районних, районних у місті (у разі створення) рад, сільських, селищних, міських голів – усі військовозобов'язані; державної служби категорії «Б», «В», в органах місцевого самоврядування – не більше 50 відсотків кількості військовозобов'язаних цих категорій у зазначених органах;

2) в органах державної влади, інших державних органах, НПУ, Національному антикорупційному бюро України (*далі* – НАБУ), Державному бюро розслідувань (*далі* – ДБР), органах прокуратури, Бюро економічної безпеки України (*далі* – БЕБ), Державній службі України з надзвичайних ситуацій (*далі* – ДСНС), Державній кримінально-виконавчій службі України (*далі* – ДКВС), Службі судової охорони (*далі* – ССУ), в судах, установах системи правосуддя та органах досудового розслідування (крім військовозобов'язаних, зазначених у пункті 1 цієї частини), а також на штатних посадах патронатних служб державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України;

3) на підприємствах, в установах і організаціях, яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), у разі якщо це необхідно для виконання встановлених мобілізаційних завдань (замовлень);

4) на підприємствах, в установах і організаціях, які є критично важливими для забезпечення потреб ЗСУ, інших військових формувань або функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, у тому числі кінцеві бенефіціарні власники таких підприємств, які не є їх працівниками.

Бронюванню також підлягають військовозобов'язані працівники підприємств, установ і організацій, незалежно від кількості заброньованих, які є критично важливими для забезпечення потреб ЗСУ, інших військових формувань або функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період у сфері оборонно-промислового комплексу (*далі* – ОПК), у яких відсутні або оформлено неналежним чином військово-облікові документи, та/або які не перебувають на

військовому обліку, та/або які не уточнили персональні дані, зазначені у підпункті 1 пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX, та/або які перебувають в розшуку за порушення правил військового обліку, законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Строк бронювання таких військовозобов'язаних працівників не може перевищувати 45 календарних днів з дня укладення трудового договору. При цьому бронювання надається такому військовозобов'язаному працівнику не більше одного разу на один календарний рік.

У разі усунення таким військовозобов'язаним працівником протягом строку бронювання порушень правил військового обліку, зазначених в абзаці другому цього пункту (*див. вище*), такий працівник підлягає бронюванню на загальних підставах у порядку, визначеному цим Законом (*див. вище*) та нормативно-правовими актами КМУ, прийнятими на його виконання.

Бронювання таких військовозобов'язаних працівників не звільняє їх від встановленої законом відповідальності за порушення правил військового обліку, законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Критерії та порядок, за якими здійснюється визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, а також критично важливими для забезпечення потреб ЗСУ, інших військових формувань в особливий період, встановлюються КМУ.

1. Порядок та організація бронювання, критерії, перелік посад і професій, а також обсяги бронювання військовозобов'язаних визначаються цим Законом (*див. вище*) та нормативно-правовими актами КМУ, прийнятими на його виконання.

2. Органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, що здійснюють бронювання військовозобов'язаних, зобов'язані оформити відстрочку від призову на військову службу (*далі* – ВС) під час мобілізації

військовозобов'язаних, які заброньовані у порядку, визначеному КМУ, у районному (міському) територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки (*далі* – ТЦК та СП), на території відповідальності якого вони розміщуються.

В

Ветера́ни ві́йни (*юрид.*) – особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать:

– учасники бойових дій;

– особи з інвалідністю внаслідок війни;

– учасники війни.

Ви́була із стро́ю осо́ба (*за міжнародним гуманітарним правом*) – вважається будь-яка особа, якщо вона: а) перебуває під владою супротивної сторони; б) ясно виражає намір здатися в полон; або в) непритомна чи яким-небудь іншим чином виведена із строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися, за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти.

Вибухо́ва речови́на (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – хімічна речовина або суміш речовин, здатна під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості енергії, тепла та газоподібних продуктів.

Вибухо́вий при́стрій (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів, обумовлених дією енергії хімічного вибуху вибухових речовин.

Вибухо́ві матеріа́ли (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби підриву, засоби ініціювання, інші вироби та пристрої, які містять вибухові речовини. Вибухові матеріали (ВМ) об'єднує в собі два терміни – вибухові речовини (ВР) та засоби ініціювання (ЗІ).

Вибухо́ві речови́ни (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції із утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла. До них належать амоніти, амонали,

тротил, вибухові напівпродукти утилізації – порохи тощо.

Вибухонебезпе́чні боєприпа́си (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – звичайні боєприпаси, що містять вибухові речовини, за винятком мін, мін-пасток та інших пристроїв, визначених у Протоколі про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II з поправками, унесеними 03 травня 1996 року, що додається до Конвенції по заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркову дію.

Вибухонебезпе́чні предме́ти (*скороч.* ВНП) (*МВС*, *міжнародне гуманітарне право*) – вибухові матеріали промислового призначення та саморобного виготовлення, боєприпаси, що містять вибухові речовини, а також біологічні та хімічні речовини: бомби і боєголовки; керовані і балістичні ракети; артилерійські, мінометні, ракетні боєприпаси і боєприпаси до стрілецької зброї; усі міни, торпеди і глибинні бомби; піротехнічні вироби військового та спеціального призначення; касетні бомби і касети; електричні вибухові пристрої; саморобні вибухові пристрої та інші предмети, що є вибухонебезпечними за своєю природою.

Вибухонебезпе́чні предме́ти-на́слідки війни́ (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – боєприпаси, які не вибухнули, а також залишені вибухонебезпечні боєприпаси.

Ви́вчення но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва:

1. Ви́вчення но́рм МГП у систе́мі операти́вної (бойово́ї) підгото́вки

1.1. Дотримання норм МГП можливе лише за умови наявності у військовослужбовців якісних теоретичних знань МГП та практичних навичок щодо їх застосування під час ведення воєнних дій.

Організація вивчення норм МГП у ЗСУ є важливим завданням державного рівня, обумовленим зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою.

1.2. Норми МГП вивчаються як у мирний, так і у воєнний час під час навчання військовослужбовців і працівників ЗСУ.

1.3. Вивчення МГП здійснюється шляхом включення його до програм бойової підготовки військ (сил), індивідуальної підготовки військовослужбовців.

1.4. Організацію та безпосереднє керівництво вивченням норм МГП в органі військового управління, з'єднанні, військовій частині (*далі* – в/ч) здійснюють командувач, командир та його заступник по роботі з особовим складом за безпосередньою участю помічника командира в/ч з правової роботи (юрисконсульта в/ч).

1.5. У кожній в/ч, де проходять військову службу військовослужбовці строкової військової служби, помічник командира в/ч з правової роботи (юрисконсульт в/ч) повинен не менше двох разів на рік (у підготовчі періоди) проводити навчання з командирами взводів і рот з методики навчання особового складу нормам МГП.

1.6. Процес навчання МГП включає дві складові підготовки – теоретичну та практичну. На теоретичну підготовку має виділятися до 20 % навчального часу, на практичну – до 80 %.

1.7. Метою теоретичної підготовки є надання базових знань з МГП, що необхідні для виконання функціональних обов'язків відповідно до займаних військовослужбовцями та працівниками ЗСУ посад.

1.8. Метою практичної підготовки є:

– набуття військовослужбовцями навичок у практичному використанні норм МГП при виконанні поставлених завдань;

– формування у офіцерів, сержантів і старшин розуміння відповідальності за якість підготовки підлеглих з питань МГП.

1.9. Організація вивчення МГП базується на дотриманні таких принципів навчання:

– персональна відповідальність командувача (командира, начальника) за організацію вивчення положень МГП у підлеглих з'єднаннях, в/ч, підрозділах та установах;

– планомірність і систематичність (формування практичних навичок у військовослужбовців щодо використання норм МГП можливе лише за умови постійного включення питань МГП до заходів бойової підготовки);

– спеціалізація навчання (окремі категорії військовослужбовців повинні мати більш глибокі знання МГП (медичний персонал, екіпажі літаків та вертольотів, екіпажі кораблів, особовий склад підрозділів спеціального призначення та розвідки, особи зі складу миротворчих контингентів тощо);

– різниця за змістом і обсягом навчання категорій військовослужбовців;

– мотивація навчання (кожний військовослужбовець має бути переконаним у необхідності дотримання норм МГП);

– простота і практичність викладання матеріалу (література у галузі МГП містить велику кількість юридичних термінів, які для більшості тих, хто навчається, є складними для розуміння, тому кожне визначення чи норму необхідно перекладати на конкретні, наочні та повчальні дії того чи іншого військовослужбовця за певних умов обстановки);

– реалістичність викладення матеріалу (дотримання норм МГП і військова необхідність можуть сприйматися як несумісні, тому керівник заняття має бути готовим надати кваліфіковану відповідь щодо реальності застосування на практиці вимог МГП з наведенням конкретних випадків його застосування);

– здійснення контролю (рівень підготовки військовослужбовців з питань МГП має періодично оцінюватись (як правило, під час контрольних занять за період навчання, підсумкових перевірок та інспектувань); перевірка знань може проводитись за допомогою тестів, які розробляються для кожної категорії особового складу).

1.10. Метою навчання нормам МГП є:

1) для рядового складу:

– вивчення пам'ятки військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань, норм МГП та відповідальності за їх порушення;

– уміння діяти в умовах бойової обстановки (під час виконання завдань миротворчих операцій) з дотриманням норм МГП;

2) для сержантського і старшинського складу:

– знання пам'ятки військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань, норм МГП та відповідальності за їх порушення;

– уміння враховувати норми МГП під час керування підлеглими;

3) для офіцерського складу тактичної ланки:

– знання та розуміння норм і принципів МГП, особливостей їх застосування у бойовій обстановці (під час виконання завдань операцій з підтримання миру і безпеки);

– уміння використовувати теоретичні знання в процесі

прийняття рішення та керування підлеглими під час ведення воєнних дій (під час виконання завдань миротворчих операцій);

– володіння методикою навчання особового складу практичному застосуванню норм МГП;

4) для офіцерського складу оперативно-тактичної та оперативно-стратегічної ланки:

– отримання ґрунтовних знань МГП, особливо щодо юридичної відповідальності осіб військового командування;

– уміння використовувати теоретичні знання в процесі прийняття рішення та керування підлеглими під час воєнних дій (виконання завдань миротворчих операцій);

– володіння методикою навчання підлеглих практичному використанню норм МГП;

– спроможність здійснення правового аналізу сучасних збройних конфліктів.

1.11. Під час вивчення МГП використовуються традиційні форми і методи військового навчання, які обираються залежно від мети занять та рівня підготовки тих, хто навчається.

1.12. Основною формою навчання особового складу з'єднань, військових частин і підрозділів нормам МГП є тактичні (тактико-спеціальні, льотно-тактичні) навчання, під час яких військовослужбовці набувають гуманітарних навичок, вивчаючи прийоми та способи дій, що визначені бойовими статутами (керівництвами тощо).

1.13. Під час проведення тактичних (тактико-спеціальних, льотно-тактичних) навчань залежно від рівня підготовки тих, хто навчається, мають визначатися додаткові навчальні цілі, наприклад:

– навчання командирів військових частин (підрозділів) і штабів дотриманню норм МГП під час організації воєнних дій та керування підлеглими в/ч (підрозділами) в бою (виконання завдань операцій з підтримання миру і безпеки);

– вироблення в особового складу автоматичної реакції щодо застосування в бою (під час виконання завдань операцій з підтримання миру і безпеки) норм МГП;

– виховання у тих, хто навчається, гуманного ставлення до людей та розуміння того, що дотримання норм МГП не суперечить виконанню поставленого завдання.

1.14. Під час проведення командно-штабних навчань (командно-штабних мобілізаційних навчань,

командно-штабних воєнних ігор) залежно від рівня підготовки тих, хто навчається, мають визначатися додаткові навчальні цілі, наприклад:

– удосконалення умінь командувача (командира, начальника) і штабів враховувати вимоги МГП під час підготовки та під час ведення воєнних дій (виконання завдань миротворчих операцій);

– навчання начальників родів військ, спеціальних військ і служб наданню пропозицій до рішень командувача (командира, начальника) з урахуванням особливостей, пов'язаних з дотриманням норм права збройних конфліктів;

– виховання у тих, хто навчається, відповідальності за точне виконання підлеглими з'єднаннями, в/ч і підрозділами норм МГП за будь-яких умов обстановки.

1.15. На навчаннях має створюватися складна, динамічна та повчальна обстановка, що включає ситуації, які потребують прийняття рішень з урахуванням норм МГП.

Складність обстановки досягається шляхом розташування в смузі (на ділянці, в районі) дій з'єднань, в/ч (підрозділів) осіб та об'єктів, які знаходяться під захистом МГП.

Динамічність обстановки досягається зміною характеру (статусу) об'єктів (цілей), спричиненою військовою необхідністю.

Повчальність на навчаннях досягається створенням обстановки, яка б змушувала командирів (начальників) приймати рішення щодо поводження з особами (об'єктами), які знаходяться під захистом МГП.

1.16. Під час проведення штабних тренувань, групових вправ і тактичних летючок слід враховувати вимоги пунктів 1.13–1.15 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022).

1.17. На тактичних (тактико-спеціальних, льотно-тактичних) та тактико-стройових заняттях відпрацьовується техніка виконання прийомів і способів дій на полі бою (під час виконання завдань миротворчої операції) як одиночним солдатом (матросом), так і підрозділом у цілому, з дотриманням норм МГП.

Найбільш характерними питаннями, що розглядаються на таких заняттях, можуть бути:

– поведінка військовослужбовця у бою (під час виконання завдань миротворчої операції);

– розпізнавання осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП;

– поводження з пораненими, хворими, особами, які потерпіли корабельну аварію чи аварію літального апарата, військовополоненими, медичним і духовним персоналом противника;

– дії щодо культурних цінностей та цивільних осіб;

– відповідальність військовослужбовців та працівників ЗСУ за порушення норм МГП.

1.18. Під час розбору навчань (занять), крім звичайних питань, аналізуються дії командувачів (командирів, начальників) і особового складу з'єднань, в/ч (підрозділів) щодо дотримання ними норм МГП.

Особлива увага звертається на неприпустимість застосування заборонених методів і засобів ведення воєнних дій та відповідальність військовослужбовців за порушення норм МГП.

Дії тих, хто навчається, оцінюються як правильні та неправильні.

Дії вважаються правильними, якщо поставлене з'єднанню, в/ч чи підрозділу завдання виконано без порушень норм МГП.

Дії вважаються неправильними, якщо під час виконання поставленого завдання допущено хоча б одне серйозне порушення МГП.

1.19. В органах військового управління, з'єднаннях, в/ч, підрозділах та установах вивчення норм МГП в обов'язковій формі навчання здійснюється:

– *з військовослужбовцями офіцерського складу* – у системі індивідуальної підготовки;

– *з військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом на посадах рядового, сержантського і старшинського складу*, – у системі індивідуальної підготовки;

– *з військовослужбовцями, які проходять строкову військову службу*, – у години національно-патріотичної підготовки.

1.20. Факультативне вивчення норм МГП здійснюється:

1) з військовослужбовцями офіцерського складу:

– на курсах підвищення кваліфікації у ВВНЗ ЗСУ;

– на лекціях та під час бесід із залученням військових (службових) осіб юридичної служби Міністерства оборони України (*далі* – МОУ);

2) *з військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом на посадах рядового,*

сержантського і старшинського складу:

– під час єдиних днів правових знань та інших заходів правового характеру.

1.21. Із військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом на посадах рядового, сержантського і старшинського складу, не рідше одного разу на рік проводиться контрольна співбесіда, під час якої з'ясовується рівень їхніх знань норм МГП.

2. Ви́вчення но́рм МГП у ВВНЗ та військо́вих навча́льних підро́зділах ЗВО́

2.1. У ВВНЗ та військових навчальних підрозділах ЗВО закладів вивчення теоретичних положень МГП здійснюється у межах дисципліни «Основи законодавства України» викладачами-юристами.

Набуття практичних умінь та навичок щодо застосування МГП в бойових умовах та під час виконання завдань миротворчих операцій здійснюється у межах оперативних, тактичних (тактико-спеціальних), військово-спеціальних та військово-технічних дисциплін.

2.2. Крім обов'язкових знань офіцерів тактичної ланки, викладених у пп. 3 п. 1.10 глави 1 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022), викладачі-юристи, офіцери та працівники юридичної служби МОУ додатково мають:

– знати і вміти застосовувати норми МГП;

– вміти виконувати обов'язки юридичного радника командира з'єднання, військової частини з питань застосування норм МГП;

– володіти методикою проведення занять з різними категоріями військовослужбовців.

Офіцери медичної служби, крім того, мають знати норми МГП, які регламентують медичну діяльність та особливі права, обов'язки і відповідальність військово-медичного персоналу.

Ви́ди військо́вої слу́жби – 1) базова військова служба; 2) військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період; 3) військова служба за контрактом осіб рядового складу; 4) військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; 5) військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти, які мають

у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки (далі – ВВНЗ та військові навчальні підрозділи ЗВО), а також закладів фахової передвищої військової освіти; 6) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; 7) військова служба за призовом осіб офіцерського складу; 8) військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Базову військову службу громадяни України проходять відповідно до законів України у ЗСУ та інших військових формуваннях з метою здобуття ВОС, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни.

Ви́ди Збро́йних Си́л Украї́ни:

1) **Сухопу́тні військá ЗСУ́** – головний носій бойових спроможностей Збройних Сил України, який виконує основний обсяг завдань із захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та незалежності нашої держави;

2) **Пові́тряні Си́ли ЗСУ́** – один з основних видів Збройних Сил України, призначений для захисту повітряного простору держави. До складу Повітряних Сил належать *роди авіації:* бомбардувальна, винищувальна, штурмова, розвідувальна, транспортна та *роди військ:* зенітні ракетні та радіотехнічні війська. Також до складу Повітряних Сил входять окремі військові частини і підрозділи спеціальних військ;

3) **Військо́во-Морські́ Си́ли ЗСУ́ –** високотехнологічний, багатоцільовий вид військ, що активно відновлюється та модернізується, завдяки чому Україна підтверджує свій статус морської держави, здатної захищати власні інтереси у морі, на суходолі та у повітрі.

Також в ЗСУ є окремі роди сил та роди військ.

Окре́мі роди́ си́л ЗСУ́:

1. Си́ли спеціа́льних опера́ції – це окремий рід Сил, куди входять підрозділи спеціального призначення, Руху опору, психологічних операцій та глибинних ударів безпілотниками.

2. Си́ли територіа́льної обо́рони Збро́йних Си́л Украї́ни – окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву». Безпосереднє керівництво територіальною обороною здійснюється

Головнокомандувачем ЗСУ через Командувача Сил територіальної оборони.

3. Си́ли логі́стики Збройних Си́л Украї́ни – призначені для виконання заходів логістичного забезпечення Збройних Сил України на стратегічному рівні.

4. Си́ли підтри́мки Збройних Си́л Украї́ни – це окремий рід сил, що об'єднує п'ять важливих компонентів: інженерні війська, війська радіаційного, хімічного та біологічного захисту (РХБ захисту), геопросторову підтримку, гідрометеорологічну та кінологічну служби. Кожен із цих компонентів відіграє ключову роль у забезпеченні боєздатності української армії на фронті.

5. Меди́чні си́ли Збройних Си́л Украї́ни – здійснюють військове забезпечення у медичній сфері, яка охоплює формування та вчасне забезпечення потреб тактичної та госпітальних ланок у наданні медичної допомоги.

6. Си́ли безпіло́тних систе́м ЗСУ́ – це перший у світі окремий рід сил, який системно використовує безпілотні літальні апарати, наземні роботизовані комплекси, а також морські надводні й підводні дрони для виконання широкого спектру завдань. Сили безпілотних систем поєднують передові технології з сучасними асиметричними підходами до ведення бойових дій.

Окре́мі роди́ ві́йськ ЗСУ́:

1. Деса́нтно-штурмові́ військова́ (ДШВ) Збройних Си́л Украї́ни – окремий рід військ ЗС України, що характеризується високою маневреністю та автономністю дій, призначений для швидкого розгортання з метою прикриття (оборони) окремих напрямків (районів), ведення наступальних (штурмових) дій, а також охоплення противника повітрям, ведення бойових дій у його тилу.

2. Військова́ зв'язку́ та́ кібербезпе́ки – окремий рід військ Збройних Сил України, призначений для планування та забезпечення розгортання / згортання, функціонування системи зв'язку та інформаційних систем, систем бойового управління та оповіщення, їх нарощування в мирний час, в особливий період, в умовах надзвичайного та воєнного стану з метою вирішення завдань забезпечення управління військами (силами) Збройних Сил України, а також здійснення заходів з функціонування національної системи кібербезпеки та відбиття воєнної агресії у кіберпросторі (кібероборони). Частини та підрозділи

Військ зв'язку та кібербезпеки входять до складу усіх видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України.

Ви́д меди́чної допомо́ги – певний перелік (комплекс) лікувально діагностичних та лікувально-профілактичних заходів, що проводяться у разі поранень, уражень і захворювань військовослужбовців особовим складом військ та медичною службою на полі бою, в осередках санітарних втрат і на етапах медичної евакуації (ЕМЕ).

Викладáцька дія́льність (*для організації освітнього процесу з БЗВП*) – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

Ви́ключена терито́рія (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – територія, яка за результатами проведення нетехнічного обстеження визнана такою, що не містить прямих та непрямих доказів щодо забруднення ВНП.

Ви́ключення (розблокува́ння) терито́рії нетехні́чним обсте́женням (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – висновок, зроблений за результатами нетехнічного обстеження та (або) на підставі достатніх доказів, що попередньо встановлена імовірно або підтверджено небезпечна територія (її частина) не містить ВНП та не потребує проведення технічного обстеження або очищення (розмінування).

Викона́ння військо́вого вита́ння (*військ.*) – усі військовослужбовці зобов'язані під час зустрічі (обгону) вітати один одного, суворо додержуючись правил, викладених у статтях Стройового статуту ЗСУ. Підлеглі та молодші за військовим званням вітають першими, а за умови рівного становища першим вітається той, хто вважає себе більш вихованим і ввічливим.

Військовослужбовці зобов'язані, крім того, вшановувати через виконання прийомів військового вітання: могилу Невідомого солдата; братські могили воїнів, які загинули в боях за волю

і незалежність України; бойові прапори військових частин, а також Військово-Морський Прапор з прибуттям на військовий корабель і під час відбуття з нього; похоронні процесії, які супроводжуються військами.

Військове вітання виконується чітко й бадьоро, з точним додержанням правил стройового положення та руху.

Для військового вітання на місці поза строєм без головного убору за п'ять-шість кроків до начальника, старшого за військовим званням, повернутися в його бік, прийняти стройове положення й дивитися йому в обличчя, повертаючи голову вслід за ним.

Якщо головний убір надітий, то, крім того, прикласти праву руку до головного убору так, щоб пальці були разом, долоня пряма, середній палець торкався нижнього краю головного убору (біля козирка), а лікоть був на лінії й висоті плеча (рис. 1). Під час повороту голови в бік начальника, старшого за військовим званням, положення руки залишається без зміни.

Після того як начальник, старший за військовим званням, мине того, хто вітав, слід голову повернути прямо й опустити руку.



Рис. 1. Військове вітання на місці

Для військового вітання під час руху поза строєм без головного убору за п'ять-шість кроків до начальника, старшого за військовим званням, одночасно з поставленням ноги припинити рух руками, повернути голову в його бік і, рухаючись далі, дивитися йому в обличчя. Пройшовши повз начальника, старшого за військовим званням, голову повернути прямо і продовжувати рух руками.

При надітому головному уборі разом з поставленням ноги на землю повернути голову й прикласти праву руку до головного убору, ліву руку тримати нерухомо біля стегна (рис. 2); пройшовши повз начальника, старшого за військовим званням, одночасно з поставленням лівої ноги на землю голову повернути прямо, а праву руку опустити.

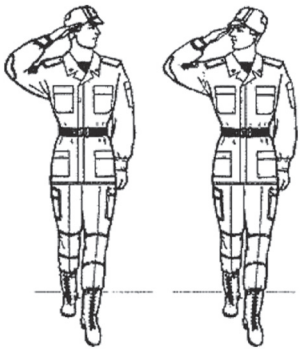


Рис. 2. Військове вітання під час руху

Випереджаючи начальника, старшого за військовим званням, вітати його одночасно з першим кроком обгону, за другим кроком голову повернути прямо і праву руку опустити.

Якщо у військовослужбовця в руках ноша, то військове вітання слід виконувати поворотом голови в бік начальника, старшого за військовим званням.

Військове вітання із зброєю на місці поза строєм виконується так само, як і без зброї (стаття 68 Стройового статуту ЗСУ); при цьому положення зброї, за винятком карабіна «на плече», не змінюється і рука до головного убору не прикладається. Під час виконання військового вітання з карабіном у положенні «на плече» він попередньо береться до ноги.

Із зброєю в положенні «за спину» військове вітання слід виконувати, прикладаючи праву руку до головного убору.

Для виконання військового вітання під час руху поза строєм із зброєю «біля ноги», «на ремінь» або «на груди» за п'ять-шість кроків до начальника, старшого за військовим званням, одночасно із поставленням ноги повернути голову в його бік і припинити рух вільною рукою; із зброєю в положенні «за спину», крім того, прикласти руку до головного убору.

Під час виконання військового вітання з карабіном у положенні «на плече» правою рукою продовжувати рух біля тулуба.

Військове вітання за командою «Для зустрічі праворуч (ліворуч, з фронту) зброєю – ЧЕСТЬ» з карабіном виконується із положення «до ноги» у два прийоми: *перший прийом* – піднявши карабін правою рукою, тримати його прямовисно, стволом на рівні середини грудей, прицільною планкою на себе; одночасно з цим лівою рукою взяти карабін за верхню частину ложа (чотири пальці попереду на магазині, а великий – під прицільною планкою), кисть лівої руки – на висоті пояса (рис. 3а); другий прийом – праву

руку перенести на шийку ложа і підтримувати нею карабін так, щоб великий палець був позаду, а решта пальців, складені разом і витягнуті, лежали навскіс попереду на шийці ложа (рис. 3б).

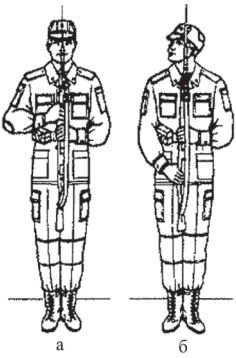


Рис. 3. Військове вітання з карабіном «зброєю-честь»

Одночасно з виконанням другого прийому повернути голову праворуч (ліворуч) і проводжати начальника поглядом, повертаючи вслід за ним голову. Із положення «зброєю – честь» карабін береться до ноги за командою «До но-ГИ».

За підготовчою командою голову повернути прямо, а за виконавчою командою – взяти карабін до ноги у три прийоми: *перший прийом* – праву руку перенести вгору і взяти нею карабін за верхню частину ложа і ствольної накладки; *другий прийом* – поставити карабін до правої ноги так, щоб приклад внутрішнім боком торкався мізинця правої ноги; лівою рукою притримувати карабін біля багнетної трубки; *третій прийом* – швидко опустити ліву руку, а правою рукою плавно опустити карабін на землю.

Військове вітання виконанням прийому «зброєю – честь» із карабіном здійснюється лише підрозділами і частинами під час перебування їх у строю на місці.

За командою «Для зустрічі праворуч (ліворуч, з фронту) зброєю – ЧЕСТЬ» карабіни беруться у положення «зброєю – честь»; усі військовослужбовці, які перебувають у строю, приймають стройове положення й одночасно повертають голову в бік начальника, проводжаючи його поглядом. Якщо в строю військовослужбовці мають автомати, кулемети і ручні гранатомети, то положення їх не змінюється.

Військові частини та підрозділи під час перебування в строю за командою вітають: Президента України, Голову Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України; усіх прямих начальників, а також керівних осіб, призначених для інспектування (перевірки) частини (підрозділу).

Для цього командир частини (підрозділу) подає команду «СТРУНКО, рівняння – ПРАВОРУЧ (ЛІВОРУЧ, НА СЕРЕДИНУ)», зустрічає їх і доповідає. Наприклад: «Пане (пані) (вживається одна з наведених форм звертання – уточнено) генерал-майоре. Десятий механізований полк для полкової вечірньої перевірки вишикувано. Командир полку полковник Ткаченко».

Під час шикування частини з Бойовим Прапором (на параді, стройовому огляді, складання Військової присяги тощо) в доповіді називається повне найменування частини з переліком наданих їй почесних найменувань та орденів.

При виконанні військового вітання в строю під час руху начальник подає команду, але не доповідає.

Військові частини та підрозділи виконують військове вітання за командою під час зустрічі між собою, а також вшановують через виконання прийомів військового вітання: могилу Невідомого солдата; братські могили воїнів, які загинули в боях за волю і незалежність України; бойові прапори військових частин, а також Військово-Морський Прапор під час його підняття та спуску; похоронні процесії, які супроводжуються військами.

Якщо війська, що перебувають у строю на місці, вітають Президента України, Голову Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, оркестри виконують «Зустрічний марш» і Державний Гімн України.

Під час вітання військовими частинами прямих начальників від командира своєї частини і вище, а також керівних осіб, призначених для інспектування (перевірки), оркестри виконують «Зустрічний марш».

Поза строєм як під час занять, так і у вільний від них час, військові частини та підрозділи виконують військове вітання за командою «Струнко».

У штабах та установах за командою вітають лише прямих начальників і керівних осіб, призначених для інспектування (перевірки).

На заняттях поза строєм, а також під час нарад військовослужбовців офіцерського складу для зустрічі командирів (начальників) подається команда «Панове офіцери».

Команду «Струнко» або «Панове офіцери» подає старший із присутніх командирів

(начальників) або військовослужбовець, який першим побачив прибулого командира (начальника).

За цією командою всі присутні встають, повертаються в бік прибулого командира (начальника) і приймають стройове положення, а військовослужбовці офіцерського та сержантського (старшинського) складу з надітими головними уборами, крім того, прикладають до них руку.

Старший із присутніх командирів (начальників) підходить до прибулого і доповідає йому.

Прибулий командир (начальник), вислухавши доповідь, подає команду «Вільно» або «Панове офіцери». Той, хто доповів, повторює цю команду, після чого всі присутні стають «вільно». Військовослужбовці офіцерського та сержантського (старшинського) складу з надітими головними уборами опускають від них руку і далі діють за вказівкою прибулого командира (начальника).

Команда «Струнко» подається під час кожного відвідання командиром (начальником) військової частини або підрозділу, а рапорт віддається лише під час першого відвідання ним військової частини або підрозділу в даний день.

У присутності старшого командира (начальника) команда військовій частині (підрозділові) для виконання військового вітання молодшому командиру (начальнику) не подається і рапорт йому не віддається.

Під час проведення класних занять команда «Струнко» або «Панове офіцери» подається перед кожним заняттям і після його закінчення.

Команда «Струнко» перед відданням рапорту командирові (начальникові) подається тоді, коли присутні інші військовослужбовці.

За відсутності військовослужбовців командирові (начальникові) тільки рапортують.

Під час виконання Державного Гімну України військовослужбовці, які перебувають у строю, приймають стройове положення без команди, а командири підрозділів від взводу і вище, крім того, прикладають руку до головного убору.

Військовослужбовці поза строєм під час виконання Державного Гімну України приймають стройове положення, а якщо вони в головних уборах, прикладають руку до них.

Команда для виконання військового вітання військовим

частинам і підрозділам не подається: під час оголошення в частині або підрозділі тривоги або збору; на марші під час руху і на привалах, а також на всіх тактичних заняттях, заняттях з водіння машин і навчаннях; на вогневому рубежі та вогневій позиції під час проведення стрільб; на аеродромах під час проведення польотів; під час виконання господарських робіт або робіт з навчальною метою, а також під час спеціальних занять і робіт у майстернях, парках, ангарах, лабораторіях; під час спортивних змагань та ігор; під час харчування та після сигналу «Відбій» до сигналу «Підйом»; у приміщеннях для хворих.

У цих випадках начальник або старший за військовим званням лише рапортує начальникові, який прибув. Наприклад: «Пане (пані) майоре. Перша механізована рота виконує другу вправу навчальних стрільб. Командир роти капітан Шевчук».

Частини та підрозділи, які беруть участь у похоронній процесії, військового вітання не виконують.

Під час роботи на пунктах управління при прибутті старшого начальника командир (начальник) або старший за військовим званням подає команду «Увага на командному пункті» і рапортує начальникові, який прибув. Наприклад: «Пане (пані) генерал-майоре. В управлінні першого механізованого полку уточнюється план приведення полку в бойову готовність. Командир полку полковник Кравченко».

Військовослужбовці, безпосередньо не задіяні в роботі з використання засобів зв'язку і автоматизованих систем управління, повертаються обличчям до старшого (прибулого) начальника і приймають положення «Струнко».

Командир (начальник), отримавши команду «Продовжувати виконання завдання», повторює її і діє за розпорядженням особи, яка прибула.

Під час звертання начальника або старшого за військовим званням до окремих військовослужбовців вони, за винятком хворих, приймають стройове положення і називають свою посаду, військове звання та прізвище.

На урочистих зборах, конференціях, а також під час спектаклів, концертів і в кіно команда для виконання військового вітання не подається і рапорт командирові не віддається.

На загальних зборах особового складу для виконання військового вітання подається команда

«Струнко» і віддається рапорт командирові (начальникові). Наприклад: «Пане (пані) підполковнику. Особовий склад батальйону на загальні збори зібрано. Начальник штабу батальйону майор Сердюк».

На вітання начальника або старшого за військовим званням «Слава Україні» всі військовослужбовці, які перебувають у строю, відповідають: «Героям слава». Якщо начальник або старший за військовим званням прощається, на його слова «Слава Україні» військовослужбовці відповідають: «Героям слава».

Поза строєм на вітання начальника або старшого за військовим званням «Бажаю здоров'я, пане (пані)» або «Вітаю, воїни (воїне)» військовослужбовці відповідають: «Бажаємо (бажаю) здоров'я, пане (пані)», додаючи в кінці відповіді військове звання без зазначення роду військ чи служби. Під час відповіді Міністрові оборони України військовослужбовці відповідають: «Бажаємо (бажаю) здоров'я, пане (пані) Міністре оборони України». Якщо начальник або старший за військовим званням прощається, то на його слова «До побачення, панове» військовослужбовці відповідають: «До побачення, пане (пані)», додаючи в кінці відповіді військове звання без зазначення роду військ чи служби. Під час відповіді Міністрові оборони України військовослужбовці відповідають: «До побачення, пане (пані) Міністре оборони України».

Якщо командир (начальник) поздоровляє військовослужбовця або дякує йому, то військовослужбовець відповідає командирові (начальникові): «Служу Українському народові».

Якщо командир (начальник) поздоровляє військову частину (підрозділ), то вона відповідає протяжним триразовим «Слава», а якщо командир (начальник) дякує, то військова частина (підрозділ) відповідає: «Служимо Українському народові».

Виконáння прийóмів з карабíном пíд чáс рýху (*військ.*) – під час руху карабін від ноги «на плече» береться у два прийоми, так само, як на місці (стаття 47 Стройового статуту ЗСУ), за командою «На пле-ЧЕ», яка подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю. За виконавчою командою зробити крок правою ногою, потім послідовно з поставленням лівої ноги на землю виконувати кожний прийом.

Під час руху карабін до ноги з положення «на плече» береться

у три прийоми, так само, як на місці (стаття 48 Стройового статуту ЗСУ), за командою «До но-ГИ», що подається одночасно з поставленням ноги на землю. За виконавчою командою слід зробити крок правою ногою і потім послідовно з поставленням лівої ноги на землю виконувати кожний прийом.

Під час руху карабін із положення «на плече» в положення «на руку» береться у два прийоми за командою «На ру-КУ», що подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю: *перший прийом* – продовжуючи рух, зробити крок правою ногою й з поставленням лівої ноги на землю опустити ліву руку з карабіном униз до упору, одночасно правою рукою взяти карабін за шийку ложа разом із ременем; *другий прийом* – зробити ще один крок правою ногою й з поставленням лівої ноги на землю швидко перенести карабін правою рукою до правого боку, повернувши його магазином униз і підхопивши лівою рукою за верхню частину ложа й ствольної накладки; притиснути шийку ложа до правого боку біля пояса, правий лікоть розвернути по лінії плечей, багнет тримати напроти правого ока та на висоті шиї.

Під час руху карабін із положення «на руку» береться «на плече» у два прийоми за командою «На пле-ЧЕ», яка подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю: *перший прийом* – рухаючись далі, зробити правою ногою крок, одночасно з поставленням лівої ноги на землю штовхнути карабін лівою рукою вгору на себе, повертаючи його правою рукою за шийку ложа затвором уперед, і поставити вертикально на долоню опущеної лівої руки; *другий прийом* – зробити ще крок правою ногою й одночасно з поставленням лівої ноги на землю взяти карабін «на плече»та опустити праву руку.

Викона́ння прийо́мів і́з збро́єю на́ мі́сці (*військ.*):

– автома́т і́з поло́ження «на́ реми́нь» бере́ться «на́ гру́ди» за командою «Автомат на – ГРУДИ» у три прийоми: *перший прийом* – подати праву руку за ременем трохи вгору, зняти автомат із плеча й, підхопивши його лівою рукою за ложе й ствольну накладку, тримати перед собою вертикально магазином ліворуч, дульним зрізом на висоті підборіддя (рис. 4а, 5а); *другий прийом* – правою рукою відвести ремінь праворуч і перехопити його долонею знизу так, щоб пальці були напівзігнуті й повернуті на себе;

одночасно просунути під ремінь лікоть правої руки (рис. 5б); *третій прийом* – закинути ремінь за голову; взяти автомат правою рукою за шийку приклада, а ліву руку швидко опустити (рис. 5в);

– автома́т із скла́даним прикла́дом і́з поло́ження «на́ реми́нь» бере́ться «на́ гру́ди» за тією самою командою у два прийоми: *перший прийом* – правою рукою зняти автомат із плеча, не вивільняючи ліктя правої руки з-під ременя, і, підхопивши автомат лівою рукою за ложе та ствольну накладку знизу, тримати його перед собою магазином донизу, а дульною частиною – ліворуч (рис. 5г); *другий прийом* – закинути правою рукою ремінь за голову на ліве плече, взяти автомат за ствольну коробку біля ременя, ліву руку швидко опустити (рис. 5д);

– автома́т і́з поло́ження «на́ гру́ди» бере́ться «на́ реми́нь» за командою «На ре-МІНЬ» у три прийоми: *перший прийом* – лівою рукою взяти автомат за ложе та ствольну накладку знизу й, подаючи його одночасно трохи вперед угору, вивільнити праву руку з-під ременя, взятися нею за шийку приклада і тримати автомат, як зображено на рис. 6а; *другий прийом* – піднімаючи автомат вгору, перекинути ремінь через голову й тримати зброю перед собою вертикально, магазином ліворуч, дульним зрізом на висоті підборіддя (рис. 6б); *третій прийом* – правою рукою взяти ремінь за його верхню частину й закинути автомат за праве плече в положення «на ремінь», а ліву руку швидко опустити (рис. 4а);

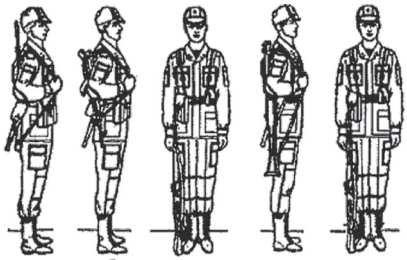


Рис. 4. Стройове положення зі зброєю: а – з автоматом із дерев'яним прикладом; б – з автоматом зі складаним прикладом; в – з карабіном (із снайперською гвинтівкою); г – з ручним гранатометом; д – з ручним (ротним) кулеметом

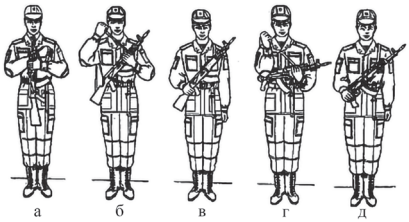


Рис. 5. Прийоми з автоматом «на груди» з положення «на ремінь»

– автома́т із скла́даним прикла́дом і́з поло́ження «на́ гру́ди» в поло́ження «на́ реми́нь» береться за тією самою командою у три прийоми: *перший прийом* – лівою рукою взяти автомат угорі за ствол та газову трубку й, піднімаючи його трохи вгору, вивільнити лікоть правої руки з-під ременя, правою рукою, долонею знизу, взяти ремінь біля ствольної коробки (рис. 6в); *другий прийом* – повертаючи автомат ствольною коробкою вгору, перекинути ремінь через голову й тримати автомат магазином праворуч (рис. 6г); *третій прийом* – закинути автомат за праве плече в положення «на ремінь», а ліву руку швидко опустити (рис. 4б);

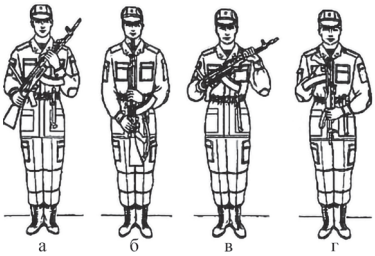


Рис. 6. Прийоми з автоматом «на ремінь» з положення «на груди»

– карабі́н (ручни́й кулеме́т) від ноги́ в поло́ження «на́ реми́нь» береться за командою «На ре-МІНЬ» у три прийоми: *перший прийом* – правою рукою підняти карабін (ручний кулемет), не віддаляючи його від тіла, повернути магазином (ручний кулемет – пістолетною ручкою) ліворуч; лівою рукою взяти карабін за магазин (ручний кулемет – за ложе) й тримати його дульним зрізом на рівні очей; лікоть правої руки притиснути (рис. 7а, 7б); *другий прийом* – правою рукою взяти ремінь і відтягти його ліворуч (рис. 7в, 7д; 4в, 4д); *третій прийом* – швидко перекинути карабін (ручний кулемет) за плече; ліву руку опустити; праву руку опустити за ременем так, щоб передпліччя було в горизонтальному положенні; карабін (ручний кулемет) злегка притиснути ліктем до тулуба (рис. 7г, 7д);

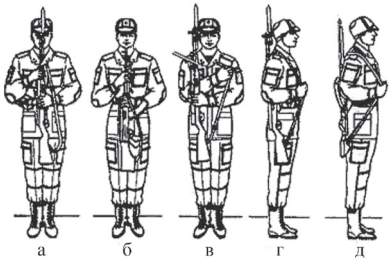


Рис. 7. Прийоми «на ремінь» з карабіном та ручним кулеметом

– карабі́н (ручни́й кулеме́т) з поло́ження «на́ реми́нь»

у поло́ження «до́ но́ги» береться за командою «До но-ГИ» у два прийоми: *перший прийом* – подаючи праву руку за ременем трохи вгору, зняти карабін (ручний кулемет) із плеча й, підхопивши його лівою рукою за ложе, правою взяти карабін за верхню частину ствольної накладки (кулемет за ствол і сошку вище газової камори) й тримати його перед собою магазином (пістолетною ручкою) ліворуч, дульним зрізом на рівні очей (рис. 7а, 7б); *другий прийом* – ліву руку швидко опустити, а правою плавно поставити карабін (кулемет) на землю до ноги (рис. 7в, 7д, 4в, 4д);

– ро́тний кулеме́т у поло́ження «на́ реми́нь» і́ «до́ ноги́» береться якнайзручніше;

– карабі́н ві́д ноги́ в поло́ження «на плече́» береться лише з примкнутим багнетом за командою «На пле-ЧЕ» у два прийоми: *перший прийом* – правою рукою, піднімаючи й повертаючи карабін затвором уперед, перенести його прямовисно біля тулуба до лівого боку і одночасно перехопити кистю правої руки за верхню частину ложа та ствольної накладки, водночас подати кисть лівої руки трохи вперед й опустити карабін прикладом на долоню лівої руки так, щоб затильник приклада лежав на долоні, великий палець був попереду, а інші пальці були притиснуті до лівого боку приклада; карабін тримати прямовисно у витягнутій руці напроти лівого плеча, гострим кутом приклада торкатися лівої ноги; лікоть правої руки – на висоті плеча (рис. 8а); *другий прийом* – праву руку швидко опустити, одночасно лівою рукою підняти карабін так, щоб він спусковою дужкою ліг у виїмку плеча, і тримати його, не нахиляючи вбік; кисть лівої руки тримати трохи нижче ліктя, приклад притиснути до пояса, а передпліччя – до боку (рис. 8б, 8в);

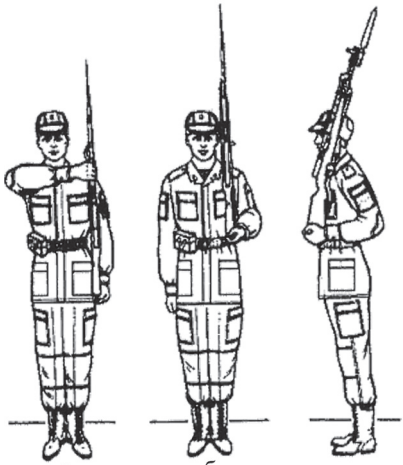


Рис. 8. Прийом з карабіном від ноги в положення «на плече»

– ***карабі́н до но́ги з поло́ження «на́ плече́»*** береться за командою «До но-ГИ» у три прийоми: *перший прийом* – швидко опустити ліву руку, одночасно правою рукою охопити карабін за верхню частину ложа й ствольної накладки та поставити його в положення, як зображено на рис. 8а; *другий прийом* – перенести правою рукою карабін униз до правої ноги, повертаючи його затвором на себе; підтримуючи карабін лівою рукою біля багнетної трубки, тримати його вздовж стегна правої ноги так, щоб приклад внутрішнім боком торкався мізинця правої ноги; *третій прийом* – швидко опустити ліву руку, правою рукою плавно поставити карабін на землю (рис. 4в).

У разі потреби послабити (підтягти) ремінь подається команда «Ремінь – ПОСЛАБИТИ (ПІДТЯГТИ)»;

– ***автома́ти та́ ручні́ грана́томе́ти*** за підготовчою командою взяти в праву руку, ***карабі́ни та́ кулеме́ти*** – до ноги; в автоматі із складаним прикладом відкинути приклад. За виконавчою командою зробити півоберта праворуч, одночасно відставити ліву ногу на крок ліворуч, і, нахилившись уперед, уперти зброю прикладом у стопу лівої ноги, а стволом покласти на згин правого ліктя; ноги в колінах не згинати; тримаючи правою рукою пряжку ременя, лівою рукою підтягти (послабити) ремінь і без команди прийняти стройове положення.

Перед поданням команд: «За спину», «На ремінь» і «На груди» – зброя попередньо ставиться на запобіжник за командою «Запобіжник – СТАВ».

Якщо необхідно відімкнути (відкинути) багнет або примкнути його, то подаються команди: «Багнет – ВІДІМКНУТИ (ВІДКИНУТИ)» і «Багнет – ПРИМКНУТИ»;

– ***збро́я з поло́ження «на́ реми́нь» в поло́ження «за́ спи́ну»*** береться за командою «Зброю – ЗА СПИНУ» в два прийоми: *перший прийом* – лівою рукою взяти ремінь трохи нижче правого плеча, а правою рукою одночасно взятися за приклад (автомат із складаним прикладом і ручний гранатомет – за ствол біля нижньої антабки); *другий прийом* – правою рукою трохи підняти зброю вгору, а лівою рукою закинути ремінь за голову на ліве плече; зброю та руки швидко опустити (рис. 9).

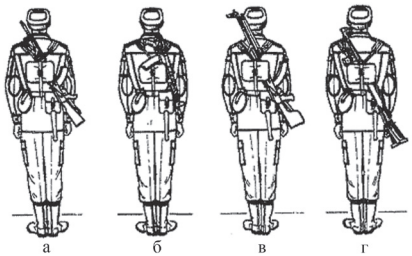


Рис. 9. Положення зброї «за спину»: а – автомата з дерев'яним прикладом; б – автомата зі складним прикладом; в – ручного кулемета; г – ручного гранатомета

Автомат «за спину» береться без багнета, а карабін – з відкинутим багнетом;

– ***збро́я з поло́ження «за́ спи́ну» в поло́ження «на́ реми́нь»*** береться за командою «Зброю на ре-МІНЬ» у два прийоми: *перший прийом* – лівою рукою взяти ремінь трохи нижче лівого плеча, правою рукою одночасно взятися за приклад (за ствол, розтруб); *другий прийом* – правою рукою зброю трохи підняти, а лівою рукою перекинути ремінь через голову на праве плече, ремінь узяти правою рукою, як зображено на рис. 4а, 4б, 4г і 7г, 7д; ліву руку швидко опустити.

Для переведення автомата з положення «на груди» в положення «за спину» та з положення «за спину» в положення «на груди», а також карабіна з положення «за спину» в положення «до ноги» зброя попередньо береться за командою в положення «на ремінь».

Для переведення автомата із складаним прикладом «за спину» з положення «на груди» правою рукою взяти автомат за дульну частину ствола й перевести його в положення «за спину».

Під час виконання прийому «на груди» з положення «за спину» правою рукою взяти автомат за дульну частину ствола й, підтягуючи його дульною частиною до лівого плеча, перевести в положення «на груди».

Ручний кулемет у положення «за спину» береться якнайзручніше.

За загальною командою «До но-ГИ» карабіни та кулемети беруться до ноги, а положення автоматів і ручних гранатометів не змінюється.

Для виправлення неправильного положення зброї подається команда, наприклад: «Поправити – ЗБРОЮ».

Ви́нищення (*міжнародне гуманітарне право*) – термін включає умисне створення умов життя, розрахованих на знищення частини населення,

inter alia позбавлення доступу до продуктів харчування й лікарських засобів.

Ви́хід з бо́ю і відхі́д – відхід батальйону (роти) проводиться тільки за наказом старшого командира з метою виводу підрозділів із-під ударів переважаючих сил противника, заняття більш вигідного положення і виграшу часу. Він може бути вимушеним або навмисним.

Вимушений відхід, як правило, застосовується в умовах, коли наявними силами і засобами немає можливості утримувати район оборони (опорний пункт), який займають, і створюється реальна загроза оточення га знищення підрозділів, які обороняються.

Навмисний відхід організовується з метою створення сприятливих умов для подальших дій.

Відхід повинен мати *тимчасовий характер*, проводитися організовано і планомірно, щоб не перетворитися на втечу і не відкрити фланги сусідніх підрозділів, які виводяться з-під удару противника. Відхід повинен бути ретельно підготовлений і здійснений організовано і потай, із своєчасним виходом батальйону (роти) в боєздатному етані в установлений район або із заняттям призначеного району оборони (опорного пункту). Це потребує від командирів підрозділів передбачливості, самовладання і твердості в діях, а від особового складу великої стійкості й організованості під час виконання поставлених завдань.

Батальйон (рота), як правило, здійснює відхід у складі бригади зразу на кінцевий рубіж (у призначений район) у похідному порядку. Крім того, батальйон може бути призначений в *ар'єргард* із завданням затримати противника, який наступає, на час, необхідний для відходу головних сил бригади.

В умовах безпосереднього зіткнення з противником відходу передує вихід з бою. Для забезпечення виходу з бою батальйону призначаються підрозділи прикриття (танкова або механізована рота, взвод) із засобами посилення.

Організовуючи вихід з бою і відхід, командир батальйону (роти) крім звичайних питань визначає:

– кінцевий рубіж (район) відходу і час його заняття;

– склад підрозділів прикриття, які забезпечують вихід з бою, і охорони; порядок виходу з бою основних сил;

– район збору;

– напрямок або маршрут відходу;

– порядок евакуації поранених і хворих, а також пошкодженого (несправного) озброєння і техніки.

Під час постановки завдань командир батальйону (роти) в бойовому наказі вказує:

– *підрозділам основних сил* – мету відходу, завдання, порядок виходу з бою, напрямок або маршрут відходу, район збору батальйону і час виходу до нього, рубежі – вихідний і регулювання та час їх проходження, а також кінцевий рубіж (призначений район) відходу і до яких дій бути готовими;

– *підрозділам прикриття, які забезпечують вихід з бою* – склад, завдання, час, до якого вони повинні утримувати позиції, які займають, і порядок їхніх подальших дій;

– *артилерійським, зенітному, гранатометному підрозділам та іншим вогневим засобам, які залишаються в безпосередньому підпорядкуванні командира*, – завдання і порядок відходу;

– *підрозділам охорони* – склад і завдання.

Під час організації взаємодії командир указує:

– порядок виходу з бою і відходу підрозділів, вивезення (винесення) поранених і хворих, евакуації несправного озброєння і техніки;

– узгоджує дії підрозділів прикриття, порядок їхнього відходу, зруйнування важливих об'єктів, улаштування загороджень, а також порядок підтримки їх вогнем артилерії.

Відхід проводиться, як правило, *вночі або в інших умовах обмеженої видимості*, але може здійснюватися і вдень. При цьому особливу увагу потрібно приділяти боротьбі з повітряним противником і його танками.

З початком виходу батальйону (роти) з бою підрозділи прикриття залишаються на позиціях, які займають, до вказаного їм часу або сигналу, і ведуть такі ж дії, які передували до виходу з бою. Управління цими підрозділами здійснюється одним з командирів рот (взводів), який підпорядкований безпосередньо командиру батальйону (роти) і підтримує з ним зв'язок.

Підрозділи прикриття відходять за наказом (сигналом) командира батальйону (роти) раптово і, як правило, всі одночасно. Якщо противник виявить їх відхід і почне переслідування, підрозділи прикриття, утримуючи його просування, відходять

стрибками з рубежу на рубіж, руйнують мости (переправи) і ділянки доріг, а також улаштовують мінно-вибухові та інші загородження в напрямку руху противника.

Під час виходу із бою в умовах активних дій противника батальйон (рота) вогнем усіх засобів завдає йому поразки, а при необхідності може частиною сил або в повному складі раптово контратакувати з метою зупинити противника, а потім під прикриттям виділених підрозділів, вогню артилерії, гранатометів, загороджень і аерозолів (димів) швидко вийти із бою.

У районі збору командир батальйону (роти) уточнює ротам (взводам) і засобам посилення завдання на відхід, організовує розвідку і охорону.

Охорона батальйону (роти) під час відходу здійснюється тильною похідною заставою, а при необхідності і боковими похідними заставами, які вогнем з ходу і з місця, а також діями із вогневих засад затримують просування противника до вказаного командиром батальйону часу. Застави за наказом командира батальйону можуть також руйнувати мости (переправи), ділянки доріг, улаштовувати мінно-вибухові та інші загородження.

Батальйон, призначений в *ар'єргард*, завчасно займає оборону на вказаному рубежі й утримує його до встановленого часу або до наказу на відхід. Ар'єргард повинен у будь-яких умовах забезпечувати відрив головних сил бригади від противника і організований їх відхід.

Відхід ар'єргарду здійснюється за дозволом командира бригади (полку) послідовно з рубежу на рубіж або перекатами, коли частина підрозділів відходить на наступний рубіж, займає на ньому позиції на широкому фронті і забезпечує відхід решти підрозділів батальйону. Під час відходу широко застосовуються вогневі засади, загородження і зруйнування. Після виконання завдання ар'єргард діє за вказівкою командира бригади (полку).

Підрозділи *технічного забезпечення і тилу батальйону*, які не використовуються для безпосереднього забезпечення виходу з бою, завчасно відводяться в призначений район. Поранені і хворі, а також несправні озброєння і техніка евакуюються заздалегідь.

Підрозділи прикриття забезпечуються додатковим запасом ракет, боєприпасів і санітарним транспортом.

Ви́хід і́з стро́ю, пове́рнення у́ стрі́й. Підхі́д до́ нача́льника та́ відхі́д ві́д ньо́**го** (*військ.*) – для виходу військовослужбовця із строю подається команда, наприклад: «Солдат Іванченко. Вийти із строю на стільки-то кроків» або «Солдат Іванченко. До мене (до мене бігом – РУШ)». Військовослужбовець, почувши своє прізвище, відповідає: «Я», а за командою на вихід (виклик) із строю відповідає: «Слухаюсь». За першою командою він стройовим кроком виходить із строю на вказану кількість кроків, рахуючи від першої шеренги, зупиняється і повертається обличчям до строю. За другою командою, ступивши один-два кроки від першої шеренги прямо, на ходу повертається в бік начальника, найкоротшим шляхом стройовим кроком підходить або підбігає до нього і доповідає про прибуття (стаття 89 Стройового статуту ЗСУ).

Під час виходу військовослужбовця з другої шеренги він злегка торкається долонею лівої руки плеча військовослужбовця, який стоїть попереду, той робить крок уперед і, не приставляючи правої ноги, – крок праворуч, пропускає військовослужбовця, який виходить із строю, а потім стає на своє місце.

Під час виходу військовослужбовця попередньої шеренги його місце займає військовослужбовець, який стояв за ним.

Під час виходу військовослужбовця із строю з колони по два, по три, по чотири він виходить із строю в бік найближчого флангу, попередньо зробивши поворот праворуч (ліворуч). Якщо поруч стоїть військовослужбовець, то він робить крок правою (лівою) ногою вбік і, не приставляючи лівої (правої) ноги, – крок назад, пропускає військовослужбовця, який виходить із строю, а потім повертається назад на своє місце.

Для повернення військовослужбовця в стрій подається команда, наприклад: «Солдат Іванченко. Стати до строю» або тільки «Стати до строю». За командою «Солдат Іванченко» військовослужбовець, який стоїть обличчям до строю, почувши своє прізвище, повертається обличчям до начальника і відповідає: «Я», а за командою «Стати до строю», якщо він без зброї або із зброєю в положенні «за спину», прикладає руку до головного убору і відповідає: «Слухаюсь», повертається у напрямку руху, з першим кроком опускає руку, рухаючись стройовим кроком, найкоротшим шляхом стає на своє місце

в строю. Під час повернення до строю з відходом від начальника військовослужбовець діє, як викладено у статті 89 Стройового статуту ЗСУ, рухаючись стройовим кроком найкоротшим шляхом до свого місця у строю.

Якщо подається команда «Стати до строю» (без називання прізвища), військовослужбовець повертається до строю без попереднього повороту до начальника та без відповіді «Я». Під час виходу військовослужбовця із строю положення зброї не змінюється, за винятком карабіна в положенні «на плече», який перед початком руху береться до ноги. Після повернення у стрій зброя береться у те положення, що й у військовослужбовців, які стоять у строю.

Під час підходу до начальника поза строєм військовослужбовець за п'ять-шість кроків до нього переходить на стройовий крок, за два-три кроки зупиняється й одночасно з приставленням ноги прикладає праву руку до головного убору, а тоді доповідає, наприклад: «Пане (пані) лейтенанте. Солдат Сидоренко за вашим наказом прибув» або «Пане (пані) полковнику. Капітан Петренко за вашим наказом прибув». Після доповіді руку опускає.

Отримавши дозвіл іти, військовослужбовець прикладає праву руку до головного убору і відповідає: «Слухаюсь», повертається в напрямку руху, з першим кроком (з поставленням лівої ноги на землю) опускає руку і, зробивши три-чотири кроки стройовим, далі рухається похідним кроком.

Під час підходу до начальника із зброєю рука до головного убору не прикладається, за винятком випадку, коли зброя перебуває у положенні «за спину». Під час підходу із зброєю до начальника положення зброї не змінюється, за винятком карабіна в положенні «на плече», який береться до ноги після того, як військовослужбовець зупиниться перед начальником.

Під час відходу від начальника карабін із положення «до ноги», у разі потреби, береться військовослужбовцем в інше положення після відповіді «Слухаюсь». Начальник, подаючи команду для повернення військовослужбовця в стрій або даючи йому дозвіл іти, прикладає руку до головного убору та опускає її.

Виховна́ робо́та (*військ.*) – успішні дії батальйону (роти) в сучасному бою значною мірою залежать від професійної майстерності та високого морального

духу, психологічної готовності особового складу до виконання бойових завдань і наказів командирів, згуртованості та дисциплінованості, формування яких значною мірою залежить від рівня організації та проведення виховної роботи, її значення у бойовій обстановці незрівнянно зростає.

Виховна робота є складовою частиною роботи посадових осіб на час підготовки і ведення бою, її головна мета – досягнення високої бойової готовності і боєздатності батальйону (роти), формування патріотичних почуттів, мобілізація духовних сил і вольових спроможностей особового складу на рішучі, стрімкі дії у складних умовах, готовність переносити великі фізичні та психічні навантаження, досягнення перемоги над противником.

Виховна робота з особовим складом батальйону (роти) передбачає максимальне використання різноманітних форм, методів і прийомів впливу на свідомість воїнів, психологічне забезпечення формування бойових навичок, а її конкретні завдання та напрямки визначаються на підставі рішень та бойових наказів командирів.

Основними завданнями виховної роботи під час підготовки та ведення бою є:

– виховання в особового складу відданості народу України, любові та поваги до його культурно-історичної спадщини;

– формування у воїнів високих морально-психологічних якостей громадянина-патріота, усвідомлення внутрішньої готовності зі зброєю в руках стати на захист Батьківщини, вірності військовій присязі та військовому обов'язку;

– проведення заходів спеціальної та цільової психологічної підготовки;

– інформування і роз'яснення військовослужбовцям воєнної політики України, доведення причин та характеру бойових дій, міжнародного та внутрішнього стану держави, завдань своєї частини та підрозділів, розкриття планів противника та протидія його інформаційно-психологічному впливу на особовий склад;

– доведення до воїнів матеріалів преси;

– виховання офіцерів у дусі високої відповідальності за організацію бою;

– розвиток у них високих вольових якостей, самостійності, ініціативи, творчості, оперативності та чіткості в роботі, уміння всебічно оцінювати бойову обстановку, передбачати перебіг та розвиток бою, моральну та фізичну

силу воїнів, тверде і безперервне керівництво підлеглими за будь-яких умов обстановки;

– виховання у військовослужбовців вірності Бойовому Прапору частини, волі до перемоги, бойової активності, мужності та відваги, витримки та самовладання, ініціативи та взаємовиручки в бою, здатності переносити небезпеку, тягар бойової обстановки;

– соціально-психологічне забезпечення військової дисципліни і правопорядку, беззаперечне і точне виконання вимог державних законів, військової присяги, військових статутів, наказів та розпоряджень командирів;

– всебічне зміцнення принципу єдиноначальності;

– проведення заходів професійного психологічного відбору військовослужбовців, комплектування підрозділів та розподіл воїнів за штатними посадами з урахуванням їх професійної придатності;

– глибоке вивчення соціальної та психологічної характеристик поповнення, забезпечення його психологічної адаптації з урахуванням військових спеціальностей, індивідуальних психологічних особливостей;

– організація та проведення у підрозділах заходів психологічного супроводу військовослужбовців із залученням відповідних фахівців;

– психологічне забезпечення розвитку у воїнів віри у силу та міць своєї зброї та бойової техніки, особистої відповідальності за утримання їх у постійній бойовій готовності та вміле використання у бою, дотримання ними заходів безпеки;

– надання відповідної психологічної допомоги військовослужбовцям, які отримали бойові психічні травми.

Психологічна допомога надається шляхом само- та взаємодопомоги. Вона направлена на:

– зняття психічного стану, який не дозволяє виконувати бойові завдання;

– організація та проведення заходів, які спрямовані на підтримання емоційно-вольової стійкості особового складу, запобігання масовим панічним реакціям;

– вивчення, узагальнення та розповсюдження бойового досвіду, піклування про заохочення і відзнаку воїнів за героїчні вчинки;

– повсякденне піклування про вирішення соціальних проблем, всебічне забезпечення особового складу всім необхідним для ведення бою, про надання

своєчасної медичної допомоги та створення умов для психологічного розвантаження воїнів після бою;

– інформування командира про морально-психологічний стан особового складу батальйону (роти) та його готовність до бою.

Виховна робота в різних видах бою в батальйоні (роті) здійснюється з урахуванням конкретних бойових завдань та обстановки, яка склалася.

Під час ведення бою з використанням звичайної зброї найважливішим завданням виховної роботи є мобілізація особового складу на ефективне використання звичайної зброї і підтримання постійної морально-психологічної готовності військовослужбовців підрозділів до дій в умовах використання противником високоточної зброї та зброї масового ураження.

Під час ведення бою з використанням противником зброї масового ураження найважливішим завданням виховної роботи є всебічне сприяння своєчасному виконанню заходів щодо підвищення живучості та швидкого відновлення боєздатності батальйону (роти).

Важливим засобом мобілізації особового складу у цій обстановці є особистий приклад офіцерів, сержантів підрозділів, їх мужність та самовладання під час виконання наказів, припинення брехливих чуток і панічних настроїв, проведення психокорекційних заходів.

У плані виховної роботи на період підготовки і ведення бою заступник командира батальйону (роти) з виховної роботи передбачає три розділи: 1) заходи виховної роботи на період підготовки; 2) під час бою та 3) після його закінчення.

Відповідно до обстановки, що склалася, у плані визначаються:

– основні виховні заходи, соціально-психологічна робота з різними категоріями військовослужбовців, вивчення, прогноз морально-психологічного стану та надання допомоги особовому складу підрозділів, від яких залежить збереження боєздатності батальйону (роти), а також на який покладено виконання головних завдань, загальне спеціальне і цільове інформування;

– особисте місце заступника командира з виховної роботи у бойовому порядку;

– організація взаємодії з сусідами з питань обміну інформацією, досвідом;

– забезпечення особового складу підрозділу друкованими

виданнями, технічними засобами інформування, доповіді про настрої та морально-психологічний стан військовослужбовців.

План виховної роботи на період підготовки і ведення бою затверджується командиром батальйону (роти).

Під час підготовки і ведення оборонного бою виховна робота спрямовується на мобілізацію особового складу на створення у короткі терміни оборони, здатної протистояти ударам усіх засобів противника, на формування у воїнів стійкості, наполегливості, бойової активності. З цією метою здійснюється:

– роз'яснення особовому складу бойових завдань, характеру та особливостей оборонного бою, соціально-психологічне підтримання високої бойової готовності і пильності у підрозділах;

– мобілізація волі та духовних сил воїнів на створення в короткі терміни системи вогню та загороджень, інженерне обладнання та маскування, вміле використання озброєння і техніки;

– доведення до особового складу відомостей про противника, його морально-психологічний стан, сильні та слабкі сторони;

– посилення виховної роботи та соціально-психологічного забезпечення особового складу в опорних пунктах рот (взводів), діючих у першому ешелоні;

– виховання у військовослужбовців стійкості в утриманні позиції, яку вони обороняють, глибокого розуміння ними того, що ніхто і ні за яких умов не може її залишити без наказу старшого командира;

– забезпечення соціально-психологічного впливу на особовий склад другого ешелону з метою його підготовки до бойових дій;

– соціально-психологічне забезпечення дій обслуги вогневих засобів та особового складу підрозділів посилення;

– організація тісної взаємодії всіх сил і засобів, які беруть участь у бою;

– забезпечення морально-психологічної готовності особового складу діяти в умовах використання противником зброї масового ураження та високоточної зброї;

– здійснення заходів щодо зняття в особового складу психологічної напруги, запобігання панічних настроїв та чуток;

– навчання військовослужбовців усіх категорій правилам надання першої психологічної допомоги (само- та взаємодопомоги);

– проведення заходів протидії психологічним акціям противника, спрямованих на наші війська;

– звернення особливої уваги на роботу з підрозділами та особовим складом, які виділяються для ведення розвідки та постачання воїнам усього необхідного для бою;

– організація, у взаємодії з медичними працівниками, медичної допомоги та швидкої евакуації поранених з поля бою.

У наступі основним завданням виховної роботи є підтримання високого бойового і морально-психологічного стану особового складу, мобілізація його на виконання поставлених завдань, ведення активних та стрімких дій для досягнення перемоги. З цією метою здійснюється:

– роз'яснення особовому складу характеру й особливостей майбутнього бою, доведення бойових завдань, підтримання і розвиток високого наступального духу, формування у воїнів твердої рішучості за будь-яких обставин виконати бойовий наказ;

– вживання виховних та соціально-психологічних заходів до військовослужбовців у вихідних пунктах для наступу, на привалах, у перервах між боями для підтримання високого наступального духу, запобігання психогенних втрат, панічних настроїв та хибних чуток;

– посилення виховної роботи та соціально-психологічного забезпечення в підрозділах, які діють па головному напрямку, і в тих, що виконують найбільш важливі завдання;

– доведення до військовослужбовців відомостей про противника, його моральний стан, сильні та слабкі сторони;

– засоби впливу на нього;

– робота з особовим складом щодо ведення активної розвідки, забезпечення потайної підготовки до наступу, збереження в таємниці заходів, які здійснюються;

– мобілізація волі та духовних сил особового складу на проведення рішучої атаки переднього краю противника, ефективне використання вогневих засобів і бойової техніки для прориву його оборони, стрімкого просування вперед і знищення, популяризація успіхів свого підрозділу, героїчних подвигів та вчинків воїнів;

– робота з особовим складом щодо забезпечення високих темпів подолання перешкод, морально-психологічної готовності до розвитку наступу

на протилежному березі і психологічної підготовки екіпажів плаваючих засобів;

– роз'яснення особовому складу другого ешелону отриманих завдань і засобів їх виконання;

– мобілізація волі та духовних сил особового складу на відбиття контратак і розвиток наступу;

– зосередження моральновольових зусиль воїнів на повному використанні можливостей бойової техніки та зброї.

Під час наступу з форсуванням водних перешкод, подоланням ядерно-мінних загороджень на укріплений район противника у виховній роботі враховуються особливості виконання бойових завдань, творче використання форм та методів виховного впливу на особовий склад, його психологічну підготовку. Особлива увага звертається на соціально-психологічне забезпечення високих темпів подолання перешкод, сміливих та рішучих дій щодо нанесення ураження противнику і знищення його об'єктів.

Під час дій у передовому, рейдовому, спеціальному загонах виховна робота спрямовується на психологічне забезпечення ефективних дій особового складу щодо ведення розвідки визначених рубежів (об'єктів) противника, потайного та швидкого висування до них, сміливих та рішучих дій щодо захоплення та утримання рубежів, знищення його об'єктів, особливо засобів ядерного, хімічного нападу та наземних елементів розвідувально-ударних комплексів.

Під час наступу у місті (населеному пункті) у виховній роботі з особовим складом основна увага зосереджується на забезпеченні постійної і чіткої взаємодії, ефективного застосування озброєння та техніки, відважних та рішучих дій під час атаки (штурму) будинків і бою всередині них.

Під час дій у складі морського десанту виховна робота спрямована на забезпечення організованої посадки (навантаження) підрозділів на десантні кораблі, переходу десанту морем, стрімких, ініціативних та сміливих дій під час бою за висадку і виконання десантом завдань на березі, на підтримання взаємодії з екіпажами кораблів. Особовому складу роз'яснюються правила поведінки на кораблях та методика надання першої психологічної допомоги під час переходу морем, відбиття нападу повітряного та морського противника.

Під час наступу у горах, лісі і зимою виховна робота спрямовується на формування в особовому складу здатності до мужнього подолання труднощів ведення бойових дій у цих умовах, уміле застосування озброєння і техніки, забезпечення ініціативних і рішучих дій на роз'єднаних напрямках, в обхідних загонах і тактичних повітряних десантах щодо захоплення найбільш важливих об'єктів.

У зустрічному бою виховна робота спрямовується на підтримання у особового складу постійної готовності до здійснення стрімкого маневру, швидкого розгортання до бойового порядку, випередження противника у відкритті вогню, нанесення йому раптових ударів у фланг і у тил.

Особлива увага звертається на оперативне доведення до особового складу бойових завдань та мобілізацію його на рішучі та ініціативні дії.

Під час виходу з бою і відходу виховна робота спрямовується на соціально-психологічне забезпечення витримки, дисципліни та організованості особового складу, спроможності підрозділів вести бій у відриві від головних сил полку (батальйону), утримання рубежів, які займають, стрімких та потайних дій. Особлива увага у виховній роботі звертається на підрозділи, які прикривають вихід з бою головних сил полку (батальйону).

Під час дій у тактичному повітряному десанті у виховній роботі зусилля зосереджуються на:

– роз'ясненні особовому складу особливостей бойового завдання, забезпеченні відважних та рішучих дій в тилу противника щодо знищення його засобів ядерного та хімічного нападу;

– наземних елементів розвідувально-ударних комплексів та пунктів управління, захоплення і міцного утримання важливих рубежів, переправ, проходів та перевалів у горах, інших об'єктів до підходу своїх військ.

Під час дій у розвідувальному загоні виховна робота спрямовується на забезпечення безумовного виконання підрозділами поставлених завдань, своєчасне добування достовірних відомостей про противника, виховання ініціативи і винахідливості, здатності до рішучих та стрімких дій, військових хитрощів, спостережливості, правдивості, вміння зберігати державну та військову таємницю.

Під час здійснення маршу виховна робота зосереджується на

забезпеченні своєчасного прибуття підрозділів у визначений район, готовності до розгортання і вступу в бій, суворого дотримання дисципліни маршу, правил маскування і заходів безпеки, встановленого порядку руху, пильності, ретельної підготовки механіків-водіїв (водіїв) до дій вночі та в інших умовах обмеженої видимості.

Виховна робота у підрозділах похідної охорони спрямовується на забезпечення сміливих та стрімких дій особового складу з метою безперешкодного прямування колони, яка охороняється, рішучого знищення підрозділів розвідки і охорони противника, сковування його головних сил та завдання їм втрат, а також для створення головним силам полку (батальйону) вигідних умов для розгортання і вступу в бій.

Під час перевезення підрозділів залізничним, морським (річковим) та повітряним транспортом у виховній роботі враховується важливість суворого дотримання правил та заходів безпеки, встановлених на транспорті, необхідність організованого завантаження і розвантаження, якість підбору, розстановки та інспектування посадових осіб ешелону, добового наряду, проводиться психогігієнічна робота.

Під час розташування підрозділів на місці виховна робота спрямовується на підтримання високої бойової готовності, особливо чергових сил, засобів та підрозділів, які знаходяться у сторожовій та безпосередній охороні, удосконалення бойової майстерності та морально-психологічної підготовки усього особового складу.

Виховна робота у підрозділах сторожової охорони спрямовується на формування в особового складу високої пильності з метою виключення проникнення розвідки противника і його раптового нападу на частини (підрозділи), що охороняються, а також на забезпечення стійких та завзятих дій для своєчасного розгортання і вступу в бій головних сил полку.

Успішне виконання завдань виховної роботи під час бою забезпечується:

– своєчасним проведенням заходів щодо соціально-психологічного забезпечення бою, постановкою конкретних завдань з цих питань відповідними командирами та їх заступниками з виховної роботи;

– комплектуванням структур виховної роботи відповідними фахівцями;

– конкретним творчим застосуванням їх відповідно до бойових завдань і обстановки, яка склалася;

– постійним спілкуванням командира і заступника з виховної роботи з підлеглими, знанням їх морального і психологічного стану, бойових якостей, всебічною підтримкою особового складу при підготовці і під час бойових дій;

– постійним проведенням психологічної та психокорекційної роботи;

– особистим прикладом рішучих дій, мужністю, героїзмом, бойовою майстерністю і самовідданістю офіцерів, їх високою; відповідальністю у бою і, особливо, у найскладніших його моментах.

Виховна робота повинна здійснюватися безперервно, цілеспрямовано і тим активніше, чим складнішою є бойова обстановка. плануванням, найбільш доцільним визначенням форм, методів і засобів виховної роботи, вмілим їх поєднанням.

Ви́явлення вибухонебезпе́чного предме́та (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – пошук та (або) ідентифікація ВНП.

Відповіда́льність військовослужбо́вців – військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення та провини несуть з урахуванням бойового імунітету, визначеного ЗУ «Про оборону України» дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Військовослужбовці, на яких накладається дисциплінарне стягнення за вчинене правопорушення, не звільняються від матеріальної та цивільно-правової відповідальності за ці правопорушення. За вчинення кримінального правопорушення військовослужбовці притягаються до кримінальної відповідальності на загальних підставах.

Відповіда́льність за пору́шення но́рм МГП (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. МГП передбачає індивідуальну відповідальність фізичних осіб і зобов'язує держави, які беруть участь у збройному конфлікті, вживати заходів щодо припинення будь-яких порушень його вимог.

2. Військовослужбовці та працівники ЗСУ за порушення норм МГП можуть бути притягнуті як до дисциплінарної, так і до кримінальної відповідальності. Відповідальність військовослужбовців (громадян) України за злочини, пов'язані з порушенням норм

МГП, передбачена у розділі XIX Кримінального кодексу України (*далі* – ККУ).

3. Застосування заборонених методів і засобів ведення війни (збройного конфлікту) може бути вчинено як навмисно, так і з необережності.

4. До кримінальної відповідальності притягуються особи, які вчинили серйозні порушення МГП.

Серйозні порушення норм МГП є воєнними злочинами.

Серйозними порушеннями МГП є:

– серйозні порушення, направлені проти людей;

– серйозні порушення, направлені проти майна;

– серйозні порушення, вчинені шляхом віроломного використання міжнародно-визнаних розпізнавальних емблем (знаків) і сигналів.

5. *До серйозних порушень МГП, направлених проти людей*, належать:

– навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження;

– навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю людини;

– напад на осіб, які знаходяться під захистом МГП (див. статтю *«Особи, які знаходяться під захистом МГП»*);

– здійснення нападу невибіркового характеру, коли відомо, що це стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам;

– напад на небезпечні установки і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам;

– напад на місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони;

– неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються;

– проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів;

– нелюдське поводження, яке супроводжується приниженням гідності людини, у тому числі застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації;

– взяття заручників;

– здійснення актів терору;

– незаконне позбавлення волі (арешт);

– наказ не залишати нікого в живих;

– депортація чи незаконне переміщення населення

окупованої території (як в межах цієї території, так і поза нею);

– переміщення державою-окупантом частини власного цивільного населення на окуповану територію;

– позбавлення права на неупереджене та належне судочинство;

– невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб;

– примус до служби у збройних силах противника;

– обмеження доступу населення до їжі, води;

– застосування заборонених видів зброї;

– використання «живих щитів»;

– вербування до складу збройних сил або використання у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років тощо.

6. *Як серйозні порушення, направлені проти майна, кваліфікуються не виправдані військовою необхідністю дії:*

– великомасштабне руйнування майна;

– присвоєння майна у великих розмірах;

– знищення або розграбування власності противника;

– віддача на розграбування населеного пункту або місцевості;

– захоплення суден, призначених для берегового рибальства або потреб місцевого мореплавання, госпітальних суден та суден, які здійснюють наукові і релігійні функції.

7. *Як серйозне порушення розглядається віроломне використання розпізнавальних емблем (знаків, сигналів), якими позначаються особи і об'єкти, що користуються захистом МГП.*

8. За порушення норм МГП, які не передбачають притягнення до кримінальної відповідальності, військовослужбовці *несуть дисциплінарну відповідальність* відповідно до вимог статутів ЗСУ та нормативно-правових актів України, що передбачають матеріальну відповідальність.

Той факт, що порушення права збройних конфліктів було вчинено підлеглою особою, не звільняє її начальників від дисциплінарної чи кримінальної відповідальності, якщо вони мали в своєму розпорядженні інформацію щодо намірів підлеглого і не вжили всіх можливих запобіжних заходів щодо відвернення порушень, а також якщо, маючи інформацію про вже скоєний злочин, не вжили заходів щодо притягнення до відповідальності винних.

9. У випадку серйозних порушень норм МГП сторони, які знаходяться у збройному конфлікті, повинні вживати заходів як спільно, так і в індивідуальному порядку, у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй (*далі* – ООН) та відповідно до Статуту ООН.

Кожна держава несе відповідальність за розшук осіб, які вчинили або наказали вчинити воєнні злочини (включаючи ті злочини, що стали результатом невживання необхідних запобіжних заходів).

Той, хто звинувачується, повинен бути виданий на вимогу іншої держави, якщо його не було притягнуто до суду за серйозні порушення МГП в його державі, із суворим дотриманням принципу, згідно з яким забороняється висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там можуть загрожувати застосування катувань, переслідування чи інші серйозні порушення прав людини (*принцип non-refoulement*).

Відповіда́льність команди́рів та і́нших нача́льників – на додаток до інших підстав кримінальної відповідальності згідно з Статутом МКС за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС:

a) військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, вчинені силами, які перебувають під його чи її фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його чи її фактичною владою і контролем, в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами у випадках, коли: i) такий військовий командир чи така особа або знала, або за існуючих обставин на той момент повинна була знати, що ці сили вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; та ii) такий військовий командир або така особа не вжила всіх необхідних і розумних заходів у межах його або її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування; b) стосовно відносин начальника й підлеглого, не описаних у пункті (a), начальник підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, вчинені підлеглими, які перебувають під його чи її фактичною владою і контролем, у результаті

нездійснення ним чи нею належного контролю над такими підлеглими у випадках, коли: і) начальник або знав, або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; іі) злочини стосувалися діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність і контроль начальника; та ііі) начальник не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах його чи її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

Відстро́чка від при́зову на військо́ву слу́жбу пі́д ча́с мобіліза́ції (*юрид.*) – 1. Не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані:

1) заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами і організаціями в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, і перебувають на спеціальному військовому обліку;

2) визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін 6–12 місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії);

3) жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, крім тих, які мають заборгованість із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці;

4) жінки та чоловіки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини (дітей) помер, позбавлений батьківських прав, визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошений померлим, відбуває покарання у місцях позбавлення волі, а також коли особа самостійно виховує та утримує дитину за рішенням суду або запис про батька такої дитини в Книзі реєстрації народжень здійснений на підставі частини першої статті 135 Сімейного кодексу України;

5) жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років;

6) жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але якій не встановлено інвалідність;

7) жінки та чоловіки, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи;

8) усиновлювачі, на утриманні яких перебуває дитина (діти), яка (які) до моменту усиновлення була (були) дитиною-сиротою (дітьми-сиротами) або дитиною (дітьми), позбавленою (позбавленими) батьківського піклування, віком до 18 років, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, на утриманні яких перебуває дитина-сирота (діти-сироти) або дитина (діти), позбавлена (позбавлені) батьківського піклування, віком до 18 років;

9) зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною та/або своїми батьком чи матір'ю (батьком чи матір'ю дружини (чоловіка), якщо вона сама потребує постійного догляду за висновком медико-соціальної експертної комісії або лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я, або рішенням експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи, померла (загинула), визнана зниклою безвісти або безвісно відсутньою, оголошена померлою, і батько чи мати дружини не має інших працездатних членів сім'ї, які зобов'язані та можуть здійснювати за ними догляд), які за висновком медико-соціальної експертної комісії або лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я, чи рішенням експертної команди з оцінювання повсякденного

функціонування особи потребують постійного догляду;

10) опікун особи, визнаної судом недієздатною;

11) які мають дружину (чоловіка) з числа осіб з інвалідністю I чи II групи;

12) які мають дружину (чоловіка) з числа осіб з інвалідністю III групи, встановленої внаслідок онкологічного захворювання, відсутності кінцівок (кінцівки), кистей рук (кисті руки), стоп ніг (стопи ноги), одного з парних органів, або за наявності у особи з інвалідністю III групи онкологічного захворювання, психічного розладу, церебрального паралічу або інших паралітичних синдромів;

13) які мають одного із своїх батьків з інвалідністю I чи II групи або одного з батьків дружини (чоловіка) з числа осіб з інвалідністю I чи II групи, за умови відсутності інших осіб, які не є військовозобов'язаними та відповідно до закону зобов'язані їх утримувати (крім випадків, якщо такі особи самі є особами з інвалідністю, потребують постійного догляду, перебувають під арештом (крім домашнього арешту), відбувають покарання у вигляді обмеження чи позбавлення волі). У разі відсутності невійськовозобов'язаних осіб здійснювати догляд за особою з інвалідністю I чи II групи може лише одна особа з числа військовозобов'язаних за вибором такої особи з інвалідністю;

14) члени сім'ї другого ступеня споріднення особи з інвалідністю I або II групи, зайняті постійним доглядом за нею (не більше одного та за умови відсутності членів сім'ї першого ступеня споріднення або якщо члени сім'ї першого ступеня споріднення самі потребують постійного догляду за висновком медико-соціальної експертної комісії або лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я, або рішенням експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи). У разі відсутності членів сім'ї першого та другого ступеня споріднення норма цього пункту поширюється на членів сім'ї третього ступеня споріднення особи з інвалідністю I або II групи;

15) жінки та чоловіки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років і чоловіка (дружину), який (яка) проходить військову службу за одним із видів військової служби, визначених частиною шостою ст. 2 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу»;

16) керівники міністерств та їх заступники, керівники державних органів, органів державного управління, юрисдикція яких поширюється на всю територію України;

17) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

18) судді, судді Конституційного Суду України, члени Вищої ради правосуддя, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, керівник служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя, його заступник, дисциплінарні інспектори Вищої ради правосуддя;

19) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

20) Голова та інші члени Рахункової палати;

21) працівники органів військового управління (органів управління), військових частин (підрозділів) МОУ, ЗСУ, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, апарату Міністерства внутрішніх справ України та експерти установ експертної служби Міністерства внутрішніх справ України;

22) дипломатичні службовці, які займають дипломатичні посади, Міністерства закордонних справ України, а також особи, які мають дипломатичний ранг Надзвичайний і Повноважний Посол;

23) державні службовці, які готують висновки до проектів нормативно-правових актів, проводять їх фахову, наукову, юридичну експертизу та/або експертизу прийнятих нормативно-правових актів, державні службовці, які безпосередньо виконують функції із забезпечення кібербезпеки, кіберзахисту та безпеки інформаційних технологій, роботи з розроблення програмного забезпечення, адміністрування баз даних, впровадження та підтримки новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в органах, що забезпечують діяльність Президента України, ВРУ та КМУ;

24) інші військовозобов'язані або окремі категорії громадян у передбачених законом випадках.

2. Особи з інвалідністю, а також особи, зазначені в п. 3–15 частини першої ст. 23 ЗУ «Про

мобілізаційну підготовку та мобілізацію», у зазначений період можуть бути прийняті на військову службу за контрактом.

3. Призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягають також:

1) здобувачі професійної, фахової передвищої та вищої освіти, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти і здобувають рівень освіти, що є вищим за раніше здобутий рівень освіти у послідовності, визначеній частиною другою ст. 10 ЗУ «Про освіту», а також докторанти та особи, зараховані на навчання до інтернатури;

2) наукові і науково-педагогічні працівники закладів вищої та фахової передвищої освіти, наукових установ та організацій, які мають науковий ступінь, і педагогічні працівники закладів фахової передвищої освіти, професійної освіти, закладів загальної середньої освіти, за умови що вони працюють відповідно у закладах вищої чи фахової передвищої освіти, наукових установах та організаціях, закладах професійної чи загальної середньої освіти за основним місцем роботи не менш як на 0,75 ставки;

3) жінки та чоловіки, чиї близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час проведення антитерористичної операції з числа: військовослужбовців або працівників утворених відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення; працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції та загинули або пропали безвісти під час забезпечення проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах та у період її проведення; осіб, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення у складі добровольчих

формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, за умови що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів; осіб, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, але в подальшому такі добровольчі формування не були включені до складу утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів і виконували завдання антитерористичної операції у взаємодії з утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами;

4) жінки та чоловіки, чиї близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або зникли безвісти за особливих обставин під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану;

5) члени сімей (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) осіб, яким посмертно присвоєно звання Герой України за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народові, виявлені під час Революції Гідності (листопад 2013 року – лютий 2014 року);

6) особи, стосовно яких у визначеному законом порядку встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Такі особи можуть бути призвані на військову службу за їх згодою.

4. Особи, зазначені у пунктах 1–5 частини третьої ст. 23 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», у зазначений

період можуть бути прийняті на військову службу за контрактом.

5. Не підлягають призову на військову службу під час мобілізації до досягнення 25-річного віку військовозобов'язані, які пройшли базову загальновійськову підготовку відповідно до статті 10^1 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» чи базову військову службу. Такі особи у зазначений період можуть бути призвані на військову службу за їх згодою.

6. Не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані з числа громадян, які проходили військову службу та були звільнені зі служби у запас у зв'язку із звільненням з полону. Такі особи можуть бути призвані на військову службу за їх згодою.

7. Перевірка підстав щодо надання військовозобов'язаним відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації та її оформлення здійснюється територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки.

8. Відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації може оформлюватися за допомогою *Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів* на підставі даних, отриманих з інших державних реєстрів або баз даних, які підтверджують, що військовозобов'язаний має право на одну з вищезазначених відстрочок. Порядок оформлення відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації за допомогою цього реєстру визначається КМУ.

9. Єдиним державним реєстром призовників, військовозобов'язаних та резервістів забезпечується неможливість надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації більше ніж одному військовозобов'язаному з підстав, зазначених у п. 9-14 частини першої статті 23 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Військо́ва стандартиза́ція – діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня упорядкування у сфері оборони.

Військо́ва фо́рма о́дягу, зна́ки розрі́знення і відзна́ки військовослужбо́вців –

1) для військовослужбовців установлюються військова форма одягу та знаки розрізнення;

2) військовозобов'язані під час проходження зборів забезпечуються військовою формою

одягу. Резервісти забезпечуються військовою формою одягу згідно із встановленими нормами. Для зазначених осіб встановлюються передбачені для військовослужбовців знаки розрізнення;

3) військова форма одягу – комплект одноманітних за конструкцією та регламентованих за зовнішнім виглядом предметів одягу, взуття та окремих видів спорядження, встановлений для військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань;

4) знаки розрізнення військовослужбовців – знаки (погони, нарукавні та нагрудні знаки, знаки на спину; знаки на головних уборах, зокрема кокарди, емблеми, орнаменти; гаптування; канти і лампаси; ґудзики з символікою) на форменому одязі, призначені для позначення військових звань, посад, приналежності до держави, військового формування, виду ЗСУ, роду військ, служб, військових частин (підрозділів);

5) зразки військової форми одягу та загальні вимоги до знаків розрізнення військовослужбовців розробляються та затверджуються МОУ;

6) зразки спеціального одягу, взуття та спорядження військовослужбовців, засоби індивідуального захисту та інші предмети речового майна військовослужбовців розробляються відповідними центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні військові формування, СБУ, Управлінням державної охорони України, Службою зовнішньої розвідки України, розвідувальним органом МОУ, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України та затверджуються МОУ;

7) правила носіння військової форми одягу та зразки знаків розрізнення розробляються та затверджуються відповідними центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні військові формування, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України, Службою зовнішньої розвідки України, розвідувальним органом МОУ, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України;

8) носіння військової форми одягу із знаками розрізнення військовослужбовців особами, які не мають на це права, забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Військо́ве кома́ндування – Головнокомандувач ЗСУ, Командувач об'єднаних сил ЗСУ,

командувачі видів та окремих родів військ (сил) ЗСУ, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, в/ч ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Військо́ве формува́ння – створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Військо́вий об'є́кт (*мінна безпека*) – в тій мірі, в якій це стосується об'єктів, означає будь-який об'єкт, який в силу свого характеру, місцезнаходження, призначення чи використання робить ефективний внесок у військові дії і повне або часткове руйнування, захоплення або нейтралізація якого, за існуючих в даний момент умов, надає певну військову перевагу.

Військо́вий об'є́кт (*військ.*) – будь-який об'єкт, який в силу свого характеру, місцезнаходження, призначення чи використання може бути застосований у воєнних діях та повне або часткове руйнування, захоплення або нейтралізація якого за існуючих в даний момент умов надає певну військову перевагу.

Військовими об'єктами є:

– підрозділи збройних сил і організованих збройних формувань (особовий склад, озброєння і військова техніка), за винятком медичних формувань, санітарно-транспортних засобів, духовного персоналу та їхнього майна;

– об'єкти (споруди, будинки, позиції, казарми, склади тощо), що використовуються або підготовлені до використання у військових цілях;

– інші об'єкти, які за своїм характером, значенням, розташуванням, призначенням або використанням можуть бути використані у воєнних діях і чиє повне або часткове зруйнування, захоплення чи нейтралізація в конкретних умовах обстановки надає явну військову перевагу.

Військові об'єкти вважаються законними цілями для нападу.

Військовий об'єкт залишається таким навіть у випадку, якщо на ньому перебувають цивільні особи.

Військо́вий о́блік громадя́н Украї́ни – поділяється на облік призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Військовий облік військовозобов'язаних та резервістів за призначенням поділяється на загальний і спеціальний. *На загальному військовому обліку* перебувають резервісти, а також військовозобов'язані, які не забронювані за центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і закладами освіти незалежно від підпорядкування і форми власності на період мобілізації та на воєнний час. *На спеціальному військовому обліку* перебувають військовозобов'язані, заброньовані за центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації та на воєнний час.

Військо́вий обо́в'язок – 1. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. 2. Військовий обов'язок установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення (*далі* – ЗСУ та інші військові формування), посади в яких комплектуються військовослужбовцями. 3. Військовий обов'язок включає: 1) підготовку громадян до військової служби; 2) взяття громадян на військовий облік; 3) прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов (направлення) на військову службу; 4) проходження військової служби; 5) виконання військового обов'язку в запасі; 6) проходження служби у військовому резерві; 7) дотримання правил військового обліку.

Громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою згідно з Конституцією України та Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу».

Щодо військового обов'язку громадяни України поділяються на такі категорії: 1) допризовники – особи, які підлягають взяттю на військовий облік; 2) призовники – особи, які взяті на військовий

облік; 3) військовослужбовці – особи, які проходять військову службу; 4) військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; 5) резервісти – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період.

До категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України.

Військо́вий станда́рт – стандарт, прийнятий органом військової стандартизації, що встановлює для загального і неодноразового використання правила та настанови щодо діяльності у сфері оборони і спрямований на досягнення оптимального ступеня упорядкування у зазначеній сфері. Для цілей цього Закону до військових стандартів також належать стандарти НАТО та стандарти у сфері оборони держави-члена НАТО.

Військо́ві го́спітальні судна́ (*за міжнародним гуманітарним правом*) – судна, побудовані або оснащені державами спеціально й виключно з метою надання допомоги пораненим, хворим та особам, які зазнали корабельної аварії, їхнього лікування та перевезення, за жодних обставин не можна атакувати або захоплювати, а завжди необхідно оберігати й захищати за умови, що їхні назви та опис було повідомлено сторонам конфлікту за десять днів до того, як ці судна будуть використані.

Військо́ві звання́ (*перелік*) – *див. табл. 1.*

Військове звання «рекрут» є військовим званням осіб рядового складу (крім курсантів закладів фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти), які проходять випробування при прийнятті на військову службу за контрактом до закінчення випробування, проходять базову військову службу до закінчення базової загальновійськової підготовки або призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період протягом строку

Таблиця 1

Військові звання Збройних Сил України

Армійські	**Корабельні**
Рядовий склад	
рекрут	рекрут
солдат	матрос
старший солдат	старший матрос
Сержантський і старшинський склад	
Молодший сержантський і старшинський склад	
молодший сержант	старшина 2 статті
сержант	старшина 1 статті
Старший сержантський і старшинський склад	
старший сержант	головний старшина
головний сержант	головний корабельний старшина
штаб-сержант	штаб-старшина
Вищий сержантський і старшинський склад	
майстер-сержант	майстер-старшина
старший майстер-сержант	старший майстер-старшина
головний майстер-сержант	головний майстер-старшина
Офіцерський склад	
Молодший офіцерський склад	
молодший лейтенант	молодший лейтенант
лейтенант	лейтенант
старший лейтенант	старший лейтенант
капітан	капітан-лейтенант
Старший офіцерський склад	
майор	капітан 3 рангу
підполковник	капітан 2 рангу
полковник	капітан 1 рангу
Вищий офіцерський склад	
бригадний генерал	коммодор
генерал-майор	контр-адмірал
генерал-лейтенант	віце-адмірал
генерал	адмірал

підготовки у навчальних частинах (центрах).

До військових звань осіб офіцерського складу юридичної, медичної та капеланської служб ЗСУ та інших військових формувань, а також підрозділів адміністративно-юрисдикційної

діяльності органів Державної прикордонної служби України, які мають відповідну освіту та займають відповідну штатну посаду, додаються слова «юстиції», «медичної служби», «капеланської служби».

До військових звань громадян України, які перебувають у запасі чи у відставці або проходять службу у військовому резерві, додаються слова відповідно «запасу», «у відставці» або «резерву».

Військо́ві поса́ди – штатні посади, що підлягають заміщенню військовослужбовцями, і відповідні їм військові звання передбачаються у штатах (штатних розписах) військових частин, кораблів, органів військового управління, установ, організацій, закладів фахової передвищої військової освіти, ВВНЗ та військових навчальних підрозділів ЗВО.

Військо́ві посадо́ві осо́би – військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством.

Військо́ві трофе́ї – захоплене у противника озброєння, військова техніка та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила. Перед тим, як використовувати військові трофеї, з них необхідно зняти емблеми і знаки противника та встановити власні емблеми (знаки). Військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям.

Військо́во-облікова́ спеціа́льність (*скороч*. ВОС) – категорія військового обліку, яка визначає військовослужбовцям та військовозобов'язаним військову спеціальність та належність до виду (роду) військ (сил). Ці категорії відповідають практичним навичкам і умінням, які отримав громадянин України для виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни.

Військо́во-патріоти́чне виховáння – наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Військовополоне́ні (*у розумінні Женевської конвенції про поводження з військовополоненими*

від 12 серпня 1949 року) – особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; b) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; c) вони носять зброю відкрито; d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку до вище зазначеної Конвенції;

5) членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

6) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Військовослужбо́вці – громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу.

Військо́во-тра́нспортний обо́в'язок (*юрид.*) – установлюється з метою задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань на

особливий період транспортними засобами (у тому числі водними) і технікою (*далі* – транспортні засоби) і поширюється на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, у тому числі на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозаправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи і організації, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян – власників транспортних засобів.

Порядок виконання військово-транспортного обов'язку, норми безоплатного залучення, вилучення та примусового відчуження транспортних засобів і техніки на період мобілізації та у воєнний час визначаються КМУ. Норми безоплатного залучення, вилучення та примусового відчуження транспортних засобів і техніки визначаються у відсотках за підприємством (установою, організацією) за галузями національної економіки.

Порядок відшкодування державою вартості майна чи збитків, яких зазнають центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, а також громадяни внаслідок вилучення чи примусового відчуження транспортних засобів в особливий період, визначається законом.

Виконання військово-транспортного обов'язку під час мобілізації здійснюється згідно з Мобілізаційним планом України шляхом безоплатного залучення транспортних засобів підприємств, установ та організацій усіх форм власності для забезпечення потреб ЗСУ, інших військових формувань на умовах їх повернення власникам після оголошення демобілізації.

Обсяги транспортних засобів за типами та марками, що планується залучити під час мобілізації, для підприємств, установ та організацій усіх форм власності встановлюються згідно з Мобілізаційним планом України місцевими державними адміністраціями за поданням територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Залучення транспортних засобів під час мобілізації здійснюється територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, Центральним управлінням або регіональними органами СБУ, відповідними підрозділами

розвідувальних органів України на підставі рішень місцевих державних адміністрацій, що оформлюються відповідними розпорядженнями.

Приймання-передача транспортних засобів, залучених під час мобілізації, та їх повернення після оголошення демобілізації здійснюються на підставі актів приймання-передачі, в яких зазначаються відомості про власників, технічний стан, залишкову (балансову) вартість та інші необхідні відомості, що дають змогу ідентифікувати транспортні засоби. Повернення транспортних засобів власнику здійснюється протягом 30 календарних днів з моменту оголошення демобілізації. Порядок компенсації шкоди, завданої транспортним засобам внаслідок їх залучення під час мобілізації, визначається КМУ.

МВС України у порядку, встановленому КМУ, забезпечує подання до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки відомостей про зареєстровані транспортні засоби, які можуть бути призначені для доукомплектування ЗСУ та інших військових формувань в особливий період.

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державна служба морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України у порядку, встановленому КМУ, забезпечують подання до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки відомостей про зареєстровані у Державному судновому реєстрі України та Судновій книзі України водні транспортні засоби, які можуть бути призначені для доукомплектування ЗСУ та інших військових формувань в особливий період.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів визначає порядок і забезпечує надання до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки відомостей про зареєстровані трактори, самохідні шасі, самохідні сільськогосподарські, дорожньо-будівельні машини, сільськогосподарську техніку, які можуть бути призначені для доукомплектування ЗСУ та інших військових формувань в особливий період.

З моменту оголошення загальної мобілізації транспортні засоби, які призначені для доукомплектування ЗСУ та інших військових формувань в особливий період та перебувають

на військовому обліку у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, забороняється відправляти за межі території України та до інших областей, передавати права власності на них юридичним особам або громадянам, в оренду (лізинг), надавати їх як предмет застави для виконання зобов'язань за договорами про надання кредиту та гарантії перед банківською установою, а також вчиняти інші дії, що унеможливлюють передачу таких транспортних засобів ЗСУ та іншим військовим формуванням. Відправлення таких транспортних засобів під час загальної мобілізації до суміжних областей дозволяється після повідомлення територіального центру комплектування та соціальної підтримки про місце перебування транспортних засобів на строк не більше одного місяця (*це положення не поширюється на транспортні засоби та техніку, які призначені для доукомплектування ЗСУ та інших військових формувань в особливий період і перебувають на військовому обліку у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки та які на дату опублікування Закону № 3633-IX від 11.04.2024 були передані в оренду (лізинг) або надані як предмет застави для виконання зобов'язань за договорами про надання кредиту та гарантії перед банківською установою, згідно із ЗУ № 3633-IX від 11.04.2024*). Не підлягає передачі ЗСУ, іншим військовим формуванням транспортний засіб, що належить на праві власності громадянину, у разі відсутності у нього права власності на інші транспортні засоби.

Віролóмство (*військ., міжнародне гуманітарне право*) – дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника, примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, які застосовуються в період збройних конфліктів, з метою його обману. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Прикладами віроломства є симулювання:

– наміру вести переговори під прапором перемир'я;

– капітуляції;

– виходу із ладу (небоєздатності) внаслідок поранення або хвороби;

– володіння статусом цивільної особи або некомбатанта;

– володіння статусом, який надає захист, шляхом використання розпізнавальних емблем (знаків) чи форми одягу ООН або нейтральних держав та держав, які не беруть участі в міжнародному збройному конфлікті.

МГП не забороняє використання військових хитрощів з метою введення противника в оману (маскування, демонстративні дії, дезінформація, імітація тощо).

ВНП́ І катего́рії (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – ВНП, що не споряджені засобами (пристроями) ініціювання, а також ВНП, що споряджені засобами (пристроями) ініціювання, які не мають ознак механічного, термічного та інших видів пошкоджень, або їх стан дозволяє переведення з «бойового» у «безпечне (транспортне)» положення.

ВНП́ ІІ катего́рії (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – ВНП, споряджені засобами (пристроями) ініціювання та мають ознаки проходження через «канал ствола», наявність на засобах (пристроях) ініціювання механічних, термічних та інших видів пошкоджень, або переведення засобів (пристроїв) ініціювання з «бойового» положення у «безпечне (транспортне)» неможливе, а також ВНП, споряджені засобами (пристроями) ініціювання невідомої конструкції.

Вну́трішній поря́док (*військ., для ЗСУ*) – це суворе додержання визначених військовими статутами правил розміщення, повсякденної діяльності, побуту військовослужбовців у військовій частині (підрозділі) й несення служби добовим нарядом. Внутрішній порядок досягається:

– глибоким розумінням, свідомим і неухильним виконанням військовослужбовцями обов'язків, визначених законами України та статутами ЗСУ;

– чіткою організацією бойової підготовки;

– зразковим бойовим чергуванням та несенням служби добовим нарядом;

– неухильним виконанням розпорядку дня;

– додержанням правил експлуатації озброєння, бойової та іншої техніки, матеріальних засобів, створенням у місцях розташування військовослужбовців умов для їх повсякденної діяльності, життя й побуту, що відповідають вимогам статутів ЗСУ;

– цілеспрямованою виховною роботою, поєднанням високої вимогливості командирів (начальників) з постійною

турботою про підлеглих у додержанні їх прав, задоволенні потреб і зміцненні здоров'я, забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, недопущенням насильства за ознакою статі, сексуальних домагань, правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості;

– додержанням вимог пожежної безпеки, а також проведенням заходів щодо охорони довкілля в районі діяльності військової частини.

Вну́трішня небезпе́чна зо́на (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – ділянка місцевості, призначена для інформування працівників поліції про кордони особливої небезпеки за наслідками дії уражаючих факторів вибуху на людину та оточуючі об'єкти. Під внутрішньою зоною небезпеки розуміють вихідний рубіж для початку виконання робіт спеціалістами-вибухотехніками з розряджання, транспортування чи знищення вибухових пристроїв.

Вну́трішня слу́жба (*військ.*) – це система заходів, що вживаються для організації повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів та військовослужбовців згідно з цим Статутом та іншими нормативно-правовими актами. Внутрішня служба здійснюється з метою підтримання у військовій частині порядку та військової дисципліни, належного морально-психологічного стану, які забезпечують постійну бойову готовність та якісне навчання особового складу, збереження здоров'я військовослужбовців, організоване виконання інших завдань.

Вимоги цього Статуту зобов'язаний знати й сумлінно виконувати кожен військовослужбовець.

Внутрішньою службою у військових частинах та підрозділах керують їх командири. У разі розташування в одному приміщенні кількох підрозділів, командири яких не мають спільного безпосереднього начальника, керівництво внутрішньою службою наказом командира військової частини покладається на командира одного з цих підрозділів. Безпосереднім організатором внутрішньої служби у військовій частині є начальник штабу, а в роті – головний сержант роти.

Вну́трішньо переміщена осо́ба (*юрид.*) – є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє

місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Во́дні санітáрно-трáнспортні зáсоби (*міжнародне гуманітарне право*) – до таких належать: 1) військові госпітальні судна, що належать конфліктуючим сторонам; 2) госпітальні судна, що використовуються виключно для гуманітарних завдань національними Товариствами Червоного Хреста або іншими офіційно визнаними товариствами допомоги або приватними особами, включаючи громадян нейтральних держав; 3) госпітальні судна, надані стороні, що перебуває у конфлікті, нейтральною державою або міжнародною гуманітарною організацією.

Воєнна безпéка – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

Воєнна окупáція – тимчасове зайняття збройними силами сторони, що воює, у збройному конфлікті міжнародного характеру частини або всієї території супротивника на період ведення воєнних дій. Воєнна окупація не тягне за собою позбавлення суверенітету окупованої території. Відповідно до положень Гаазьких конвенцій 1907 і 1954 років та Четвертої Женевської конвенції 1949 року держава-окупант повинна вжити всіх заходів для відновлення і забезпечення суспільного порядку й безпеки населення окупованої території, сприяти задоволенню його першочергових потреб, дотриманню прав і основоположних свобод, забезпечувати захист культурних цінностей, у тому числі шляхом організації на окупованій території військових адміністрацій.

Воєнний конфлікт (*міжнародне гуманітарне право*) – форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт.

Воєнний стáн (*у редакції ЗУ «Про оборону України»*) – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України,

її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Воєнний стан (*у редакції ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»*) – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Воєнні дії – організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України.

Воєнні злочини – термін міжнародного гуманітарного права, який означає:

1) *грубі порушення Женевський конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна,* що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції («Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни»):

i) умисне вбивство;

ii) катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;

iii) умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;

iv) широкомасштабне знищення і привласнення майна, що

не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо;

v) примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави;

vi) умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд;

vii) незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі;

viii) взяття заручників;

2) *інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь*:

i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;

ii) умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями;

iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту ООН, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

iv) умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;

v) напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;

vi) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;

vii) неналежне використання прапора парламентера, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або ООН, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень;

viii) переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території;

ix) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

x) заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

xi) віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;

xii) заява про те, що пощади не буде;

xiii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю;

xiv) оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони;

xv) примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

xvi) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;

xvii) застосування отрути або отруєної зброї;

xviii) застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;

xix) застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи;

xx) застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими в порушення норм міжнародного

права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка Римського статуту Міжнародного кримінального судушляхом внесення поправки згідно з відповідними положеннями, викладеними у його статтях 121 і 123 статуту МКС;

xxi) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

xxii) згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті f пункту 2 статті 7 Римського статуту МКС, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій;

xxiii) використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій;

xxiv) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

xxv) умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій;

xxvi) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях;

3) *у разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме*: *будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини*:

i) посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема вбивство в будь-якій формі, каліцтво, жорстоке поводження та катування;

ii) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

iii) захоплення заручників;

iv) ухвалення вироків і приведення їх до виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які загально визнані обов'язковими;

4) *підпункт (3) пункту 2 «воєнні злочини» застосовується до збройних конфліктів неміжнародного характеру, а отже, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, таких, як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти подібного характеру;*

5) *інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права, а саме*: *будь-яке з таких діянь*:

i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях;

ii) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту ООН, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

iv) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

v) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;

vi) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті f) пункту 2 статті 7 Римського статуту МКС, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення

статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій;

vii) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцятих років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях;

viii) віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру;

ix) віроломне вбивство або поранення комбатанта ворога;

x) заява про те, що пощади не буде;

xi) заподіяння особам, які перебувають під владою іншої сторони конфлікту, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, що не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

xii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються обставинами конфлікту;

6) *підпункт 5 Римського статуту МКС застосовується до збройних конфліктів міжнародного характеру, а отже, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, таких, як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти подібного характеру. Він застосовується до збройних конфліктів, що мають місце на території держави, коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими органами влади та організованими збройними групами або між такими групами.*

Воєнні об'єкти (*міжнародне гуманітарне право*) – обмежуються тими об'єктами, які через свій характер, розміщення, призначення або використання вносять ефективний вклад у воєнні дії і повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація яких за існуючих у даний момент обставин дає явну воєнну перевагу. У разі сумніву в тому, чи не використовується об'єкт, який звичайно призначений для цивільних цілей, наприклад, місце відправлення культу, житловий будинок чи інші житлові будови або школа, для ефективної

підтримки воєнних дій, передбачається, що такий об'єкт використовується в цивільних цілях. Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не є воєнними об'єктами. Напади повинні суворо обмежуватися об'єктами.

Воє́нні хи́трощі – дії, спрямовані на те, щоб призвести противника до помилки чи спонукати його діяти необачно, але які не порушують будь-яких норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів, і які не є віроломними, оскільки вони не обманюють довіри супротивної сторони щодо захисту, який надається цим правом. Воєнні хитрощі не заборонені. Прикладами хитрощів є такі дії: використання маскування, пасток, обманні операції та дезінформація.

Воє́нно-меди́чна доктри́на Украї́ни (від *лат. doctrina* – вчення, наука) – цілісна система поглядів, принципів, керівних теоретичних положень або наукова теорія, що визначає спосіб розуміння та дії у певній галузі (медичній, військовій справі). Вона слугує теоретичною основою для формування державних політик або стратегій. Ключовими факторами, що визначають загальну спрямованість воєнно-медичної доктрини України, є повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, досвід сил безпеки і сил оборони України, отриманий під час відсічі агресії та досвід і стандарти Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та/або стандарти, затверджені окремими державами-членами НАТО.

Принципи Доктрини:

1. Людиноцентричність та пріоритет збереження життя

Усі рішення у сфері воєнної медицини повинні базуватись на повазі до людської гідності, збереженні життя та здоров'я військовослужбовців і працівників сил оборони, а також медичного персоналу шляхом розміщення медичних формувань з урахуванням безпекових вимог, оперативно-тактичної обстановки та обов'язкового застосування засобів індивідуального та колективного захисту.

2. Напрями медичної підтримки (медичного забезпечення) сил оборони

Пріоритетним завданням воєнно-медичної системи є медична підтримка (медичне забезпечення) виконання широкого спектра завдань силами оборони з поетапною адаптацією

до системи медичної підтримки (медичного забезпечення) збройних сил держав-членів НАТО, збереження життя і здоров'я військовослужбовців і працівників сил оборони, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги військовослужбовцям і працівникам сил оборони, лікування їх і відновлення їх працездатності та боєздатності після поранень, захворювань і травм.

3. Цивільно-військова інтеграція

Воєнно-медична система інтегрується із системою охорони здоров'я, формуючи єдиний медичний простір, що передбачає спільне використання ресурсів, інформаційних систем, логістики та медичних стандартів для ефективного реагування в умовах воєнного стану, особливого періоду, мирного часу та надзвичайних ситуацій.

4. Міжвідомча взаємодія та партнерство

Організація функціонування воєнно-медичної системи потребує чіткої координації та співпраці з урахуванням чіткого розмежування функцій та відповідальності між Міноборони, Генеральним штабом Збройних Сил, Командуванням Медичних сил Збройних Сил, МВС, іншими складовими сил безпеки і сил оборони, МОЗ, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також іноземними державами та неурядовими організаціями.

5. Етапність та безперервність медичної допомоги

Однією з основ стійкої воєнно-медичної системи є забезпечення етапності, послідовності та безперервності надання медичної допомоги. Безперервність надання медичної допомоги полягає в наданні такої допомоги військовослужбовцю протягом усього часу проходження ним військової служби, а також наданні йому екстреної, первинної, спеціалізованої та паліативної медичної допомоги, реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я протягом певного періоду часу і за всім спектром медичних послуг з безперешкодним та безперервним переходом від одного рівня надання допомоги до іншого та одного надавача медичних послуг до іншого.

6. Адаптивність і гнучкість

Воєнно-медична система повинна бути спроможною до швидкої перебудови, розгортання у нових умовах, модульного масштабування та оперативного реагування на зміни обстановки.

7. Взаємосумісність із НАТО та державами-членами НАТО

Воєнно-медична система функціонує з урахуванням стандартів НАТО та/або стандартів, затверджених окремими державами-членами НАТО, уніфікованої термінології, процедур, підготовки медичного персоналу, забезпечення сумісності організаційних структур та систем управління.

8. Якість надання медичної допомоги та відповідальність медичного персоналу

Основою стійкої воєнно-медичної системи є високий рівень підготовки медичного персоналу, який особисто відповідає за якість надання медичної допомоги в межах визначених завдань і повноважень. Підготовка, сертифікація, дотримання клінічних протоколів та етичних норм є невід'ємними елементами професійної культури та сучасного підходу до функціонування воєнно-медичної системи.

Воєнно-медична система – сукупність органів управління, установ, підрозділів, що забезпечують збереження життя та здоров'я військовослужбовців і працівників сил оборони та цивільного населення з використанням відповідних ресурсів і застосуванням процедур, діяльність яких полягає в медичному плануванні, підготовці та застосуванні медичних підрозділів, наданні медичної допомоги, проведенні медичної евакуації, реабілітації, логістики, навчанні, цифровізації, стандартизації та моніторингу, а також система, інтегрована із сферою охорони здоров'я та побудована на принципах взаємосумісності із системами охорони здоров'я НАТО та держав-членів НАТО.

Воєнно-медична система функціонує в умовах наявності загроз безпеці держави, які мають постійний динамічний характер, що зумовлено необхідністю врахування комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, які визначають її ефективність. До таких чинників належать:

– інтенсивність та особливості воєнних (бойових) дій, що безпосередньо впливають на санітарні втрати, евакуацію, логістику, строки та обсяги надання медичної допомоги, та необхідність функціонування воєнно-медичної системи в умовах обмежених ресурсів;

– масштаби мобілізації населення та медико-соціальний профіль військовослужбовців, зокрема залучення до складу сил оборони осіб без військової

освіти, що потребує адаптації підходів до медичної підтримки (медичного забезпечення);

– потреба в інтеграції із системою охорони здоров'я, здатність до створення єдиного медичного простору та спільного реагування на масові втрати;

– законодавство України, що регламентує організацію воєнно-медичної системи, медичної підтримки (медичного забезпечення), визначає джерела та механізми фінансування, відповідальність суб'єктів управління;

– розвиток цифрової трансформації та використання телемедицини, що забезпечують можливість оперативного обміну медичною інформацією, моніторингу спроможностей і ухвалення рішень на основі даних;

– міжнародна співпраця та стандартизація, включаючи впровадження медичних стандартів НАТО та/або стандартів, затверджених окремими державами-членами НАТО;

– стан системи охорони здоров'я в країні, готовність системи охорони здоров'я до приймання військовослужбовців, які отримали поранення;

– морально-психологічний стан медичного персоналу, стійкість до тривалих воєнних (бойових) дій, вплив бойового стресу, вдосконалення програм реабілітації та психологічної підтримки;

– економічні умови – вплив війни на економіку, інфляція, цільове використання коштів, можливість держави підтримувати належний рівень фінансування системи охорони здоров'я;

– соціально-демографічні фактори, зокрема рівень здоров'я населення, міграційні процеси, мобілізаційний ресурс;

– інформаційна безпека – захист інформаційно-комунікаційних систем, кіберзагрози, атаки на інформаційно-комунікаційні системи, інформаційно-психологічні операції.

Основні суб'єкти воєнно-медичної системи. Воєнно-медична система функціонує як складова системи обороноздатності держави та охоплює забезпечення та виконання функцій генерації, розвитку та застосування військ.

До організаційної структури воєнно-медичної системи належать:

1) суб'єкти, що забезпечують формування та реалізують державну політику в частині медичної підтримки (медичного забезпечення) сил оборони:

– Міноборони;

– структурний підрозділ Міноборони, відповідальний за визначення пріоритетних напрямів та прогнозів щодо розвитку і вдосконалення системи охорони здоров'я військовослужбовців Збройних Сил;

2) суб'єкти, що виконують окремі функції з реалізації державної політики в частині медичної підтримки (медичного забезпечення) сил оборони:

– Генеральний штаб Збройних Сил;

– структурний підрозділ Генерального штабу Збройних Сил, що бере участь у здійсненні заходів у системі охорони здоров'я військовослужбовців Збройних Силах;

– Командування Медичних сил Збройних Сил;

– медичні управління командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил та інших складових сил оборони;

– Командування Об'єднаних сил Збройних Сил;

– медичні підрозділи угруповань військ (сил), армійських корпусів;

– органи управління інших складових сил оборони;

– МОЗ;

– Національна служба здоров'я;

– консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України;

– санітарно-епідеміологічні управління;

– Українська військово-медична академія;

– центр передового досвіду з військової медицини;

– військово-лікарська комісія;

– структури медичної логістики (медичного постачання);

– Школа (центр) тактичної медицини.

Воєнно-медична система спрямована на надання медичної допомоги, захист здоров'я військовослужбовців та працівників сил оборони, медичну підтримку (медичне забезпечення) військ (сил) та включає надання медичної допомоги, захист здоров'я військовослужбовців та працівників сил оборони, організацію медичної підтримки (медичного забезпечення) військ (сил), навчання, підготовку та воєнно-медичну освіту.

Надання медичної допомоги здійснюється:

1) *за видами допомоги:*

– екстрена медична допомога;

– первинна медична допомога;

– спеціалізована медична допомога;

– паліативна медична допомога;

– реабілітаційна допомога у сфері охорони здоров'я;

2) *за етапами надання допомоги:*

– тактична догоспітальна допомога;

– медична допомога на догоспітальному етапі;

– медична допомога на госпітальному етапі;

3) *за рівнями підтримки:*

– перший рівень підтримки;

– другий рівень підтримки;

– третій рівень підтримки;

– четвертий рівень підтримки.

Захист здоров'я військовослужбовців та працівників сил оборони включає:

– санітарне та епідемічне благополуччя;

– профілактичну медицину;

– інфекційний контроль.

Організація медичної підтримки (медичного забезпечення) військ (сил) включає:

– медичне управління;

– медичне планування;

– медичну розвідку;

– медичну логістику (медичне постачання);

– медичний захист військ.

Волонте́р – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Неповнолітні особи не можуть надавати волонтерську допомогу за напрямами, визначеними абзацами восьмим, десятим, тринадцятим-п'ятнадцятим частини третьої статті 1 ЗУ «Про волонтерську діяльність», а також у медичних закладах.

Волонте́рська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Волонте́рська допомо́га – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.

Волонте́р сфе́ри утве́рдження украї́нської націона́льної та громадя́нської іденти́чності – фізична особа, яка добровільно

здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги за напрямом утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Врахува́ння но́рм МГП у хо́ді підгото́вки та ве́дення вое́нних дій

І. Зага́льні поло́ження:

1. Генеральний штаб Збройних Сил України під час стратегічного планування застосування Збройних Сил додержується норм МГП.

2. Посадові особи органів військового управління, військових частин та підрозділів Збройних Сил України, виконуючи поставлені завдання, повинні забезпечити дотримання норм МГП, передбачивши всі можливі запобіжні заходи з метою уникнення, а якщо це неможливо – зведення до мінімуму втрат серед цивільного населення та збитків цивільним об'єктам.

3. МГП не змінює встановленого порядку підготовки та ведення воєнних дій.

4. Діяльність командувачів (командирів, начальників) щодо підготовки командувань, з'єднань, військових частин і підрозділів до виконання визначених їм завдань та управління ними в ході воєнних дій повинна здійснюватись із урахуванням принципів МГП: законності, обмеження, розрізнення, сумірності, гуманності та військової необхідності.

5. Принцип законності полягає в суворому і точному дотриманні усіма органами військового командування, військовослужбовцями та працівниками Збройних Сил України норм МГП.

6. Принцип обмеження полягає у тому, що право сторін, які знаходяться у збройному конфлікті, щодо вибору методів і способів ведення війни не є необмеженим.

7. Принцип розрізнення полягає у здійсненні в ході підготовки та ведення воєнних дій чіткого розмежування між цивільними особами і комбатантами, між цивільними та військовими об'єктами з метою забезпечення захисту цивільного населення і цивільних об'єктів від наслідків воєнних дій та зосередження дій військ (сил) тільки проти військових об'єктів противника.

8. Принцип співмірності полягає в тому, що сторони, які воюють, у ході ведення воєнних дій не повинні завдавати шкоди цивільним об'єктам та спричиняти втрати серед цивільного населення, які будуть надмірними для

досягнення достатньої чисельної переваги над противником.

Принцип співмірності не може бути виправданням зруйнувань у необмежених масштабах або нападів на цивільних осіб та об'єкти.

Підлеглим віддаються відповідні вказівки щодо правил поведінки в бою.

9. Принцип гуманності полягає у прояві поваги та забезпеченні захисту людей, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, включаючи осіб зі складу збройних сил противника, що склали зброю чи припинили участь у воєнних діях внаслідок поранення, хвороби або з будь-якої іншої причини.

10. Принцип військової необхідності полягає в тому, що по-перше, вид і ступінь сили, що застосовується, мають бути дійсно необхідними для досягнення законної військової мети, по-друге, таке застосування не забороняється нормами МГП. Загальна визнана мета ведення бойових дій полягає у досягненні поразки супротивника із мінімальними витратами часу, життя і фізичних ресурсів як з боку атакуючої сторони, так і з боку атакованої сторони.

Крім того, відступи від діючих норм, обґрунтовані військовою необхідністю, допустимі тільки у випадку, якщо сама норма це передбачає, причому самою нормою може передбачатися більш високий ступінь військової необхідності (такий як імперативний, нагальний, абсолютний або неминучий).

Використовуючи принцип військової необхідності, командувач (командир, начальник) повинен вжити всіх заходів, щоб звести до мінімуму випадкові втрати та безцільні руйнування.

З метою недопущення розширеного тлумачення принципу військової необхідності визначаються особливі випадки відступу від вимог захисту:

– зруйнування або захоплення об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, заборонено, за винятком випадків, коли це вимагається імперативною військовою необхідністю;

– використання захоплених стаціонарних санітарних закладів заборонено, за винятком випадків, коли це вимагається нагальною військовою необхідністю;

– руйнування на окупованій території заборонено, за винятком випадків, коли це є абсолютно необхідним для військових операцій;

– організації цивільної оборони мають право виконувати доручені їм завдання з цивільної оборони, за винятком нагальної імперативної військової необхідності;

– культурні цінності, які знаходяться під спеціальним захистом, тобто мають велике значення для культурної спадщини, не мають бути об'єктом нападу, якщо це не викликано імперативною військовою необхідністю (винятком є надзвичайний захід).

Для командувача (командира, начальника) використання принципу військової необхідності є винятковим заходом, оскільки надто часті випадки його застосування автоматично знищують цінність захисту, який надає МГП, та негативно впливають на стан військової дисципліни підпорядкованого особового складу.

Об'єкт, що знаходиться під захистом МГП, може втратити право на захист та стати військовою ціллю, зокрема культурні цінності, які знаходяться під загальним захистом, можуть бути піддані нападу, тільки якщо вони є військовим об'єктом.

Заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування незалежно від мотивів з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з яких-небудь інших міркувань.

Зазначені заборони не застосовуються щодо таких об'єктів, які використовуються супротивною стороною:

– для підтримання виключно особового складу її збройних сил;

– для прямої підтримки воєнних дій за умови, що проти цих об'єктів ні в якому разі не вдаються до дій, результатом яких може стати залишення цивільного населення без достатньої кількості продовольства або води, що спричинить голод або примусить до виїзду.

11. Під час підготовки та ведення воєнних дій варто чітко розрізняти віроломство і військові хитрощі.

Під військовими хитрощами слід розуміти дії, що вводять противника в оману щодо стану, положення і характеру дій командування, з'єднання, військової частини (підрозділу) та спонукають його діяти необачливо.

Такими діями є:

– маскування (з використанням умов місцевості, камуфляжних фарб, маскувальних сіток, димів);

– активне маскування (створення хибних цілей, відволікаючі удари);

– демонстративні дії;

– дезінформація;

– імітація військових об'єктів з використанням технічних засобів (електронних приборів, засобів зв'язку тощо);

– застосування кодів, паролів і сигналів противника;

– влаштування засад;

– інші дії, які не є віроломством.

II. Особли́вості управлі́ння кома́ндуваннями, з'є́днаннями, військо́вими части́нами та підро́зділами з урахува́нням вимо́г МГП:

1. Робота командувача (командира, начальника) щодо підготовки воєнних дій розпочинається з одержання завдання, зміст якого не повинен суперечити положенням МГП.

Поставлене завдання має бути виконано.

2. Під час вивчення отриманого завдання, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) повинен зрозуміти зміст і порядок виконання заходів щодо дотримання підлеглими з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами норм МГП, які передбачені старшим начальником.

3. Оцінка обстановки здійснюється з урахуванням отриманого завдання, наявних розвідувальних відомостей, необхідних запобіжних заходів, передбачених МГП, та принципу військової необхідності.

Щодо обстановки командувач (командир, начальник) оцінює:

– місця розташування осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, та їх можливий вплив на виконання поставлених завдань підлеглими з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами;

– можливість використання цих осіб і об'єктів противником;

– ймовірні екологічні наслідки від дій своїх військ (сил) і військ противника.

4. Командувач (командир, начальник) приймає такий варіант рішення, який забезпечить

виконання поставленого завдання і створить найменшу небезпеку для осіб і об'єктів, що знаходяться під захистом МГП.

Приймаючи рішення про воєнні дії, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) зобов'язаний:

– у замислі під час визначення напрямку зосередження основних зусиль (головного удару) враховувати наявність у районі воєнних дій осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, та ступінь їхньої захищеності;

– визначати командуванням, з'єднанням, військовим частинам та підрозділам лише такі завдання, які вони спроможні виконати і які відповідають нормам МГП (виходячи із бойових можливостей з'єднань, військових частин і підрозділів);

– призначати маршрути, смуги, ділянки, райони, позиції і рубежі з таким розрахунком, щоб вони не створювали загрози особам та об'єктам, які знаходяться під захистом МГП.

У виняткових випадках, відповідно до пункту 10 глави 1 цього розділу командувач (командир, начальник) може визначити:

– напрямок зосередження основних зусиль (напрямок головного удару), який включає об'єкти, що знаходяться під захистом МГП, якщо така операція враховує принцип пропорційності та якщо вжито всіх запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення;

– порядок зняття імунітету з культурних цінностей у випадку їх використання противником та нанесення вогневого ураження противнику, який розташовується на об'єктах, що захищені МГП, але які в такому разі втрачають свій захист;

– завдання зі зруйнування об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, а також зі знищення або захоплення майна, що знаходиться у власності противника;

– порядок тимчасової заборони (обмеження) виконання завдань за призначенням організаціями цивільної оборони;

– порядок тимчасового використання захоплених стаціонарних медичних закладів (з урахуванням продовження догляду за пораненими і хворими, які в них знаходяться).

Рішення про зняття імунітету з культурних цінностей, яким надається спеціальний захист, приймає начальник не нижче командира бригади (або йому рівний).

5. Під час проведення рекогносцировки, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) на місцевості вивчає розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП, уточнює своє рішення та визначає місця укриття або маршрути евакуації з району воєнних дій осіб, які знаходяться під захистом МГП.

6. Під час постановки завдань командуванням, з'єднанням, військовим частинам та підрозділам, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) зобов'язаний:

– довести відомості про місця розташування осіб і об'єктів, що знаходяться під захистом МГП, та ступінь їх захищеності;

– визначити порядок обмеження, призупинення або зняття захисту з об'єктів, що знаходяться під захистом МГП (за умов військової необхідності);

– встановити порядок дій підлеглих відносно цивільної влади та цивільного населення (наприклад, які військові службові особи командування, з'єднання, військової частини чи підрозділу мають право надавати інформацію цивільній владі; обмеження на контакти в інтересах розвідувальної діяльності або діяльності щодо введення противника в оману).

За необхідності доводяться й інші відомості.

7. Під час організації взаємодії, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) узгоджує:

– питання вогневого ураження противника та дій командувань, з'єднань, військових частин (підрозділів) родів військ, спеціальних військ і служб у районах проживання (скупчення) цивільного населення та розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП;

– дії штатних та придання сил і засобів щодо захисту (евакуації) осіб та об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, порядок поводження з жертвами збройного конфлікту;

– сигнали оповіщення цивільного населення, порядок позначення об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП.

Крім того, командувач (командир, начальник) організовує взаємодію з органами місцевої адміністрації і цивільної оборони з питань оповіщення, евакуації цивільного населення, позначення об'єктів (зон, місцевостей), які знаходяться під захистом права

збройних конфліктів та евакуації (переміщення) культурних цінностей.

8. У ході деталізації прийнятого рішення, особливо під час планування вогневого ураження противника, командувач (командир, начальник) і штаб керуються принципом співмірності, особливо у разі визначення порядку та засобів вогневого ураження військових об'єктів.

На робочих картах військових службових осіб, зокрема, відображаються:

– місця розташування об'єктів (зон, місцевостей), які знаходяться під захистом МГП;

– райони компактного проживання (скупчення) цивільного населення.

Начальники родів військ, спеціальних військ і служб у своїх документах детально висвітлюють питання дотримання норм МГП підпорядкованими їм з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами.

Порядок урахування норм МГП під час організації бойового забезпечення викладено у розділі ІІІ Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗСУ, затвердженої наказом МОУ від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022).

9. У ході здійснення контролю готовності командувань, з'єднань, військових частин (підрозділів) до виконання завдань, крім звичайних питань, перевіряються:

– точність виконання вимог керівних документів старшого начальника у частині, що стосується дотримання норм МГП;

– відповідність рішень, які прийняті підлеглими командувачами (командирами, начальниками), положенням МГП;

– знання особовим складом норм МГП;

– контроль своєчасності та якості виконання заходів щодо запобігання або зведення до мінімуму збитку особам і об'єктам, які знаходяться під захистом МГП.

10. У разі потреби із підпорядкованими командувачами (командирами, начальниками), штабами, з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами можуть проводитись командно-штабні (тактичні, тактико-спеціальні, льотно-тактичні) навчання, тренування та заняття з відпрацюванням питань застосування норм права збройних конфліктів.

ІІІ. Особли́вості організа́ції та ве́дення воє́нних дій:

1. Під час воєнних дій:

– командувач (командир, начальник) постійно уточнює,

які об'єкти у районі, смузі (на ділянці) дій підлеглих командувань, з'єднань, військових частин (підрозділів) знаходяться під захистом МГП, а які є військовими об'єктами;

– особовий склад органів військового управління, з'єднань, військових частин та підрозділів має точно дотримуватися норм МГП.

Здійснюючи управління командуваннями, з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами у ході виконання поставленого завдання, командувач (командир, начальник) вживає всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути випадкових втрат серед цивільного населення, а також збитків цивільних об'єктів, у крайньому разі звести їх до мінімуму.

У разі воєнної необхідності зняття імунітету з культурних цінностей обмежується в часі та стосується найменш важливих їх частин.

2. Оборону організовують головним чином поза межами густонаселених районів.

Цивільних осіб та цивільні об'єкти слід вивести із розташування військових об'єктів. З цією метою командувачі (командири, начальники) вживають всіх заходів щодо організації взаємодії із цивільною владою.

Переміщення цивільних осіб із районів, що розташовані поблизу військових об'єктів, бажано здійснювати у знайомі їм райони, які не становлять для них небезпеки.

Якщо дозволяє обстановка, робиться завчасне ефективне повідомлення про оборонні заходи, які можуть зачіпати цивільне населення (наприклад, для евакуації людей із певних будівель або районів).

3. Перевіряється позначення об'єктів, які користуються особливим захистом, розпізнавальними емблемами (знаками) відповідно до обстановки, що склалась.

4. Коли є вибір між декількома смугами (ділянками, районами, позиціями) для отримання рівноцінної переваги, вибирається та із них, оборона якої створює найменшу небезпеку для цивільних осіб та цивільних об'єктів.

5. Командувач (командир, начальник) і штаб постійно уточнюють місця розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП, на маршрутах висування і рубежах розгортання противника, перед фронтом оборони, а також характер (статус) об'єктів (цілей), запланованих до вогневого ураження.

За необхідності завдання підлеглим уточнюються.

6. Командир військової частини (підрозділу) другого ешелону (резерву) повинен знати розташування в районі майбутніх воєнних дій об'єктів (зон), які знаходяться під захистом МГП, володіти інформацією щодо зміни характеру (статусу) об'єктів (цілей), запланованих до вогневого ураження, а з початком дій – уточнювати завдання підлеглим відповідно до останніх даних обстановки.

IV. Особли́вості організа́ції та ве́дення вое́нних дій пі́д ча́с на́ступу:

1. Під час проведення воєнних операцій мають вживатися заходи щодо захисту цивільного населення, цивільних осіб і цивільних об'єктів.

Під час планування нападу ті, хто приймають рішення:

– пересвідчуються, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту, є військовими об'єктами. Командувач (командир, начальник) і штаб постійно уточнюють характер (статус) об'єктів (цілей), запланованих до вогневого ураження, та місця розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП. У разі, коли стало очевидним, що обрана ціль не є військовим об'єктом, її ураження відміняється, а завдання підлеглим уточнюються;

– вживають усіх можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам або звести їх до мінімуму;

– утримуються від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, який може спричинити випадкові втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдати випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої військової переваги, яку планується одержати.

Слід вибирати такі напрямок і час нападу, за яких людські втрати та зруйнування цивільних об'єктів будуть найменшими (наприклад, нанесення вогневого ураження військовому заводу противника після закінчення робочого дня).

Якщо дозволяє бойова обстановка, завчасно повідомляється про наступальні воєнні дії, які можуть зашкодити цивільному

населенню (наприклад, відкрити попереджувальний вогонь зі стрілецької зброї, щоб спонукати цивільних осіб сховатися в укриттях).

2. Під час вогневого ураження противника береться до уваги таке:

– нападу підлягають лише конкретні військові об'єкти;

– військовий об'єкт має бути розпізнано, для його ураження слід мати чіткі вказівки щодо цілі;

– напад відміняється або зупиняється, якщо стає очевидним, що об'єкт не є військовим, що він підлягає особливому захисту або що напад може викликати випадкові втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдати випадкової шкоди цивільним об'єктам, що було б надмірним щодо конкретної і прямої військової переваги, яку планується отримати.

3. Торгові судна, що йдуть під конвоєм кораблів противника, та цивільні літальні апарати, що супроводжуються військовими літаками, не можуть піддаватися прямому нападу; напад на військовий об'єкт повинен здійснюватися згідно із принципом пропорційності.

4. Переміщення військових частин (підрозділів) других ешелонів (загальновійськових резервів) за бойовими порядками першого ешелону за можливості здійснюється в обхід населених пунктів та об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП.

V. Особли́вості організа́ції та ве́дення воє́нних дій пі́д ча́с зміни́ ві́йськ (си́л):

Під час зміни військ (сил) райони зосередження, вихідні райони для військових частин (підрозділів), які змінюють, і райони збору для змінюваних військових частин (підрозділів) призначаються, як правило, осторонь від районів (місць) проживання цивільного населення і розташування об'єктів, що знаходяться під захистом МГП.

VI. Особли́вості ве́дення воє́нних дій в особли́вих умо́вах:

1. Під час ведення воєнних дій у місті (населеному пункті) командувач (командир, начальник) і штаб повинні враховувати:

– перебування в місті (населеному пункті) цивільного населення;

– наявність і розташування об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, та інших об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП.

Особлива увага приділяється недопущенню перетворення

цивільного населення в об'єкти нападу та здійснення нападів невибіркового характеру.

2. При використанні в населених районах вибухонебезпечна зброя може мати широку зону ураження або ефект обширної дії за рахунок:

– великого руйнівного радіуса дії конкретних боєприпасів, що використовуються, тобто великого вибухового або фрагментарного діапазону або ефекту;

– низької точності ураження;

– використання зброї, спроектованої для ураження великої території численними боєприпасами.

Як наслідок, існує значна ймовірність невибіркового ефекту дії такої зброї, отже, слід уникати її використання при веденні воєнних дій у населених районах.

3. У разі ведення воєнних дій на водних перешкодах (морському узбережжі, островах тощо) не допускається знищення (руйнація) гребель, дамб, а також об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення.

4. У разі ведення воєнних дій у горах враховується можливість каменепадів, сходження снігових лавин, селевих потоків, що може становити загрозу для осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП.

5. У разі ведення воєнних дій у лісі враховується можливість виникнення лісових пожеж, які можуть становити загрозу для осіб і об'єктів, що знаходяться під захистом МГП.

VII. Особли́вості організа́ції та здійснення пересува́ння військо́вих части́н і підро́зділів:

1. Під час здійснення маршу військових частин і підрозділів маршрут руху колон (за винятком колон медичних формувань) слід вибирати по можливості поза населеними пунктами. У разі проходження маршруту руху через населені пункти колони мають рухатись із максимально можливою швидкістю.

Якщо дозволяє обстановка, про проходження колон необхідно завчасно сповіщати цивільне населення.

Місця для привалів і зупинок колон військових частин і підрозділів по можливості вибираються осторонь від населених пунктів, районів (зон) і об'єктів, що знаходяться під захистом МГП.

2. Силами і засобами комендантської служби військових частин не допускається:

– скупчення цивільного населення поблизу переправ, мостів, залізничних переїздів, тіснин тощо під час проходження через них колон;

– одночасне пересування по дорогах і колонних шляхах цивільних колон і колон військових частин (підрозділів).

3. Під час перевезень військ (сил) райони зосередження військових частин та підрозділів, тимчасові перевантажувальні райони призначаються поза населеними пунктами та об'єктами (зонами), що знаходяться під захистом МГП.

VIII. Особли́вості розташува́ння військо́вих части́н і підро́зділів на мі́сці:

1. У випадку тривалого розташування військової частини (підрозділу) на одному місці командир (начальник) і штаб, крім вирішення звичайних питань, організовують взаємодію з представниками місцевої влади з питань дотримання порядку, правил поведінки і пересування цивільним населенням в районах розташування військ (сил), організовують їхнє позначення та проводять інші заходи, що знижують рівень небезпеки для цивільного населення.

2. Слід уникати розташування військ (сил) поблизу великих населених пунктів і об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП.

IX. Особли́вості дій військових части́н і підро́зділів пі́д ча́с їх уча́сті у прове́денні опера́цій з підтри́мання ми́ру і безпе́ки:

1. Особовий склад військових частин та підрозділів, які беруть участь у проведенні операцій з підтримання миру і безпеки, зобов'язаний дотримуватись норм МГП в обсязі, що визначається нормами звичаєвого МГП та обсягом і специфікою, які визначає уповноважений орган (Генеральний секретар ООН, Рада Безпеки ООН, ОБСЄ, ЄС тощо).

2. У разі порушення військовослужбовцями норм МГП вони підлягають судовому переслідуванню в судах своїх держав.

X. Особли́вості координа́ції і здійснення вогнево́го ура́ження проти́вника:

1. Під час координації і здійснення вогневого ураження противника у своїй зоні відповідальності органи управління ракетних військ і артилерії (авіації) до початку планування вогневого ураження повинні мати і своєчасно враховувати в бойових документах відомості про:

– наявність населених пунктів і ступінь концентрації цивільного населення;

– цивільні об'єкти, що знаходяться в безпосередній близькості від військових об'єктів (цілей);

– об'єкти (зони), які знаходяться під захистом МГП, і їхній характер.

2. У разі наявності вибору між декількома військовими об'єктами для отримання рівноцінної військової переваги вибирається той, напад на який створить найменшу небезпеку для життя цивільних осіб та об'єктів.

Забороняється уражати як один об'єкт (ціль) декілька різних віддалених один від одного військових об'єктів і розташованих у місті, селі чи іншому місці зосередження осіб та об'єктів, які знаходяться під захистом МГП.

3. Забороняється здійснювати напади невибіркового характеру.

До нападів невибіркового характеру належать напади:

– не спрямовані на конкретні військові об'єкти;

– при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти;

– при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, і які у кожному такому випадку поражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

4. Під час вибору і розподілу об'єктів (цілей) вогневого ураження між ракетними військами, артилерією та авіацією враховується розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП.

У разі вибору засобів ураження враховуються їх потужність та характеристика об'єктів (цілей), які планується уразити, не допускаючи надмірних збитків і руйнувань.

5. Під час нанесення послідовних ударів підрозділами авіації неприпустимо скорочувати нормативні інтервали безпечного застосування авіаційних засобів ураження від об'єктів, які знаходяться під захистом МГП.

Наносячи удари по заздалегідь спланованих об'єктах (цілях), екіпажі літаків (бойових вертольотів) вибирають напрямок удару з таким розрахунком, щоб були враховані не тільки тактичні вимоги, але й умови достатньої безпеки щодо об'єктів, які знаходяться під захистом МГП і які знаходяться у створі заходу авіаційних засобів ураження.

6. Начальник групи бойового управління під час управління екіпажами в повітрі при виконанні ними бойового завдання, одержуючи від них дані, оцінює

обстановку в районі об'єкта (цілі) ураження щодо наявності об'єктів, які знаходяться під захистом МГП.

Передовим авіаційним навідником під час коректування ударів бойових вертольотів враховується наявність у зоні ураження об'єктів і осіб, які знаходяться під захистом права збройних конфліктів.

7. З метою недопущення ураження об'єктів, що знаходяться під захистом МГП, екіпаж літального апарата під час повітряного патрулювання або виконання завдання щодо самостійного пошуку і знищення цілей має точно знати (визначати) статус об'єктів (цілей), у тому числі наявність на них розпізнавальних емблем і знаків.

XI. Повóдження із жéртвами збрóйних конфлíктів, медúчним і духóвним персонáлом протúвника:

1. Жертви збройних конфліктів, медичний та духовний персонал противника користуються повагою і знаходяться під захистом МГП, якщо вони утримуються від будь-яких ворожих дій стосовно збройних сил.

2. З початком конфлікту і в усіх випадках окупації створюється Інформаційне бюро, яке:

– централізує без дискримінації всю інформацію про поранених, хворих, осіб, які зазнали корабельної аварії, загиблих, осіб, що знаходяться під захистом та свобода яких обмежена, дітей, чия особистість викликає сумніви, та осіб, які були оголошені зниклими безвісти, і надавати цю інформацію до відповідних органів через посередництво держав-покровительок;

– несе відповідальність за всі запити стосовно осіб, що знаходяться під захистом, і за будь-які запити, необхідні для отримання інформації, яка запитується, але якої немає в його розпорядженні;

– виступає як проміжна ланка для вільного переміщення різних речей, в тому числі кореспонденції, що надходить від та до осіб, що знаходяться під захистом (на першу вимогу через Центральне агентство Міжнародного Комітету Червоного Хреста з розшуку).

3. Інформація, задокументована щодо осіб, свободу яких обмежено, або померлих, має містити дані, що роблять можливими точну ідентифікацію такої особи та відповідне швидке інформування її родини.

У найкоротші строки кожна зі сторін конфлікту передає в Інформаційне Бюро на кожного пораненого, хворого, хто зазнав корабельної аварії, аварії літального

апарату, або померлого таку інформацію (за наявності):

– прізвище, ім'я, по батькові;

– армійський, полковий, особовий чи ідентифікаційний номер;

– дата народження;

– будь-які інші дані, які містяться у посвідченні особи чи на ідентифікаційному жетоні;

– дата і місце захоплення або смерті;

– відомості, що стосуються поранень, хвороб або причини смерті.

XII. Пора́нені, хво́рі і осо́би, які́ потерпі́ли кораблю́ ава́рію (ава́рію літа́льного апара́та):

1. Як під час воєнних дій, так і після виконання поставленого завдання командир з'єднання, військової частини (підрозділу) вживає заходів щодо розшуку і збору поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), незалежно від їхньої належності, а також щодо захисту їх від мародерства і забезпечення їм необхідного догляду.

Усім пораненим, хворим і особам, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), незалежно від того, до якої сторони вони належать, у максимально можливій формі та у найкоротші терміни надаються медична допомога і догляд відповідно до стану їхнього здоров'я.

2. Командири з'єднань, військових частин (підрозділів), які вимушені залишити противнику поранених або хворих, залишають разом з ними для догляду згідно з обстановкою частину свого санітарного персоналу та необхідного спорядження.

3. Як тільки дозволить обстановка командири з'єднань (військових частин, підрозділів) організовують реєстрацію даних для встановлення особи поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата) (наприклад, дані посвідчення особи, особливості поранення або захворювання тощо).

4. Командувачі (командири, начальники) можуть звертатись до місцевих жителів та гуманітарних організацій із закликом добровільно збирати поранених і хворих та доглядати за ними за умови, що такі дії будуть здійснюватись під контролем військового командування.

XIII. Пово́дження із оста́нками заги́блих (поме́рлих) у збро́йних конфлі́ктах:

1. Організація своєчасного виносу з поля бою та поховання

тіл загиблих та померлих військовослужбовців є одним із найважливіших обов'язків командирів (начальників). Заходи щодо розшуку та збору останків загиблих без дискримінації організовуються негайно, як тільки дозволить обстановка. До останків загиблих слід ставитися із повагою та гідністю, перешкоджати їхньому пограбуванню. Конкретні заходи мають бути вжиті для ідентифікації та гідного поховання загиблих згідно із загальнолюдськими принципами та із відповідною шаною. Усі могили мають бути відповідно позначені.

Командир частини вживає всіх можливих заходів щодо надання інформації до відповідних органів або сповіщення родини загиблого із зазначенням його особи, місцезнаходження та причин смерті.

Командири встановлюють офіційний підрозділ обліку захоронень для реєстрації необхідної інформації щодо загиблого, а також документування інформації щодо позначення могил та наявних відомостей про тих, хто в них похований.

У разі відсутності у загиблого в бою військовослужбовця документів (особистого знака чи розпізнавального медальйона) для його розпізнавання наказом командира військової частини призначається комісія у складі командира роти (батареї) або взводу, представника медичної служби та командира підрозділу (команди) з організації поховання.

2. Поховання тіл загиблих (померлих) із числа військовослужбовців противника, а також інших жертв збройних конфліктів організовує заступник командира з'єднання, військової частини по тилу.

Збір загиблих (померлих), їхнє розпізнавання і поховання, а також влаштування могил та цвинтарів здійснюються підрозділами (командами) на чолі з офіцерами, які призначені наказом командира військової частини.

У розпорядження командирів цих підрозділів (команд) виділяються необхідні транспортні засоби, інструменти, матеріали та дезінфекційні засоби.

3. Тіла загиблих (померлих) із числа військовослужбовців противника, а також інших жертв збройних конфліктів розміщуються у призначених місцях.

Факт смерті за можливості засвідчується представником медичної служби.

Під час заходів щодо встановлення особи за наявності ідентифікаційної інформації

(документи, особистий знак чи розпізнавальний медальйон) складаються поіменні списки загиблих (померлих) із зазначенням:

– державної належності (громадянства) військовослужбовця;

– військового або особистого номера;

– прізвища, імені, по батькові;

– дати народження;

– інших відомостей, які знаходяться у посвідченні особи чи розпізнавальному медальйоні;

– дати і місця смерті;

– відомостей щодо характеру поранення (каліцтва), хвороби і причини смерті;

– особистих речей;

– дати і місця поховання із вказанням деталей, що допоможуть ідентифікувати могилу.

Такі списки передаються до Інформаційного Бюро.

У разі неможливості розпізнавання як тільки дозволяє обстановка складається опис зовнішності (образ) загиблого (померлого), дактилоскопіювання пальців рук і долонь або робиться фотографування в анфас і в профіль для можливості встановлення його особистості в майбутньому.

4. Дублюючий елемент розпізнавального медальйона або сам медальйон, якщо він не містить дублюючого елемента, залишається на тілі загиблого (померлого) як під час поховання, так і спалювання.

Половина подвійного розпізнавального медальйона, заповіт та інші документи, які мають значення для сім'ї загиблого (померлого), гроші, предмети, що знайдені на тілі і мають об'єктивну або суб'єктивну цінність, після складання опису в двох примірниках запечатуються в конверт із укладенням другого примірника опису і разом з актами про здійснення поховання та списками загиблих (померлих) відправляються до Інформаційного бюро.

Особисті речі військовослужбовців, які загинули (померли), відсилаються їх родичам, які мають право спадкувати за законом. Предмети військового обмундирування (за винятком інвентарних речей), що належать особам офіцерського складу і прапорщикам (мічманам), відсилаються родичам разом із особистими речами, а речі, що належать старшинам, сержантам та рядовому складу, здаються на склади військових частин.

5. Для цвинтарів і окремих могил вибираються кращі ділянки відкритої і сухої місцевості (сквери, площі, узлісся лісів або гаїв, перехрестя доріг тощо).

Контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних вимог під час вибору місць для поховання військовослужбовців, які загинули в бою (померли), а також у разі очищення поля бою організовують начальники медичної служби з'єднань, військових частин. За потреби здійснюються дезінфекційні заходи.

Після відповідного оформлення цвинтарі (могили) здаються по актах представникам місцевих органів виконавчої влади або військових комісаріатів, які надалі відповідають за їхній стан.

6. Поховання тіл загиблих (померлих) або їх останків за можливості проводяться індивідуально, за винятком ситуацій, коли неминучі обставини вимагають використання колективних могил, та відповідно до звичаїв і обрядів релігії, яку вони сповідують.

Спалювання трупів здійснюється тільки у разі, якщо це продиктовано нагальними міркуваннями санітарного порядку або мотивами, пов'язаними з віросповіданням загиблих (померлих).

7. Після поховання командиром підрозділу (команди) з організації поховання складається акт про його проведення з описанням місця, де воно було здійснено (із указанням географічних координат). До цього акта додаються поіменні списки розпізнаних тіл та відомості щодо кількості нерозпізнаних тіл і їхнього опису.

Акти про поховання та поіменні списки загиблих (померлих) завіряються підписом особи, відповідальної за поховання, скріплюються гербовою печаткою військової частини (організації) і затверджуються старшим командиром (начальником).

За можливості щонайпізніше із закінченням воєнних дій ці акти, списки і пакети з речами загиблих (померлих) по каналах міжнародного зв'язку у встановленому порядку передаються компетентним органам державної влади протилежної сторони.

XIV. Осо́би, свобо́да яки́х обме́жена:

1. Згідно з МГП особи, свобода яких обмежена, поділяються на декілька категорій, зокрема на військовополонених, цивільних інтернованих осіб та осіб, свобода яких обмежена у зв'язку із збройним конфліктом неміжнародного характеру.

2. Зі всіма особами, свобода яких обмежена, слід поводитись гуманно. Особам, свобода яких обмежена, забезпечується захист від актів насилля чи залякування,

а також від образ та цікавості публіки. Умови утримання та поводження з такими особами мають відповідати букві і духу Європейських пенітенціарних правил 2006 року, прийнятих Радою Європи, а також відповідати Стандартним мінімальним правилам поводження із особами, свобода яких обмежена, прийнятим в рамках Організації Об'єднаних Націй у 2015 році (Правила Нельсона Мандели).

Пораненим і хворим із числа осіб, свобода яких обмежена, має надаватись своєчасна медична допомога.

3. Особи, свобода яких обмежена, виконують закони, статути і накази тієї держави, збройні сили якої їх захопили. Держава має право вживати судових або дисциплінарних заходів відносно будь-якої особи, свобода якої обмежена, яка скоїла порушення цих законів, статутів або наказів. Особа, свобода якої обмежена, може бути покарана тільки один раз за один і той самий проступок або за одним і тим самим звинуваченням.

4. Допит осіб, свобода яких обмежена, проводиться зрозумілою для них мовою, без застосування катувань та інших примусових заходів.

5. Осіб, свобода яких обмежена, обшукують, роззброюють, їм забезпечують захист, надають медичну допомогу і евакуюють.

Усі речі та предмети особистого користування залишаються у власності осіб, свобода яких обмежена. Що стосується військовополонених, усі речі та предмети особистого користування (крім зброї, військового спорядження і бойових документів), засоби індивідуального захисту, знаки розрізнення та державної належності, нагороди (відзнаки), предмети обмундирування і харчування, грошові суми та предмети, що мають суб'єктивну цінність, залишаються у їхній власності. Виняток становлять випадки, коли вилучення вказаних предметів і речей продиктоване необхідністю забезпечення безпеки осіб, свобода яких обмежена. У такому разі вилучення здійснюється тільки за розпорядженням посадової особи (у випадку затримання військовополонених – офіцера, який відповідає за утримання військовополонених) після складання акта і видачі особі, свобода якої обмежена, розписки із зазначенням посади за потреби – військового звання), прізвища, імені та по батькові особи, яка видала цю розписку.

Усі зазначені в розписці речі, а також грошові суми, повертаються особам, свобода яких обмежена, після закінчення їхнього утримання (або полону військовополонених) у тому вигляді, в якому вони були вилучені.

6. Під час воєнних дій особи, свобода яких обмежена, в короткий строк виводяться з районів воєнних дій до бригадного пункту прийому таких осіб з метою проведення первинної реєстрації.

Виведення осіб, свобода яких обмежена, з району воєнних дій здійснюється із дотриманням заходів, спрямованих на забезпечення їхньої безпеки, у супроводі команди, призначеної наказом командира військової частини. У небезпечній зоні дозволяється тимчасово утримувати лише тих осіб, свобода яких обмежена, для життя яких евакуація, зважаючи на стан їх поранення чи хвороби, становитиме більший ризик.

7. Бригадний пункт прийому осіб, свобода яких обмежена, створюється за наказом командира військової частини поза бойовим порядком військової частини.

Бригадні пункти прийому осіб, свобода яких обмежена, розміщуються у безпечних для їхнього життя і здоров'я місцях. До початку воєнних дій наказом командира військової частини визначається місце розташування бригадного пункту прийому осіб, свобода яких обмежена, його кордони та адміністрація.

За організацію роботи бригадного пункту прийому осіб, свобода яких обмежена, та їхнє матеріальне забезпечення відповідає заступник командира військової частини по тилу, який ще в мирний час повинен скласти схему організації бригадного пункту таких осіб, забезпечити підготовку адміністрації та відповідної матеріальної бази (огородження, позначки, списки, бланки документів, журнали обліку тощо).

Адміністрація бригадного пункту прийому осіб, свобода яких обмежена, здійснює первинну реєстрацію таких осіб.

8. Під час первинної реєстрації складається поіменний список осіб, свобода яких обмежена, із вказанням такої інформації (залежно від конкретних обставин) щодо цих осіб:

– персональні дані;

– дата, час та місце обмеження свободи та орган, який провів затримання;

– орган, який прийняв рішення про обмеження свободи та причини цього рішення;

– орган, що забезпечує контроль за триманням під вартою;

– місце тримання під вартою, дата і час прибуття до місця тримання під вартою та орган, відповідальний за місце тримання під вартою;

– відомості, що стосуються стану здоров'я;

– у разі смерті під час тримання під вартою – обставини та причини смерті й місце призначення останків;

– дата й час звільнення чи переведення до іншого місця тримання від вартою, місце призначення та орган, що відповідає за таке переведення.

Начальник, який здійснює реєстрацію, зобов'язаний довести до осіб, свобода яких обмежена, їхній статус, права, обов'язки і правила поводження зрозумілою для них мовою.

9. За вказівкою начальника штабу – першого заступника командувача військ оперативного командування особи, свобода яких обмежена, евакуюються із дотриманням заходів безпеки до місць оперативного командування для утримання таких осіб (як правило, у пішому порядку).

Конвой для супроводження таких осіб виділяється відповідними військовими частинами.

10. Місця оперативного командування для утримання осіб, свобода яких обмежена, порядок їхнього матеріального забезпечення, маршрути для пересування осіб, свобода яких обмежена, та кількість транспорту для евакуації визначаються заступником командувача військами оперативного командування з тилу.

Конвоювання осіб, свобода яких обмежена, із місць їхнього утримання оперативним командуванням до тилових місць утримання здійснюється підрозділами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під керівництвом начальника конвою у пішому порядку або на спеціально виділеному автотранспорті.

Під час масової евакуації осіб, свобода яких обмежена, для їхнього конвоювання можуть призначатись підрозділи військових частин резерву оперативного командування.

Кількість осіб, свобода яких обмежена, для конвоювання у пішому порядку не повинна перевищувати 1200 осіб на один конвой влітку і 800 осіб – взимку. При швидкості руху 3–4 км/год відстань переходу за добу становить 20–25 кілометрів.

Під час конвоювання влаштовуються привали:

– малі – щогодини на 10–15 хвилин;

– великі – через 4–5 годин руху на 2–3 години.

Для підсилення охорони великих колон виділяються службові собаки або виставляються бокові дозори (на віддаленні 20–25 м від маршруту руху).

Маршрути для пересування осіб, свобода яких обмежена, призначаються осторонь від доріг оперативних командувань та районів розташування військ і тилових об'єктів.

Евакуація осіб, свобода яких обмежена, за межі району ведення воєнних дій здійснюється, як правило, залізничним (водним) транспортом. Станції (пристані) завантаження таких осіб призначаються осторонь від районів розташування військ і тилових об'єктів. В окремих випадках залежно від обстановки евакуація осіб, свобода яких обмежена, може здійснюватись автотранспортом або в пішому порядку.

Відправка осіб, свобода яких обмежена, залізничним транспортом здійснюється у вагонах, обладнаних для перевезення людей, з необхідним запасом палива для обігріву в зимовий час та дотриманням санітарних вимог.

11. Умови розміщення осіб, свобода яких обмежена, мають бути не менш сприятливими, ніж ті, в яких знаходяться війська держави, що тримає їх під вартою у полоні.

Забороняється:

– розміщення місць утримання осіб, свобода яких обмежена, поблизу підприємств атомної енергетики, хімічних та інших потенційно небезпечних об'єктів промисловості, а також військових об'єктів;

– використання місць утримання осіб, свобода яких обмежена, та самих осіб для захисту їхньою присутністю військових об'єктів або будь-яких районів сторони, яка їх утримує.

Якомога швидше, але не пізніше ніж у 7-денний строк із моменту затримання (прибуття у місця утримання осіб, свобода яких обмежена) особі, свобода якої обмежена, надається можливість заповнити і відправити картку-повідомлення про затримання або взяття в полон (додаток 5) своїм рідним.

Упродовж зазначеного періоду Міжнародний Комітет Червоного Хреста має бути повідомлено про обмеження свободи такої особи із наданням усієї необхідної інформації про неї.

У випадку переміщення осіб, свобода яких обмежена, їм офіційно повідомляється час їхнього відправлення, нова поштова адреса та дозволяється брати із собою особисті речі, вага яких не перевищує 25 кг на одну особу.

Особам, свобода яких обмежена, надається можливість для виконання релігійних обрядів, заняття спортом, самоосвітою та інтелектуальною діяльністю.

Делегатам Міжнародного Комітету Червоного Хреста дозволяються відвідування осіб, свобода яких обмежена, зокрема проведення бесід без свідків, та повторні відвідування без обмежень щодо їх тривалості та частоти.

12. До військовополонених застосовуються такі правила:

– особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненим і користується захистом Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими (Третя Женевська конвенція). У разі виникнення сумнівів, чи має особа право на статус військовополоненого, вона продовжує зберігати такий статус, і отже, користуватися захистом Третьої Женевської конвенції і Додаткового Протоколу I доти, доки її статус не буде визначено компетентним судовим органом;

– військовополонені у повному обсязі зберігають свою цивільну правоздатність, якою вони користувались до полону. До офіцерів та військовополонених, які прирівняні до них, слід ставитися з повагою, відповідною до їхнього звання та віку;

– статус військовополоненого і право на відповідне поводження з ним вступають у дію з моменту взяття військовослужбовця у полон.

13. Посвідчення особи у військовополоненого не вилучається, а за відсутності такого у таборі військовополонених оперативного командування йому оформляється і видається тимчасове посвідчення особи. Військовополонений зобов'язаний пред'являти своє посвідчення особи на будь-яку вимогу.

14. У разі якщо підрозділ, який захопив військовополонених, не в змозі забезпечити їхню евакуацію, утримання та охорону до евакуації, такому підрозділу слід звільнити військовополонених та вжити заходів щодо забезпечення:

– власної безпеки (наприклад, швидко висунутися в інший район);

– безпеки тих, кого звільняють (наприклад, передати відомості про них тим, хто зможе прийти на допомогу, забезпечити сигнальними засобами для позначення місцезнаходження).

Під час допиту кожний військовополонений зобов'язаний повідомити своє прізвище, ім'я, по батькові, військове звання, дату народження і особистий номер або за відсутності такого – іншу рівноцінну інформацію.

15. Адміністрація бригадного пункту прийому військовополонених здійснює їхню первинну реєстрацію, організовує заповнення та відправку карток-повідомлень про взяття в полон (додаток 5), розміщує у доступних місцях для ознайомлення тексти Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими, веде документацію. Реєстрація військовополоненого додатково відображає інформацію про військове звання та особистий номер (іншу рівноцінну інформацію). Кожному військовополоненому надається можливість заповнити і відправити картку-повідомлення про затримання або взяття в полон впродовж 7 днів з моменту взяття в полон (прибуття до бригадного пункту прийому військовополонених) до центрального довідкового агентства.

Розподіл військовополонених за категоріями здійснюється тільки у таборі військовополонених оперативного командування уповноваженим Військової служби правопорядку у ЗСУ. Робота цього уповноваженого забезпечується через перекладача табору.

У бригадних пунктах прийому *військовополонених розподіляють на групи*: офіцери, інші категорії військовослужбовців, а також окремо жінки, чоловіки.

Формування та утримання груп військовополонених за можливості проводиться з урахуванням військового звання, національності, мови, віросповідання, статі та звичаїв.

Військовополонених, які служили в одних і тих самих збройних силах, не розділяють, окрім як за їхньою згодою.

16. У таборі військовополонених оперативного командування військовополонені розташовуються у відокремлених містечках, а в окремих випадках – у наметах або інших спорудах, встановлених (побудованих) силами військовополонених.

Територія табору військовополонених огороджується

колючим дротом у два ряди кілків заввишки 2 метри. Із зовнішньої сторони табору обладнується контрольно-слідова смуга завширшки не менше 6 метрів. Табори військовополонених оперативного командування, якщо дозволяє обстановка, позначаються літерами «PW» або «PG», розташованими так, щоб їх чітко було видно з повітря.

Охорона військовополонених здійснюється:

– у таборі військовополонених оперативного командування – підрозділами, призначеними рішенням командувача військ оперативного командування;

– у бригадних пунктах прийому військовополонених – силами адміністрації цих пунктів.

17. Начальник табору військовополонених оперативного командування передає військовополонених уповноваженому Військової служби правопорядку у ЗСУ за актом. Конвоювання до тилового табору для утримання військовополонених здійснюється лише після проведення санітарно-протиепідемічних заходів серед військовополонених.

18. Харчування військовополонених у бригадних пунктах прийому військовополонених здійснюється за рахунок фондів в/ч згідно зі спеціально встановленими нормами і організовується за можливості з урахуванням звичного для них режиму і раціону.

Під час конвоювання на відстань до 50 км можуть видаватися продукти, що не потребують термічної обробки.

Якщо конвоювання здійснюється на більшу відстань, військовополоненим один раз на добу видається гаряча їжа. У такому випадку для обслуговування військовополонених виділяються польові кухні або котли з відповідним обладнанням.

Організація харчування військовополонених у дорозі покладається на помічника начальника конвою із забезпечення, який призначається зі складу пункту прийому військовополонених. У його розпорядження виділяється господарча команда з розрахунку 1 особа на 100–150 військовополонених.

19. Обмундируванням, білизною і взуттям військовополонені забезпечуються за рахунок трофейного або за потреби такого, що було у вжитку, речового майна вітчизняного виробництва (з урахуванням пори року).

20. Медичне обслуговування військовополонених під час

перебування в бригадних пунктах прийому військовополонених (у таборах військовополонених оперативного командування) та під час конвоювання здійснюється медичним персоналом, призначеним із числа військовополонених. Для надання медичної допомоги використовуються у першу чергу трофейні медикаменти. Забезпечення предметами особистої гігієни першої необхідності здійснюється так само.

За потреби поранені та хворі військовополонені тимчасово евакуюються в установленому порядку до медичних підрозділів військових частин, де тимчасово розташовуються окремо від військовослужбовців ЗСУ.

Ті, хто потребують кваліфікованої та спеціалізованої медичної допомоги, направляються до госпіталів.

Медичні огляди військовополонених проводяться не рідше ніж один раз на місяць.

21. Працездатні військовополонені із числа рядового складу, крім робіт з обладнання та утримання місць їхнього розташування, можуть у примусовому порядку залучатись до виконання робіт невійськового характеру, які не пов'язані із ризиком для їхнього життя і здоров'я, з урахуванням віку, статі та фізичних якостей.

До таких робіт можуть належати:

– сільськогосподарські роботи;

– роботи у добувній або переробній галузі промисловості (крім металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості);

– навантажувально-розвантажувальні роботи;

– торгова діяльність, мистецтво та ремесло;

– роботи у домашньому господарстві;

– комунальні послуги.

Розподіл військовополонених на роботи здійснюється начальником табору військовополонених оперативного командування.

Залучення до небезпечних видів робіт (у тому числі до розмінування) може здійснюватися тільки з письмової згоди самих військовополонених.

Військовополонені з числа командного складу можуть залучатися до робіт тільки як особи, які керують та контролюють роботу військовополонених із числа рядового складу.

Тривалість і умови праці мають відповідати нормам, установленим чинним законодавством України.

22. На військовополонених можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

– штраф у розмірі не більше 50 % авансу в рахунок грошового забезпечення і платні за виконання робіт на термін не більше 30 діб;

– позбавлення пільг, які надані додатково до тих, що передбачені Женевською конвенцією від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими;

– позачергові наряди тривалістю не більше 2 годин на день;

– арешт.

Право накладати вказані стягнення мають начальники табору військовополонених оперативного командування та бригадних пунктів прийому військовополонених або їх заступники.

23. Застосування зброї проти тих військовополонених, які скоюють втечу або намір втечі, є заходом надзвичайного характеру, якому завжди повинні передувати попередження, що відповідають обставинам.

До військовополоненого, якого було затримано під час спроби втечі, застосовується лише одне із дисциплінарних стягнень.

24. Особами, що перебувають під захистом Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (Четверта Женевська конвенція), є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються (у разі конфлікту чи окупації) під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є. Це стосується й осіб без громадянства.

Під захист Четвертої Женевської конвенції *не підпадають:*

– громадяни держави, не зобов'язаної цією Конвенцією;

– громадяни нейтральної держави, які опиняються на території воюючої держави, та громадяни союзної з воюючою держави не вважаються особами, що перебувають під захистом, коли держава, громадянами якої вони є, має дипломатичне представництво в державі, під владою якої вони є;

– особи, що перебувають під захистом Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, або Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року, або Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року.

Розпорядження стосовно інтернування або примусового виселення осіб, що перебувають під захистом, може бути видане:

– лише тоді, коли це є абсолютно необхідним для забезпечення безпеки держави, яка затримує;

– якщо будь-яка особа через представників держави-покровительки добровільно звертається із проханням про її інтернування і якщо це є необхідним через її особисте становище.

Будь-яка особа, що перебуває під захистом, яку було інтерновано або примусово поселено на визначеній території, матиме право на перегляд цього рішення у найкоротший строк відповідним судом або адміністративним органом, призначеним з цією метою державою та який є незалежним від ЗСУ. Якщо рішення про інтернування або примусове поселення на визначеній території залишається чинним, суд або адміністративний орган періодично двічі на рік переглядає справу цієї особи, щоб вносити сприятливі зміни до попереднього рішення, якщо дозволяють обставини.

Особи, свобода яких обмежується у зв'язку із збройним конфліктом неміжнародного характеру, можуть затримуватися виключно згідно із діючим законодавством України, зокрема із Кримінальним процесуальним кодексом України (*далі* – КПКУ). Відповідно до вимог КПКУ кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

XV. Цивільне населення:

1. Цивільне населення знаходяться під захистом, який забороняє:

– перетворювати його в об'єкти нападу;

– використовувати для захисту певних пунктів або районів від нападу противника (зокрема для захисту військових об'єктів);

– здійснювати напади невибіркового характеру.

2. Жінки і діти користуються особливою повагою, МГП передбачає їх захист від зґвалтування,

примусу до проституції та будь-яких інших непристойних зазіхань.

3. Цивільних осіб, які підозрюються в участі у збройному конфлікті, затримують і передають правоохоронним органам. До моменту передачі забезпечується їхня охорона від можливого зазіхання на фізичну недоторканність.

4. Забороняється знищення, вивіз або приведення в несправність об'єктів, що необхідні для виживання цивільного населення (запасів продуктів харчування, сільськогосподарських районів, в яких виробляються продукти харчування, посівів, худоби, споруд, призначених для постачання питної води і збереження її запасів, іригаційних споруд тощо), якщо вони не використовуються в інтересах військових частин (підрозділів) противника або прямої підтримки їх бойових дій.

Знищення, вивіз або приведення в несправність таких об'єктів не має призводити до голоду та вимушеного виїзду цивільного населення.

5. Допускається знищення, вивіз або приведення в несправність об'єктів, які необхідні для виживання цивільного населення, в інтересах оборони своєї національної території від вторгнення противника у разі військової необхідності.

XVI. Медичний і духовний персонал противника:

1. Медичний і духовний персонал противника користується повагою та захистом і не може бути об'єктом нападу, якщо під час перевірки він не чинить дій, які виходять за рамки його фахових (медичних або духовних) обов'язків, та утримується від будь-яких ворожих дій. Медичному і духовному персоналу слід дотримуватися встановлених правил розпізнавання.

2. Медичний і духовний персонал не можуть бути взято у полон, але може бути затримано у разі, коли цього потребують медичний стан чи духовні потреби військовополонених. При цьому вони можуть надавати медичну (духовну) допомогу військовослужбовцям з'єднання, військової частини протилежної сторони. У такому разі їм надається такий самий захист, як і військовополоненим. Для забезпечення охорони вказаного персоналу від можливого зазіхання на фізичну недоторканність здійснюється конвоювання під час виконання ним медичних (духовних) обов'язків.

За необхідності медичному і духовному персоналу надається

можливість ведення кореспонденції з питань медичної (духовної) діяльності.

3. Захоплений тимчасовий медичний персонал противника отримує статус військовополоненого і за потреби може використовуватись для виконання медичних функцій відповідно до рівня фахової підготовки.

Забороняється залучати затриманий медичний і духовний персонал до виконання робіт, не пов'язаних з його функціональними обов'язками.

XVII. Військо́ві переве́зення:

1. *Військові перевезення* – перевезення залізничним, морським, річковим та повітряним транспортом загального користування військовослужбовців ЗСУ та військових вантажів, а також перевезення внутрішніми водними шляхами кораблів, суден та плавзасобів ЗСУ.

2. Командувачі (командири, начальники) повинні забезпечити наявність розпізнавальних знаків та здійснення чіткого відрізнення підлеглими санітарного та інших транспортних засобів.

3. Перевезення цивільних осіб цивільними транспортними засобами користуються захистом згідно з МГП.

4. Перевезення військовослужбовців та військового майна військово-транспортними засобами немедичного призначення захистом МГП не користуються.

XVIII. Меди́чні (санітáрні) переве́зення:

1. *Під медичними (санітарними) перевезеннями слід розуміти* перевезення по суші, воді чи повітрям поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), а також медичного, духовного персоналу, медичного обладнання і майна.

Під час здійснення зазначених перевезень виконуються такі вимоги:

– санітарний транспорт (наземний, водний, повітряний) використовується виняткова з медичною метою;

– технічні правила, стандарти і процедури щодо розпізнавання, оповіщення та радіозв'язку санітарного транспорту мають відповідати загальноприйнятим міжнародним нормам.

На санітарних транспортних засобах допускається перевезення лише стрілецької зброї і боєприпасів, які:

– зняті із поранених (хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального

апарата) та які знаходяться на борту і ще не передані відповідній службі);

– належать медичному персоналу (особиста стрілецька зброя).

2. У разі евакуації поранених і хворих із районів воєнних дій санітарним транспортом, а також транспортними засобами загального призначення використовуються розпізнавальні емблеми і сигнали.

3. Госпітальні санітарні судна не можуть бути піддані нападу або захопленню і користуються повагою та захистом за умови, що їхні назви і характеристики було повідомлено сторонам, які знаходяться у збройному конфлікті, за 10 днів до використання. Зазначені судна можуть затримуватися для контролю та огляду на термін не більше 7 днів.

4. Санітарні літальні апарати не можуть піддаватися нападу, якщо висота, час і маршрути польотів були узгоджені між сторонами, що воюють.

Екіпажі санітарних літальних апаратів мають виконувати вимоги щодо приземлення або посадки на воду для контролю та огляду. Під час приземлення або посадки санітарного літального апарата на воду його перевірка проводиться без затримки та в короткий термін з метою недопущення погіршення стану здоров'я поранених і хворих.

У разі вимушеної посадки літальних апаратів на територію, що зайнята військами противника, поранені, хворі, особи, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), інші особи (крім медичного і духовного персоналу) зі складу збройних сил та екіпажі цих літальних апаратів стають військовополоненими.

5. Медичні (санітарні) перевезення організовують так, щоб не давати сторонам, що воюють, підстав для взаємних підозр у зловживанні міжнародними розпізнавальними емблемами, знаками і сигналами санітарного транспорту у віроломних цілях (наприклад, для перевезення боєздатних військовослужбовців або інших озброєних осіб, боєприпасів чи майна немедичного характеру).

XIX. Перемúр'я і закíнчення воєнних дíй:

1. Перемир'я може бути загальним або місцевим (частковим).

Загальне перемир'я призупиняє ведення воєнних дій між державами, які воюють, на всій території збройного конфлікту.

Місцеве перемир'я має на меті призупинити воєнні дії між

окремими в/ч в обмеженому районі з метою:

– пошуку, збору та евакуації поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), та мертвих, а також їхнього обміну;

– попередження противника про порушення ним норм МГП;

– виведення з оточення (із блокованих районів) поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), та переміщення через ці райони військово-медичного, військово-духовного персоналу та їхнього майна.

2. Контакт із командиром військового формування противника здійснюється під керівництвом командувача військ оперативного командування, командира з'єднання, військової частини і тільки з дозволу (або за розпорядженням) старшого начальника.

Для встановлення контактів із противником можуть використовуватись технічні засоби (звукосповіщувальні станції, засоби радіозв'язку, гучномовці), парламентери або інші способи і засоби відповідно до конкретної обстановки.

Командувач військ оперативного командування (командир з'єднання, військової частини, підрозділу) має право звернутись за допомогою до посередників із числа представників гуманітарних організацій.

3. Парламентер, як правило, призначається із числа найбільш підготовлених офіцерів.

Парламентер, а також особи, які його супроводжують (сигналіст-барабанщик, перекладач та особа, яка несе білий прапор), користуються правом недоторканності.

Білий прапор свідчить про намір осіб, які його підняли, розпочати переговори з протилежною стороною, він не означає капітуляцію.

4. Приймаючи парламентера противника та осіб, які його супроводжують, командувач (командир, начальник) зобов'язаний вжити всіх заходів для збереження в таємниці змісту підготовки (ведення) воєнних дій.

Парламентер і особи, які його супроводжують, можуть бути тимчасово затримані у випадку зловживання ними своїм статусом (якщо вони ведуть розвідку або принижують честь і гідність сторони, що їх приймає).

Відмова вступити в контакт із противником не є порушенням норм МГП, але в усіх випадках командувач (командир,

начальник) повинен забезпечити недоторканність парламентера і осіб, які його супроводжують.

5. Загальне перемир'я оформляється у письмовій формі (наприклад, домовленість про демілітаризовані зони, місцевості, що не обороняються, проліт санітарних літаків (вертольотів) над районами, що знаходяться під контролем противника, евакуацію населення тощо).

Зазначені домовленості мають ґрунтуватися на положеннях, передбачених МГП.

Використання угоди про перемир'я для завдання удару противнику є віроломством.

6. Про досягнення місцевого перемир'я доповідається старшому командиру (начальнику), а також інформуються командири взаємодіючих з'єднань, військових частин (підрозділів) і сусіди.

В угоді про місцеве перемир'я визначаються:

– час дії перемир'я;

– межа району пошуку (збору, обміну, евакуації) поранених, хворих, осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), та загиблих (мертвих);

– інші питання, виконання яких необхідно для дотримання угоди.

7. Після закінчення воєнних дій як тільки дозволить обстановка командувач (командир, начальник) зобов'язаний організувати співробітництво з місцевою адміністрацією щодо:

– повернення цивільного майна, яке тимчасово використовувалося у воєнних цілях, його власникам;

– зняття інженерних загороджень, розмінування місцевості й цивільних об'єктів;

– проведення заходів з розшуку загиблих (мертвих) та зниклих безвісти незалежно від їхньої належності;

– вжиття усіх можливих запобіжних заходів на території, що знаходиться під їх контролем, ураженої вибухонебезпечними предметами – наслідками війни, для захисту цивільного населення, окремих громадян та цивільних об'єктів від загроз і наслідків, що можуть бути спричинені цими вибухонебезпечними предметами.

XX. Загáльні прáвила дíй вíйськ (сúл) на окупóваній територíї:

1. Дії військ (сил) на окупованій території мають відповідати вимогам норм МГП.

Окупованою вважається територія, яка знаходиться

під контролем збройних сил противника.

Територія вважається окупованою, навіть тоді, коли сторона-окупант не зустрічає жодного збройного опору.

2. Командир з'єднання (в/ч), розташованого (розташованої) на окупованій території, зобов'язаний, шануючи існуючі на ній закони, вживати всіх можливих заходів щодо забезпечення суспільного порядку і безпеки, запобігання грабіжництва та незаконної конфіскації майна.

У зв'язку із воєнним станом відносно цивільного населення можуть вживатися додаткові заходи безпеки та контролю.

3. Державі-окупанту забороняється змінювати статус службових осіб або суддів. Водночас їй надається право знімати службових осіб з посад.

4. Держава-окупант може приймати нові нормативно-правові акти, які передбачають кримінальну відповідальність, для того, щоб забезпечити:

– виконання своїх обов'язків щодо захисту цивільного населення;

– нормальне управління окупованою територією;

– безпеку окупаційної держави.

Нові закони та інші нормативно-правові акти щодо кримінальної відповідальності, прийняті державою-окупантом, не набирають чинності доти, доки їх не опубліковано та не доведено до відома місцевого населення зрозумілою для них мовою.

5. Від правоохоронних органів окупованої території забороняється вимагати:

– сприяння в забезпеченні виконання наказів щодо використання населення у військових цілях;

– безпосередньої участі у воєнних діях.

6. Відносно населення окупованої території забороняється:

– примушувати його служити у збройних силах окупаційних військ;

– захоплювати його як заручників;

– застосовувати заходи фізичного і психологічного насильства для одержання відомостей воєнного характеру.

Життя, сім'я, власність та звичаї цивільного населення повинні шануватися.

Водночас населення окупованої території може залучатися до примусової праці у межах окупованої території в інтересах

життєзабезпечення окупаційних військ або самого цивільного населення (крім притягнення до роботи на військових об'єктах і оборонних спорудженнях). У цьому випадку необхідно дотримуватися вимог законів про умови праці, які існують на окупованій території. Особи молодші 18 років не можуть бути направлені на примусові роботи.

7. Забороняється депортація цивільного населення з окупованої території на територію іншої держави.

В інтересах забезпечення безпеки цивільного населення або за умов військової необхідності допускається тимчасова евакуація населення у глиб окупованої території.

8. Забороняється навмисно знищувати майно, що є приватною, колективною або державною власністю.

9. Командувач (командир, начальник) має сприяти забезпеченню постачання цивільного населення продовольством і медикаментами, а також організовувати взаємодію із гуманітарними організаціями з питань доставки гуманітарних вантажів.

10. З метою забезпечення безпеки своїх військ (сил) на окупованій території допускається роззброєння персоналу місцевої цивільної оборони.

Водночас забороняється встановлювати обмеження щодо діяльності персоналу місцевої цивільної оборони, які ускладнюють виконання ним функціональних обов'язків.

11. Тимчасово, лише у випадку нагальної потреби допускається використання цивільних лікарень для догляду за військовими пораненими та хворими. Використання таких лікарень можливе лише за умови, що цивільні хворі, які знаходяться в лікарнях, будуть забезпечені належними умовами лікування та доглядом, решта цивільного населення – за потреби медичною допомогою.

Врахува́ння но́рм МГП пі́д ча́с організа́ції бойово́го забезпе́чення

І. Ро́звідка:

1. Діяльність щодо збору інформації, яка не суперечить вимогам МГП, здійснюється з урахуванням дозволених методів її збору.

2. Діяльність щодо збору інформації, яка має військову цінність, у районах, що знаходяться під контролем противника, вважається законною, коли вона здійснюється військовослужбовцями

без приховування статусу комбатанта (у військовій формі одягу своїх збройних сил).

3. Діяльність щодо збору інформації, яка має військову цінність, у районах, що знаходяться під контролем противника, розглядається як шпигунство, якщо вона здійснюється приховано.

Шпигунство не забороняється, але комбатант, якого було захоплено під час такої діяльності, втрачає право на отримання статусу військовополоненого і може понести покарання.

4. Цивільне населення окупованої сторони не може примушуватись до надання відомостей ним особисто або дізнавання інформації від третіх осіб.

5. Захоплені в полон комбатанти можуть бути допитані. Під час допиту вони можуть розкривати лише відомості щодо себе.

Військовополоненим, які відмовляються відповідати на запитання, не можна погрожувати, принижувати, піддавати тортурам, обмежувати чи переслідувати.

6. Основними завданнями розвідки з урахуванням норм МГП є добування достовірних розвідувальних даних про:

– об'єкти (цілі) противника, які знаходяться поблизу цивільних об'єктів або є ними;

– наявність укриттів для цивільного населення на можливих напрямках дій військ (сил);

– наявність, розташування і стан об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, ступінь їх використання противником;

– порушення норм МГП під час ведення воєнних дій своїми військами (силами) і військами противника.

Дорозвідка об'єктів (цілей) противника проводиться для одержання даних про можливий збиток, що може бути завданий цивільному населенню та об'єктам, які знаходяться під захистом МГП.

7. До обов'язку командувача (командира, начальника) та штабу входить узгодження зусиль сил та засобів розвідки родів військ, спеціальних військ і служб щодо виявлення особливо небезпечних об'єктів, густонаселених районів та інших об'єктів, ураження яких може призвести до значних жертв серед цивільного населення.

II. Радіоелектро́нна боротьба́:

1. Під час організації і ведення радіоелектронної боротьби (*далі* – РЕБ) необхідно передбачати:

– введення заборон на радіоелектронне заглушення радіоелектронних засобів і ліній зв'язку,

які використовуються військовими і цивільними медичними службами, військовим і цивільним духовним персоналом противника, гуманітарними організаціями, цивільною обороною, персоналом охорони об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, за умови, що вони не використовуватимуться противником у військових цілях;

– проведення комплексу організаційних і технічних заходів щодо радіоелектронного захисту систем і засобів своїх аналогічних служб (об'єктів) та організацій, визначених МГП.

2. Розпізнавання радіоелектронних засобів, що належать зазначеним вище службам (організаціям), проводиться за розпізнавальними радіосигналами відповідно до вимог Регламенту радіозв'язку Міжнародної спілки електрозв'язку ISBN 92-61-04144-2, а також за опублікованими радіочастотами і сигналами.

3. Перелік сигналів та робочих частот доводиться до командирів (начальників) військових частин і підрозділів радіоелектронної боротьби і зберігається на відповідних командних пунктах (пунктах управління) як у мирний, так і у воєнний час.

III. Такти́чне маскува́ння:

1. Під час організації та проведення заходів щодо маскування військових об'єктів, озброєння, військової техніки та визначених районів від розвідки противника забороняється використовувати:

– міжнародні розпізнавальні емблеми, знаки і сигнали;

– прапори, військові емблеми і форму одягу противника, нейтральних держав, а також розпізнавальну емблему ООН;

– медичні формування, санітарний транспорт, військовополонених і цивільних осіб.

IV. Інжене́рне забезпе́чення:

1. За будь-яких умов обстановки забороняється застосовувати мінно-вибухові загородження проти цивільного населення і цивільних об'єктів.

2. У разі будь-якого встановлення мін, коли можливе ураження цивільного населення, проводиться завчасне його оповіщення, за винятком випадків, коли таке оповіщення неможливе через складну обстановку.

3. Під час воєнних дій мінно-вибухові загородження, встановлені в промаркованому периметрі, передаються у встановленому порядку від одних військових частин до інших або знищуються (знімаються) перед залишенням району.

4. Після припинення воєнних дій з метою зменшення небезпеки, яку становлять вибухонебезпечні предмети-наслідки війни та міни, на уражених територіях вживають таких заходів:

– визначають і вивчають загрозу, яку становлять вибухонебезпечні предмети-наслідки війни та міни;

– визначають потреби позначення й знешкодження, видалення чи знищення та можливість їх виконання, а також установлюють пріоритетність таких потреб;

– позначають місцезнаходження вибухонебезпечних предметів-наслідків війни та мін, знешкоджують, видаляють чи знищують їх;

– мобілізують ресурси для здійснення такої діяльності.

V. Радіаці́йний, хімі́чний, біологі́чний за́хист:

1. Начальник служби радіаційного, хімічного, біологічного захисту з урахуванням норм МГП зобов'язаний:

– розробляти та надавати командувачу з'єднання, командиру військової частини пропозиції щодо організації радіаційного, хімічного, біологічного захисту (*далі* – РХБ захист) в/ч та підрозділів;

– організовувати та здійснювати контроль за виконанням заходів РХБ захисту з'єднання, в/ч;

– організовувати проведення радіаційної, хімічної, біологічної розвідки, виявлення і позначення районів зараження;

– організовувати проведення дезактивації (знезараження) ділянок місцевості, споруд та об'єктів;

– брати участь в організації взаємодії з представниками місцевих органів виконавчої влади з питань РХБ захисту та за можливості надавати їм спеціальну допомогу щодо РХБ захисту цивільного населення;

– проводити підготовку інструкторів РХБ захисту батальйонів (дивізіонів і їм рівних) та позаштатних відділень, екіпажів (обслуг) радіаційної, хімічної, біологічної розвідки з урахуванням норм МГП.

VI. Мора́льно-психологі́чне забезпе́чення:

1. Для дотримання о/с норм МГП мають здійснюватися заходи морально-психологічного забезпечення, що передбачають:

– проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи з о/с щодо порядку застосування норм МГП, поширення інформаційно-довідкових матеріалів;

– оперативне доведення до військовослужбовців розпоряджень, наказів, директив командувачів (командирів, начальників) із питань застосування норм МГП;

– оцінку і прогнозування суспільно-політичної обстановки в районі виконання завдань;

– виховання о/с в кращих українських традиціях гуманного ставлення до жертв збройних конфліктів і цивільних осіб;

– налагодження взаємодії з органами місцевої влади та самоврядування, громадськими організаціями та представниками засобів масової інформації (*далі* – ЗМІ) щодо врегулювання конфліктних ситуацій, формування довіри до о/с, до збройних сил в цілому.

2. Командувач (командир, начальник) і штаб мають використовувати сили і засоби морально-психологічного забезпечення для оповіщення:

– осіб, які знаходяться під захистом МГП, про напад;

– військ противника про місцезнаходження об'єктів (зон), що перебувають під захистом МГП, на своїй території;

– цивільного населення та своїх військ про порушення противником норм МГП.

Г

Геноци́д (*в контексті діяльності Міжнародного кримінального суду*) – означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

1) вбивство членів такої групи;

2) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;

3) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;

4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;

5) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

Геноци́д (*юрид.*) – діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень або дій, що спричинили розумовий розлад, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне

чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з такої групи в іншу.

Глибина́ стро́ю (*військ.*) – відстань від першої шеренги (військовослужбовця, що стоїть попереду) до останньої шеренги (військовослужбовця, що стоїть позаду), а під час дій на машинах – відстань від першої лінії машин (машини, що стоять попереду) до останньої лінії машин (машини, що стоять позаду).

Го́спітальні зо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) – призначені виключно для осіб, зазначених у ст. 23 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, а також для персоналу, що відповідає за організацію цих зон та місцевостей, керування ними та догляд за особами, які там зосереджені. Госпітальні зони та місцевості створюються шляхом укладання угоди між сторонами міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту безпосередньо або через безсторонню гуманітарну організацію поза зоною воєнних дій з метою захисту від ураження далекобійної зброї військових чи цивільних поранених та хворих, а також персоналу, який відповідає за організацію й управління цими зонами й місцевостями та догляд за особами, які там знаходяться. Госпітальні зони та місцевості переважно створюються на постійній основі. Здійснювати напад, застосовувати збройну силу проти госпітальних зон (місцевостей) заборонено.

Го́спітальні судна́ (*міжнародне гуманітарне право*) – судна, які використовуються національними товариствами Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, офіційно визнаними добродійними товариствами, або приватними особами. Такі судна користуються таким самим захистом, як і військові госпітальні судна, за умови завчасного повідомлення про їхнє використання. Госпітальні судна повинні мати документ, який засвідчує, що під час їхнього спорядження і відправлення вони знаходилися під наглядом влади, яка видала цей документ.

Го́стра реа́кція на стре́с (*скороч.* ГРС) – тимчасовий розлад, що розвивається у людини без будь-яких інших проявів психічних розладів у відповідь на незвичайний фізичний або психічний стрес і зазвичай зникає через кілька годин, днів або тижнів. Гостра реакція на стрес

вважається нормальною реакцією на анормальні життєві обставини. Основними ознаками, за якими можна виявити осіб, що потребують професійної психологічної допомоги, є:

1) стійка нездатність рухатися;

2) втрата спогадів, таких як факти, інформація та досвід;

3) дисоціація, деперсоналізація, дереалізація;

4) надзвичайна збудження (панічні атаки, посилене або/та нерегулярне серцебиття);

5) дисфункціональні реакції провини (провина постраждалого, провина відповідальності);

6) безпорадність, безнадійність;

7) саморуйнівні думки (самогубство або думки про вбивство когось іншого);

8) неорганізована, жорстка, агресивна (аутоагресивна або/ чи гетероагресивна) поведінка, що випливає з психічних розладів;

9) функціональні порушення (напр., соціальні, професійні, в обов'язках по догляду).

Гра́ничний ві́к перебува́ння на́ військо́вій слу́жбі – встановлюється:

1.1. Для військовослужбовців рядового, молодшого сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, – до 45 років;

1.2. Для військовослужбовців старшого сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, – до 50 років;

1.3. Для військовослужбовців вищого сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, – до 55 років;

1.4. Для військовослужбовців молодшого офіцерського складу – до 45 років;

1.5. Для військовослужбовців старшого офіцерського складу: майорів (капітанів 3 рангу), підполковників (капітанів 2 рангу) – до 50 років; полковників (капітанів 1 рангу) – до 55 років;

1.6. Для військовослужбовців вищого офіцерського складу – до 60 років;

1.7. Для військовослужбовців, які проходять військову службу під час особливого періоду, з числа осіб: рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років; вищого офіцерського складу – до 65 років.

2. Військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань, які мають високу професійну підготовку, досвід практичної роботи на займаній ними посаді, визнані

військово-лікарською комісією придатними за станом здоров'я для проходження військової служби, на їх прохання можуть бути залишені на військовій службі понад граничний вік перебування на військовій службі, на строк до 5 років у порядку, встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України.

3. Під час дії воєнного стану для осіб, які приймаються на військову службу за контрактом відповідно до частини десятої статті 20 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу», граничний вік перебування на військовій службі не встановлюється.

Грома́дська безпе́ка і поря́док (*юрид.*) – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз.

Громадя́нська компете́нтність – здатність особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.

Громадя́нська осві́та – це сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.

Громадя́нська сті́йкість – здатність особи виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів.

Громадя́нсько-патріоти́чне вихова́ння – наскрізний виховний процес, спрямований на усвідомлення громадянами України

власної відповідальності за розвиток успішної країни та важливості турботи про благо українського народу.

Гру́па реагува́ння патру́льної полі́ції (*міжнародне гуманітарне право*) (*далі* – ГРПП) – наряд патрульної поліції у складі не менше двох поліцейських, які в зоні оперативного реагування виконують завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, взаємодії з населенням, безпеки дорожнього руху, запобігання правопорушенням або подіям та їх припинення, оперативного реагування на них.

Ґ

Ґангре́на (*мед.*) (*лат.,* від *грец.* виразка, що роз'їдає) – вогнець, антонів вогонь, мертвиця; змертвіння певного органа (його частини) або обмеженої ділянки тканин. Зумовлюється розладами нервової регуляції та кровообігу на ґрунті атеросклерозу, відморожень, опіків, тривалих механічних ушкоджень.

Ґвалтува́ти (*юрид.*) – 1) змушувати силою до статевого акту; 2) кричати, галасувати; 3) шалено, несамовито гавкати; валувати; 4) виводити з стану спокою; будоражити; 5) бити на сполох.

Ґе́дзі (*Tabanidae*) – родина двокрилових комах, імаго яких (тільки самиці) здебільшого є компонентом комплексу гнусу. Є численними популяціями в лісовій зоні, степах і пустелях, тримаються зазвичай по берегах річок і озер. На сьогодні у світовій фауні налічують близько 3 500 видів ґедзів.

Ґедзі – дуже поширені у світі кровососні комахи. Значну частину часу військові вимушені воювати в польових умовах, вночі. Тому інколи бійцям доводиться вживати профілактичних заходів, щоб уникнути укусів цих набридливих комах. Місце укусу ґедзя набрякає й довго свербить. На відміну від ранки, що лишається після укусу комара, ранка, що виникає після нападу ґедзя, є досить глибокою. Ґедзі передають деякі інфекційні захворювання, зокрема, туляремію, лоаоз.

Ґу́ля (*мед.*) – заокруглена опуклість, наріст на тілі людини або тварини від запалення, удару і т. ін.

Д

Демілітаризо́вана зо́на (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-яка зона, із якої за згодою між сторонами, що знаходяться

у збройному конфлікті, виведені всі комбатанти та мобільні бойові засоби, а також стаціонарні воєнні установки і споруди, що не мають використовуватися у ворожих цілях. Влада і населення цієї зони повинні утримуватися від ворожих дій. Демілітаризована зона позначається знаками, які погоджуються між сторонами, що знаходяться у збройному конфлікті.

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, заборонено поширювати свої воєнні операції на зони, яким вони за згодою надали статус демілітаризованих зон, якщо таке поширення суперечить положенням такої угоди.

2. Така угода має бути ясно визначеною й може бути укладена в усній чи письмовій формі, або безпосередньо, або через Держави-покровительки, або будь-яку безсторонню гуманітарну організацію, і може являти собою взаємні збіжні заяви. Угода може бути укладена в мирний час, а також після початку воєнних дій, і в ній повинні бути подані якомога точніші визначення й опис межі демілітаризованої зони та, за необхідності, встановлені методи контролю.

3. Предметом такої угоди звичайно є будь-яка зона, що відповідає таким умовам:

a) всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби й мобільне воєнне спорядження повинні бути евакуйовані;

b) стаціонарні воєнні установки і споруди не повинні використовуватися у ворожих цілях;

c) ні власті, ні населення не повинні чинити ворожих дій;

d) будь-яка діяльність, пов'язана з воєнними зусиллями, повинна бути припинена.

Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні дійти згоди про тлумачення, яке належить давати умовам, викладеним у підпункті d цієї статті, та про осіб, які повинні бути допущені в демілітаризовану зону, крім осіб, згаданих у пункті 4 (див. наступний пункт).

4. Присутність у цій зоні осіб, які користуються особливим захистом згідно з Женевськими конвенціями і Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), та поліцейських сил, залишених з єдиною метою підтримання законності та порядку, не суперечить умовам, викладеним у пункті 3 цієї статті.

5. Сторона, під контролем якої перебуває така зона, позначає її,

наскільки це можливо, такими знаками, які можуть бути погоджені з іншою стороною і які встановлюються там, де їх ясно видно, зокрема по її периметру, на її межах і на шосейних дорогах.

6. Якщо воєнні дії наближаються до демілітаризованої зони і якщо сторони, що перебувають у конфлікті, дійшли такої згоди, жодна з них не може використовувати цю зону з метою, що має відношення до ведення воєнних дій, або в односторонньому порядку скасувати її статус.

7. Якщо одна із сторін, що перебувають у конфлікті, вчинить істотне порушення положень пунктів 3 і 6 цієї статті, інша сторона звільняється від своїх зобов'язань, передбачених угодою про надання цій зоні статусу демілітаризованої. У такому разі ця зона втрачає свій статус, але продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005) та іншими нормами міжнародного права, застосовними в період збройних конфліктів.

Демобілізáція – комплекс заходів, рішення про порядок і терміни проведення яких приймає Президент України, спрямованих на планомірне переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на роботу і функціонування в умовах мирного часу, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати мирного часу.

Демократи́чний цивíльний контро́ль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України.

Депортáція або́ наси́льницьке переміщення насе́лення (*міжнародне гуманітарне право*) – насильницьке переміщення

відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом.

Держа́ва-покрови́телька (*міжнародне гуманітарне право*) – нейтральна держава або інша держава, що не є стороною в конфлікті, яка була призначена стороною, що перебуває в конфлікті, і визнана супротивною стороною та яка погодилася здійснювати функції, що покладаються на Державу-покровительку згідно з Женевськими конвенціями.

Держа́ва, яка́ бере́ у́часть у перегово́рах (*міжнародне гуманітарне право*) – означає державу, яка брала участь у складенні і прийнятті тексту договору.

Держа́ва, яка́ не́ вою́є (невою́юча держа́ва) (*міжнародне гуманітарне право*) – держава, яка на відміну від нейтральної держави не зв'язує себе зобов'язанням рівного ставлення до воюючих. Держава, яка не воює, не використовує свої збройні сили, може надавати підтримку воюючій стороні у міжнародному збройному конфлікті іншими засобами (надання озброєння, військового майна, баз, аеродромів тощо).

Держа́вна безпе́ка – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Держа́вна поли́тика соціа́льного за́хисту ветера́нів війни́ та́ чле́нів їх сіме́й, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) ветера́нів війни́, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) захисникі́в та захисни́ць Украї́ни – цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства.

Джерело́ іонізу́ючого випромі́нювання (*РХБЗ*) – фізичний об'єкт, крім ядерних установок, що містить радіоактивну речовину, або технічний пристрій, який створює або за певних умов може створювати іонізуюче випромінювання.

Диспе́тчер (*МВС*, *міжнародне гуманітарне право*) – старший

інспектор з особливих доручень, старший інспектор, інспектор чергової частини (ситуаційного відділу) управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування ГУНП (*далі* – УОАЗОР), уповноважений на здійснення управління нарядами поліції, у тому числі за допомогою автоматизованого робочого місця (*далі* – АРМ «диспетчер») системи ІПНП, з метою оперативного реагування на заяви і повідомлення про правопорушення або події.

Дистанці́йне управлі́ння (*мінна безпека*) – означає управління за допомогою команд, що передаються на відстані.

Дистанці́йно встано́влювана мі́на – міна, що встановлюється не безпосередньо, а за допомогою артилерії, ракет, реактивних установок, мінометів чи аналогічних засобів, або скидається з літаків. Міни, що встановлюються з системи наземного базування з відстані менше ніж 500 м, не розглядаються як «дистанційно встановлювані» за умови, що вони використовуються згідно зі статтею 5 та іншими відповідними статтями Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію.

Диста́нція (*військ.*) – відстань у глибину між військовослужбовцями (машинами), підрозділами та частинами.

Днюва́льний ро́ти (*військ.*) – призначається із рядового складу. Він відповідає за зберігання зброї, шаф (ящиків) із боєприпасами, майна роти та особистих речей, які є під його охороною. Днювальний роти підпорядковується черговому роти. Черговий днювальний роти несе службу всередині казарми біля вхідних дверей, поблизу кімнати зберігання зброї.

Добо́вий наря́д (*військ.*) – призначається для підтримання внутрішнього порядку, охорони особового складу, озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, приміщень і майна військової частини (підрозділу), контролю за станом справ у підрозділах і своєчасного вжиття заходів для запобігання правопорушенням, а також для виконання інших обов'язків внутрішньої служби.

Добровóлець Си́л територія́льної оборóни Збрóйних Си́л Украї́ни – громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, який перебуває в Україні на законних підставах впродовж останніх п'яти років та на добровільній основі зарахований до проходження служби у складі добровольчого формування Сил територіальної оборони ЗСУ.

Добровóльче формува́ння територія́льної грома́ди – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони.

Дóговір (*міжнародне гуманітарне право*) – означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.

Договірна́ держа́ва (*міжнародне гуманітарне право*) – означає державу, яка погодилась на обов'язковість для неї договору, незалежно від того, чи набрав договір чинності чи ні.

Доли́карська (фе́льдшерська) допомóга – доповнює медичні заходи, що надавалися в порядку першої медичної (домедичної) допомоги, і має на меті боротьбу із загрозливими для життя розладами, захист ран від вторинної інфекції, запобігання шоку та боротьбу з ним. Вона надається фельдшерами (помічниками лікарів) в медичних пунктах батальйонів (у разі масових санітарних втратах – в медичному пункті полку і медичній роті бригади).

Духóвний персона́л (як військóвий, так і цивíльний) (*військ.*) – особи, які зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій у: збройних силах сторони, що перебуває в конфлікті; медичних формуваннях або санітарно-транспортних засобах сторони, що перебуває в конфлікті; організаціях цивільної оборони сторони, що перебуває в конфлікті.

Духóвний персона́л (*міжнародне гуманітарне право*) – означає осіб, як військових, так і цивільних, як, наприклад, священиків, що зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій та придані:

1) збройним силам сторони, що перебуває в конфлікті;

2) медичним формуванням або санітарно-транспортним

засобам сторони, що перебуває в конфлікті;

3) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам, зазначеним у статті 9, пункт 2 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005);

4) організаціям цивільної оборони сторони, що перебуває в конфлікті. Духовний персонал може бути приданий постійно або тимчасово, і на нього поширюються відповідні положення пункту k Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

Духо́вний персона́л (і́нших держа́в) (*військ.*) – особи як військові, так і цивільні, наприклад, священики, капелани тощо, які зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій та належать до: 1) збройних сил сторони (іншої держави), що перебуває у конфлікті; 2) медичних формувань або санітарно-транспортних засобів сторони (іншої держави), що перебуває у конфлікті; 3) медичних формувань або санітарно-транспортних засобів сторони (іншої держави), зазначених у пункті 2 статті 9 Додаткового протоколу 1; 4) організацій цивільної оборони сторони (іншої держави), що перебуває у конфлікті.

Духо́вно-мора́льне вихова́ння – наскрізний виховний процес, спрямований на формування та розвиток духовних і моральних цінностей громадян України, закордонних українців, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, на основі суспільно-державних (національних) цінностей України.

Е

Евакуаці́йні катего́рії (*мед.*) – **I – *термінова́ евакуа́ція*** (*евакуація в межах 1 години*: означає критичну травму, яка загрожує життю) – належать такі види травм: 1) травма кінцівки з накладеним турнікетом; 2) проникна або інша серйозна травма ока або очей, в тому числі опік; 3) значні поранення внаслідок вибуху саморобного вибухового пристрою; 4) вогнепальне або проникне осколкове поранення грудної

клітки, живота або таза; 5) тупа травма грудної клітки, живота або таза з підозрою на кровотечу, яку неможливо зупинити прямим тиском; 6) прогресуюче порушення прохідності дихальних шляхів; 7) прогресуюча дихальна недостатність; 8) поранений без свідомості; 9) відома або підозрювана травма хребта; 10) гіповолемічний шок; 11) зовнішня кровотеча, яку важко зупинити; 12) черепномозкова травма середнього / тяжкого ступеня; 13) опіки > 20 % загальної площі поверхні тіла;

II – *пріорите́тна евакуа́ція* (*евакуація в межах 4 годин*, серйозні травми) – належать такі види травм: 1) ізольований відкритий перелом кінцівки з зупиненою кровотечею; 2) значне пошкодження м'яких тканин без масивної кровотечі; 3) травма кінцівки з відсутнім дистальним пульсом; 4) опіки від 10 % до 20 % загальної площі поверхні тіла;

III – *звича́йна евакуа́ція* (*евакуація в межах 24 годин*, травми легкого та середнього ступеня) – належать такі види травм: 1) струс мозку (легка ЧМТ); 2) вогнепальне поранення кінцівки – кровотеча зупинена без турнікета; 3) легке осколкове поранення м'яких тканин; 4) закритий перелом з інтактним дистальним пульсом; 5) опіки <10 % загальної площі поверхні тіла.

Евакуаці́йно-тра́нспортне сортува́ння (*мед.*) – розподіл поранених (уражених, хворих) на групи для визначення черговості евакуації та місця (пункту) призначення, виду транспортного засобу, яким слід евакуювати того чи іншого пораненого (ураженого, хворого), положення під час транспортування (лежачи, сидячи) та необхідність медичного супроводу залежно від їх стану.

Евакуа́ція постражда́лого (*casualty evacuation – скорочено* CASEVAC) – неконтрольований медичним персоналом процес переміщення пораненого, травмованого, ураженого або хворого до медичного підрозділу.

Евакуа́ція діте́й – 1. Жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як своїх власних громадян в іноземну державу, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, необхідну з невідкладних причин, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою. У разі, коли можуть бути знайдені батьки чи законні опікуни, вимагається їхня письмова

згода на таку евакуацію. Якщо такі особи не можуть бути знайдені, вимагається письмова згода на евакуацію від осіб, які за законом або звичаєм несуть головну відповідальність за опіку над дітьми. Будь-яка така евакуація проводиться під спостереженням Держави-покровительки за погодженням із заінтересованими сторонами, тобто стороною, що здійснює евакуацію, стороною, що приймає дітей, і будь-якими сторонами, громадяни яких евакуюються. У кожному випадку всі сторони, що перебувають у збройному конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів обережності з метою уникнути створення загрози для евакуації.

2. У всіх випадках здійснення евакуації згідно з пунктом 1 навчання кожної дитини, включаючи її релігійне й моральне виховання згідно з бажанням її батьків, здійснюється, поки вона перебуває в евакуації, максимально можливою мірою безперервно.

Експериме́нтальне випробува́ння (МВС, *міжнародне гуманітарне право*) – випробування експериментальним шляхом здатності вибухових матеріалів до використання за призначенням: для боєприпасів – здатність під час вибуху до певної уражаючої або руйнівної дії, здатність бути застосованими для пострілу з відповідного виду озброєння; для засобів ініціювання – здатність ініціювати вибух заряду вибухової речовини; для піротехнічних виробів – здатність до створення світлового, звукового або димового ефектів тощо.

Експериме́нтальний ви́бух (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – комплекс організаційних і технічних заходів, пов'язаних із підготовкою та проведенням вибухів, який здійснюється за наявності питань або сумнівів щодо придатності вибухових матеріалів до вибуху.

Експе́ртний експеримéнт (МВС, *міжнародне гуманітарне право*) – установлення механізму слідоутворення, взаємодії певних частин механізмів-об'єктів дослідження, виявлення причинного зв'язку між певними явищами, процесами, отримання зразків для порівняльного дослідження.

Е́кстрена меди́чна допомо́га – комплекс невідкладних організаційних, діагностичних та лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я. Вона організовується і здійснюється силами медичних

служб військових частин та військово-медичних закладів.

Електро́нне розпізнава́ння (*техн.*, *міжнародне гуманітарне право*) – 1. Система вторинного радіолокаційного розпізнавання (*скороч.* СВРР), опис якої наводиться в додатку 10 до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року, зі змінами, що вносяться час від часу, може застосовуватися для розпізнавання санітарного літального апарата і стеження за його курсом. Режим роботи й код СВРР, призначені для виключного використання їх санітарними літальними апаратами, визначаються Високими Договірними Сторонами, сторонами, що перебувають у конфлікті, або однією зі сторін, що перебувають у конфлікті, і діють погоджено або окремо, згідно з процедурами, які будуть рекомендовані Міжнародною організацією цивільної авіації.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть спеціальною угодою між ними встановити для використання ними подібну електронну систему для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів, а також санітарних суден та плавучих засобів.

Елеме́нт неви́лучення (*мінна безпека*) – означає призначений для захисту міни пристрій, котрий є її частиною, з'єднаний або прикріплений до неї або встановлений під міною, і спрацьовує при спробі вилучити (потривожити) міну.

Ета́п меди́чної евакуа́ції – сили і засоби медичної служби, що розгорнуті на шляхах медичної евакуації для прийому, сортування поранених (уражених, хворих), надання їм медичної допомоги, лікування та підготовки до подальшої евакуації осіб, які цього потребують. Етапами медичної евакуації можуть бути медичні пункти (медичні роти), військові мобільні госпіталі, стаціонарні військові та цивільні заклади охорони здоров'я.

Є

Єди́ний держа́вний реє́стр ветера́нів війни́ – єдина державна інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, захисту та знеособлення інформації про ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих)

ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць України.

Єди́ний меди́чний про́стір – система організації надання медичної допомоги, що об'єднує усі ресурси системи охорони здоров'я та забезпечує доступність, якість і ефективність усіх видів медичної допомоги всім громадянам незалежно від місця перебування, у тому числі військовослужбовцям і працівникам сил оборони.

Єдинонача́льність – є одним із принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України і полягає в:

– наділенні командира (начальника) всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і покладенні на нього персональної відповідальності перед державою за всі сторони життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця;

– наданні командирові (начальникові) права одноособово приймати рішення, віддавати накази;

– забезпеченні виконання зазначених рішень (наказів), виходячи із всебічної оцінки обстановки та керуючись вимогами законів і статутів ЗСУ.

За своїм службовим становищем і військовим званням військовослужбовці можуть бути начальниками або підлеглими стосовно інших військовослужбовців.

Начальник має право віддавати підлеглому накази і зобов'язаний перевіряти їх виконання.

Підлеглий зобов'язаний беззастережно виконувати накази начальника, крім випадків віддання явно злочинного наказу, і ставитися до нього з повагою.

Ж

Жене́вські конве́нції від 12 се́рпня 1949 ро́ку про за́хист же́ртв війни́ – чотири Конвенції («Перша конвенція», «Друга конвенція», «Третя конвенція» і «Четверта конвенція»), які означають відповідно: Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року; Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які потерпіли корабельну аварію на морі, від 12 серпня 1949 року; Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року; Женевську конвенцію про захист

цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

Же́ртви збро́йного конфлі́кту (*міжнародне гуманітарне право*) – поранені та хворі; особи, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата); особи, зниклі безвісти; загиблі (померлі); військовополонені або інші особи, свобода яких обмежена у зв'язку зі збройним конфліктом; цивільні особи, які знаходяться в районі воєнних дій та на окупованій території.

Житло́ осо́би (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Журнали́сти, які́ не вхо́дять до скла́ду Збро́йних Сил і знахо́дяться в службо́вих відря́дженнях у райо́нах збро́йних конфлі́ктів – вважаються цивільними особами та знаходяться під захистом МГП, за винятком окремих випадків і на період, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

З

Забезпе́чення я́кості розмінува́ння (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – елемент процесу управління якістю розмінування щодо надання впевненості у тому, що вимоги до якості будуть дотримані.

Заборо́на віроло́мства (*міжнародне гуманітарне право*) – заборонено вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри. Прикладами такого віроломства є дії:

a) симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції;

b) симулювання виходу із строю внаслідок поранення або хвороби;

c) симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта;

d) симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу ООН, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті.

Забо́рона що́до застосува́ння мін-па́сток та і́нших при́строїв (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Без завдання шкоди нормам міжнародного права, що застосовуються у збройних конфліктах і стосуються віроломства та підступності, забороняється за будь-яких обставин використовувати міни-пастки та інші пристрої, які будь-яким чином поєднані або асоціюються з:

a) міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками чи сигналами;

b) хворими, пораненими чи мертвими;

c) місцями захоронення чи кремації або могилами;

d) медичними об'єктами, медичним устаткуванням, медичним майном чи санітарним транспортом;

e) дитячими іграшками чи іншими переносними предметами або продуктами, спеціально призначеними для годування, забезпечення здоров'я, гігієни або предметами одягу чи навчання дітей;

f) продуктами харчування чи напоями;

g) кухонним посудом чи приладдям, за винятком того, що знаходиться у військових установах, місцях військових дислокацій або на військових складах;

h) предметами релігійного характеру;

i) історичними пам'ятками, творами мистецтва чи місцями відправлення культу, що становлять культурну і духовну спадщину народів; або

j) тваринами чи їхніми трупами.

2. Забороняється застосовувати міни-пастки або інші пристрої у формі переносних предметів, які виглядають нешкідливими і спеціально спроектовані і сконструйовані для того, щоб містити вибуховий матеріал.

3. Без завдання шкоди положенням статті 3 «Загальні

обмеження на застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв» Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію забороняється застосовувати зброю, на використання якої поширюється ця стаття, в будь-якому місті, селищі, селі чи іншому районі з аналогічним зосередженням цивільних осіб, в яких не ведеться і не передбачається неминучих бойових дій між сухопутними військами, за винятком тих випадків, коли:

a) вона розміщується на військовому об'єкті або в безпосередній близькості від військового об'єкта; або

b) вживаються заходи для захисту цивільних осіб від її дії, наприклад виставляються караульні пости, проводиться оповіщення або встановлюються огорожі.

Заборо́нені ме́тоди і за́соби ве́дення вое́нних ді́й (*міжнародне гуманітарне право*) –

1. З метою запобігання зайвим стражданням та невиправданим жертвам серед цивільного населення, заподіянню великого і довгострокового збитку природному середовищу, пов'язаним із воєнними діями, для сторін, що воюють, *встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій:*

– убивати або завдавати поранення цивільним особам;

– убивати або завдавати поранення особам, яких визнано чи яких за даних обставин належить визнати особами, які вибули зі строю (hors de combat). *Особою, що вибула зі строю, вважається* будь-яка особа, яка: перебуває під владою супротивної сторони; зрозуміло виражає намір здатися в полон; непритомна чи яким-небудь іншим чином виведена зі строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися, за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти;

– убивати парламентера і осіб, які його супроводжують;

– нападати на осіб, які зазнають корабельної аварії або

покидають на парашуті літальний апарат, що терпить лихо, і які не чинять ворожих дій (за винятком осіб, які десантуються у складі повітряних десантів);

– застосовувати силу, що допускається стосовно осіб, які не мають права на захист від прямих нападів, але у конкретних обставинах перевищує необхідну для досягнення законної військової мети;

– примушувати осіб, які знаходяться під захистом МГП, брати участь у воєнних діях;

– віддавати наказ «нікого не залишати в живих» або загрожувати ним;

– брати заручників;

– вводити противника в оману шляхом віроломства;

– використовувати не за призначенням розпізнавальні емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця чи Червоного Кристала, міжнародні розпізнавальні знаки цивільної оборони та розпізнавальні знаки культурних цінностей, міжнародний спеціальний знак особливо небезпечних об'єктів, білий прапор парламентера, інші міжнародно визнані знаки і сигнали;

– незаконно використовувати розпізнавальну емблему ООН;

– вдаватися до нападів невибіркового характеру, до яких належать напади:

– не спрямовані на конкретні військові об'єкти;

– при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти; або

– при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з Додатковими протоколами до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, і які у кожному такому випадку вражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх;

– здійснювати напад невибіркового характеру, який може спричинити такі втрати серед цивільного населення та такий збиток цивільним об'єктам, що будуть непорівнянними з досягненням необхідної військової переваги над противником;

– здійснювати терор щодо цивільного населення;

– використовувати голод серед цивільного населення з метою досягнення воєнних цілей;

– знищувати, вивозити або приводити в несправність

об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення;

– нападати на медичні формування та санітарно-транспортні засоби, які мають належні відмітні емблеми (знаки) і сигнали, хоча відсутність емблем не означає відсутність захисту, що надається таким об'єктам, але ускладнює ідентифікацію таких об'єктів;

– здійснювати вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, коли вони не використовуються у воєнних цілях);

– знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлень культових обрядів та об'єкти, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху в бойових діях;

– знищувати або захоплювати власність противника та власність цивільного населення, крім випадків, коли такі дії викликані абсолютною військовою необхідністю;

– віддавати на розграбування населені пункти або місцевості.

2. *У ході воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби:*

– розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи);

– отрути, отруйні речовини та сильнодіючі отруйні речовини;

– бактеріологічну (біологічну) і токсичну зброю;

– будь-яку зброю, дія якої полягає у завданні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі рентгенівськими променями;

– міни, призначені для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини, які виводять з ладу, калічать або вбивають одного або кількох людей;

– будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацювання;

– міни-пастки (будь-які пристрої чи матеріали, інші ніж протипіхотні міни, які спроектовані, сконструйовані чи пристосовані для того, щоб убивати чи завдавати ушкоджень, і які спрацьовують раптово, коли людина торкається чи наближається до начебто нешкідливого предмета або здійснює, здавалося б, безпечну дію), що якимось чином сполучені

або асоціюються з міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками чи сигналами, а також з іншими предметами (об'єктами), які не становлять небезпеки для людини (пораненими або померлими, медичним обладнанням, дитячими іграшками тощо);

– дистанційні міни, встановлення яких не відповідає визначеним технічним вимогам;

– торпеди без пристрою самоліквідації;

– автоматичні підводні контактні міни, які закріплені на мінрепах, коли вони перестають бути безпечними, якщо зриваються з якоря;

– лазерну зброю, що призначена для заподіяння постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичні прилади;

– засоби впливу на природне середовище, що має довгострокові серйозні наслідки руйнації;

– запалювальні засоби проти цивільного населення і цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву, за винятком випадків, зазначених в Основних вимогах Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН 1980 року про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркову дію (розділ VII).

Забру́днена терито́рія (*мінна безпека*) – будь-яка територія (акваторія), що містить вибухонебезпечні предмети.

Зага́льні обме́ження на застосува́ння мін, мін-па́сток та і́нших при́строїв (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Ця стаття 3 Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію застосовується до:

a) мін;

b) мін-пасток; та

c) інших пристроїв.

2. Кожна Висока Договірна Сторона або сторона в конфлікті, відповідно до положень цього Протоколу, несе відповідальність за всі міни, міни-пастки та інші

пристрої, які вона застосовує, і зобов'язується розмінувати, ліквідувати, знищити чи утримувати їх, як зазначено у статті 10 цього Протоколу.

3. Забороняється за будь-яких обставин застосовувати будь-яку міну, міну-пастку чи інший пристрій, призначений для того, щоб наносити або здатний завдавати надмірних ушкоджень чи невиправданих страждань.

4. Зброя, до якої застосовується ця стаття 3, повинна суворо відповідати специфікаціям та обмеженням, вказаним у Технічному додатку по відношенню до кожної конкретної категорії.

5. Забороняється застосовувати міни, міни-пастки чи інші пристрої, спеціально спроектовані таким чином, щоб боєприпас вибухав від присутності загальнодоступних міношукачів в результаті їхнього магнітного чи іншого неконтактного впливу при нормальному використанні в ході операцій по виявленню.

6. Забороняється застосовувати міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який спроектовано таким чином, щоб цей елемент невилучення був здатний функціонувати після того, як міна втратила здатність до функціонування.

7. Забороняється за будь-яких обставин використовувати зброю, до якої застосовується ця стаття, чи то у випадку нападу, оборони або у випадку репресалій, проти цивільного населення як такого або проти окремих цивільних осіб чи цивільних об'єктів.

8. Забороняється невибіркове застосування, зброї, на яку поширюється ця стаття 3.

10. Вживають усіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення від дії зброї, деякої застосовується ця стаття 3. Можливі запобіжні заходи означають такі заходи, яких можливо практично вжити з урахуванням всіх існуючих в даний момент обставин, включаючи гуманітарні та військові міркування. Ці обставини включають в себе наступне, але не вичерпуються ним:

a) короткострокову або довгострокову дію мін на місцеве цивільне населення в період дієздатності мінного поля;

b) можливі заходи по захисту цивільних осіб (наприклад, огородження, знаки, оповіщення і контролювання);

c) наявність і можливість застосування альтернативних систем; та

d) короткострокові та довгострокові військові вимоги до мінного поля.

11. Про будь-яку установку мін, мін-пасток та інших пристроїв, що можуть вражати цивільне населення, здійснюється ефективне завчасне оповіщення, за винятком випадків, коли на перешкоді цьому стоять певні обставини.

Зага́льні обо́в'язки кома́ндувачів (командирів, нача́льників) що́до дотри́мання норм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва – у службовій діяльності командувачі (командири, начальники) повинні керуватись нормами МГП, які зобов'язують:

у ми́рний ча́с:

– організовувати і брати участь у поширенні знань про МГП серед підпорядкованого особового складу;

– забезпечувати вивчення права збройних конфліктів у процесі військового навчання і виховання військовослужбовців;

– звертати увагу підлеглих на те, що за серйозні порушення норм МГП чинним законодавством України передбачається притягнення до кримінальної відповідальності;

– постійно підтримувати правопорядок і високу військову дисципліну, які гарантують неухильне дотримання усім особовим складом норм МГП у випадку збройного конфлікту;

– контролювати наявність у військовослужбовців посвідчень особи (військових квитків), особистих знаків (розпізнавальних медальйонів), посвідчень про належність до медичного або духовного персоналу;

– контролювати підготовку медичного персоналу і військових службових (службових) осіб юридичної служби щодо вивчення норм МГП;

пі́д ча́с збро́йного конфлі́кту:

– подавати особистий приклад у дотриманні норм права збройних конфліктів і вимагати цього від підлеглих;

– вимагати від підлеглих знання і неухильного виконання норм права збройних конфліктів;

– припиняти порушення норм МГП особовим складом і за потреби притягати до відповідальності осіб, які вчинили ці порушення;

– проявляти повагу та заступництво національним товариствам Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, іншим гуманітарним товариствам, визнаним і уповноваженим урядом, за умови підпорядкування особового складу цих товариств законам воєнного часу та наказам і розпорядженням військового командування;

– сприяти за можливості Міжнародному комітету Червоного Хреста у виконанні ним гуманітарних функцій щодо забезпечення захисту і надання допомоги жертвам збройних конфліктів.

Забезпечення військових частин текстами Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни, Додаткових протоколів до них від 08 червня 1977 року та Додаткового протоколу до них від 08 грудня 2005 року, Міжнародного реєстру культурних цінностей, які перебувають під спеціальним захистом, та Державного реєстру національного культурного надбання покладається на структурні підрозділи Міноборони України та Генерального штабу ЗСУ, підпорядковані їм органи військового управління, в безпосередньому підпорядкуванні яких перебувають військові частини, на відповідні штаби видів ЗСУ, командувань високомобільних десантних військ та Сил спеціальних операцій, оперативних (повітряних) командувань, військово-морських баз.

Для вирішення питань, що стосуються застосування норм МГП, командувачі (командири, начальники) залучають юридичних радників, функції яких покладені на помічників командирів військових частин з правової роботи (юрисконсультів військових частин).

Загальновійськóвий бíй – різновид бою, який ведеться об'єднаними зусиллями військових частин і підрозділів різних родів військ та спеціальних військ Сухопутних військ (*далі* – СВ) у взаємодії з іншими видами ЗСУ, а також органами і підрозділами інших військових формувань (*далі* – ІВФ) та правоохоронних органів (*далі* – ПрО). Основними видами загальновійськового бою є оборонний і наступальний бій.

Складові елементи загальновійськового бою:

– удар;
– вогонь;
– маневр.

Удáр – одночасне ураження військ і об'єктів противника шляхом потужної дії на них зброєю або військами. Залежно від засобів, що застосовуються, удари поділяються на вогневі та удари військами (силами); за масштабом – на оперативні або тактичні. Вогневі удари за засобами доставки можуть бути ракетними, ракетно-артилерійськими та авіаційними; за кількістю засобів, які беруть участь, і об'єктів, що

підлягають ураженню, – зосереджені, групові і поодинокі.

Вогóнь – ураження противника стрільбою (пуском) з різних видів зброї (озброєння). Вогонь розрізняють: *за тактичними завданнями, які вирішуються*, – на знищення, подавлення, виснаження, руйнування, задимлення (засліплення), освітлення тощо; *за видами зброї* – зі стрілецької зброї, гранатометів, танків (танкових гармат і кулеметів), бойових машин піхоти (бронетранспортерів) (БМП (БТР), гармат, мінометів, протитанкових ракетних комплексів (ПТРК), зенітних ракетних, зенітних ракетно-артилерійських, зенітних артилерійських комплексів (бойових машин, установок) тощо; *за способами ведення* – прямою, напівпрямою наводкою, із закритих вогневих позицій; *за напруженістю* – короткочасний (поодинокими пострілами, короткими або довгими чергами), безперервний, кинджальний, швидкий, методичний, залповий тощо; *за напрямком стрільби* – фронтальний, фланговий, перехресний; *за способами стрільби* – з місця, з зупинки (з короткої зупинки), з ходу, з борта, з розсіюванням по фронту, з розсіюванням у глибину, по площині та ін.; *за видами* – по окремій цілі, зосереджений, загороджувальний, багатошаровий, багатоярусний тощо. Вогонь є основним способом знищення противника в загальновійськовому бою. Він може вестись окремим вогневим засобом або зосередженим вогнем взводу (відділення).

Манéвр – організоване пересування підрозділів у ході бою (дій) з метою зайняття вигідного положення стосовно противника і зосередження необхідних сил і засобів на новому напрямку (рубежі, районі), відведення підрозділів з-під ударів противника, а також перенесення (зосередження) вогню для найбільш ефективного ураження противника. Залежно від складу сил і засобів маневр здійснюється підрозділом (взводом, відділенням, танком) та вогнем.

Ви́ди манéвру підрóзділом: охоплення, обхід, відхід.

Охоплення – маневр, який здійснюється підрозділами для виходу у фланг противнику.

Обхід – більш глибокий маневр, який здійснюється підрозділами для виходу в тил противника. Охоплення і обхід здійснюється в тактичній і вогневій взаємодії з підрозділами, які наступають з фронту, а іноді й з тактичним

повітряним (морським) десантом (ТакПД (ТакМД).

Відхід – маневр, який здійснюється підрозділами (вогневими засобами) з метою виходу з-під ударів сил противника, що переважають, недопущення оточення або для зайняття більш вигідного положення для подальших дій. Відхід проводиться тільки з дозволу або за наказом старшого командира.

Маневр вогнем полягає у зосередженні, розподіленні і перенесенні вогню.

Зосередження вогню – ураження однієї цілі вогнем високої щільності в короткий проміжок часу.

Розподілення вогню – одночасне ураження підрозділом декількох цілей.

Перенесення вогню – послідовне ураження цілей або перенацілювання і ведення вогню по нових цілях при їх виявленні. Маневр повинен бути простим та виконуватися швидко і раптово для противника.

Характерні риси сучасного загальновійськового бою: 1) рішучість у досягненні мети; 2) висока напруженість; 3) швидкоплинність; 4) різкі зміни обстановки; 5) наземно-повітряний характер; 6) застосування різноманітних засобів ураження і способів ведення бою; 7) швидкий перехід від одних видів дій до інших; 8) широке застосування технічних засобів і автоматизованих систем.

Основні принципи ведення загальновійськового бою: 1) постійна бойова готовність підрозділів до виконання бойового завдання; 2) завчасна всебічна підготовка особового складу, озброєння та військової техніки (далі – ОВТ) до ведення бою (дій); 3) відповідність бойових завдань підрозділів їх бойовим можливостям; 4) раптовість дій і застосування військової хитрості; 5) зосередження зусиль на головному напрямку та у вирішальний момент; 6) маневр підрозділами, вогневими засобами та вогнем; 7) рішучість, активність і безперервність ведення бою; 8) організація і підтримання безперервної взаємодії; 9) тверде і безперервне управління підрозділами; 10) всебічне забезпечення бою (дій); 11) надійний захист підрозділів; 12) своєчасне відновлення боєздатності підрозділів; 13) повна напруга моральних і фізичних сил в інтересах виконання бойового завдання.

Загиблі (померлі) (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, які загинули (померли) з причин,

пов'язаних із веденням воєнних дій. Останки таких осіб, у тому числі й тих, хто не є громадянами держави, в якій вони загинули (померли), повинні користуватись повагою. Місця поховання таких осіб утримуються й позначаються таким чином, щоб їх завжди можна було розшукати.

Загро́зи націона́льній безпе́ці Украї́ни – явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

За́клад осві́ти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність.

За́клад сфе́ри утве́рдження украї́нської націона́льної та громадя́нської іденти́чності – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, що здійснює діяльність з реалізації проектів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, спрямованих на національно-патріотичне, військово-патріотичне виховання та/або громадянську освіту.

Закордо́нний украї́нець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України.

Зали́шені вибухонебезпе́чні боєприпа́си (*мінна безпека, міжнародне гуманітарне право*) – вибухонебезпечні боєприпаси, які не були використані під час збройного конфлікту та були забуті чи залишені стороною у збройному конфлікті і більше не знаходяться під її контролем. Залишені вибухонебезпечні боєприпаси можуть бути чи не бути зі вставленими запальниками чи детонаторами, поставленими на звід або в інший спосіб підготовленими до використання.

Заміно́ваний райо́н (*мінна безпека*) – означає ділянку, яка є небезпечною через присутність або можливу присутність мін.

Запа́лювальна збро́я – будь-яка зброя або боєприпаси, які в першу чергу призначені для підпалювання об'єктів або спричинення людям опіків від дії полум'я, тепла або того й іншого разом, які виникають в результаті хімічної реакції речовини, доставленої до цілі.

Запалювальна зброя може бути у вигляді вогнеметів, фугасів, снарядів, ракет, гранат, мін, бомб й інших ємностей із запалювальними речовинами.

Запалювальна зброя не включає боєприпаси:

– які можуть здійснювати випадкову запалювальну або опікову дію, такі як освітлювальні засоби, трасуючі снаряди, димові або сигнальні системи;

– які призначені для комбінованого впливу шляхом проникнення, вибуху або осколками із додатковим запалювальним ефектом, такі як бронебійні снаряди, осколкові снаряди, фугасні бомби та подібні боєприпаси комбінованої дії, запалювальний ефект яких спеціально не призначений викликати опіки у людей, але які використовуються проти військових об'єктів, таких як броньовані машини, літаки й установки або споруди.

Запобі́жні за́ходи для недопу́щення цивíльного насе́лення до забру́днених терито́рій (*мінна безпека*) – 1) оповіщення, інформування цивільного населення про встановлені на відповідних територіях системи позначення забрудненої території;

2) інформування цивільного населення про ризики, пов'язані із вибухонебезпечними предметами-наслідками війни;

3) позначення, огородження (утримання і обслуговування) та проведення моніторингу забруднених територій.

На державному та місцевому рівні питання щодо позначення забруднених територій включаються до програм інформування цивільного населення про небезпеки, пов'язані з мінами та вибухонебезпечними предметами-наслідками війни.

Запобі́жні за́ходи при на́паді (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. При проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти.

2. Щодо нападів вживаються такі запобіжні заходи:

а) *ті, хто планує напад або приймає рішення про його здійснення*:

а.1) роблять все практично можливе, щоб пересвідчитися в тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту, а є воєнними об'єктами у значенні пункту 2 статті 52 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), і що згідно з положенням цього Протоколу напад на них не заборонено;

a.2) вживають усіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу з тим, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам і, в усякому випадку, звести їх до мінімуму;

a.3) утримуються від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, який, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається одержати;

b) *напад відміняється або зупиняється,* якщо стає очевидним, що об'єкт не є воєнним, що він підлягає особливому захисту, або що напад, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати;

c) *робиться ефективне завчасне попередження про* напади, які можуть торкнутися цивільного населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють.

3. Коли можливий вибір між кількома воєнними об'єктами для отримання рівноцінної воєнної переваги, обирається той об'єкт, напад на який, як можна очікувати, створить найменшу небезпеку для життя цивільних осіб та для цивільних об'єктів.

4. При проведенні воєнних операцій на морі або в повітрі кожна сторона, що перебуває в конфлікті, вживає, відповідно до своїх прав і обов'язків згідно з нормами міжнародного права, застосовними в період воєнних конфліктів, усіх розумних запобіжних заходів з тим, щоб уникнути втрат життя серед цивільного населення і шкоди цивільним об'єктам.

Запобі́жні за́ходи що́до на́слідків на́паду (*міжнародне гуманітарне право*) – сторони, що перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою:

a) прагнуть без шкоди для статті 49 Четвертої (Женевської) конвенції вивести цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що перебувають під їхнім контролем, із районів, розміщених поблизу воєнних об'єктів;

b) уникають розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них;

c) вживають інших необхідних запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення й цивільних об'єктів, що перебувають під їхнім контролем, від небезпек, що виникають у результаті воєнних операцій.

Зарахува́ння в запа́с (*юрид.*) – 1. У запас Збройних Сил України та інших військових формувань зараховуються громадяни України, які придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний або воєнний час і не досягли граничного віку перебування в запасі. Вони перебувають на військовому обліку в відповідних районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки та відповідних органах інших військових формувань.

2. Запас військовозобов'язаних поділяється на першу і другу категорії.

3. До запасу першої категорії належать військовозобов'язані, які проходили військову службу та здобули під час її проходження військово-облікову спеціальність.

4. До запасу другої категорії належать військовозобов'язані, які не здобули військово-облікової спеціальності під час проходження військової служби або не проходили військової служби.

5. Військовозобов'язані, зараховані до запасу другої категорії, у разі здобуття під час перебування в запасі або служби у військовому резерві військово-облікової спеціальності переводяться до запасу першої категорії.

Заря́д вибухо́вої речови́ни (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – певна кількість вибухової речовини, що здатна до вибуху. До зарядів вибухових речовин не належать проби вибухових речовин, змиви, сліди вибухових речовин після вибуху.

За́сіб індивідуа́льного за́хисту (*РХБЗ*) – спорядження, що призначається для носіння користувачем та/або забезпечення його захисту від однієї або кількох видів небезпеки для життя чи здоров'я.

За́соби ініціюва́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – вироби та пристрої, що є зовнішнім джерелом початкового детонаційного імпульсу для здійснення вибуху заряду вибухової речовини (електродетонатори, капсуль-детонатори, мінні детонатори, вогнепровідний та детонаційний шнури тощо).

За́соби підри́ву (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – пристрої, призначені для ініціювання вибуху заряду вибухової речовини (підривачі ручних гранат, інженерних боєприпасів, артилерійських снарядів, ракет, авіабомб тощо), основними складовими частинами яких є засіб ініціювання і механізм приведення засобу ініціювання у дію.

Застере́ження (*міжнародне право*) – одностороння письмова заява в будь-якому формулюванні і під будь-якою назвою, зроблена державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні міжнародного договору або приєднанні до нього, за допомогою якого вона бажає висловити бажання виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до цієї держави (наприклад, України).

Застосува́ння звича́йної збро́ї, ЗМУ або́ нетрадиці́йних за́собів у́раження для ве́дення загальновійськово́го бо́ю – підрозділи повинні вміти успішно вести бій із застосуванням звичайної зброї і завжди знаходитися у готовності до дій в умовах застосування противником ЗМУ, а також інших нетрадиційних засобів ураження.

Звичайна зброя включає: 1) всі вогневі і ударні засоби, які застосовують артилерійські, зенітні, авіаційні, стрілецькі боєприпаси і ракети у звичайному спорядженні; 2) боєприпаси об'ємного вибуху, запалювальні боєприпаси і суміші. Найбільш високу ефективність мають високоточні системи звичайної зброї, що забезпечують виявлення об'єктів для ураження, цілевказання і наведення на них в автоматизованому режимі, а також інші комплекси (системи) озброєння, що застосовують керовані (кореговані) і самонавідні ракети та боєприпаси, що здатні уражати цілі з високою ймовірністю влучення та забезпечують її руйнування (знищення).

ЗМУ противника є найбільш потужним засобом ураження. Вона дозволяє в короткі терміни знищувати угруповання військ, створювати райони масових руйнувань і зони зараження. До ЗМУ відносяться ядерні, хімічні, бактеріологічні боєприпаси та засоби їх доставки.

До нетрадиційних засобів ураження відноситься зброя, дія якої основана на використанні особливих фізичних принципів або властивостей речовин. До них відноситься лазерна,

високочастотна, радіохвильова зброя та інші.

За́хист від дії мі́нних полів, мі́нних райо́нів, мін, мін-па́сток та і́нших при́строїв (*міжнародне гуманітарне право*) – **1. Застосування:**

a) за винятком сил і місій, згаданих у підпункті 2 a) i) цієї статті, ця стаття застосовується лише до місій, які виконують функції в районі за згодою Високої Договірної Сторони і на чиїй території виконуються такі функції;

b) застосування положень цієї статті до сторін у конфлікті, які не є Високими Договірними Сторонами, ні прямо, ні опосередковано не змінює їхній юридичний статус чи юридичний статус спірної території;

c) положення цієї статті відповідно не завдають шкоди існуючому міжнародному гуманітарному праву чи іншим міжнародним документам або рішенням Ради Безпеки ООН, що передбачають більш високий рівень захисту персоналу, який функціонує відповідно до цієї статті.

2. Сили і місії по підтримці миру та деякі інші сили і місії.

a) цей пункт застосовується до:

i) будь-яких сил чи місій ООН, що здійснюють функції по підтримці миру, спостереженню чи аналогічні функції в будь-якому районі відповідно до Статуту ООН; і

ii) будь-якої місії, яка започаткована згідно з розділом VIII Статуту ООН і виконує свої функції в районі конфлікту.

b) кожна Висока Договірна Сторона або сторона в конфлікті, якщо про це просить керівник сил або місії, до яких застосовується цей пункт:

i) наскільки вона в змозі зробити це, вживає таких заходів, які необхідні для захисту сил або місії від дії мін, мін-пасток та інших пристроїв в будь-якому районі під його контролем;

ii) якщо це необхідно для ефективного захисту такого персоналу, ліквідує або знешкоджує, наскільки вона в змозі це зробити, всі міни, міни-пастки та інші пристрої в цьому районі; та

iii) інформує керівника сил або місії про місцезнаходження всіх відомих мінних полів, мінних районів, мін, мін-пасток та інших пристроїв в районі, в якому виконують свої функції сили або місія, і, наскільки це можливо, надає керівникові сил або місії всю наявну в її розпорядженні інформацію про такі мінні поля, мінні райони, міни, міни-пастки та інші пристрої.

3. Гуманітарні місії та місії по встановленню фактів системи ООН.

a) цей пункт застосовується до будь-якої гуманітарної місії або місії по встановленню фактів системи ООН;

b) кожна Висока Договірна Сторона чи сторона в конфлікті, якщо про це просить керівник місії, до якої застосовується цей пункт:

i) надає персоналу місії захист, наведений в підпункті 2 b) i) цієї статті; і

ii) якщо необхідний доступ до будь-якого місця або через будь-яке місце під її контролем для виконання функцій місії і в цілях забезпечення персоналу місії безпечного проходу до цього місця або через нього:

aa) якщо цьому не перешкоджають поточні військові дії, інформує керівника місії про безпечний маршрут до цього місця при наявності такої інформації; або

bb) якщо інформація про безпечний маршрут не надана відповідно до підпункту aa), пробробляє, наскільки це необхідно і можливо, прохід в мінних полях.

4. Місії Міжнародного комітету Червоного Хреста.

a) цей пункт застосовується до будь-якої місії Міжнародного комітету Червоного Хреста, яка здійснює функції, за умови згоди приймаючої держави або держав, як це передбачено Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року і, де це застосовується, їхніми Додатковими протоколами.

b) кожна Висока Договірна Сторона чи сторона в конфлікті, якщо про це просить керівник місії, до якого застосовується цей пункт, повинна:

i) надавати персоналу місії захист, викладений у підпункті 2b) i) цієї статті;

ii) вживати заходів, викладених у підпункті 3b) ii) цієї статті.

5. Інші гуманітарні місії та місії по розслідуванню.

a) у тій мірі, в якій до них не застосовуються пункти 2, 3 і 4 вище, цей пункт застосовується до наступних місій, коли вони здійснюють функції в районі конфлікту або надають допомогу жертвам конфлікту:

i) будь-якої гуманітарної місії національного товариства Червоного Хреста або Червоного Півмісяця чи їхньої Міжнародної федерації;

ii) будь-якої місії неупередженої гуманітарної організації, включаючи будь-яку неупереджену гуманітарну місію з розмінування;

iii) будь-якої місії з розслідування, що започатковується згідно з положеннями Женевських конвенцій від 12.08.49 р. і, де це можливо, їхніми Додатковими протоколами;

b) кожна Висока Договірна Сторона чи сторона в конфлікті, якщо про це просить керівник місії, до якої застосовується цей пункт, наскільки це здійснимо:

i) надає персоналу місії захист, викладений у підпункті 2b) i) цієї статті; і

ii) вживає заходів, що подані у підпункті 3b) ii) цієї статті.

6. Конфіденційність.

Вся інформація, що надається в конфіденційному порядку згідно з цією статтею, повинна розглядатися її отримувачем як суворо конфіденційна і не розголошуватися поза рамки відповідних сил або місії без повноваження сторони, що надала цю інформацію.

7. Дотримання законів та приписів (розпоряджень).

Не завдаючи шкоди привілеям та імунітетам, що на нього поширюються, або вимогам у зв'язку з виконанням обов'язків, персонал, що бере участь в силах та місіях, згаданих у цій статті, зобов'язаний:

a) поважати закони та приписи приймаючої держави; та

b) утримуватись від будь-якої дії або діяльності, несумісної з неупередженим та міжнародним характером його обов'язків.

За́хист жіно́к (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від зґвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

2. Справи вагітних жінок і матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, розглядаються в першочерговому порядку.

3. Максимально можливою мірою сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть уникати винесення смертних вироків за правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом, щодо вагітних жінок або матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать. Смертний вирок за такі правопорушення не виконується щодо таких жінок.

За́ходи для за́хисту діте́й (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду

непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили. При вербуванні із числа осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

3. Якщо, у виключних випадках, усупереч положенням пункту 2, діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють під владу супротивної сторони, вони продовжують користуватися особливим захистом, що надається цією статтею, незалежно від того, є вони військовополоненими чи ні.

4. У разі арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, діти утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, крім тих випадків, коли сім'ї розміщуються окремо, як це передбачено пунктом 5 статті 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

5. Смертний вирок за правопорушення, пов'язане зі збройним конфліктом, не виконується щодо осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку на той час, коли це правопорушення було вчинено.

За́хист устано́вок і спору́д, що мі́стять небезпе́чні си́ли (*міжнародне гуманітарне право*) – установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, – не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або

спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення.

Загальний захист від нападу припиняється:

a) щодо гребель і дамб тільки в тому разі, якщо вони використовуються яким-небудь чином, що різниться від їх нормального функціонування, та для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

b) щодо атомних електростанцій тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

c) щодо інших воєнних об'єктів, розміщених у цих установках або спорудах чи поблизу них, тільки в тому разі, якщо вони використовуються для регулярної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку.

У всіх випадках цивільне населення й окремі цивільні особи продовжують користуватися правом на повний захист, що надається їм міжнародним правом, включаючи захист шляхом вжиття застережних заходів, передбачених у статті 57 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). Якщо захист припиняється і які-небудь з установок, споруд або воєнних об'єктів зазнають нападу, то вживаються всі практичні запобіжні заходи, щоб уникнути вивільнення небезпечних сил.

За́ходи що́до за́хисту журналіс́тів (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні пункту 1 статті 50 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

2. Як такі вони користуються захистом згідно з Женевськими конвенціями й Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що

стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах, на статус, передбачений статтею 4 а (4) Третьої (Женевської) конвенції.

3. Вони можуть отримувати посвідчення особи згідно зі зразком, що наводиться в Додатку 2 до Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). Це посвідчення, що видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює, підтверджує статус його пред'явника як журналіста.

Збі́р да́них стосо́вно небезпе́к від ВНП (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – це процес збору даних від різних джерел стосовно небезпеки від ВНП, з небезпечних районів, зон, стосовно їх впливу на цивільне населення, враховуючи дані про потерпілих та інциденти, інформацію про небезпеку та безпечну поведінку, а також про надання допомоги потерпілим.

Збро́йна агре́сія (*військ.*, *міжнародне гуманітарне право*) – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

1) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

2) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

3) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

4) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим в абзацах п'ятому-сьомому статті 1 ЗУ «Про оборону

України» діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;

5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах п'ятому-восьмому статті 1 ЗУ «Про оборону України»;

6) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

Збро́йний конфлі́кт (*військ.*, *міжнародне гуманітарне право*) – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Збро́йні си́ли держа́ви (сторо́ні), яка́ воює (*міжнародне гуманітарне право*) – організовані збройні формування, що знаходяться під командуванням осіб, відповідальних перед цією державою (стороною) за дії своїх підлеглих. Заборонено насильно примушувати громадян держави-противника до участі у воєнних діях проти своєї держави. Військовослужбовці додержуються порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншими актами законодавства, які забезпечують можливість дотримання МГП. До складу збройних сил входять *комбатанти (ті, які воюють) та некомбатанти (ті, які не воюють)* – медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо.

Збро́йні Си́ли Украї́ни – військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою

особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком осіб (за винятком випадків, визначених законом), пов'язаній із захистом України.

Порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців визначаються законами України, положеннями про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців, що затверджуються Президентом України, та іншими нормативно-правовими актами.

Зв'язо́к з грома́дою (населе́нням) у протимі́нній діяльності (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – процеси та обмін інформацією з усіма учасниками протимінної діяльності на території де застосовані ВНП.

Зв'язо́к (*техн.*, *міжнародне гуманітарне право*) – 1. Радіозв'язок – передбачений сигнал пріоритету може передувати відповідним радіоповідомленням медичних формувань і санітарно-транспортних засобів при використанні процедур, викладених у статтях 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 і 31 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

2. Використання міжнародних кодів – медичні формування та санітарно-транспортні засоби можуть також використовувати коди і сигнали, встановлені Міжнародним союзом електрозв'язку, Міжнародною організацією цивільної авіації та Міжурядовою морською консультативною організацією. У даному разі ці коди і сигнали використовуються відповідно до стандартів, практики та процедур, установлених цими організаціями.

3. Інші засоби зв'язку – коли двосторонній радіозв'язок неможливий, то можуть використовуватися сигнали, які передбачені Міжнародним кодом сигналів, схваленим Міжурядовою морською консультативною організацією, або містяться у відповідному додатку до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року, зі змінами, що вносяться час від часу.

4. Плани польоту – угоди й повідомлення, що стосуються планів польоту, передбачені у статті 29 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується

захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), мають визнатися, наскільки це можливо, відповідно до процедур, встановлених Міжнародною організацією цивільної авіації.

5. Сигнали і процедури для перехоплення санітарного літального апарата – якщо літальний апарат-перехоплювач використовується для розпізнавання санітарного літального апарата, що перебуває в польоті, для того, щоб примусити його приземлитися згідно зі статтями 30 і 31 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), то процедури звичайного візуального перехоплення та радіоперехоплення, передбачені Додатком 2 до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року, зі змінами, що вносяться час від часу, повинні застосовуватись перехоплювачем і санітарним літальним апаратом.

Здобувачі́ освіти (*щодо вивчення БЗВП*) – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти.

Здоро́ве освітнє середо́вище (*в контексті протимінної діяльності*) – сукупність умов, заходів і правил у закладі освіти, що спрямовані на формування культури здорового способу життя (знань, навичок, здатності та усвідомленої потреби) в усіх учасників освітнього процесу і зміцнення здоров'я здобувачів освіти у безпечному освітньому середовищі, зокрема шляхом організації оптимального розподілу рухової активності, фізичних та інтелектуальних навантажень і відпочинку, психологічного та/або психолого-педагогічного супроводу, формування культури особистої гігієни, здорового харчування, безпекового, екологічного мислення та поведінки, у тому числі в інформаційному (зокрема цифровому) середовищі, культури діалогу та ненасильницької, безконфліктної комунікації, проведення профілактичних і просвітницьких заходів, застосування ергономічних підходів у створенні освітнього середовища.

Зло́чин апартеї́ду (*міжнародне гуманітарне право*) – нелюдські діяння, які подібні

за своїм характером до тих, що зазначені в терміні «злочини проти людяності», які вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і домінування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або групами та які вчиняються з метою збереження такого режиму.

Зло́чин про́ти лю́дяності (*в контексті діяльності Міжнародного кримінального суду*) – будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу:

1) вбивство;

2) винищення;

3) обернення в рабство;

4) депортація або насильницьке переміщення населення;

5) ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;

6) катування;

7) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;

8) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у контексті суспільства стосується двох статей – чоловічої та жіночої) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;

9) насильницьке зникнення осіб;

10) злочин апартеїду;

11) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Зме́ншена терито́рія (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – територія, яка за результатами проведення технічного обстеження визнана такою, що не містить прямих доказів щодо забруднення ВНП.

Змі́ви (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – змиви слідів вибухових речовин, відібрані з предметів-носіїв екстракційним способом із застосуванням

марлевого тампона та дистильованої чи очищеної води та органічних розчинників (ацетону, ацетонітрилу, метанолу тощо), слідів потенційно наявних вибухових речовин, їх компонентів і продуктів їх вибухового перетворення.

Зміст мобілізації (*військ.*) – 1) переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, а також адміністративно-територіальних одиниць України на роботу в умовах особливого періоду; 2) переведення ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту на організацію і штати воєнного часу.

Зміна підрозділів (*військ.*) – зміна батальйону (роти) в обороні проводиться, як правило, *вночі та в інших умовах обмеженої видимості.* Вона повинна бути ретельно організована і проведена швидко і потай.

Підготовка до зміни здійснюється в світлу частину доби.

Одержавши наказ на зміну, командир батальйону (роти) спільно з командиром підрозділу, який змінюють, проводить *рекогносцировку*, в ході якої:

– вивчає противника, і знайомиться з розташуванням підрозділів, які здають оборону, та їхнім режимом поведінки, з організацією системи вогню, протиповітряної оборони, інженерним обладнанням району оборони (опорного пункту) і загородженнями, радіаційною, хімічною, біологічною обстановкою;

– визначає потайні шляхи пересування до району зміни, місця постів регулювання і зустрічі підрозділів, які прибувають, провідниками, а також порядок зміни.

Командир батальйону (роти), який здає район оборони (опорний пункт), зобов'язаний передати командиру підрозділу, який його змінює, схему району оборони батальйону (опорного пункту роти), а також усі, які є, розвідувальні дані про противника і вказати підпорядкованим командирам:

– порядок передачі району оборони (опорного пункту);

– район збору після зміни;

– заходи щодо прикриття зміни і маскування;

– куди вислати провідників для зустрічі і супроводження підрозділів, які змінюють;

– де виставити пости регулювання;

– час початку і закінчення зміни;

– порядок дій у випадку використання противником зброї масового ураження і при переході його в наступ під час зміни.

У першу чергу змінюються механізовані, а потім танкові, артилерійські і зенітні підрозділи. Підрозділи, які обороняють передову позицію або які знаходяться в бойовій охороні, змінюються в останню чергу.

У призначений час командир батальйону (роти) проводить зміну, перевіряє готовність підрозділів до відбиття наступу противника і доповідає про зміну командиру бригади (батальйону).

Батальйон (рота) повинен підтримувати такий самий режим поведінки, який був до зміни.

Командир батальйону (роти), який здав оборону, потай виводить підрозділи в призначений район збору і потім діє відповідно до одержаного завдання.

Якщо в ході зміни противник перейде в наступ, то зміна припиняється і всі підрозділи відбивають атаку. Керує ними в цей час командир підрозділу, який змінюють, йому підпорядковуються і підрозділи, які прибули для зміни. Зміна батальйону продовжується після того, як буде відбито наступ противника.

Зміна батальйону оформляється актом. *Моментом закінчення зміни* вважається доповідь командира батальйону (роти), який прийняв район оборони (опорний пункт), про закінчення зміни своєму безпосередньому командиру (начальнику).

Зміст мобілізаційної підготовки (*військ.*) – 1) правове регулювання у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації;

2) наукове і методичне забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації;

3) визначення умов діяльності та підготовка органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій до роботи в умовах особливого періоду;

4) розроблення мобілізаційних планів, довготермінових і річних програм мобілізаційної підготовки;

5) підготовка ЗСУ, інших військових формувань до проведення мобілізації;

6) підготовка національної економіки та її галузей до переведення і функціонування в умовах особливого періоду;

7) підготовка єдиної державної системи цивільного захисту до функціонування в умовах особливого періоду;

8) створення, розвиток та утримання мобілізаційних потужностей

для задоволення потреб держави в особливий період;

9) утворення і підготовка до розгортання спеціальних формувань;

10) створення мобілізаційного резерву;

11) створення та утримання страхового фонду проектної, конструкторської і технологічної документації на продукцію мобілізаційного та оборонного призначення;

12) підготовка й утримання в належному стані техніки та об'єктів, призначених для передачі в разі мобілізації Збройним Силам України, іншим військовим формуванням;

13) забезпечення готовності системи управління державою до функціонування в особливий період;

14) планування і підготовка до нормованого (у разі необхідності) забезпечення населення продовольчими та непродовольчими товарами, медичним обслуговуванням, послугами зв'язку, транспорту, комунальними та побутовими послугами;

15) військовий облік призовників, військовозобов'язаних та резервістів;

16) підготовка та накопичення військово-навчених людських ресурсів призовників, військовозобов'язаних та резервістів для комплектування посад, передбачених штатами воєнного часу;

17) бронювання військовозобов'язаних за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями на період мобілізації та на воєнний час;

18) підготовка керівного складу органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до дій у разі мобілізації;

19) підвищення кваліфікації з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації керівників органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, працівників відповідних мобілізаційних підрозділів і працівників з питань мобілізаційної роботи;

20) проведення військово-економічних мобілізаційних навчань і тренувань;

21) перевірка та оцінка стану мобілізаційної готовності національної економіки, органів

державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також адміністративно-територіальних одиниць України;

22) міжнародне співробітництво у сфері мобілізаційної підготовки;

23) підготовка фінансової системи держави до функціонування в умовах особливого періоду;

24) розробка і підготовка до запровадження стандартів особливого періоду;

25) планування і підготовка до технічного прикриття в особливий період об'єктів, споруд та транспортних магістралей оборонного і важливого загальнодержавного значення;

26) доведення основних показників мобілізаційного плану, укладання договорів (контрактів) на виконання підприємствами, установами і організаціями мобілізаційних завдань (замовлень), поставку матеріально-технічних ресурсів, виконання робіт та надання послуг в особливий період;

27) підготовка транспортної системи до забезпечення мобілізації;

28) підготовка до перерозподілу трудових ресурсів в особливий період;

29) інформаційне забезпечення;

30) підготовка до переведення редакцій друкованих медіа і телерадіоорганізацій до роботи під час мобілізації та у воєнний час.

Зна́к мі́нної небезпе́ки (ма́ркер) (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) − знак, який встановлюється для попередження щодо наявності загрози, пов'язаної із ВНП.

Знешко́дження вибухонебезпе́чного предме́та (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – спеціальні дії щодо блокування або нейтралізації виконавчих механізмів підривників вибухонебезпечного предмета (вилучення підривників з вибухонебезпечного предмета, вилучення вибухонебезпечного предмета з місця встановлення), спрямовані на приведення вибухонебезпечного предмета у безпечний стан, що виключає можливість його ненавмисного вибуху.

Зни́щення вибухонебезпе́чного предме́та (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – переведення вибухонебезпечного предмета у недієздатний

(безпечний) стан шляхом підриву, спалювання, механічного чи іншого повного або часткового руйнування з обов'язковим дотриманням вимог протимінної діяльності та запобіганням і мінімізацією негативних для населення, інфраструктури та довкілля наслідків.

Зо́внішня небезпе́чна зо́на (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – ділянка місцевості для інформування людей про визначення кордонів небезпеки, де можливі наслідки із заподіянням шкоди здоров'ю під час вибуху. По периметру цієї зони виставляється оточення та здійснюється маркування спеціальною стрічкою з відповідними написами.

Зо́на можли́вого ура́ження (*РХБЗ*) **–** окрема територія, акваторія, на якій внаслідок настання надзвичайної ситуації виникає загроза життю або здоров'ю людей та заподіяна шкода майну.

Зо́на операти́вного реагува́ння наря́ду поли́ції (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – територія обслуговування, яка закріплена в системі ІПНП за конкретними нарядами поліції. Зони визначаються керівництвом територіальних органів (підрозділів) поліції та затверджуються наказом.

Зо́на територія́льної оборо́ни – частина сухопутної території України, яка включена до території відповідної військово-сухопутної зони та межі якої збігаються з адміністративними межами Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя.

Зо́ни безпе́ки (*міжнародне гуманітарне право*) – створюються шляхом укладання угоди між сторонами міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту безпосередньо або через безсторонню гуманітарну організацію поза зоною воєнних дій з метою додаткового спеціального захисту поранених і хворих та цивільних осіб, які перебувають в цій зоні, а також об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, та установок і споруд, що містять небезпечні сили. Піддавати нападу зони безпеки заборонено.

Зосере́дження цивíльного насе́лення (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-яке зосередження цивільного населення, постійне чи тимчасове, в житлових частинах міст чи селищах, таборах або колонах біженців та тих, кого евакуюють, групи кочового населення.

Зупи́нення дíї (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах*

та інших нормативно-правових документах) – перерва дії міжнародного договору протягом певного проміжку часу.

Зу́стрічний бі́й (*військ.*) – зустрічний бій можливий в різних умовах бойової обстановки: в ході маршу, при проведенні контратак в обороні, а також під час розвитку наступу. Мета зустрічного бою – розгром противника, який наступає, в короткі терміни, захоплення ініціативи та створення вигідних умов для подальших дій.

Зустрічний бій характеризується: різкою зміною обстановки та швидкоплинністю бойових дій, швидким зближенням сторін, вступом їх у бій з ходу; напруженою боротьбою за виграш часу, захоплення та утримання ініціативи і створення вогневої переваги над противником; наявністю в бойових порядках сторін значних проміжків і відкритих флангів, які допускають свободу маневру. Випередження противника в розгортанні у бойовий порядок, відкритті вогню та переході в атаку мають вирішальне значення.

Батальйон може вести зустрічний бій самостійно, діючи в передовому загоні (авангарді), або у складі головних сил бригади (полку), а рота – у головній (боковій) похідній заставі або у складі головних сил батальйону.

Передовий загін до рубежу, який повинен захопити, веде зустрічний бій лише в тому випадку, якщо обійти противника неможливо або недоцільно.

Авангард (головна похідна застава) повинен знищити розвідку на своєму маршруті руху, у зустрічному бою розгромити похідну охорону противника, скувати його головні сили та забезпечити вигідні умови для розгортання та вступу в бій головних сил бригади, полку (передового загону, авангарду).

І

Ідентифіка́ція ВНП́ (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – візуальний огляд підозрілого предмета для підтвердження його належності до ВНП та встановлення його типу.

Імові́рно небезпе́чна терито́рія (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – територія, яка на підставі непрямих доказів вважається імовірно забрудненою ВНП.

Імплемента́ція (*багатосторонніх міжнародних договорів та інших нормативно-правових документів, міжнародне гуманітарне право*) – здійснення,

виконання державою міжнародних правових норм.

Індивідуа́льна кримінáльна відповідáльність й покарáння за́ воєнні зло́чини (*міжнародне гуманітарне право*) – відповідно до Статуту МКС особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію МКС, якщо ця особа:

a) вчиняє такий злочин особисто, спільно з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності;

b) наказує, підбурює або спонукає до вчинення такого злочину, якщо він фактично вчиняється або здійснюється замах на його вчинення;

c) з метою сприяння вчиненню такого злочину здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення;

d) будь-яким іншим чином сприяє вчиненню або замаху на вчинення такого злочину групою осіб, які діють зі спільною метою. Таке сприяння повинно здійснюватися умисно та: i) з метою сприяння злочинній діяльності чи досягненню злочинної мети групи в тих випадках, коли така діяльність чи мета пов'язана з учиненням злочину, що підпадає під юрисдикцію МКС; або ii) з усвідомленням умислу групи вчинити злочин;

e) стосовно злочину геноциду, прямо та публічно закликає інших до вчинення геноциду;

f) здійснює замах на вчинення такого злочину, вчиняючи дію, яка є істотним кроком у його вчиненні, однак злочин виявляється незакінченим через обставини, що не залежать від намірів цієї особи. Однак особа, яка відмовляється від спроби вчинити злочин або іншим чином запобігає закінченню злочину, не підлягає покаранню відповідно до Статуту МКС за замах на вчинення цього злочину, якщо ця особа повністю і добровільно відмовилася від злочинної мети.

Ініціáтор (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – слідчий суддя або суд, який відповідно до статті 242 Кримінального процесуального кодексу України доручає експертній установі, експерту чи експертам проведення експертизи**.**

Інститу́ти громадя́нського суспíльства – неприбуткові організації, що діють відповідно до законодавства України.

Інтелектуа́льні ресу́рси у сфе́рі оборо́ни – сукупність накопичених в інтересах оборони держави знань щодо розроблених технологій та наукових винаходів, що включають результати творчої та інтелектуальної праці окремих осіб та організацій.

Інтерва́л (*військ.*) – відстань по фронту між військовослужбовцями (машинами), підрозділами та частинами.

Інтернува́ння (*міжнародне гуманітарне право*) – прийняття та примусове поселення нейтральною державою або іншою державою, що не є стороною міжнародного збройного конфлікту, осіб, які належать до збройних сил держав, що воюють (війська сторін, у тому числі військові кораблі та літаки, військовополонені, які втекли, хворі та поранені), що змушені були увійти на її територію. Особи, піддані інтернуванню, роззброюються і розміщуються на розсуд держави, яка їх прийняла. Інтернування також означає примусове поселення у спеціальних місцях цивільних осіб однієї із сторін, що воює, які опинилися на території противника у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом.

Інформаці́йна до́відка про правопору́шення або́ поді́ю (*міжнародне гуманітарне право*) – електронний або паперовий документ визначеної форми, адресований Голові Національної поліції України, начальникам ГУНП та/або ТВП, що містить опис правопорушення або події.

Інформаці́йно-аналіти́чна систе́ма об'є́ктів нерухо́мого майна́ для забезпе́чення вну́трішньо пересі́щених осі́б житло́м – це інформаційно-комунікаційна система, призначена для автоматизації процесів та процедур, пов'язаних із збиранням, накопиченням, обробленням та оприлюдненням інформації про об'єкти державної, комунальної та приватної (за згодою власників) форми власності, які використовуються або можуть бути використані чи реконструйовані, переобладнані для проживання ВПО, а саме: земельні ділянки, житлові будинки, будівлі, споруди (їх окремі частини), квартири, житлові та нежитлові приміщення, інші об'єкти нерухомого майна.

Інфраструкту́ра з утве́рдження української націона́льної та громадя́нської іденти́чності – будівлі, споруди, інші приміщення, земельні ділянки, на яких вони розташовані, що використовуються суб'єктами відносин у сфері утвердження

української національної та громадянської ідентичності для реалізації державної політики та проектів у зазначеній сфері.

Ін́ші при́строї (*мінна безпека*) – боєприпаси і пристрої, що встановлюються вручну, включаючи саморобні вибухові пристрої, які призначені для того, щоб убивати, завдавати ушкодження або збитків, і приводяться в дію вручну, шляхом дистанційного управління або автоматично по закінченню певного проміжку часу.

Ї

Їда́ – це процес споживання їжі, дія, пов'язана з харчуванням (наприклад, сніданок, обід або вечеря). На відміну від слова «їжа» (що означає самі продукти, страви), «їда» описує саме час чи процес споживання.

Їда́льня – 1) кімната в хаті з обіднім столом, у якій їдять і п'ють; 2) заклад громадського харчування.

Їжа (*або* харчі́) (*заст*. їство́, *розм*. їсти́во, *діал*. *їдло́*) – будь-яка речовина, яку організм використовує для живлення. Їжа зазвичай має рослинне, тваринне або грибкове походження і містить базові поживні речовини, такі як вуглеводи, жири, білки, вітаміни або мінерали. Нутрієнт потрапляє в організм і засвоюється його клітинами, щоб забезпечити енергією, підтримати життя або стимулювати ріст.

Їзда́ (*техн*.) – рух, переміщення в певному напрямку суходолом за допомогою яких-небудь засобів (мотоциклів, автомобілів, бронетехніки тощо).

Й

Ймові́рність небезпе́ки (*військ.*) – відношення кількості подій з небажаними наслідками до максимально можливого їх числа за конкретний період часу.

Йодона́т (*мед*.) (*idonatum*) – темнокоричнева рідина із слабким запахом йоду. Легко змішується з водою. Застосовується у виді 1 % розчину для обробки операційного поля і в екстрених випадках – для обробки рук.

Йодофо́рм (*мед*.) (*iodoformium*) – випускається у виді порошку; з нього можуть виготовлятися мазі або емульсії. Застосовується для лікування гнійних ран.

К

Ка́лію перманган́ат (*мед*.) (*kaliipermanganas*) – кристали темно-фіолетового кольору,

легко розчиняються у воді. Розчин має слабку дезінфікуючу та дезодоруючу дію. Для обробки гнійних ран застосовують 0,1–0,5 % розчини, як дубильний засіб при опіках, виразках, пролежнях – 5 % розчини.

Катува́ння (*міжнародне гуманітарне право*) – термін міжнародного гуманітарного права, який означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково.

Кваліфіко́вана меди́чна допомо́га – комплекс заходів, що здійснюються з метою усунення тяжких, загрозливих для життя наслідків та ускладнень поранень (уражень, захворювань), підготовки поранених (уражених, хворих) до подальшої евакуації та створення сприятливих умов для їх подальшого лікування. Вона надається на етапах медичної евакуації (рівнях медичного забезпечення) лікарями-хірургами і терапевтами. Кваліфікована медична допомога поділяється на хірургічну і терапевтичну та може надаватися у повному або скороченому обсягах.

Керівни́к вибухотехні́чної гру́пи (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – працівник вибухотехнічного підрозділу, якого керівником вибухотехнічного підрозділу визначено старшим виїзної групи**.**

Керівни́к зо́ни територіа́льної оборо́ни (*військ.*) – Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голова обласної державної адміністрації, голова Київської, Севастопольської міської державної адміністрації (керівник відповідної військово-цивільної або військової адміністрації у разі її утворення).

Керівни́к підро́зділу полі́ції (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – начальник підрозділу поліції чи особа, яка виконує його обов'язки, на території обслуговування якого проводиться огляд місця події за фактами виявлення, використання або застосування вибухових матеріалів.

Керівни́к райо́ну територіа́льної оборо́ни (*військ.*) – голова районної державної адміністрації (керівник районної військово-цивільної або військової адміністрації у разі її утворення).

Керівни́к шта́бу зо́ни територіа́льної оборо́ни (*військ.*) – командир бригади Сил ТрО ЗСУ.

Керівни́к шта́бу райо́ну територіа́льної оборо́ни – командир батальйону Сил ТрО ЗСУ.

Кни́га па́м'яті військо́вої части́ни – ведеться з метою увіковічення пам'яті військовослужбовців, полеглих за свободу і незалежність України, та виховання особового складу на їх героїчних прикладах. До Книги пам'яті включаються відомості про військовослужбовців, які загинули під час виконання військового обов'язку із захисту територіальної цілісності та незалежності України.

Коло́на (*військ.*) – стрій, у якому військовослужбовці або підрозділи (машини) розміщені один (одна) за одним (одною) на дистанціях, установлених Стройовим Статутом ЗСУ або командиром. Колони можуть бути вишикувані по одному, по два, по три, по чотири та більше військовослужбовців. Колони застосовуються для шикування військовослужбовців, підрозділів і частин у розгорнутий або похідний стрій.

Кома́нди меди́чної підтри́мки – формування, які можуть створюватись з особового складу медичних підрозділів, а також персоналу залучених цивільних закладів охорони здоров'я з метою здійснення заходів, що включають, але не обмежуються наданням первинної, екстреної та спеціалізованої медичної допомоги, мультимодальної та медичної евакуації на різних ролях медичної підтримки, що мають або забезпечуються необхідним матеріально-технічним оснащенням для виконання відповідних завдань в інтересах медичних підрозділів або поза ролями, як окремі формування.

Комбата́нти (*військ., міжнародне право*) – особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у статті 33 Третьої (Женевської) конвенції, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях. Будь-який комбатант, як це визначено у статті 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), який потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.

Термін «комбатант» застосовується під час міжнародного

збройного конфлікту й поширюється на:

1) особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам:

– знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;

– мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані;

– відкрито носять зброю;

– ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;

2) жителів території, що не була окупована, які при наближенні ворога добровільно взялися за зброю для того, щоб чинити опір військам, що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни).

Командáнт (*військ., воєнний стан*) – уповноважена особа органу військового управління, що призначається наказом військового командування, якій надано спеціальні повноваження щодо організації та забезпечення встановлення заходів особливого режиму на визначеній території, координації дій сил та засобів підрозділів та органів військового управління Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань (*далі* – військові формування), правоохоронних органів, органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій (у разі їх утворення) на такій території.

Командату́ра (*військ., воєнний стан*) – окремий підрозділ, який підпорядковується військовому командуванню та забезпечує виконання визначених завдань.

Ко́мплексна судо́ва експерти́за (*міжнародне гуманітарне право*) – експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки чи інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

Ко́мплексний о́гляд се́ктору безпе́ки і оборо́ни – процедура оцінювання стану і готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання завдань за призначенням, за результатами якої розробляються та уточнюються концептуальні документи розвитку складових сектору безпеки і оборони та визначаються заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей

до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища.

Ко́мплексний о́гляд систе́ми соціа́льного за́хисту ветера́нів війни́ та чле́нів їх сіме́й, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) ветера́нів війни́, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) захисникі́в та захисни́ць Украї́ни – процедура оцінювання існуючого стану системи і готовності її складових до виконання функціональних завдань соціального захисту ветеранів війни, за результатами якої розробляються та уточнюються нормативно-правові акти з питань розвитку системи соціального захисту ветеранів війни та її складових, визначаються заходи, спрямовані на досягнення органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, необхідних спроможностей в умовах виникнення поточних і прогнозованих проблем.

Контро́ль я́кості (*МВС, гуманітарне розмінування*) – елемент процесу управління якістю розмінування, який забезпечує повне дотримання вимог щодо ліквідації небезпек, пов'язаних з вибухонебезпечними предметами, а також контроль за дотриманням вимог щодо якості розмінування.

Координаці́йна ра́да з пита́нь утве́рдження украї́нської націона́льної та громадя́нської іденти́чності – постійно діючий консультативно-дорадчий орган, утворений при КМУ, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування, що бере участь в оцінюванні ефективності державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності та сприяє координації діяльності суб'єктів відносин у зазначеній сфері на відповідній території.

Криміналі́ст (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – працівник відділу (сектору) криміналістичного забезпечення підрозділів слідства Національної поліції України.

Культу́рні ці́нності (*юрид.*) – об'єкти, що мають велике значення для культурної спадщини народів і відіграють важливу роль у духовному житті людей (пам'ятники архітектури та

історії, твори мистецтва, релігійні або світські пам'ятники, археологічні об'єкти, музеї, бібліотеки, архіви, театри тощо).

В Україні облік об'єктів культурної спадщини ведеться у Державному реєстрі національного культурного надбання, затвердженому постановою КМУ від 12 серпня 1992 року № 466 «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання». Культурні цінності не повинні використовуватись у воєнних цілях. Культурним цінностям, що мають виняткове значення, надається спеціальний захист. Число таких об'єктів обмежене і вони заносяться в Міжнародний реєстр культурних цінностей, які знаходяться під спеціальним захистом.

Культу́рні ці́нності (*міжнародне гуманітарне право*) – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, а також центри зосередження культурних цінностей, будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, сховища архівів, укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей.

Л

Ліквіда́ція мі́нних полів, мі́нних райо́нів, мін, мінпа́сток та і́нших при́строїв та міжнаро́дне співробі́тництво (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – 1. Безвідкладно одразу ж після припинення активних військових дій, всі мінні поля, мінні райони, міни, міни-пастки та інші пристрої розміновуються, ліквідуються, знищуються чи зберігаються відповідно до статті 3 і пункту 2 статті 5 Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію.

2. Високі Договірні Сторони і сторони в конфлікті несуть таку

відповідальність стосовно мінних полів, мінних районів, мін, мін-пасток та інших пристроїв у районах, що знаходяться під їхнім контролем.

3. Що стосується мінних полів, мінних районів, мін, мін-пасток та інших пристроїв, установлених стороною в районах, над якими вона більше не здійснює контроль, така сторона передбачає надання стороні, що здійснює контроль над районом, згідно з пунктом 2 статті 10, наскільки це дозволяється такою стороною, технічної і матеріальної допомоги, необхідної для виконання такого зобов'язання.

4. Кожного разу, коли це необхідно, сторони прагнуть дійти згоди як між собою, так і, де це доречно, з іншими державами та міжнародними організаціями стосовно забезпечення технічною та матеріальною допомогою, – включаючи, за відповідних обставин, проведення спільних операцій, – необхідних для виконання таких зобов'язань.

Лі́нія маши́н (*військ.*) – стрій, у якому машини розміщені на одній лінії одна біля одної.

Людські́ ресу́рси у сфе́рі оборо́ни – штатний персонал органів військового управління, з'єднань, військових частин, органів, підрозділів, вищих військових навчальних закладів, установ, організацій та підприємств складових сил оборони, а також призовники, військовозобов'язані та резервісти, які перебувають на обліку в територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, Центральному управлінні та регіональних органах СБУ, Службі зовнішньої розвідки України.

М

Маркува́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – виконання заходів з метою позначення на місцевості межі імовірно (підтверджено) небезпечної території.

Матеріа́льна части́на організа́цій цивільної оборо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) – обладнання, матеріали та транспортні засоби, використовувані цими організаціями для виконання завдань цивільної оборони.

Матеріа́льні ресу́рси у сфе́рі оборо́ни – військове майно, а також майно підприємств, що використовується ними для потреб оборони України.

Меди́чна допомо́га – діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику,

діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

Меди́чна евакуа́ція (*medical evacuation* – MEDEVAC) – спланований та контрольований медичним персоналом процес переміщення пацієнта спеціалізованим санітарним транспортним засобом до або між медичними підрозділами як невід'ємна частина безперервного лікування; сукупність організаційних, медичних та технічних заходів щодо виносу (вивозу) поранених (уражених) з поля бою та транспортування їх з одночасним медичним супроводом на етапи медичної евакуації (рівні медичного забезпечення) з метою своєчасного і повного надання необхідної медичної допомоги та лікування.

Меди́чна логі́стика (меди́чне постача́ння) – комплекс заходів щодо планування ресурсів, закупівлі, постачання, зберігання, транспортування, розподілу, технічного обслуговування та утилізації медичного майна і техніки для забезпечення ефективної медичної підтримки (медичного забезпечення) підрозділів.

Меди́чна підтри́мка – діяльність, що охоплює весь спектр медичного планування та надання медичних послуг, направлених на підтримку боєздатності сил безпеки та сил оборони за допомогою заходів із профілактики хвороб, проведення медичної евакуації, надання медичної допомоги пацієнтам, їх реабілітації та повернення до виконання службових обов'язків.

Меди́чна підтри́мка (меди́чне забезпе́чення) – окремий вид забезпечення військ (сил), що включає діяльність медичної служби, спрямовану на здійснення медичного планування, медичного управління, медичної розвідки, медичного захисту військ, медичної логістики (медичного постачання) та надання медичних послуг, пов'язаних з підтримкою боєздатності сил оборони шляхом здійснення заходів із профілактики хвороб, зокрема санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, проведення медичної евакуації, надання медичної допомоги військовослужбовцям і працівникам сил оборони, їх реабілітації та повернення до виконання службових обов'язків, а також підготовку медичного персоналу медичної служби сил оборони.

Меди́чна реабіліта́ція – вид медичної допомоги, що включає комплекс організаційних,

лікувальних, медико-психологічних і військово-професійних заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених функцій організму, з метою відновлення боєздатності (працездатності) поранених (уражених, хворих) військовослужбовців, профілактику ускладнень і рецидивів та повернення до строю. Медична реабілітація, як завершальний етап лікування військовослужбовців, здійснюється в лікувально-профілактичних або санаторно-курортних закладах, у тому числі й інших держав, а також шляхом надання відпусток або звільнення від виконання службових обов'язків за хворобою тощо.

Меди́чна ро́звідка – збір даних про природні та соціально-економічні умови території, медичні, біологічні, епідеміологічні, екологічні характеристики операційної зони, стан медичних ресурсів регіону, про противника і його медичну службу, можливі наслідки застосування зброї масового ураження, інших матеріалів з метою їх оцінки, аналізу та інтерпретації в інтересах медичного забезпечення військ.

Меди́чна слу́жба – сукупність сил та засобів, які призначені для медичної підтримки (медичного забезпечення) військ (сил) в умовах воєнного стану, особливого періоду, мирного часу та надзвичайних ситуацій та об'єднані єдиними організаційними принципами.

Меди́чна спромо́жність – наявність навченого персоналу (відповідного освітнього та кваліфікаційного рівня), матеріально-технічної бази, що доступні для надання медичної допомоги та здійснення медичної евакуації відповідної кількості пацієнтів.

Меди́чне забезпе́чення – окремий вид забезпечення військ (сил), що являє собою систему заходів щодо збереження та зміцнення здоров'я особового складу, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги військовослужбовцям, лікування і відновлення їх працездатності та боєздатності після поранень, уражень, захворювань і травм. Воно включає організаційні, лікувально-профілактичні (лікувально-евакуаційні), санітарно гігієнічні та протиепідемічні заходи, медичну розвідку, заходи медичного захисту особового складу від впливу уражаючих факторів радіаційного, хімічного та біологічного походження, медичне постачання.

Меди́чне планува́ння – процес визначення концепції медичної підтримки (профілактики, лікування та евакуації), організації, структури та необхідних заходів для її забезпечення, встановлення загроз для здоров'я особового складу, вимог та можливостей цивільно-військового співробітництва.

Меди́чний персона́л (*як військовий, так і цивільний*) – особи, які входять до складу медичних формувань і призначені (постійно або тимчасово) для виконання винятково медичних функцій – розшуку, евакуації, транспортування, встановлення діагнозу чи лікування, включаючи надання першої допомоги та допомоги пораненим, хворим і особам, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), а також для здійснення профілактики захворювань або для здійснення адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань та роботи на санітарному транспорті. Військовий медичний персонал може мати легку особисту зброю для самооборони та захисту поранених і хворих.

До медичного персоналу входять лікарі, медсестри, санітари, інші особи, які задіяні на постійних або тимчасових засадах виключно в медичних формуваннях або в санітарних перевезеннях.

Меди́чний персона́л (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для медичних цілей, перерахованих у пункті «е» Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), для адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань або для роботи на санітарно-транспортних засобах та для адміністративно-технічного забезпечення. Такі призначення можуть бути або постійними, або тимчасовими. Цей термін включає:

1) медичний персонал сторони, що перебуває в конфлікті, як військовий, так і цивільний, включаючи персонал, зазначений в Першій і Другій конвенціях, та персонал, який придано організаціям цивільної оборони;

2) медичний персонал національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) та інших національних добровільних

товариств допомоги, належним чином визнаних і уповноважених стороною, що перебуває в конфлікті;

3) медичний персонал медичних формувань або санітарно-транспортних засобів, зазначених у статті 9, пункт 2 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

Меди́чний підро́зділ – заклад охорони здоров'я, його відокремлені підрозділи та підрозділи формувань сил безпеки та сил оборони, або їх частини, у тому числі медичні роти, медичні пункти тощо, в яких надається медична допомога.

Меди́чне планува́ння – процес визначення концепції медичної підтримки (медичного забезпечення), організації, структури та необхідних заходів для її забезпечення, встановлення загроз для здоров'я особового складу, вимог та можливостей цивільно-військового співробітництва.

Меди́чне сортува́ння – розподіл поранених (уражених) на групи за ознакою потреби в однорідних лікувально-евакуаційних і профілактичних заходах. Зміст цих заходів визначається відповідно до медичних показань, обсягів медичної допомоги і порядку евакуації в конкретних умовах обстановки.

Меди́чні си́ли – сукупність органів управління медичним забезпеченням, закладів охорони здоров'я, медичних служб та медичних підрозділів військових частин, військових навчальних закладів та установ ЗС України зі своїми силами і засобами, об'єднаних спільною метою та завданнями для цілеспрямованої діяльності щодо збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги військовослужбовцям, лікування і відновлення їх боєздатності та працездатності після поранень, уражень, захворювань та травм.

Меди́чні формува́ння (*міжнародне гуманітарне право*) – установи та інші формування, як воєнні, так і цивільні, створені для медичних цілей, а саме: для розшуку, підбирання, транспортування, встановлення діагнозу чи лікування, включаючи надання першої допомоги, поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також для профілактики захворювань. Цей термін стосується, наприклад,

госпіталів та інших подібних медичних центрів та інститутів, складів медичного майна та медико-фармацевтичних складів таких формувань. Медичні формування можуть бути стаціонарними або рухомими, постійними або тимчасовими. За відсутністю іншого спеціального визначення терміни «медичні формування», «медичний персонал» і «санітарно-транспортні засоби» стосуються як постійних, так і тимчасових категорій.

Медичні формування – визнані законами країн, що перебувають у конфлікті, або надані конфліктуючим сторонам нейтральною державою або міжнародною гуманітарною організацією формування стаціонарного типу, які розміщені та використовують будівлі, стаціонарні споруди (госпіталі та інші заклади охорони здоров'я, центри переливання крові і профілактики захворювань, склади медичного майна, медико-фармацевтичні склади), і рухомі формування (карантинні станції, намети, установки під відкритим небом, транспортні засоби, що використовуються в медичних цілях); формування, покликані розшукувати поранених, хворих або осіб, які потерпіли від аварії судна чи літака, для їх евакуації, транспортування, діагностики розладів здоров'я або лікування, а також покликані здійснювати діяльність, пов'язану з профілактикою захворювань.

Меди́чні формува́ння «постійні» – медичний персонал і санітарно-транспортні засоби, які призначаються виключно для медичних цілей на невизначений період часу.

Меди́чні формува́ння «тимчасо́ві» – медичний персонал і санітарно-транспортні засоби, залучені виключно для медичних цілей на обмежені періоди часу протягом усього строку таких періодів.

Механі́зм самозни́щення (*військ., мінна безпека*) – вмонтований або прикріплений ззовні механізм, що автоматично спрацьовує і забезпечує знищення боєприпасу, в який його вмонтовано або прикріплено.

Механі́зм самонейтралізáції (*військ., мінна безпека*) – вмонтований механізм, що автоматично спрацьовує і приводить в недієздатний стан боєприпас, в який його вмонтовано.

Механізо́ваний батальйо́н (ро́та) в такти́чному пові́тряному деса́нті – механізований батальйон (рота) може бути призначений/а у тактичний повітряний десант для захоплення та

утримання до підходу своїх військ важливих рубежів (об'єктів), для нанесення ударів у фланг і в тил противнику, який висувається, знищення (виведення із ладу) засобів ядерного та хімічного нападу, наземних елементів розвідувально-ударних комплексів та пунктів управління, захоплення гідроспоруд, мостів, переправних засобів, ділянок, зручних для форсування та переправи частин (підрозділів), перевалів, гірських проходів (долин) та виконання інших завдань. Тактичний повітряний десант може застосовуватися в обороні та наступі.

Десантування батальйону (роти) здійснюється одним вильотом частини (підрозділів) вертольотів. Із закінченням висадки тактичного повітряного десанту частина (підрозділ) вертольотів залишається в районі десантування для вогневої підтримки десанту, маневру силами і засобами в ході бою або вибуває за лінію фронту після вогневої підтримки бою.

Бойові дії тактичного повітряного десанту в тилу противника підтримуються силами та засобами командира, за рішенням якого він застосовується. Вони відзначаються високою маневреністю, стрімкістю та великим напруженням моральних та фізичних сил особового складу.

Механізований батальйон (рота) в тактичному повітряному десанті діє, як правило, без важкого озброєння і техніки. Він може посилюватися артилерійськими, зенітними, розвідувальними підрозділами, а також підрозділами інженерних військ та військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Тактичному повітряному десанту призначаються вихідний район для десантування, смуга прольоту, основний та запасний райони десантування.

Вихідни́й райо́н для десантува́ння *включає* основні та запасні посадочні площадки та район зосередження. При значному віддаленні району зосередження від посадочних площадок може також призначатися район очікування.

Поса́дочні площа́дки *призначаються* для завершення підготовки до десантування частини (підрозділів) вертольотів, вантаження у вертольоти озброєння, техніки, інших матеріальних засобів, посадки особового складу десанту та зльоту на десантування. Вони можуть призначатися безпосередньо в районі зосередження десанту або поблизу

його району очікування. Запасні посадочні площадки використовуються при виведенні із ладу основних.

Райо́н зосере́дження призначається для потайного розташування підрозділів десанту, підготовки їх до десантування та виконання бойового завдання. Розмір району зосередження може бути: для батальйону – до 10 кв. км, для роти – до 3 кв. км.

Райо́н очі́кування призначається для потайного розташування підрозділів десанту та завершення підготовки їх до бою. Він вибирається на віддаленні до 3 км від посадочних площадок вертольотів. Розмір району очікування, як правило, відповідає розміру району зосередження.

Сму́га прольо́ту *призначається* для здійснення бойового польоту частини (підрозділів) вертольотів із вихідного району в район десантування по маршруту, де противник має найменшу кількість засобів протиповітряної оборони або надійно подавлений, а умови місцевості дозволяють здійснювати політ на малих і гранично малих висотах.

Основни́й та запасни́й райо́ни десантува́ння *призначаються* на місцевості, придатній для посадки вертольотів, з таким розрахунком, щоб він забезпечував вигідні умови для вступу в бій тактичного повітряного десанту, їх розміри визначаються виходячи із задуму бою, завдання тактичного повітряного десанту, умов обстановки і можуть бути: для батальйону – до 5 км, для роти – до 2 км по фронту і в глибину.

Для висадки батальйону, як правило, призначаються одна-дві площадки приземлення, роти – одна в кожному районі десантування. Розміри їх визначаються з урахуванням кількості та типу вертольотів, які здійснюють десантування батальйону (роти).

Десантува́ння такти́чного пові́тряного деса́нту – це перекидання повітряного десанту в тил противника для виконання бойового завдання. Воно включає зліт частини (підрозділу) вертольотів, бойовий політ та посадку вертольотів з подальшою висадкою особового складу (вивантаженням озброєння та техніки) безпосередньо на площадці приземлення. При відсутності достатньої кількості площадок приземлення десантування особового складу може здійснюватися із режиму висіння вертольотів або на ходу при мінімальній швидкості польоту вертольотів (по-штурмовому).

Висадка тактичного повітряного десанту проводиться в короткі терміни до підходу противника до об'єкта, який захоплюють (знищують), або після його вогневого ураження і здійснюється безпосередньо на об'єкт, поблизу нього або на підступах до нього.

Висадка на об'єкт або поблизу нього здійснюється, коли наземна або протиповітряна оборона об'єкта противника надійно подавлена.

Висадка на підступах до об'єкта проводиться, якщо противник має сильну протиповітряну оборону, а місцевість або система загороджень не дозволяє робити висадку з вертольотів на об'єкт або поблизу нього.

Міжнаро́дна організа́ція (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) – міжнародна міжурядова організація.

Міжнаро́дне гуманіта́рне пра́во (пра́во збро́йних конфлі́ктів, *скороч*. МГП) – система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм.

Норми міжнародного гуманітарного права вступають у дію з початком збройного конфлікту або операції з підтримання миру і безпеки.

Обсяг зобов'язань сторони міжнародного збройного конфлікту (війни) визначається як нормами звичаєвого права, так і договірними нормами МГП, ратифікованими кожною стороною.

Під час збройного конфлікту *неміжнародного характеру* обсяг зобов'язань з дотримання МГП для сторін-учасників конфлікту (держава та антиурядові сили) визначається спільною статтею 3 Женевських конвенцій 1949 року та II Додатковим протоколом 1977 року, іншими конвенціями, що ратифіковані державою, а також нормами звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Під час міжнародних збройних конфліктів застосування норм припиняється із загальним закінченням воєнних дій, а на окупованій території – із закінченням окупації, за винятком застосування

щодо осіб, чиє звільнення, репатріація або влаштування будуть здійснені після цих строків. Ці особи мають перебувати під захистом відповідних положень Женевської конвенції та І Додаткового протоколу аж до їхнього звільнення, репатріації або влаштування.

Основне завдання МГП – захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак. Для виконання цього завдання МГП:

– визначає правовий статус осіб і об'єктів, які знаходяться у районі (зоні) ведення воєнних дій;

– встановлює ряд обмежень у виборі засобів, методів ведення воєнних дій сторонами, що воюють;

– регламентує права та обов'язки осіб, які знаходяться під захистом МГП;

– встановлює відповідальність держави і окремих осіб за порушення його норм.

МГП також встановлює захист об'єктів, які не мають військового значення, обмежує сторони, що воюють, у виборі засобів і методів ведення війни. У випадках, не передбачених міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією загальних принципів міжнародного права, які базуються на сталих звичаях, принципах гуманності та вимогах суспільної свідомості.

Міжнаро́дний збройний конфлі́кт (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил.

Міжнаро́дний кримінальний су́д (*скороч. МКС*) – установа, яка діє постійно та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства; доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Місцем перебування Суду є м. Гаага в Нідерландах (держава перебування). Юрисдикція МКС обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають

занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до Статуту МКС має юрисдикцію стосовно таких злочинів: 1) злочин геноциду; 2) злочини проти людяності; 3) воєнні злочини; 4) злочин агресії.

Міжнаро́дний розпізнава́льний зна́к цивільної оборо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони, передбаченим пунктом 4 статті 66 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), є *голубий рівнобічний трикутник на оранжевому тлі,* зображений на рис. 10.

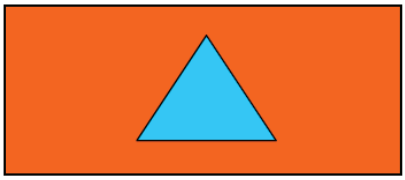


Рис. 10. Міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони – голубий трикутник на оранжевому тлі

2. Рекомендується, щоб: a) у разі, якщо трикутник зображений на прапорі, пов'язці або накидці, з оранжевим тлом були прапор, пов'язка або накидка; b) один з кутів трикутника був спрямований вертикально вгору; c) жоден з кутів трикутника не торкався краю тла.

3. Міжнародний розпізнавальний знак має бути настільки великим за розмірами, наскільки цього вимагають обставини. Коли це можливо, він наноситься на плоску поверхню або на прапори, видимі з усіх можливих напрямків і з можливо більшої відстані. Відповідно до інструкцій компетентних властей персонал цивільної оборони, коли це можливо, повинен носити головні убори й одяг з міжнародним розпізнавальним знаком. Уночі або за обмеженої видимості розпізнавальний знак може освітлюватися або бути таким, що світиться, він може також бути виготовлений з матеріалів, що дають змогу розрізняти його за допомогою технічних засобів виявлення.

Міжнаро́дний спеціа́льний зна́к дл́я установо́к і спору́д, що мі́стять небезпе́чні си́ли (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Міжнародним спеціальним знаком для установок і споруд, що містять небезпечні сили, як це передбачено пунктом 7 статті 56 Додаткового протоколу

до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), є *група трьох кіл яскраво оранжевого кольору, однакового розміру, розміщених на одній і тій самій осі*, причому відстань між кожним з кіл має становити один радіус, згідно зі зразком (рис. 11).

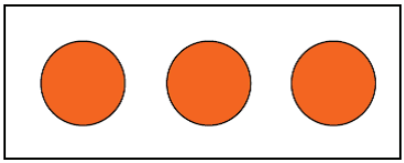


Рис. 11. Міжнародний спеціальний знак для установок і споруд, що містять небезпечні сили

2. Знак має бути настільки великим, наскільки цього вимагають конкретні обставини. При нанесенні на велику поверхню знак може бути повторений так часто, як цього потребують конкретні обставини. Коли це можливо, знак наноситься на плоску поверхню або на прапори таким чином, щоб його було видно з усіх можливих напрямків та з якомога більшої відстані.

3. На прапорі відстань між зовнішніми межами знака і прилеглими сторонами прапора дорівнює одному радіусу кола. Прапор повинен мати прямокутну форму і його тло має бути білого кольору.

4. Уночі або за обмеженої видимості знак може освітлюватися або бути таким, що світиться. Він може бути також виготовлений з матеріалів, що дають змогу розрізняти його за допомогою технічних засобів виявлення.

Знак використовується для позначення дамб, греблі та атомних електростанцій.

Міжнаро́дні зна́ки для позна́чення мі́нних полів та мі́нних райо́нів (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – знаки, подібні до зразка, що додається, та описані нижче, повинні застосовуватися при маркіруванні мінних полів та мінних районів з метою забезпечення їхньої видимості та пізнавання цивільним населенням:

a) розмір і форма: трикутник або квадрат розміром не менш ніж 28 см (11 дюймів) на 20 см (7,9 дюйма) для трикутника і зі сторонами не менш ніж 15 см (6 дюймів) для квадрата (рис. 12);

b) колір: червоний або оранжевий з жовтою світловіддзеркалюючою смугою;

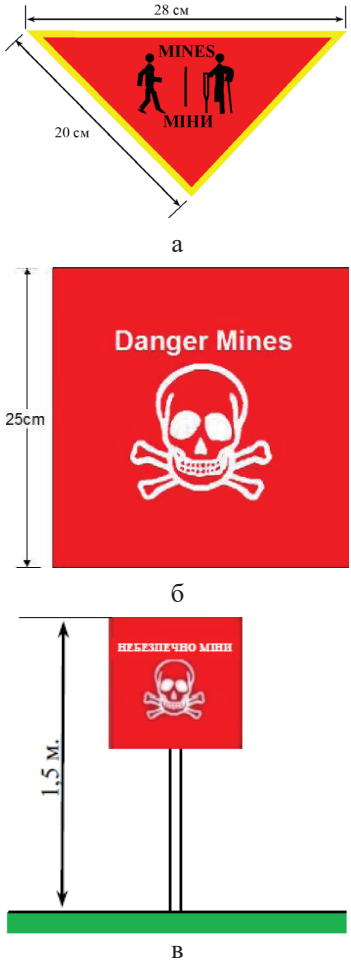


Рис. 12. Міжнародний / вітчизняні попереджувальні знаки для позначення мінних полів: а, б – трикутники; в – квадрат

c) символ: символ, наведений як ілюстрація в додатку, або альтернативний символ, що легко можна розпізнати в тому районі, де буде встановлено такий знак для забезпечення небезпечної зони;

d) мова: на знаку має бути позначене слово «міни» однією з шести офіційних мов Конвенції (англійською, арабською, іспанською, китайською, російською та французькою) і на мові (або мовах), поширеній (поширених) в даному районі;

e) розподіл: знаки повинні встановлюватись навколо мінного поля або мінного району на відстані, достатній для того, щоб цивільна особа, яка наближається до району, могла бачити їх з будь-якої точки.

Мі́на (*військ., міжнародне гуманітарне право*) – боєприпас, що встановлюється під землею, на землі чи поблизу землі або іншої поверхні і призначений для вибуху, спричиненого присутністю, близькістю чи контактом людини або транспортного засобу, що рухається.

Мі́на-па́стка (*військ., міжнародне гуманітарне право*) – будь-який пристрій чи матеріал, які спроектовані, сконструйовані чи пристосовані для того, щоб убивати чи завдавати ушкоджень, і які спрацьовують раптово, коли людина торкається чи наближається до начебто нешкідливого предмета або здійснює, здавалосяб, безпечну дію.

Мі́нне по́ле (*військ.*, *міжнародне гуманітарне право*) – певний район, в якому встановлено міни.

Мі́нний райо́н (*військ.*) – називається район, що є небезпечним через наявність мін. Термін «мінне поле» включає хибні мінні поля.

Місце́вість, що не оборо́ня́ється (*військ.*, *міжнародне гуманітарне право*) – будь-яка місцевість (населений пункт), що знаходиться в районі воєнних дій або поблизу нього і є відкритою (відкритим) для окупації противником.

Із місцевості, що не обороняється, мають бути евакуйовані військові об'єкти, стаціонарні воєнні установки або споруди, що не мають використовуватися з ворожою метою. Влада і населення цієї зони повинні утримуватися від ворожих дій. На відміну від демілітаризованих зон (для створення яких необхідна взаємна згода сторін, що знаходяться у збройному конфлікті) місцевості, що не обороняються, можуть бути створені шляхом односторонньої заяви із повідомленням про це протилежної сторони (остання повинна підтвердити одержання такого повідомлення). Піддавати нападу місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони, поширювати на них воєнні дії заборонено.

Мобілізаці́йна підгото́вка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту (далі – Збройні Сили України, інші військові формування), сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Мобілізаці́йний пла́н (*військ.*) – сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення заходів щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного

захисту, переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, системи забезпечення життєдіяльності населення на функціонування в умовах особливого періоду.

Мобілізаці́йні завда́ння (замо́влення) (*військ.*) – окремі вимоги мобілізаційного плану щодо номенклатури, обсягів виробництва необхідної продукції, утворення і підготовки до розгортання спеціальних формувань, а також затверджені в установленому порядку першочергові заходи мобілізаційної підготовки, які доводяться для виконання до центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. До підприємств, установ і організацій, що залучаються до виконання мобілізаційних завдань (замовлень), мобілізаційні завдання (замовлення) доводяться на підставі затверджених основних показників мобілізаційного плану і договорів (контрактів), що укладаються в порядку, передбаченому законодавством.

Мобілізаці́йні поту́жності (*військ.*) – виробничі потужності підприємств, установ і організацій, які створюються в мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. Мобілізаційні потужності не підлягають приватизації, у тому числі в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Рішення щодо передачі мобілізаційних потужностей іншим підприємствам, установам і організаціям приймаються органами виконавчої влади, іншими державними органами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Мобіліза́ція (*військ.*) – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

Можли́ві запобі́жні за́ходи (*військ.*) – запобіжні заходи, практично здійсненні або можливі з урахуванням усіх існуючих

у певний час обставин, у тому числі гуманітарних та військових міркувань. Такі запобіжні заходи можуть включати оповіщення, просвітницьку роботу з попередження про небезпеку, зумовлювану вибухонебезпечними предметами – наслідками війни, позначення, огородження та моніторинг території, ураженої вибухонебезпечними предметами – наслідками війни.

Мультимода́льна евакуа́ція (*мед.*) (*англ. multimodal patient movement* – ММРМ) (*мед.*) – контрольований медичним персоналом спланований або неспланований процес переміщення пацієнта з використанням неспеціалізованого санітарного транспортного засобу для забезпечення лікування до або між медичними підрозділами.

MARC²H³-PAWS-L (*мед.*, *акронім*[1]*) – англомовна абревіатура алгоритму огляду та надання допомоги пацієнту з травмою з таким перекладом: масивна кровотеча (Massive bleeding) та масовий випадок (MASCAL – Mass casualty), дихальні шляхи (Airway), дихання (Respiration), кровообіг (Circulation), комунікації (Communications), гіпотермія (Hypothermia), гіпертермія (Hyperthermia), травми голови (Head injuries), знеболення (Pain control), антибіотики (Antibiotics), рани (Wounds), шинування (Splint-ing), логістика (Logistics).*

Н

Набуття́ чи́нності (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) – час, з якого міжнародний договір починає дію.

Навча́ння ри́зикам, пов'я́заним з вибухонебезпе́чними предме́тами (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – заходи, спрямовані на зменшення ризику тілесного ушкодження, спричиненого вибухонебезпечними предметами, шляхом підвищення інформованості населення.

Назе́мні санітáрно-тра́нспортні за́соби (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-які засоби санітарного перевезення сушею.

[1] ***Акронім*** – це вид абревіатури, утворений з початкових літер або звуків словосполучення, який вимовляється як єдине слово, а не побуквено. Акроніми часто стають самостійними словами (наприклад, НАТО, NASA, радар, STEM), спрощуючи професійну та повсякденну мову.

На́йманець (*військ.*, *міжнародне гуманітарне право*) – це будь-яка особа, яка:

a) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;

b) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;

c) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;

d) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті;

e) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті;

f) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Найманці не є громадянами протилежної сторони, що знаходиться в збройному конфлікті, та особами, які постійно мешкають на території, що контролюється цією стороною. Найманці не входять до складу збройних сил сторін, що воюють.

До найманців не належать військові інструктори і радники, які офіційно направляються однією державою для надання допомоги в будівництві збройних сил іншої держави, за умови, якщо вони не беруть особистої участі у збройному конфлікті.

Шпигуни та найманці не мають права на статус комбатанта та військовополоненого і підлягають кримінальному переслідуванню за свої дії, однак мають право на гуманне поводження. Їх покарання має бути призначено тільки за вироком компетентного судового органу.

На́пад (*військ.*) – акти насильства щодо противника незалежно від того, здійснюються вони під час наступу чи під час оборони. Положення Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), що стосуються нападів, застосовуються до всіх нападів незалежно від того, на

якій території вони здійснюються, включаючи національну територію, яка належить стороні, що перебуває в конфлікті, але є під контролем супротивної сторони.

Ці положення застосовуються до будь-яких воєнних дій на суші, у повітрі або на морі, які можуть завдати шкоди цивільному населенню або цивільним об'єктам, що розміщені на суші. Вони також застосовуються до всіх нападів з моря або з повітря на об'єкти, що розміщені на суші, але не торкаються будь-яким чином норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів на морі або в повітрі.

На́пад невибірко́вого хара́ктеру (*військ., міжнародне гуманітарне право*) –

a) напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;

b) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; або

c) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з Додатковим протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), і які, таким чином, у кожному такому випадку поражають воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

Серед інших належить вважати невибірковими такі види нападів:

a) напад шляхом бомбардування будь-якими методами або засобами, при якому як єдиний воєнний об'єкт розглядається ряд явно пов'язаних один з одним і розрізнюваних воєнних об'єктів, розміщених у місті, у селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти; і

b) напад, котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти.

Напади невибіркового характеру заборонено.

На́пад, спрямо́ваний про́ти бу́дь-яко́го цивíльного насе́лення (*міжнародне гуманітарне право*) – лінія поведінки, що включає

багаторазове вчинення діянь, зазначених у терміні «злочин проти людяності», проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики.

Наря́д полі́ції (*МВС, воєнний стан*) – ГРПП, наряди патрульної поліції, поліції охорони, поліції особливого призначення, слідчо-оперативні групи, дільничні офіцери поліції, інші сформовані наряди (у тому числі спільні наряди поліцейських різних підрозділів) у складі, не менше двох поліцейських, які в зоні оперативного реагування виконують завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, взаємодії з населенням, безпеки дорожнього руху, запобігання правопорушенням або подіям та їх припинення, оперативного реагування на них.

Наси́льницьке зни́кнення осі́б (*міжнародне гуманітарне право)* – термін, який означає арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу.

На́ступ (*військ., загальні положення*) – проводиться з метою розгрому (знищення) противника і оволодіння важливими районами (рубежами, об'єктами) місцевості. Він полягає в ураженні противника усіма наявними засобами, рішучій атаці, стрімкому просуванні військ в глибину його бойового порядку, знищенні і полоненні живої сили, захопленні озброєння, техніки і намічених районів (рубежів) місцевості.

Розгром противника, який протистоїть, та оволодіння важливими районами (рубежами, об'єктами) досягаються вмілим застосуванням усіх засобів ураження; швидким використанням результатів ударів авіації і вогню артилерії, своєчасним нарощуванням зусиль в глибину, широким застосуванням охоплень, обходів і проведенням атак у фланг і в тил противнику.

Наступ може вестися:

1) на противника, який обороняється;

2) на противника, який наступає;

3) на противника, який відходить.

На́ступ на проти́вника, яки́й обороня́ється – здійснюється з положення безпосереднього зіткнення з ним або з ходу. Він, як правило, починається проривом оборони, який полягає у зломі її ударами всіх видів зброї і рішучою атакою танкових і механізованих підрозділів на вузькій ділянці, у створенні пролому в обороні і подальшому його розширенні в сторони флангів і в глибину.

Батальйон прориває оборону противника, як правило, в складі бригади (полку). При наявності в обороні противника розривів, проміжків і відкритих флангів наступ може починатися вогневим ураженням противника і спільною атакою частиною сил з фронту і виділеними підрозділами з флангів і тилу через найбільш слабкі місця в обороні. У цьому випадку наступ починається на більш широкому фронті, ніж під час прориву оборони.

На́ступ на проти́вника, яки́й насту́пає – ведеться шляхом зустрічного бою, *а на того, що відходить – шляхом його переслідування.*

Наступ ведеться з повним напруженням сил, у високому темпі, безупинно вдень і вночі, в будь-яку погоду, при тісній взаємодії підрозділів усіх родів військ і спеціальних військ. Підрозділи повинні вміло використовувати місцевість для маневру з метою швидкого виходу на фланги і в тил противнику, проведення рішучих атак, розчленування його бойового порядку і знищення по частинах.

Механізований (танковий) батальйон наступає, як правило, на фронті до 2 км, а на ділянці прориву бригади (полку) – на фронті до 1 км. Механізована (танкова) рота наступає, як правило, на фронті до 1 км, а на ділянці прориву – на фронті до 500 м. Механізований (танковий) **взвод** наступає на фронті до 300 м.

Бойовий порядок батальйону в наступі будується в один або в два ешелони**,** роти – в один ешелон. При одноешелонній побудові бойового порядку батальйону виділяється резерв .у складі не менше взводу. У ході наступу положення рот (взводів) у бойовому порядку батальйону (роти) може бути в лінію, кутом вперед, кутом назад, уступом вправо, уступом вліво.

На́ступ на проти́вника, яки́й відходить – із положення

безпосереднього зіткнення з ним батальйон (рота) починає в заздалегідь створеному, відповідно до рішення командира, бойовому порядку (вихідному положенні). Вихідне положення для наступу займається батальйоном (ротою) після необхідного перегрупування з положення оборони або з одночасною зміною підрозділів, які обороняються.

У ході перегрупування (зміни) батальйон займає вихідний район для наступу, а рота – вихідну позицію. Танковий батальйон, крім того, може займати очікувальну позицію.

Ведення наступу з положення безпосереднього зіткнення з противником – в установлений час за сигналом старшого командира починається вогнева підготовка атаки. Підрозділи, які знаходяться у безпосередньому зіткненні з противником, своїм вогнем знищують і подавлюють вогневі засоби і живу силу противника в опорних пунктах на першій позиції. У випадку проведення противником контрпідготовки особовий склад, крім спостерігачів і обслуги чергових вогневих засобів, за командами командирів укривається в траншеях та інших укриттях.

Ве́дення на́ступу на проти́вника, яки́й обороня́ється, з хо́ду – висування батальйону (роти) до рубежу переходу в атаку починається в установлений час або за командою (сигналом) старшого командира (начальника) і здійснюється з максимальною швидкістю.

Побудова колони батальйону (роти) під час висування до рубежу переходу в атаку повинна забезпечувати швидке розгортання його в передбойовий і бойовий порядки. З цією метою роти (взводи) в колоні батальйону (роти) можуть висуватися Із засобами посилення, а танки, що придані механізованому батальйону – в голові колони. З рубежу (пункту) розгортання в ротні колони вони виходять на свої напрямки.

Форсува́ння во́дних перешко́д – здійснюється, як правило, з ходу. Якщо форсування водної перешкоди з ходу не вдалося або якщо цього вимагають умови обстановки, воно здійснюється з розгортанням головних сил бригади (полку) біля водної перешкоди. Батальйон (рота) форсує водну перешкоду, як правило, у складі головних сил бригади, полку (батальйону), а під час дій у передовому, рейдовому загонах або авангарді (головній похідній заставі) – самостійно.

В усіх випадках форсування водних перешкод вимагає ретельної підготовки і проведення заходів з метою недопущення скупчення особового складу і техніки на переправах, а також суворого додержування заходів безпеки.

У зимових умовах форсування водних перешкод може здійснюватися по льодових переправах. Якщо товщина льоду не дозволяє танкам, бойовим машинам піхоти (бронетранспортерам) та іншій важкій техніці подолати водну перешкоду по льоду, то спочатку її форсують механізовані підрозділи в пішому порядку. Озброєння і техніка переправляються на протилежний берег після посилення льоду або по поромних, десантних переправах, обладнаних в районах, а також по захоплених мостах. Танки, крім того, при сприятливих умовах можуть долати водну перешкоду по глибоких бродах, а іноді і під водою.

У період інтенсивного льодоходу водні перешкоди долаються, як правило, по захоплених мостах і перекиданням підрозділів повітрям.

На́ступ вно́чі – ніч сприяє досягненню раптовості і зменшенню втрат від вогню противника. Успіх нічного бою залежить від ретельної його організації, заздалегідь проведеної рекогносцировки, потайності підготовки і від ступеня натренованості особового складу під час дій вночі, а також від умілого використання приладів нічного бачення та засобів освітлення. Наступ вночі може початися з прориву оборони противника або бути продовженням денних бойових дій.

Батальйо́н у морсько́му деса́нті – під час висадки морського десанту батальйон може діяти в передовому загоні або у складі головних сил десанту. Під час наступу вздовж морського узбережжя він може діяти самостійно як морський десант. Батальйону, який діє в морському десанті, для висадки призначається пункт висадки шириною до 2 км.

На́ступ у мі́сті (населе́ному пу́нкті) – батальйон (рота), який діє в напрямку міста (населеного пункту), з ходу знищує противника, який обороняється на підступах до нього, вривається в місто (населений пункт) і безупинно розвиває наступ у глибину. В тому випадку, коли місто (населений пункт) захопити з ходу не вдалося, підготовляється його штурм.

Умови, за яких ведеться наступ в місті (населеному пункті),

характеризуються обмеженістю зон обзору та обстрілу, складністю маневру й управління підрозділами. Наступ складається з окремих місцевих боїв і відзначається особливою завзятістю та несподіваністю.

У місті (населеному пункті) батальйон, як правило, наступає по одній-двох магістральних вулицях з прилеглими кварталами на фронті до 1000 м. Рота наступає по одній вулиці або всередині кварталу.

Нáступ у гóрах – на дії підрозділів у горах впливають:

– обмежена кількість доріг та трудність просування поза дорогами;

– велика кількість мертвих просторів і потайних підступів;

– можливість утворення гірських обвалів, завалів та снігових лавин, трудність проведення інженерних робіт та використання мінних тралів;

– тривалість застою отруйних речовин в ущелинах та глибоких долинах;

– екрануюча дія гір на роботу радіо- та радіолокаційних станцій і засобів звукової розвідки.

Під час пересування машин в горах підвищується витрата пального, а на великих висотах знижується потужність двигунів.

Наступ у горах ведеться, як правило, по схилах висот, уздовж хребтів, долин і доріг, а також по інших доступних напрямках з широким застосуванням обхідних загонів. Не зайняті противником ділянки гірської місцевості використовуються підрозділами для потайного виходу йому у фланг і в тил. Захоплення командних висот, перевалів та інших важливих об'єктів забезпечує вигідні умови для розвитку наступу.

Нáступ у лíсі – на дії підрозділів у лісі впливають:

– закрита місцевість з наявністю великих заболочених ділянок;

– обмежена кількість доріг, доступних для руху підрозділів;

– можливість тривалого застою отруйних речовин, виникнення лісових пожеж та інші умови.

Все це утруднює маневр, особливо техніки, обмежує застосування танків та бойових машин піхоти, управління підрозділами та підтримання взаємодії, ускладнює орієнтування, спостереження та коректування вогню.

Ліс дозволяє противнику широко застосовувати під час оборони різноманітні загородження, зруйнування та використовувати пожежі. У той же час ліс сприяє

потайному підходу та розгортанню військ для наступу.

Наступ у лісі ведеться по напрямках, переважно вздовж доріг та просік, у поєднанні з обходами і охопленнями. Механізовані підрозділи наступають звичайно в першому ешелоні, як правило, в пішому порядку. Танкова рота і мінометна (артилерійська) батарея, як правило, повзводно, а гранатометний і протитанковий підрозділи – по відділеннях придаються механізованим ротам (взводам) першого ешелону, які наступають на напрямку зосередження основних зусиль.

На́ступ зи́мою – на дії підрозділів зимою впливають:

– обмежена кількість доріг;

– трудність виконання завдань щодо інженерного обладнання місцевості;

– складність орієнтування та маскування;

– глибоке снігове покриття, низька температура та підвищена стійкість отруйних речовин;

– складні метеорологічні умови, іоносферні та геомагнітні збурення (бурі).

Батальйон (рота) може наступати у складі бригади, полку (батальйону) або самостійно по окремих напрямках. Для захоплення в тилу противника вузлів доріг, мостів та інших важливих об'єктів, знищення засобів ядерного та хімічного нападу, пунктів управління, порушення роботи тилу, а також для сприяння підрозділам, які наступають з фронту, батальйон (рота) може бути призначеним в обхідний загін.

Під час наступу підрозділів механізованого батальйону на важкопрохідній місцевості вздовж доріг або по окремих напрямках мінометна (артилерійська) батарея повзводно, а гранатометний і протитанковий підрозділи – і по відділеннях можуть придаватися ротам (взводам), які діють на найбільш важливих напрямках.

Танковому батальйону (роті) під час дій на важко-прохідній місцевості, як правило, придаються механізовані та інженерно-саперні підрозділи.

Націона́льна безпе́ка Украї́ни – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Націона́льний спро́тив – комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні

України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України.

Націона́льні інтере́си Украї́ни – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Націона́льно-патріоти́чне вихова́ння – наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України.

Невибірко́ве застосува́ння збро́ї (*міжнародне гуманітарне право*) – є її установка:

a) яка не знаходиться на військовому об'єкті чи не направлена проти нього. У випадку виникнення сумнівів відносно того, чи використовується об'єкт, що зазвичай призначений для цивільних цілей (наприклад, місце відправлення культу, житловий будинок і інше житлове помешкання або школа), для здійснення ефективного внеску у військові дії, припускається, що цей об'єкт не використовується таким чином; або

b) яка передбачає не спрямований на дію по конкретному військовому об'єкту спосіб або засіб доставки цієї зброї; або

c) яка, як можна передбачити, завдасть непередбачених втрат життя серед цивільного населення, ушкоджень цивільним особам чи збитків цивільним об'єктам, або все це разом, що перевищувало б очікувану конкретну та безпосередню військову перевагу.

Декілька чітко розділених та відокремлених військових об'єктів, розміщених в місті, селищі, селі або іншому районі з аналогічним зосередженням цивільних осіб чи цивільних об'єктів, не

повинні розглядатись як окремий військовий об'єкт.

Нейтралітéт у воєнний чáс (*міжнародне гуманітарне право*) – формальна позиція держави, яка визначає правовий стан, за якого вона не бере участі у збройному конфлікті і не надає безпосередньої допомоги сторонам у збройному конфлікті. Дотримання державою нейтралітету виключає право сторін, які воюють, вести воєнні дії на її території, проводити через неї свої війська та застосовувати проти неї збройні сили.

Нейтральна держава не несе відповідальності за приватних осіб, які окремо переходять кордон і вступають на військову службу до тієї чи іншої сторони, що воює.

Нейтралізóвана зóна (*міжнародне гуманітарне право*) – зона, призначена для захисту від наслідків війни, поранених та хворих комбатантів або некомбатантів, цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях, та, перебуваючи в зонах, не виконують жодної роботи воєнного характеру.

Будь-яка сторона конфлікту може звернутися безпосередньо або за посередництвом нейтральної держави чи якоїсь гуманітарної організації до протилежної сторони з пропозицією про створення в районах, де відбуваються бойові дії, нейтралізованих зон.

Нейтрáльний повíтряний прóстір (*міжнародне гуманітарне право*) – повітряний простір, розташований над територією нейтральних вод.

Нейтрáльні вóди (*юрид.*) – внутрішні, територіальні та архіпелазькі води держав, які не беруть участі у війні чи збройному конфлікті.

Нейтрáльні цивíльні літáльні апарáти – цивільні літальні апарати, що мають розпізнавальні знаки нейтральних держав.

Некомбатáнти (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, які входять до складу збройних сил та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть. До них належать медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо. До вказаних осіб не має застосовуватися зброя, якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків.

Вказані особи користуються передбаченим МГП захистом, який вони втрачають у разі їхньої безпосередньої участі у воєнних діях на період такої участі.

Нематеріа́льні ресу́рси у сфе́рі оборо́ни – інтелектуальні, інформаційні, науково-технічні та інші нематеріальні ресурси, що використовуються для забезпечення потреб сил оборони відповідно до законів України.

Неміжнаро́дний (вну́трішній) збро́йний конфлі́кт (збро́йний конфлі́кт неміжнаро́дного хара́ктеру) (*міжнародне гуманітарне право*) – тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами і організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями.

До неміжнародного (внутрішнього) збройного конфлікту належать такі ситуації, коли:

– у межах території однієї держави починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями;

– організовані збройні формування здійснюють контроль над частиною території держави, який дає їм можливість вести безперервні та узгоджені воєнні дії.

До неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктів не належать випадки порушення громадського порядку та ситуації внутрішньої напруженості (наприклад, масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо).

Необоро́нювані місце́вості (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, забороняється нападати на необоронювані місцевості якими б то не було засобами.

2. Відповідні власті сторони, що перебуває в конфлікті, можуть оголосити необоронюваною місцевістю будь-який населений пункт, розміщений у зоні зіткнення збройних сил або поблизу неї, відкритий для окупації супротивною стороною. Ця місцевість повинна відповідати таким умовам:

a) всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби та мобільне воєнне спорядження мають бути евакуйовані;

b) стаціонарні воєнні установки або споруди не повинні використовуватися з ворожою метою;

c) ні власті, ні населення не повинні здійснювати ворожих дій;

d) не повинно чинитися жодних дій на підтримку воєнних операцій.

3. Присутність у цій місцевості осіб, які користуються

особливим захистом згідно з Женевськими конвенціями та Додатковим протоколом до них від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), і присутність поліцейських сил, що залишилися з єдиною метою підтримки законності й порядку, не суперечить умовам, викладеним у пункті 2.

Неприбутко́ві організа́ції – юридичні особи, крім державних органів, органів державного управління та установ державної і комунальної власності, що не є фінансовими установами, створені для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів, без мети отримання прибутку.

Непрями́ бенефіціа́ри (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – юридичні та (або) фізичні особи, які після розблокування (зменшення, виключення) території отримують можливість безпечно її використовувати протягом незначного періоду часу.

Непрями́ до́кази що́до забру́днення терито́рій ВНП (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – інформація, яка містить певні ознаки та факти щодо імовірного забруднення території ВНП.

Несанкціоно́ване пово́дження з ВНП (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – дії осіб, які не мають відповідної підготовки та повноважень щодо пошуку, вилучення, транспортування, знешкодження (знищення) та проведення будь-яких інших операцій з ВНП.

Нетехні́чне обсте́ження (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – збір, аналіз та оцінювання інформації стосовно території для подальшої її класифікації за статусом небезпеки, без використання технічних засобів пошуку ВНП.

Но́рми міжнаро́дного пра́ва, застосо́вуваного в пері́од збро́йних конфлі́ктів (*міжнародне гуманітарне право*) – норми, застосовувані в період збройних конфліктів, наведені в міжнародних угодах, учасницями яких є сторони, що перебувають у конфлікті, а також загальновизнані принципи і норми міжнародного права, застосовувані до збройних конфліктів.

Носі́ння вогнепа́льної збро́ї і боєприпа́сів (*поліц., МВС*) – будь-яке перенесення вогнепальної зброї і боєприпасів безпосередньо при собі (на тілі, у руках), в елементах

одягу, у кобурах, спеціальних сумках прихованого носіння, в окремих сумках чи кейсах.

О

Обе́рнення в ра́бство (*міжнародне гуманітарне право*) – термін міжнародного гуманітарного права, який означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми.

Об'є́кти цивільного за́хисту (*міжнародне гуманітарне право*) – будівлі і споруди, обладнання та транспортні засоби, що призначені для забезпечення діяльності органів управління цивільного захисту та сил цивільного захисту, а також засоби цивільного захисту.

Об'є́кти, які́ знахо́дяться пі́д за́хистом МГП –

1) медичні формування;

2) санітарно-транспортні засоби;

3) цивільні об'єкти;

4) культурні цінності;

5) установки і споруди, що містять небезпечні сили;

6) об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення;

7) об'єкти цивільної оборони;

8) місцевості, що не обороняються;

9) демілітаризовані зони;

10) санітарні та безпечні зони і місцевості;

11) нейтралізовані зони;

12) госпітальні зони та місцевості;

13) природне середовище.

Напад на такі об'єкти заборонено.

Обме́ження на застосува́ння дистанці́йно встано́влюваних мі́н (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – 1. Забороняється застосовувати дистанційно встановлювані міни, якщо вони не зареєстровані відповідно до підпункту 1 b) Технічного додатку до Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію.

2. Забороняється застосовувати дистанційно встановлювані протипіхотні міни, які не

відповідають положенням про самознищення і самодеактивацію, переліченим в Технічному додатку.

3. Забороняється застосовувати дистанційно встановлювані міни, що не є протипіхотними мінами, якщо вони, в тій мірі, в якій це можливо, не оснащені ефективним механізмом самознищення чи самонейтралізації і не мають резервного елемента самодеактивації спроектованого таким чином, щоб міна вже не функціонувала як міна, коли така міна більше не служить військовій меті, для якої вона була встановлена.

4. Про будь-яке встановлення чи скидання дистанційно встановлюваних мін, які можуть завдати ушкоджень цивільному населенню, здійснюється ефективне завчасне оповіщення, за винятком випадків, коли цьому перешкоджають обставини.

Обме́ження на застосува́ння протипіхо́тних мі́н (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – Забороняється застосовувати протипіхотні міни, які неможливо виявити, як це вказано в пункті 2 Технічного додатку Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію.

Обме́ження на застосува́ння протипіхо́тних мі́н, які́ не́ є́ дистанці́йно встано́влюваними мі́нами (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Ця стаття (стаття 5 Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію) застосовується до протипіхотних мін, які не є дистанційно встановлюваними мінами.

2. Забороняється застосовувати зброю, на яку поширюється ця стаття і яка не відповідає положенням по самознищенню і самодеактивації, викладеним

в Технічному додатку цього Протоколу II, за винятком випадків, коли:

a) така зброя встановлюється в межах району з маркірованим периметром, який підлягає контролю з боку військового персоналу і захищений огорожею чи в інший спосіб з метою забезпечення ефективного недопущення цивільних осіб в район. Маркірування повинно бути чітким, стійким та видимим людині, яка має намір проникнути в район з маркірованим периметром; і

b) така зброя повинна бути вилучена перш ніж територію буде покинуто, якщо така територія не переходить до військ іншої держави, які несуть відповідальність за збереження захисних засобів, що вимагаються згідно з цією статтею, і подальше розмінування цієї зброї.

3. Сторона в конфлікті звільняється від подальшого дотримання положень підпунктів 2a) і 2b) цієї статті 5 тільки в тому випадку, якщо таке дотримання неможливо здійснити через вимушену втрату контролю над районом в результаті військових дій противника, включаючи ситуації, коли прямі військові дії противника роблять неможливим таке дотримання. Якщо така сторона встановлює контроль над районом, вона відновлює дотримання положень підпунктів 2a) і 2 b) цієї статті 5.

4. Якщо війська сторони в конфлікті встановлюють контроль над районом, де знаходиться зброя, до якої застосовується ця стаття 5, такі війська максимальною мірою зберігають і, при необхідності, встановлюють захисні засоби, що вимагаються цією статтею 5, до тих пір, поки таку зброю не буде вилучено.

5. Вживають усіх можливих заходів для запобігання несанкціонованому вилученню, пошкодженню, знищенню чи приховуванню будь-якого пристрою, системи чи матеріалу, що використовуються для створення периметра району з маркірованим периметром.

6. Зброя, на яку поширюється ця стаття 5, чий горизонтальний кут розльоту уламків складає менше ніж 90 градусів і яка встановлюється на землі чи над землею, може застосовуватись без вжиття заходів, передбачених у підпункті 2a) цієї статті 5, максимум протягом 72 годин, якщо:

a) вона розміщена в безпосередній близькості від військового підрозділу, який її установив; і

b) район підлягає нагляду з боку військового персоналу, з тим щоб забезпечити ефективне недопущення цивільних осіб.

Обо́в'язки військо́во-меди́чного персона́лу що́до дотри́мання но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва – військово-медичний персонал, виконуючи свій військовий обов'язок, повинен керуватися загальновизнаними нормами МГП, які зобов'язують його:

– надавати за необхідності медичну допомогу в умовах збройних конфліктів незалежно від будь-яких причин, крім медичних;

– враховувати норми МГП під час організації медичного забезпечення з'єднання, військової частини (підрозділу);

– надавати медичну допомогу всім пораненим та хворим як у районі воєнних дій, так і на окупованих територіях;

– брати участь у підготовці військовим командуванням спеціальних угод та проведенні нарад представників сторін – учасниць збройного конфлікту з питань, що стосуються забезпечення захисту і допомоги жертвам збройних конфліктів (врегулювання діяльності військових і цивільних медичних формувань, визначення санітарних і безпечних зон (місцевостей); організація медичних перевезень; використання технічних засобів, міжнародних правил, стандартів і процедур розпізнавання, оповіщення і захисту медичного персоналу, формувань та санітарно-транспортних засобів; організація гуманітарної та медичної допомоги цивільному населенню тощо);

– за розпорядженням військового командування взаємодіяти з місцевою адміністрацією, органами управління охороною здоров'я та гуманітарними організаціями з питань надання гуманітарної допомоги цивільному населенню.

Обо́в'язки військовослужбо́вців пе́ред шикува́нням і в строю́ (*військ.*) **–**

Обо́в'язки команди́ра:

– визначити місце, час, порядок шикування, форму одягу та спорядження, а також озброєння і техніку; у разі потреби призначати спостерігача;

– перевіряти й знати наявність у строю підлеглих свого підрозділу (підрозділів, частини), озброєння, техніки, боєприпасів, засобів індивідуального захисту та шанцевого інструменту;

– перевіряти зовнішній вигляд підлеглих, а також наявність спорядження і правильність його припасування;

– підтримувати дисципліну в строю і вимагати точного виконання підрозділами команд і сигналів, а військовослужбовцями – своїх обов'язків у строю;

– під час подання команд у пішому строю приймати стройове положення;

– проводити зовнішній огляд озброєння і техніки, якщо підрозділи шикуються з нею; перевіряти наявність і справність обладнання для перевезення особового складу, а також правильність кріплення матеріальної частини, що перевозиться; нагадувати особовому складові заходи безпеки; під час руху додержуватися визначених дистанцій, швидкості та правил руху.

Обо́в'язки військовослужбо́вця:

– перевіряти справність своєї зброї, закріплених за ним озброєння й техніки, боєприпасів, засобів індивідуального захисту, шанцевого інструменту, обмундирування та спорядження;

– мати коротку охайну зачіску;

– охайно заправляти обмундирування, правильно надівати та припасовувати спорядження, допомагати товаришеві усувати помічені недоліки;

– знати своє місце в строю, ставати до строю швидко, без метушні; під час руху зберігати рівняння, інтервал і дистанцію; не виходити із строю (машини) без дозволу;

– у строю без дозволу не розмовляти, додержуватися цілковитої тиші; бути уважним до наказів (розпоряджень) і команд (сигналів) свого командира, виконувати їх швидко й точно, не заважаючи іншим;

– передавати накази (розпорядження), команди (сигнали) без перекручень, гучно й чітко.

Обо́в'язки громадя́н що́до мобілізаці́йної підгото́вки та́ мобілізá́ції (*юрид.*) –

1. Громадяни зобов'язані:

а) з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строк та місце, зазначені в повістці (військовозобов'язані, резервісти СБУ – за викликом Центрального управління або регіонального органу СБУ, військовозобов'язані, резервісти розвідувальних органів України – за викликом відповідного підрозділу розвідувальних органів України), для взяття на військовий облік військовозобов'язаних чи резервістів, визначення їх призначення на особливий період, направлення для проходження медичного огляду;

б) надавати в установленому порядку під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками яких вони є, ЗСУ, іншим військовим формуванням, силам цивільного захисту з наступним відшкодуванням державою їх вартості в порядку, встановленому законом;

в) проходити медичний огляд для визначення придатності до військової служби згідно з рішенням військово-лікарської комісії чи відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, закладів охорони здоров'я Служби безпеки України, а у розвідувальних органах України – за рішенням керівників відповідних підрозділів або військово-лікарської комісії Служби зовнішньої розвідки України, розвідувального органу Міноборони України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

Громадяни, які перебувають на військовому обліку, в добровільному порядку реєструють свій електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного чи резервіста.

2. Громадяни, які перебувають у запасі і не призвані на військову службу або не залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, під час мобілізації можуть бути відповідно до закону залучені до виконання робіт, які мають оборонний характер. Громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність, виконують мобілізаційні завдання (замовлення) згідно з укладеними договорами (контрактами).

3. Під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися:

а) військовозобов'язані та резервісти, які приписані до в/ч для проходження військової служби у воєнний час або до інших підрозділів чи формувань для виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, – на збірні пункти територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними повістках або мобілізаційних розпорядженнях;

б) резервісти, які проходять службу у військовому резерві, – до військових частин у строки, визначені командирами військових частин;

в) військовозобов'язані, резервісти СБУ – за викликом керівників органів, в яких вони перебувають на військовому обліку;

г) військовозобов'язані, резервісти розвідувальних органів України – за викликом керівників відповідних підрозділів;

д) особи, які уклали контракти про перебування у резерві служби цивільного захисту, – за викликом керівників відповідних органів управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Інші військовозобов'язані протягом 60 днів з дня набрання чинності указом Президента України про оголошення мобілізації, затвердженим ВРУ, зобов'язані уточнити свої облікові дані через центри надання адміністративних послуг або електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста, або у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки за місцем свого перебування або знаходження. У разі отримання повістки про виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки громадянин зобов'язаний з'явитися у зазначені у ній місце та строк.

У повістці про виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки зазначаються:

1) прізвище, ім'я та по батькові і дата народження громадянина, якому адресована повістка;

2) найменування територіального центру комплектування та соціальної підтримки, що видав повістку;

3) мета виклику до територіального центру комплектування та соціальної підтримки;

4) місце, день і час явки за викликом;

5) підпис (електронний цифровий підпис) посадової особи, яка видала (сформувала) повістку;

6) реєстраційний номер повістки;

7) роз'яснення про наслідки неявки і про обов'язок повідомити про причини неявки.

Для громадян, які самостійно прибули до територіального центру комплектування та соціальної підтримки та підлягають направленню на навчання (підготовку) у зв'язку з призовом на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, час явки до територіального центру комплектування та соціальної підтримки встановлюється протягом двох місяців з дня проходження військово-лікарської комісії (*далі* – ВЛК).

Під час вручення повістки представники територіального

центру комплектування та соціальної підтримки (*далі* – ТЦКтаСП) на вимогу громадянина, якому вручається повістка, зобов'язані назвати свої прізвища, ім'я та по батькові, посади, а також пред'явити службові посвідчення.

Поважними причинами неприбуття громадянина у строк, визначений у повістці, які підтверджені документами відповідних уповноважених державних органів, установ та організацій (державної та комунальної форм власності), визнаються:

а) перешкода стихійного характеру, хвороба громадянина, воєнні дії на відповідній території та їх наслідки або інші обставини, які позбавили його можливості особисто прибути у визначені пункт і строк;

б) смерть його близького родича (батьків, дружини (чоловіка), дитини, рідних брата, сестри, діда, баби) або близького родича його дружини (чоловіка).

У разі неприбуття громадянин зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше трьох діб від визначених у повістці дати і часу прибуття до територіального центру комплектування та соціальної підтримки, повідомити про причини неявки шляхом безпосереднього звернення до зазначеного у повістці територіального центру комплектування та соціальної підтримки або в будь-який інший спосіб з подальшим його прибуттям у строк, що не перевищує сім календарних днів.

4. Громадяни, які перебувають у запасі, завчасно приписуються до військових частин для проходження військової служби у воєнний час або до інших підрозділів чи формувань для виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу.

5. Призов громадян на військову службу під час мобілізації або залучення їх до виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, забезпечують місцеві органи виконавчої влади та здійснюють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки або командири військових частин (військовозобов'язаних, резервістів СБУ – Центральне управління або регіональні органи СБУ, військовозобов'язаних, резервістів розвідувальних органів України – відповідний підрозділ розвідувальних органів України, осіб, які уклали контракти про перебування у резерві служби цивільного захисту, – відповідні

органи управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту).

Обо́в'язки помічника́ команди́ра військо́вої части́ни з правово́ї робо́ти (юриско́нсульта військо́вої части́ни) – юриди́чного ра́дника що́до забезпе́чення дотри́мання но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного пра́ва

1. Під час збройного конфлікту офіцери та працівники юридичної служби ЗСУ, помічники командирів військових частин з правової роботи (юрисконсульти в/ч) виконують обов'язки юридичних радників.

Юридичні радники повинні надавати консультації командуванню щодо дотримання норм МГП, правил застосування сили та щодо проведення інструктажу особового складу з їх виконання.

2. Помічник командира військової частини з правової роботи (юрисконсульт в/ч) у мирний час зобов'язаний:

– координувати роботу з вивчення норм і приписів МГП в органі військового управління, з'єднанні, в/ч, військовому навчальному закладі, установі, організації ЗСУ;

– надавати необхідну методичну допомогу з питань застосування норм МГП різним категоріям військовослужбовців;

– проводити заняття з МГП з різними категоріями військовослужбовців;

– за допомогою навчальних вправ та тестів оцінювати рівень засвоєння положень МГП військовослужбовцями різних категорій;

– надавати інформацію та консультації окремим військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, пов'язаних із застосуванням норм і приписів МГП.

3. Під час збройного конфлікту юридичний радник зобов'язаний:

– візувати проекти документів перед прийняттям відповідним військовим командуванням рішення на ведення воєнних дій з точки зору відповідності їх нормам і приписам МГП;

– надавати необхідну допомогу військовому командуванню у вирішенні складних питань і вибору способу дій, який був би одночасно і законним, і ефективним;

– надавати допомогу військовому командуванню у вирішенні правових питань, які виникають, та усуненні перешкод, що можуть виникнути під час ведення воєнних дій;

– за необхідності брати безпосередню участь у веденні воєнних дій;

– знайомитися з планами майбутніх воєнних дій з метою оцінки відповідності їх нормам і вимогам МГП;

– у разі невідповідності дій військового командування положенням МГП нагадати йому про вимоги права збройних конфліктів, зокрема статті 87 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни від 08 червня 1977 року; у разі, коли порушення норм МГП не усуваються, юридичний радник зобов'язаний доповісти про це вищому командуванню як в усній, так і в письмовій формі.

На юридичного радника забороняється покладати обов'язки та завдання, не передбачені Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗСУ, затвердженої наказом Міноборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022).

Юридичні радники із числа офіцерів та працівників юридичної служби ЗСУ відповідних органів управління беруть участь в оперативному (бойовому) плануванні та розглядають проєкти службових документів на відповідність їх нормам і приписам МГП.

4. Правове забезпечення діяльності українського миротворчого контингенту здійснюється помічником командира в/ч з правової роботи (юрисконсультом військової частини), який є його юридичним радником.

Оборо́на (*військ.*) – комплекс заходів, які мають на меті відбити наступ переважаючих сил противника, завдати йому максимальних втрат, утримати важливі райони (об'єкти) місцевості і тим самим створити сприятливі умови для переходу в наступ. Залежно від бойового завдання, наявності сил і засобів, а також від характеру місцевості оборона може бути позиційною та маневреною.

Позиці́йна оборо́на – основний вид оборони. Вона найбільш повно відповідає головній меті оборони і ведеться шляхом завдання максимальних втрат противнику в ході наполегливого утримання підготовлених до оборони районів місцевості. Позиційна оборона застосовується на більшості напрямків, і передусім там, де втрата території недопустима.

Мане́врена оборо́на застосовується з метою завдання

противнику втрат, виграшу часу та збереження своїх сил шляхом послідовних оборонних боїв на завчасно намічених і ешелонованих в глибину рубежах у поєднанні з короткими контратаками. Вона допускає залишення деякої частини території.

У ході маневреної оборони батальйон у взаємодії з іншими підрозділами бригади (полку) змушує противника наступати в тому напрямку, де підготовлена стійка позиційна оборона, або противник затягується в район, який забезпечує вигідні умови для його розгрому контратаками.

Батальйон, як правило, веде позиційну оборону, в окремих випадках, він може брати участь в маневреній обороні бригади (полку), а при призначенні для оборони смуги забезпечення вести її й самостійно.

Оборона може застосовуватися *навмисно*, коли більш активні й рішучі дії недоцільні, або *вимушено* – внаслідок несприятливої обстановки, що склалася. Вона може підготовлятися *завчасно* до початку бойових дій або організовуватися під час бою. Перехід до оборони батальйону (роти) може здійснюватися *в умовах відсутності зіткнення з противником* або *безпосереднього зіткнення з ним.*

Оборо́на вно́чі (*військ.*) – основним завданням підрозділів під час оборони вночі є відбиття раптової атаки противника. Для цього командир батальйону (роти) зобов'язаний:

– посилити бойову охорону, спостереження за противником і за своїми загородженнями перед переднім краєм оборони та організувати підслуховування, а також виставити безпосередню охорону в усіх підрозділах (спостерігачів, парні патрулі);

– тримати більшу частину підрозділів і вогневих засобів, які займають опорні пункти на першій позиції, в постійній готовності до відкриття вогню та відбиття атак противника;

– готувати завидна всі вогневі засоби, резерв і бронегрупу до дій вночі, визначити порядок використання приладів нічного бачення;

– підготувати вогневі засоби, розташовані у глибині опорних пунктів, до заняття тимчасових вогневих позицій на передньому краю;

– указати, по яких ділянках місцевості перед переднім краєм, в проміжках між підрозділами і на флангах підготувати додатковий вогонь і передбачити інші заходи щодо забезпечення проміжків

між опорними пунктами, стиків і флангів;

– установити порядок освітлення місцевості перед переднім краєм своєї оборони, а також противника в ході бою;

– визначити добре видні вночі орієнтири, розпізнавальні знаки своїх військ і способи орієнтування;

– поставити завдання підрозділам щодо знищення та осліплення засобів нічного бачення противника;

– забезпечити підрозділи, які обороняються, трасуючими снарядами, патронами з трасуючими кулями і засобами освітлення місцевості.

Якщо в районі оборони (опорному пункті) проводяться інженерні роботи, командир батальйону (роти) організовує охорону працюючих підрозділів і встановлює для них пункти збору на випадок відбиття раптового наступу противника.

Виявивши перехід противника в атаку, по ньому відкривають вогонь підрозділи, які обороняють позиції бойової охорони, а також артилерія, міномети і чергові вогневі засоби. Танки, бойові машини піхоти і артилерія ведуть вогонь прямою наводкою по окремих цілях, а також зосереджений вогонь по противнику, який атакує.

Атака противника відбивається з відстані, яка забезпечує ефективне ведення вогню, з використанням *приладів нічного бачення* або при освітленні бойового порядку противника всіма засобами світлового забезпечення, що є, а з підходом противника до переднього краю оборони на 300–400 м і освітлювальними постами рот першого ешелону. *Осліплення противника*, який атакує, здійснюється за допомогою освітлювальних і димових снарядів (мін) і ракет.

Артилерія і міномети противника, які ведуть вогонь освітлювальними снарядами (мінами), а також його прожекторні установки знищуються в першу чергу.

Зенітний підрозділ, а також механізовані і танкові підрозділи, не зайняті в бою з наземним противником, відбивають нальоти його літаків і вертольотів і знищують освітлювальні авіаційні бомби і снаряди (міни).

Під час вклинення противника в оборону вживаються заходи для перешкоджання його просування в сторони флангів і в глибину. Батальйон (рота) зосередженим вогнем артилерії і мінометів, фланговим вогнем

танків, бойових машин піхоти і протитанкового підрозділу завдає поразки противнику, який вклинився, і зупиняє його просування. Контратака другого ешелону (резерву) проводиться вночі, у фланг і в тил противнику по заздалегідь провішених напрямках.

Під час переходу від нічних дій до денних підрозділи і вогневі засоби, переміщені на ніч на тимчасові вогневі позиції, перед світанком за наказом командира батальйону (роти) потай займають основні позиції.

Оборо́на в го́рах (*військ.*) – будується, як правило, на широкому фронті, перехоплюючи найбільш доступні напрямки дій противника, а на плоскогір'ї та в широкій долині – як у звичайних умовах.

Основні зусилля зосереджуються па обороні домінуючих висот, перевалів, вузлів доріг та інших важливих ділянок місцевості. Опорні пункти підготовляються до кругової оборони. У проміжках між ними ведеться розвідка і патрулювання, організуються вогневі засади і улаштовуються загородження.

Передній край вибирається, як правило, по схилах гірських хребтів, висот і відрогах гір, які забезпечують якісний огляд і обстріл підступів до них, а також на зворотних схилах висот. Для оборони на важкодоступних напрямках виділяється обмежена кількість сил і засобів.

Бойовий порядок батальйону будується, як правило, в *два ешелони*. У першому ешелоні обороняються, як правило, механізовані підрозділи.

Придані механізованому батальйону танки, протитанкові гармати і протитанкові керовані ракетні комплекси, як правило, використовуються в опорних пунктах рот, які обороняються на найбільш важливих напрямках. Вони займають вогневі позиції в місцях, звідки забезпечується ведення вогню на граничну дальність.

Найбільш щільно всіма видами вогню в поєднанні з загородженнями повинні прикриватися дороги, виходи із ущелин, тунелів, гірських долин, тісний, зручні переправи через ріки і переходи через каньйони, а також напрямки, які можуть бути використані противником для обходу. Підрозділи, які обороняють перевали, командні висоти, переходи і вузли доріг, посилюються вогнеметниками.

Зенітний підрозділ, а також механізовані підрозділи, виділені

для боротьби з повітряним противником, займають позиції на висотах, які забезпечують круговий огляд і обстріл літаків, вертольотів та інших повітряних цілей.

Система вогню будується з таким розрахунком, щоб перед переднім краєм, на флангах і в проміжках між опорними пунктами не було мертвих просторів і прихованих підступів. З цією метою вогневі засоби розташовуються ярусами як на схилах висот, обернених до противника, так і на зворотних схилах, які забезпечують створення багатоярусного флангового, перехресного і кинджального вогню, з урахуванням можливості здійснення маневру.

Під час організації оборони в горах командир батальйону (роти), крім звичайних питань, визначає, яким підрозділам (вогневим засобам) бути готовими для знищення противника, який обходить, і враховує можливість раптових змін метеорологічних умов, гірських і снігових обвалів, лавин, сельових потоків, затоплення річищ висушених рік під час сильних дощів і танення снігу.

Організовуючи оборону на вузькій гірській долині (ущелині), вогневі засоби слід розташовувати на прилеглих схилах гір так, щоб забезпечувалось прострілювання долини (ущелини) перехресним вогнем. Найбільше посилюються висоти, які утворюють вхід у долину (ущелину). Підступи до домінуючих висот прикриваються вогнем артилерії, мінометних і гранатометних підрозділів і протитанкових засобів. Артилерія при цьому широко використовується для стрільби прямою наводкою.

Під час організації оборони перевалу основні зусилля зосереджуються на утриманні висот, які розташовані на підступах до перевалу. Частина сил батальйону (роти) займає оборону безпосередньо на перевалі. На дорогах, які підходять до перевалу з обох сторін, улаштовуються загородження, підходи до яких повинні прострілюватися перехресним вогнем з прилеглих висот. Система опорних пунктів, вогневих позицій і траншей в районі оборони (опорному пункті) може бути самою різноманітною. Перевали, дороги, гірські стежки і ущелини межами ротних опорних пунктів не призначаються.

Основні зусилля розвідки зосереджуються у напрямках, доступних для наступу противника, а також у напрямках, де можливий обхід підрозділів, які обороняються. Кількість

спостережних постів (спостерігачів) збільшується.

Для захисту від ЗМУ і ВТЗ широко використовуються складки місцевості, гірські виробки, печери. Під час відновлення боєздатності підрозділів крім звичайних заходів негайно організовується розчищення обвалів і завалів, які перешкоджають виходу людей і техніки із споруджень.

Під час *інженерного обладнання* опорних пунктів фортифікаційні спорудження в скельних ґрунтах будуються переважно напівзагибленого і насипного типу із використанням каменю, який прикривають шаром ґрунту, а також мішків із землею. Інженерне обладнання ведеться з широким застосуванням підривних зарядів. Окопи, укриття та інші спорудження обладнуються так, Щоб виключити можливість затікання в них запалюючих сумішей і води.

У батальйонному районі оборони широко використовуються природні перешкоди, створюються кам'яні, а в гірсько-лісистій місцевості і лісові завали; ділянки доріг (стежок) та штучні спорудження підготовляються до зруйнування, на дорогах улаштовуються мінно-вибухові загородження.

Маскування підрозділів досягається передусім умілим використанням маскуючих властивостей гірської місцевості.

Атака противника відбивається всіма вогневими засобами з широким застосуванням гранат. Танки противника найбільш доцільно знищувати під час подолання ними підйомів, особливо, на серпантинах.

Під час вклинення противника в оборону батальйон (рота) наполегливо утримує зайняті, позиції і вогнем завдає ураження противнику. При сприятливих умовах противник, який вклинився, знищується рішучою контратакою, яка проводиться, як правило, зверху вниз, уздовж хребта або по долині. Під час проведення контратак, зважаючи на складність маневру, особливо вночі, підрозділи, які контратакують, доцільно завчасно розгортати на заздалегідь підготовленому рубежі.

Противник, який обходить, знищується вогнем артилерії та інших засобів, а також рішучими діями підрозділів другого ешелону (резерву) або бронегрупи батальйону (роти).

Під час оборони на *гірсько-лісистій місцевості* особливу увагу приділяють підготовці опорних пунктів до кругової

оборони, розчищенню смуг (секторів) обзору і обстрілу, прикриттю загородженнями проміжків і флангів, улаштуванню вогневих засад, у напрямках, звідки можливий обхід противником підрозділів, які обороняються.

Підрозділи технічного забезпечення і *тилу батальйону* розміщуються біля вузлів доріг, стежок і наближаються до підрозділів першого ешелону. В опорних пунктах рот і на вогневих позиціях артилерії та зенітних засобів створюються додаткові запаси ракет, боєприпасів, продовольства, води і палива. У гірських районах особовий склад забезпечується спеціальним спорядженням, теплим одягом і світлозахисними окулярами; передбачаються заходи щодо обігріву особового складу і своєчасної евакуації поранених і хворих.

Оборóна в лíсі (*військ.*) – будується окремими ротними і взводними опорними пунктами, підготовленими до кругової оборони, і які перехоплюють дороги, просіки, а також дефіле між озерами і болотами. У проміжках між опорними пунктами постійно ведеться розвідка, влаштовуються загородження, організуються вогневі засади і патрулювання.

Під час підготовки оборони в лісі командир батальйону (роти) крім звичайних питань *зобов'язаний передбачити:*

– розташування бойових машин піхоти (бронетранспортерів), танків на вогневих позиціях з таким розрахунком, щоб забезпечувався обстріл доріг, просік, узлісь та полян;

– підготовку потайних шляхів маневру бронегруп;

– заходи щодо боротьби з лісовими пожежами.

Передній край оборони вибирається попереду узлісся або відноситься в глибину. В останньому випадку на узлісся виставляється бойова охорона, а війська проводять розчищення лісу для покращання умов спостереження і ведення вогню, не демаскуючи при цьому свої позиції.

Другий ешелон (резерв) розташовується в опорному пункті поблизу доріг і просік в готовності до проведення контратаки або до маневру на загрозливому напрямку.

Система вогню організовується так, щоб усі дороги, просіки, проходи па заболочених ділянках, галявини і вирубки, по яких можливий підхід і наступ противника, знаходилися під фланговим і перехресним вогнем

підрозділів, які обороняються. Виступи лісу використовуються для створення флангового і перехресного вогню. У напрямках можливого наступу противника підготовляється зосереджений вогонь. Особливого значення набуває добре організований вогонь мінометів.

Більша частина вогневих засобів придається ротам і взводам. Танки, гармати, гранатомети і протитанкові керовані ракетні комплекси займають вогневі позиції в місцях, звідки забезпечується можливість ведення вогню вздовж доріг, просік, по галявинах, ділянках рідкого лісу, їхні вогневі позиції прикриваються механізованими підрозділами і загородженнями.

Частина стрільців, снайперів і кулеметників призначається для ведення вогню з дерев.

Зенітні та інші вогневі засоби, виділені для боротьби з повітряним противником, розміщуються на галявинах, узліссях і вирубках лісу, з яких забезпечується виявлення і обстріл літаків і вертольотів противника. Стрільці-зенітники можуть також розташовуватися на площадках, обладнаних на деревах.

Розвідка в лісі ведеться спостереженням, розвідувальними (бойовими розвідувальними) дозорами і розвідувальними засадами.

Система спостереження повинна забезпечити проглядання підступів до переднього краю оборони, для чого спостережні пости (спостерігачі) можуть розташовуватися на деревах або висуватися вперед.

Під час інженерного обладнання району оборони (опорного пункту) на місцевості з високим рівнем ґрунтових вод окопи, укриття, траншеї і ходи сполучення влаштовуються напівнасипного і насипного типу. На ділянках, де немає необхідності відривати ходи сполучення, шляхи руху в тил позначаються покажчиками або знаками на деревах.

Як інженерні загородження застосовуються мінні поля, фугаси, міновані завали, протитанкові бар'єри і різноманітні дротяні загородження.

Для підрозділів і їхніх вогневих засобів передусім проводиться розчищення смуг обзору і обстрілу, а потім підготовляються шляхи маневру. Передбачаються також протипожежні заходи.

Під час бою в лісі використовуються дії невеликих підрозділів у вогневих засадах і вогонь усіх засобів з близьких дистанцій.

Контратаки проводяться, як правило, невеликими підрозділами по заздалегідь вивчених і підготовлених напрямках, як правило, вздовж доріг і просік.

Оборо́на в мі́сті (наса́ленному пу́нкті) (*військ.*) – батальйон у місті (населеному пункті) обороняє, як правило, один або декілька кварталів, рота – квартал або декілька будинків, а взвод – один-два будинки.

Кожен населений пункт і окрему будівлю батальйон (рота) своїми силами повинен перетворити в неприступну фортецю з круговою обороною, яка забезпечить тривале її утримання навіть при повному оточенні її противником.

Організовуючи оборону в місті (населеному пункті), командир батальйону (роти) крім звичайних питань визначає:

– які будники включити в опорні пункти і підготувати до оборони;

– порядок маневру силами і засобами;

– в яких приміщеннях обладнати сховища;

– порядок і терміни підготовки будинків до оборони.

Батальйонні райони (вузли) оборони і ротні опорні пункти будуються так, щоб вони перекривали магістральні вулиці, бульвари, майдани і мости через ріки і канали. Передній край оборони, як правило, підготовляється по околиці міста (населеного пункту) або виноситься вперед, якщо до міста примикають командні висоти. Опорні пункти підготовляються до кругової оборони і повинні мати вогневий зв'язок між собою. У них створюються додаткові запаси ракет, боєприпасів, продовольства, питної води, медикаментів та інших матеріальних засобів. Між собою опорні пункти з'єднуються ходами сполучення.

Для побудови опорних пунктів в першу чергу використовуються особливо міцні наріжні будинки з напівпідвальними і підвальними приміщеннями, які забезпечують можливість обстрілу вулиць і майданів.

У проміжках між опорними пунктами і на вулицях улаштовуються барикади, загородження, зруйнування і завали, підступи до яких мінуються і простріляються фланговим і перехресним вогнем. Легкі будівлі, які заважають спостереженню і веденню вогню, руйнуються.

Для маневру підрозділами всередині кварталів улаштовуються проходи, а також

використовуються підземні споруджения і колектори. У підземних спорудженнях, які не використовуються для маневру, влаштовуються загородження, а на виходах з них підготовляється вогонь.

Система вогню батальйону (роти) будується на поєднанні флангового і перехресного вогню стрілецької зброї, гармат, які виділені для стрільби прямою наводкою, танків, бойових машин піхоти, а також вогню протитанкових керованих ракетних комплексів, гранатометів, вогнеметів і артилерії, розташованій на закритих вогневих позиціях.

Підрозділи, які займають оборону в багатоповерхових будинках, вогонь організують в декілька ярусів для того, щоб всі підступи до опорних пунктів (будинків) прострілювалися. При цьому більша частина вогневих засобів, у тому числі окремі гармати, розміщується на нижніх поверхах будівель і напівпідвалах.

Танки, придані механізованому батальйону, використовуються для дій з вогневих засад або в опорних пунктах механізованих взводів. Вогневі позиції танків, бойових, машин піхоти (бронетранспортерів) і гармат, які виділені для стрільби прямою наводкою, підготовляються, як правило, за цегляними парканами і стінами, в яких проробляються і ретельно маскуються амбразури.

Вогневі позиції ПТРК і гранатометів вибираються в таких місцях, звідки забезпечується можливість ведення вогню уздовж вулиць та майданів.

Вогнемети попарно або групами придаються механізованим підрозділам. Позиції для них улаштовуються в будинках, за загородженнями і парканами, передусім на перехрестях вулиць.

Більша частина артилерії придається батальйонам і ротам і застосовується переважно для стрільби прямою наводкою. Решта артилерійських підрозділів займають закриті вогневі позиції в парках, на майданах, стадіонах та в інших місцях, звідки забезпечується можливість ведення вогню.

Зенітні засоби розміщуються на дахах будівель, де для них обладнуються площадки. Спостережні пости (спостерігачі) виставляються на дахах будівель, з яких забезпечується круговий огляд.

Під час підготовки будинків до оборони необхідно вікна і двері закласти цеглою або мішками з піском (землею), залишаючи в них амбразури для ведення вогню, проробити ходи

в горищних і міжповерхових перекриттях, підвали цегляних будинків обладнати під сховища, всі приміщення очистити від предметів які легко займаються, дерев'яну підлогу засипати шаром піску (землі) і підготувати засоби пожежегасіння.

З метою виявлення підземномінних робіт, які проводить противник, призначаються інженерно-саперні підрозділи із засобами підслуховування.

Бій у місті (населеному пункті), як правило, носить осередковий характер і ведеться за утримання кожного опорного пункту і будинку. Підрозділи, які обороняють їх, повинні бути здатними вести бій самостійно, навіть в умовах оточення. Тому вони посилюються танками, артилерією, інженерними підрозділами та підрозділами радіаційного, хімічного, біологічного захисту.

Якщо противнику вдалося увірватися в будинок, який обороняють, він повинен бути знищений вогнем впритул, гранатами і в рукопашній сутичці. При цьому танки, бойові машини пілоти, гармати, вогнемети та інші вогневі засоби, які знаходяться поза будинком, перешкоджають підходу до нього резервів противника.

Контратаки проводяться невеликими силами з метою повернення захоплених противником окремих будинків і опорних пунктів.

Оборо́на во́дних перешко́д (*військ.*) – організовуючи оборону, водної перешкоди, командир батальйону (роти) крім звичайних питань вивчає: стан берегів, визначає ширину, глибину, швидкість течії і характер дна водної перешкоди, наявність бродів і ділянок, де можливе її форсування противником.

Передній край оборони призначається як можна ближче до урізу води, іноді він може бути віднесений від берега на більш вигідний рубіж. У цьому випадку на березі виставляється бойова охорона і влаштовуються інженерні загородження.

Система вогню організовується так, щоб підступи до водної перешкоди, дзеркало води, особливо броди і ділянки, зручні для форсування, прострілювалися фланговим і перехресним вогнем. При цьому частина танків, бойових машин піхоти, протитанкових та інших вогневих засобів може висуватися ближче до берега.

На ділянках, де можливе форсування водної перешкоди, особливо, танками вбрід і під водою,

створюється найбільша щільність протитанкового вогню, влаштовуються загородження й організовуються вогневі засади. Крім того, підготовляється вогонь по всьому березі на випадок відбиття противника, який переправився. Острови обороняються призначеними для цього підрозділами з метою недопущення раптового форсування річки противником, а також для ведення флангового вогню вздовж річки.

Для розвідки противника в батальйоні (роті) організовується безперервне спостереження, особливо за ділянками, зручними для форсування, і за підступами до них. При відсутності безпосереднього зіткнення з противником на протилежний берег водної перешкоди, як правило, висипаються розвідувальний (бойовий розвідувальний) дозор і посилена бойова охорона. Всі місцеві засоби для переправи (човни, плоти, пороми) збираються на своєму березі і беруться під охорону, а при неможливості їх зібрати – знищуються.

Вогневі засоби не повинні розкривати себе до початку форсування водної перешкоди противником. Підрозділи розвідки противника знищуються вогнем спеціально виділених засобів з тимчасових позицій, а групи, які переправилися, захоплюються в полон або знищуються.

З початком форсування противником водної перешкоди вогнем усіх засобів знищуються його засоби для переправи, жива сила, озброєння і техніка з метою не допустити висадки противника на берег.

У випадку висадки противника на берег він негайно знищується зосередженим вогнем усіх засобів, а при сприятливих умовах і рішучою контратакою. Контратака повинна проводитися раніше, ніж у звичайних умовах, щоб не дати противнику можливості закріпитися на захопленому березі.

З метою утримання захоплених на водній перешкоді мостів, переправ і ділянок, зручних для форсування, батальйон (рота) самостійно або у взаємодії з іншими підрозділами може оборонятися і на протилежному березі. У цьому випадку створюється передова (передмостова) позиція. Під час підготовки її оборони особливу увагу приділяють організації протитанкового вогню, протиповітряної оборони і забезпеченню флангів. Для підвищення стійкості оборони відкритий фланг (фланги) повинен

примикатися до водної перешкоди і прикриватися загородженнями. У підрозділах створюються додаткові запаси ракет, боєприпасів, продовольства і медикаментів. Дії батальйону (роти) під час оборони на протилежному березі повинні визначатися особливою стійкістю і завзятістю.

Оборо́на зимо́ю (*військ.*) – природні умови зимою суттєво впливають на організацію оборони і бойове використання військ.

Місцевість з великою кількістю боліт, озер, річок, висот та інших важкопрохідних ділянок, а в зимовий період глибоке снігове покриття сприяє створенню оборони меншими, ніж у звичайних умовах, силами.

Оборона зимою організовується на широкому фронті на доступних для наступу противника напрямках і будується, як правило, окремими ротними і взводними опорними пунктами, які підготовляються до кругової оборони. Основні зусилля зосереджуються на утриманні доріг і прилеглих до них висот, населених пунктів, міжозерних дефіле, переправ через водні перешкоди та інших важливих об'єктів.

Оборонні позиції потрібно вибирати на підвищених місцях.

Проміжки між ротними і взводними опорними пунктами можуть бути більшими, ніж у звичайних умовах. У них улаштовуються різноманітні загородження, організовуються вогневі засади і патрулювання.

Організовуючи оборону зимою, командир батальйону (роти) крім звичайних питань визначає:

– напрямки, найбільш доступні для дій противника, особливо його диверсійно-розвідувальних груп, і засоби щодо їх знищення;

– заходи щодо утримання вузлів доріг, населених пунктів, висот та інших важливих об'єктів, щодо забезпечення флангів і проміжків, підготовки озброєння і техніки, а також засобів захисту до роботи в умовах низьких температур, щодо обладнання укрить для обігріву особового складу і захисту його від переохолодження і обмороження;

– порядок розчищення фортифікаційних споруджень і відновлення загороджень після сильних снігопадів, улаштування в умовах бездоріжжя водостоків у траншеях, укриттях і вогневих позиціях.

З метою підтримання високої бойової готовності підрозділів

командир батальйону (роти) повинен частіше перевіряти несення служби особовим складом у заметіль і снігопад.

Під час інженерного обладнання району оборони (опорного пункту) враховуються глибина снігового покриття, глибина промерзання ґрунту, товщина і стан льоду на водних перешкодах. На скельному ґрунті і на болотистій місцевості фортифікаційні спорудження будуються, як правило, насипного типу. Для цього використовується сніг, лід та камінь. При глибокому сніговому покритті широко застосовується влаштування траншей і ходів сполучення із снігу.

Схили, які обернені до противника, при наявності часу обливаються водою для обмерзання.

На підступах до оборони ділянки доріг на дефіле і важкопрохідних місцях, укриття перед переднім краєм оборони, які можуть бути використані противником, руйнуються або мінуються. Перед переднім краєм і в глибині оборони влаштовуються мінно-вибухові загородження, завали і перешкоди з валунів. Лід на ріках, озерах і в затоках на окремих ділянках підготовляється до підриву.

Фальшиві спорудження через легкість їх улаштування і важкість маскування наявних окопів і укриттів набувають великого значення.

Під час організації технічного і тилового забезпечення в батальйоні (роті) передбачається створення додаткових запасів ракет, боєприпасів, продовольства, палива і підтримання в постійній готовності до застосування в умовах низьких температур озброєння і техніки. У зимовий час вживаються заходи щодо запобігання обмороження.

Медичний пункт батальйону розміщується, як правило, в опалюваних приміщеннях або укриттях і забезпечується запасом палива, а також теплим одягом для поранених і хворих.

Оборо́на Украї́ни – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Оборо́нна свідо́мість (*психол.*) – свідоме сприйняття та готовність громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та

суспільно-державних (національних) цінностей України.

Оборо́нне планува́ння (*військ.*) – складова частина системи державного стратегічного планування, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

Оборо́нний о́гляд – процедура оцінювання стану і готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України, стану їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення.

Оборо́нно-промисло́вий ко́мплекс Украї́ни (*скороч.* ОПК) – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.

Обороноздáтність держáви – здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації.

Обсте́ження діля́нки місце́вості на ная́вність ВНП́ (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – пошук ВНП та їх залишків на ділянці місцевості на визначену глибину для подальшого вилучення та (або) знешкодження (знищення).

О́бсяг меди́чної допомо́ги – сукупність лікувально-евакуаційних заходів, що надаються пораненим (ураженим, хворим) на даному етапі медичної евакуації. Обсяги медичної допомоги на кожному етапі визначаються відповідними клінічними протоколами та військово-медичними стандартами.

О́бсяг надання́ меди́чної допомо́ги – сукупність завдань та медичних послуг, які надаються відповідно до ролей для забезпечення медичної допомоги та евакуації. Обсяг надання медичної допомоги визначається спроможністю медичних підрозділів. Кожна роль передбачає дотримання універсальної послідовності проведення первинного / повторного огляду та надання медичної допомоги пацієнтам за алгоритмами MARC^{-2}H^{-3}-PAWS-L, CABCDE/ABCDE та галузевими стандартами у сфері охорони здоров'я. На кожній ролі проводиться медичне сортування та передбачена можливість здійснення медичної евакуації. Спроможність кожної наступної ролі передбачає в собі спроможність попередньої ролі.

На кожній ролі медична допомога може надаватись у різних локаціях на одному напряму виконання завдань за призначенням залежно від тактичних умов та евакуаційних маршрутів, зберігаючи при цьому загальну визначену роль медичного підрозділу. У випадках втрати спроможностей медичного підрозділу внаслідок масового надходження пацієнтів, логістичних труднощів (тривале очікування евакуації, суттєве обмеження медичних ресурсів, робота в умовах оточення тощо) може виникнути потреба в значному скороченні обсягу (припиненні) ресусцитаційних заходів. У такому випадку виникає необхідність надання лише симптоматичної терапії (у тому числі оцінка вітальних функцій, догляд за пацієнтом) з метою зменшення болю та страждань.

Рішення про зменшення обсягів приймається за погодженням із вищим медичним начальником, а у випадку втрати зв'язку – самостійно керівником медичного підрозділу. Керівники медичних підрозділів на всіх ролях мають володіти інформацією стосовно наявних спроможностей та раціонально їх використовувати.

Для посилення спроможностей надання медичної допомоги та проведення медичної або мультимодальної евакуації відповідно до ролі можливе її посилення командами медичної підтримки з числа особового складу медичних підрозділів вищої / нижчої / рівнозначної ролі.

Роль 1 (скороч. R1) охоплює набір окремих спроможностей первинної медичної допомоги, який включає, але не обмежується: сортування пацієнтів, медичну допомогу при невідкладних

станах на догоспітальному етапі та мінімально необхідну діагностику. R1 також може включати короткотривале утримання пацієнтів і можливість постачання лікарських засобів та медичних виробів. Медична допомога пораненим та травмованим надається відповідно до принципів RDCR з подальшою якнайшвидшою евакуацією на вищу роль. Медична допомога на R1 може надаватися лікарем загальної практики-сімейним лікарем, лікарем-терапевтом (або лікарями інших спеціальностей вищих ролей у випадку такого укомплектування підрозділу) із можливим залученням таких фахівців у сфері охорони здоров'я: пара-медик або фельдшер, сестра медична / брат медичний. Надлишкові / незадіяні спроможності R1 можуть бути використані для розширення або посилення спроможностей інших медичних підрозділів для забезпечення медичної підтримки на відповідній ролі.

Роль 2 (скороч. R2) розширює ресусцитаційні можливості R1 за рахунок лікувальних та діагностичних спроможностей, необхідних для збереження життя, кінцівок, основних функцій організму зі стабілізацією стану пацієнтів з подальшою евакуацією. Медична допомога на R2 надається в обсязі, що відповідає спеціалізованій медичній допомозі, але також може включати надання первинної медичної допомоги. R2 характеризується наявністю лікарів-хірургів, лікарів-анестезіологів та відповідного матеріально-технічного оснащення, що має забезпечувати можливість проведення хірургічних втручань. Надлишкові / незадіяні спроможності R2 можуть бути використані для розширення або посилення спроможностей інших медичних підрозділів для забезпечення медичної підтримки на відповідній ролі. Медична допомога пораненим та травмованим на R2 надається відповідно до принципів DCR та DCS. R2 поділяється на передову (Role 2 forward (скорочено R2F)), базову (Role 2 basic (скорочено R2B)) та посилену (Role 2 enhanced (скорочено R2E)). Спроможності R2F мають високу мобільність, можливість розгортання у наближеному до лінії зіткнення середовищі. Якщо не розширити спроможності медичної підтримки для стабілізації стану пацієнтів, включаючи можливість післяопераційного догляду та короткотривалого утримання пацієнтів (спостереження / надання медичних послуг та/або очікування евакуації), R2F передбачає

негайну, залежно від тактичних умов, медичну або мультимодальну евакуацію. Ресурси R2F обмежені та потребують швидкого постачання лікарських засобів та медичних виробів. Спроможності R2B мають забезпечувати високу мобільність та включати: короткотривале утримання пацієнтів, тимчасовий післяопераційний догляд з можливістю проведення інтенсивної терапії з метою стабілізації стану, підготовку до подальшої медичної евакуації та наявність запасів лікарських засобів, медичних виробів, їх стабільне постачання, але не обмежуватися цим. Спроможності R2E включають, але не обмежуються наданням спеціалізованої медичної допомоги, проведенням стаціонарного лікування, стабілізацією та підготовкою пацієнтів до медичної евакуації на ролі 3 та 4. R2E передбачає наявність лабораторії, лікарняного банку крові, служби медичного постачання, стерилізаційної, але не обмежується цим. На R2E також надається медична допомога пацієнтам з гострою хірургічною патологією.

На ролі 3 (скороч. R3) **та** ***ролі 4 (скороч. R4)*** забезпечується надання спеціалізованої медичної допомоги в амбулаторних або стаціонарних умовах, реабілітація у сфері охорони здоров'я, а також може надаватись первинна медична допомога. Медична допомога на R3 та R4 забезпечується закладами охорони здоров'я усіх форм власності. Медична підтримка R3 включає, але не обмежується, розширеним переліком лікарів-спеціалістів, діагностично-інструментальними (комп'ютерна томографія тощо) та лабораторними спроможностями, генерацією медичного кисню або його стабільним постачанням, а також додатковими допоміжними функціями, покладеними на цю роль.

Спроможності R3 можуть зменшити потребу в подальшій евакуації пацієнтів, а також забезпечити комплексне лікування перед стратегічною евакуацією. Спроможності R3 включають в себе такі відділення, але не обмежуються: хірургічне, анестезіології та інтенсивної терапії, терапевтичне. R3 передбачає спроможність надавати спеціалізовану медичну допомогу з подальшим проведенням інтенсивної терапії, післяопераційним лікуванням та низкою вузькоспеціалізованих клінічних спроможностей.

Медична підтримка R4 містить повний обсяг медичної допомоги, передбачений чинним

законодавством, включаючи вузькоспеціалізовані спроможності (такі як реконструктивна хірургія, реабілітація). Медична підтримка R4 надається на стратегічному рівні, враховуючи тривалий час надання такої допомоги.

Óгляд мíсця подíї (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – огляд місцевості, приміщення, пов'язаний з подіями використання вибухових матеріалів або погрозами їх застосування.

Óгляд оборóнно-промисловóго кóмплексу Украíни – процедура оцінювання стану і готовності ОПК стосовно задоволення потреби сектору безпеки і оборони в озброєнні, військовій та спеціальній техніці.

Операти́вне інформува́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – єдина система збирання, опрацювання та подання до чергової служби вищого рівня інформації про правопорушення або подію з метою організації контролю за встановленням і затриманням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також оперативного реагування на надзвичайні ситуації.

Операти́вне реагува́ння (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – скоординовані дії чергової служби, нарядів патрульної поліції, ГРПП та інших нарядів, спрямовані на організацію невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, установлення особи та затримання ймовірного правопорушника, збереження слідів правопорушення, а також надання допомоги потерпілим особам у межах повноважень поліції.

Операти́вне реагува́ння на ви́явлення ВНПÍ (операти́вне реагува́ння) (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – першочергове залучення органів та підрозділів цивільного захисту для ідентифікації, вилучення, транспортування і знешкодження (знищення) ВНП, виявленого представниками місцевих органів влади, іншими бенефіціарами та громадянами.

Опера́тори протимíнної дія́льності – уповноважені підрозділи центральних органів виконавчої влади, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, у тому числі міжнародні та іноземні, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Оповíщення (*про мобілізацію*) – доведення сигналів і повідомлень (директив, розпоряджень) до органів військового

управління, центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та населення про оголошення мобілізації, виклик громадян до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також вручення (надсилання) повісток громадянам.

О́рган (підро́зділ) полі́ції (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – центральний орган управління поліції, міжрегіональні територіальні органи Національної поліції України, ГУНП, ТВП.

О́рган військо́вої стандартиза́ції – орган військового управління, до функцій якого віднесено розроблення, прийняття, внесення змін, скасування, відновлення дії, оприлюднення, запровадження та застосування військових стандартів.

О́ргани військо́вого управлі́ння – Міноборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб ЗСУ, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у ЗСУ та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

О́ргани управлі́ння си́лами і за́собами, які́ залуча́ються до́ викона́ння завда́нь територія́льної оборо́ни (*військ.*) – Генеральний штаб ЗСУ, Командування Сил територіальної оборони ЗСУ, регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони ЗСУ, органи управління інших складових сил безпеки та сил оборони, у підпорядкуванні яких перебувають сили і засоби, що сплановані та/або залучаються до виконання завдань територіальної оборони, штаби зон (районів) територіальної оборони.

Організаці́йна структу́ра меди́чних підро́зділів рі́зних ви́дів, роді́в ві́йськ (си́л) ЗСУ́ (*військ.*) – має певні відмінності відповідно до особливостей

їх застосування та організації медичного забезпечення.

До сил і засобів Медичних сил належать органи управління, медичні підрозділи (медичні пункти, медичні роти, поліклініки), військово-медичні заклади (лікарняні, амбулаторно-поліклінічні, заклади переливання крові, санаторно-курортні, установи з проведення лабораторних та інструментальних досліджень і випробувань, фармацевтичні (аптечні), медико-соціальні експертні комісії) навчальні заклади, укомплектовані особовим складом, медичним майном і технікою, а також евакуаційно-транспортні підрозділи. Медичні підрозділи та військово-медичні заклади відповідно до законодавства України є закладами охорони здоров'я. Організаційно-штатна структура Медичних сил будується відповідно до організаційної побудови ЗСУ та органів військового управління.

Кома́ндування Меди́чних си́л ЗСУ́ є *головним органом військового управління в системі медичного забезпечення ЗСУ* (*далі* – Командування Медичних сил), що призначене для забезпечення реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу, санаторно-курортне лікування та реабілітацію військовослужбовців, ветеранів військової служби, членів їх сімей, ветеранів війни та інших категорій громадян, яким законодавством 14 України надано право користування закладами охорони здоров'я ЗС України, організації медичного забезпечення ЗСУ та координації заходів медичного забезпечення інших складових сил оборони.

Меди́чні слу́жби (меди́чні це́нтри, управлі́ння, ві́дділи, гру́пи) ви́дів, родів ві́йськ (си́л) ЗСУ́ (*далі* – органи управління медичним забезпеченням ЗСУ) призначені для планування, організації та управління медичним забезпеченням застосування військ (сил) в особливий період, забезпечення високої бойової та мобілізаційної готовності підпорядкованої медичної служби, здійснення контролю за бойовою та спеціальною підготовкою особового складу медичної служби та керівництва медичними службами підпорядкованих військових частин і установ з повноваженнями надавати вказівки, розпорядження і роз'яснення з питань медичного забезпечення. Для здійснення медичного забезпечення військ (сил) в особливий період органам управління медичним забезпеченням ЗСУ

можуть надаватися в оперативне (тимчасове) підпорядкування військові мобільні госпіталі та/або мобільні медичні підрозділи (передові хірургічні групи, лікарсько-сестринські бригади, пересувні стоматологічні кабінети тощо) та евакуаційно-транспортні підрозділи.

Меди́чні слу́жби військо́вих части́н та́ ви́щих військо́вих навча́льних за́кладів (військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти), навчальних центрів, призначені для планування, організації та здійснення медичного забезпечення військовослужбовців, забезпечення їх індивідуальними засобами медичного захисту, проведення занять з тактичної медицини, організації і проведення у військових частинах комплексу санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, а також здійснення заходів медичного контролю за розміщенням військ (сил), організацією харчування та водопостачання, організацією лазне-прального обслуговування особового складу, забезпечення військових частин необхідним медичним майном, а також участі у проведенні роботи з пропаганди гігієнічних знань та здорового способу життя.

Основу медичної служби військової частини становлять медичні підрозділи або особовий склад медичної служби у військових підрозділах. Кожна військова частина або військовий підрозділ мають у своєму складі такі відповідні елементи медичної служби: поліклініка або медичний пункт – у вищих військових навчальних закладах; медична рота або медичний пункт – у бригаді; медичний пункт – у полку, батальйоні (дивізіоні); старший бойовий медик – у роті (батареї); бойовий медик – у взводі.

Полікліні́ка або́ меди́чний пу́нкт у ви́щих військо́вих навча́льних за́кладах (військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти), навчальному центрі, утворюються залежно від чисельності постійного та перемінного (слухачі чи курсанти) складу та призначені для медичного забезпечення особового складу навчального закладу (проведення організаційних, лікувально-профілактичних (лікувально-евакуаційних), санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, заходів медичного постачання). Вони комплектуються лікарями загальної практики та, за необхідності, лікарями вузьких спеціальностей з урахуванням

особливостей медичних вимог до стану здоров'я слухачів чи курсантів. Основою діяльності поліклінік та медичних пунктів у навчальних закладах є медичне забезпечення навчального процесу, надання першої лікарської допомоги, а також невідкладної медичної допомоги.

Меди́чна ро́та є медичним підрозділом бригади і призначена для медичного забезпечення особового складу бригади (проведення організаційних, лікувально-профілактичних (лікувально-евакуаційних), санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, заходів медичного постачання та заходів медичного захисту від дії хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї) як у мирний час, так і в особливий період. Основою діяльності медичної роти в рамках проведення лікувально-профілактичних (лікувально-евакуаційних) заходів є надання першої лікарської допомоги, а також невідкладної медичної допомоги пораненим, ураженим, травмованим і хворим військовослужбовцям.

Меди́чний пу́нкт брига́ди, по́лку, батальйо́ну (за умов укомплектування його лікарем загальної практики) є медичним підрозділом, призначеним для медичного забезпечення особового складу бригади, полку, батальйону (проведення організаційних, лікувально-профілактичних (лікувально-евакуаційних), санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, заходів медичного постачання та заходів медичного захисту від дії хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї) як у мирний час, так і в особливий період. Основним видом медичної допомоги, що надається в медичному пункті бригади, полку, є перша лікарська допомога. В медичному пункті батальйону надається долікарська (фельдшерська) допомога або перша лікарська допомога (за умов укомплектування його лікарем загальної практики).

Ста́рші бойові́ ме́дики, бойові́ ме́дики – їх основними завданнями є надання першої медичної (домедичної) допомоги пораненим, ураженим, травмованим і хворим військовослужбовцям, а також проведення занять з тактичної медицини.

Призначення і завдання медичної служби видів, родів військ (сил) ЗСУ, військових угруповань видів ЗСУ та військових частин, обов'язки, права і відповідальність посадових осіб цих служб визначаються військовими

статутами, наказами МОУ, Головнокомандувача ЗСУ, ГШ ЗСУ, Командування Медичних сил, положеннями (основними завданнями і функціями) про зазначені служби, які розробляються на підставі цієї Доктрини та затверджуються за підпорядкованістю.

Військо́во-меди́чні за́клади – створюються для відповідного медичного забезпечення ЗСУ, які (заклади – *уточнено нами*) розташовуються з урахуванням дислокації військ і здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України. Частина цих закладів призначена для медичного забезпечення військ (сил) у польових умовах. Призначення, основні завдання, функції та повноваження військово-медичних закладів визначені відповідними положеннями.

Основними лікарняними закладами є:

– ***Націона́льний військо́во-меди́чний клині́чний це́нтр «Головни́й військо́вий клині́чний го́спіталь»*** (*далі* – НВМКЦ «ГВКГ»);

– ***Військо́во-меди́чний клині́чний лікува́льно-реабілітаці́йний це́нтр та військо́во-меди́чні клині́чні це́нтри регіо́нів*** (*далі* – ВМКЦ), які мають у підпорядкуванні у визначених регіонах військові госпіталі, поліклініки з денним стаціонаром та військові мобільні госпіталі.

Вони здійснюють надання медичної допомоги та проводять лікування військовослужбовців та інших осіб за видами медичної допомоги, що визначені Основами законодавства України про охорону здоров'я, та відповідно до встановлених рівнів медичного забезпечення, стандартів медичної допомоги (медичних стандартів) та військово-медичних стандартів.

НВМКЦ «ГВКГ» та ВМКЦ регіонів є лікувальними закладами, що виконують функцію головного закладу з організації та надання медичної допомоги особовому складу ЗСУ, ветеранам військової служби та іншим особам, які відповідно до законодавства мають право на медичне обслуговування в адміністративно-територіальній зоні відповідальності. НВМКЦ «ГВКГ» та ВМКЦ регіонів надають спеціалізовану та високоспеціалізовану медичну допомогу, здійснюють адміністративне управління підпорядкованими військовими госпіталями, поліклініками з денним стаціонаром та військовими мобільними госпіталями, а також методичне керівництво медичними службами військових частин,

дислокованих в їх зоні відповідальності незалежно від видової підпорядкованості, та надають їм практичну допомогу у проведенні лікувально-профілактичних заходів. Військово-медичні клінічні центри, на базі яких розташовані структурні підрозділи закладів вищої медичної освіти, медичних наукових і науково дослідних установ та спільно з якими здійснюється робота із забезпечення лікувально-діагностичного процесу, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації медичних кадрів та проведення медичних наукових досліджень, називаються клінічними.

Військо́вий го́спіталь – є лікувальним закладом, призначеним для надання кваліфікованої та за окремими напрямами – спеціалізованої медичної допомоги. Військові госпіталі мають визначену зону відповідальності, в межах якої надають медичну допомогу військовослужбовцям, ветеранам військової служби та іншим особам, які відповідно до законодавства мають право на медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я ЗСУ, та здійснюють методичне керівництво медичними службами військових частин, дислокованих в їх зоні відповідальності незалежно від видової підпорядкованості, та надають їм практичну допомогу у проведенні лікувально-профілактичних заходів.

Військо́вий моби́льний го́спіталь – є спеціалізованим, багатопрофільним, мобільним лікувальним закладом охорони здоров'я ЗС України, що призначений для надання кваліфікованої та окремих елементів спеціалізованої медичної допомоги пораненим, травмованим, ураженим, хворим військовослужбовцям та цивільним особам, за визначеним рівнем і обсягом з подальшою евакуацією за призначенням в лікувальні заклади вищого рівня в умовах мирного часу та особливий період, відповідно до вимог законодавства та положень міжнародного гуманітарного права.

Полікли́ніка з де́нним стаціона́ром – є амбулаторно-поліклінічним закладом, призначеним для надання першої лікарської, кваліфікованої та за окремими напрямами – спеціалізованої медичної допомоги в амбулаторно поліклінічних умовах. Вона має визначену зону відповідальності, в межах якої надає медичну допомогу військовослужбовцям, ветеранам військової служби та іншим особам, які відповідно до законодавства мають право

на медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я ЗСУ, та здійснює методичне керівництво медичними службами військових частин, дислокованих в її зоні відповідальності незалежно від видової підпорядкованості, та надає їм практичну допомогу у проведенні лікувально-профілактичних заходів.

До військово-медичних закладів належать також ***Центра́льна військо́во-лі́карська комі́сія ЗСУ́ з підпорядко́ваними військо́во-лі́карськими комі́сіями регіо́нів*** та ***Центра́льна стоматологі́чна полікліні́ка***. Центральна військово-лікарська комісія ЗС України разом з підпорядкованими військово-лікарськими комісіями регіонів призначена для організації та проведення військово-лікарської експертизи у ЗС України; контролю та перевірки якості лікувально-профілактичної роботи щодо військово-лікарської експертизи серед військовослужбовців у військових частинах і лікувальних закладах; контролю та узагальнення результатів лікувально-оздоровчої роботи серед допризовників, організації медичного огляду призовників, кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах, військовослужбовців, громадян, які приймаються на військову службу за контрактом, військовозобов'язаних та резервістів (кандидатів у резервісти) та розроблення пропозицій щодо покращення цієї роботи; а також керівництва позаштатними постійно діючими військово-лікарськими комісіями, організованими у військово-медичних закладах та при військових частинах, які дислокуються на території регіону, незалежно від підпорядкування.

Центра́льна стоматологі́чна полікліні́ка – призначена для надання амбулаторної спеціалізованої стоматологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам військової служби та іншим особам, які відповідно до законодавства мають право на медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я ЗС України, а також організації та методичного керівництва стоматологічною допомогою у ЗСУ, яка надається у відповідних структурних підрозділах (стоматологічних поліклініках, відділеннях, кабінетах) військово-медичних закладів та медичних підрозділів, а також лікарями стоматологами.

Це́нтри меди́чної реабілітáції та́ санато́рно-куро́ртного лікува́ння (центра́льні військо́ві клині́чні санато́рії та́ військо́ві

санаторії) – призначені для медичної, медико психологічної реабілітації та санаторно-курортного лікування військовослужбовців, ветеранів військової служби, членів їх сімей та інших осіб, які відповідно до законодавства мають право на медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я ЗСУ у спеціалізованих відділеннях за клінічними профілями з використанням переважно природних лікувальних факторів (клімату, мінеральних вод, грязей тощо), фізіотерапії, лікувальної фізкультури, дієтичного харчування та методів медико-психологічної реабілітації.

Фармацевти́чні (апте́чні) за́клади – до них належать центральні медичні склади, медичні склади, які призначені для отримання, розміщення, обліку, зберігання, накопичення, освіження і поновлення, консервації та переконсервації спеціальної техніки і пересувних медичних установок, табельного медичного майна, його ремонту та забезпечення ним військово медичних закладів та військових частин; накопичення, зберігання, освіження і поновлення медичного майна непорушних запасів, формування і переформування комплектів, сумок, наборів; ремонту медичної техніки і майна яка вийшла із ладу у військово-медичних закладах та його списання.

Устано́ви з прове́дення лабора́то́рних та́ інструмента́льних дослі́джень і випробува́нь – становлять основу ***Слу́жби превенти́вної медици́ни Міністе́рства оборо́ни Украї́ни***. До них належать регіональні санітарно епідеміологічні управління і підрозділи, які за територіальним принципом здійснюють санітарно-епідеміологічний нагляд за дотриманням вимог санітарного законодавства України органами військового управління, військовими частинами, вищими військовими навчальними закладами, установами та організаціями ЗСУ, а також підприємствами, що належать до сфери управління МОУ, у тому числі національними контингентами, національним персоналом ЗСУ під час їх участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, а також установ та організацій, що надають послуги на об'єктах МОУ незалежно від форм їх власності і підпорядкованості; реалізацію ними санітарних, протиепідемічних та профілактичних заходів щодо профілактики інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних

захворювань (отруєнь), хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних уражень людей; запобігання шкідливому впливу на стан їх здоров'я і життя факторів середовища життєдіяльності. Вони проводять державну санітарно-епідеміологічну експертизу, обстеження, розслідування, лабораторні та інструментальні дослідження і випробування, а також санітарну, гігієнічну, епідеміологічну та токсикологічну оцінку середовища життєдіяльності особового складу військ (сил), об'єктів господарської та інших видів діяльності, продукції, робіт, послуг, проектної документації та видають висновок щодо їх відповідності (невідповідності) вимогам санітарних норм та здійснюють інші види діяльності щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя ЗС України.

Навча́льні за́клади та́ навча́льні підро́зділи Меди́чних си́л – належать Українська військово-медична академія (*далі* – УВМА), кафедри медицини катастроф та військової медицини закладів вищої медичної освіти та 205 навчальних центрів (шкіл тактичної медицини ЗС України).

Украї́нська військо́во-меди́чна акаде́мія – є вищим військово медичним навчальним закладом IV (четвертого) рівня акредитації, що проводить підготовку фахівців з вищою освітою другого, третього та наукового рівнів. Основним напрямом діяльності УВМА є підготовка військово-медичних фахівців з вищою освітою, їх перепідготовка і підвищення кваліфікації для ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також правоохоронних органів та збройних сил іноземних держав, військова підготовка громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу медичної служби. УВМА призначена для провадження освітньої, наукової, науково технічної та інноваційної діяльності та провадження лікувально-діагностичної діяльності. УВМА безпосередньо підпорядкована Командуванню Медичних сил.

Ка́федри медици́ни катастро́ф та́ військо́вої медици́ни (*далі* – КМКіВМ) є структурними підрозділами закладів вищої медичної освіти і призначені для вивчення відповідних розділів щодо медичного забезпечення військ і цивільного населення під час дії особливого періоду, надзвичайного стану та інших кризових ситуацій, а також

військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу медичної служби за визначеними військово-обліковими спеціальностями для Медичних сил ЗС України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також правоохоронних органів. З питань організаційної роботи, адміністративно-господарської та організації освітнього процесу КМКіВМ підпорядковуються ректорам закладів вищої медичної освіти, а з питань підготовки офіцерів запасу медичної служби, організації проходження військової служби, проходження навчального збору та забезпечення медичною технікою і майном КМКіВМ підпорядковуються командувачу Медичних сил.

Навча́льні це́нтри (205 шкіл тактичної медицини ЗС України) є військовою навчальною частиною, яка призначена для проведення підготовки військовослужбовців до виконання завдань за призначенням на посадах бойових медиків і старших бойових медиків, а також проведення занять з тактичної медицини з військовослужбовцями військових частин Сухопутних військ ЗСУ під час проведення їх бойового злагодження.

Окре́мі автосанітáрні ро́ти – є військовими частинами, що призначені для проведення медичної евакуації поранених, уражених, травмованих і хворих військовослужбовців з медичних підрозділів, а також з осередків масових санітарних втрат на етапи медичної евакуації, що розгорнуті (утворені) за рахунок мобільних або стаціонарних військово-медичних закладів, медичних підрозділів чи цивільних закладів охорони здоров'я відповідно до встановлених рівнів медичного забезпечення. Відповідно до призначення окремі автосанітарні роти комплектуються санітарними автомобілями або санітарними автобусами.

Організа́ція бо́ю (ді́й) (*військ.*) – з отриманням бойового наказу (розпорядження) командир взводу приступає до *організації бою (дій),* в ході якої: 1) усвідомлює завдання; 2) оцінює обстановку; 3) приймає рішення; 4) проводить рекогносцировку; 5) віддає бойовий наказ; 6) організовує взаємодію, управління, бойове забезпечення та виконання заходів інших видів всебічного забезпечення бою (дій). Основні заходи з організації бою (дій) командир взводу проводить, як правило, на місцевості, а якщо

це неможливо – по карті (схемі, на макеті місцевості). У цьому випадку бойові завдання підлеглим і питання взаємодії уточнюються на місцевості в період зайняття ними позицій (висування до визначених рубежів), а при діях у похідній охороні і в розвідці – з виявленням противника.

1. Усвідóмлення завдáння – полягає у вивченні завдання, поставленого старшим командиром, з якого командир повинен зрозуміти: вид і мету майбутніх дій; замисел старшого командира (особливо порядок розгрому противника); завдання роти і взводу; завдання, які виконуються силами і засобами старшого командира на напрямку дій взводу; завдання сусідів, порядок взаємодії з ними; час готовності до виконання завдання та інші питання.

На основі усвідомлення завдання командир взводу робить висновки про: місце і роль взводу у завданні, яке виконує рота; об'єкти (цілі), які необхідно уразити засобами взводу; скільки часу є на підготовку бою та інше.

За результатами усвідомлення отриманого завдання командир визначає першочергові заходи, які необхідно виконати для найшвидшої підготовки взводу, проводить розрахунок часу і віддає вказівки, в яких зазначає: до яких дій бути готовим; терміни, обсяг і порядок підготовки особового складу, озброєння і військової техніки до бою.

Екіпажам бойових машин додатково вказуються: вид і обсяг технічного обслуговування; заходи підвищення захищеності і прохідності техніки; порядок дозаправки машин пально-мастильними матеріалами (ПММ), місцезнаходження пункту заправки.

2. Оці́нювання обстано́вки – полягає у вивченні і аналізі чинників і умов, які впливають на виконання отриманого завдання і включає оцінку: противника (склад, стан, положення, можливий характер дій, місця розташування вогневих засобів); своїх підрозділів і доданих засобів (стан, забезпеченість, можливості); сусідів (склад, положення, характер дій, умови взаємодії); місцевості (характер, захисні і маскувальні властивості, умови спостереження і ведення вогню, зручні підступи і напрямки руху, загородження і перешкоди, наявність матеріалів для виконання інженерних робіт, радіаційну, хімічну та біологічну (РХБ) обстановку. Крім того, командир повинен врахувати стан погоди,

пору року, час доби та інші чинники, які впливають на підготовку і ведення бою (дій), а також відношення місцевого населення до своїх військ і противника.

У результаті оцінювання обстановки командир взводу: робить висновки про сили противника, які очікуються перед фронтом дій взводу, його сильні і слабкі сторони, можливе співвідношення сил і засобів; намічає бойовий порядок взводу, бойові завдання відділенням (танкам), доданим підрозділам і вогневим засобам; коли і з ким організувати взаємодію; порядок маскування і використання захисних властивостей місцевості та інше.

3. Прийма́ння рі́шення – командир взводу визначає: спосіб виконання отриманого завдання; бойові завдання відділенням (танкам) і доданим підрозділам та вогневим засобам. У способі виконання отриманого завдання командир встановлює: на чому зосередити основні зусилля; порядок нанесення ураження противнику; який маневр застосувати; побудову бойового (похідного) порядку; заходи щодо введення противника в оману.

Під час визначення порядку ураження противника командир взводу здійснює *організацію вогню підрозділу*, в ході чого він повинен: вивчити вказані старшим командиром орієнтири і сигнали, (при необхідності призначити додаткові); оцінити вплив умов ведення бою (дій) на виконання вогневих завдань; вибрати місця вогневих позицій; віддати вказівки щодо підготовки вихідних даних для стрільби; організувати підготовку озброєння до бойового застосування. Також він може встановлювати обмеження на застосування засобів ураження.

4. Рекогносцирува́ння – полягає у візуальному вивченні противника і місцевості перед фронтом (у районі) дій підрозділу. На рекогносцировку командир взводу залучає командирів відділень (танків), а в окремих випадках механіків-водіїв (водіїв) і навідників-операторів (навідників кулеметів) бойових машин. Під час її проведення командир на місцевості вказує (призначає) орієнтири; положення противника (можливий напрямок його дій), місця розташування його вогневих засобів; уточнює завдання відділенням (танкам), доданим підрозділам і вогневим засобам та інші питання, які пов'язані з використанням місцевості в бою (місця позицій відділень, вогневих позицій БМП, БТР, танків та

інших вогневих засобів, загороджень і проходів у них, маршрути висування підрозділів і місця спішування особового складу).

5. Бойові́ завда́ння підпоряд-ко́ваним підро́зділам – ставляться бойовим наказом (у бою – бойовим розпорядженням), який віддається голосом або доводиться технічними засобами зв'язку, а також встановленими сигналами. Бойовий наказ (бойове розпорядження) повинен викладатися коротко і зрозуміло.

У бойовому наказі командир взводу вказує: у першому пункті – стислі висновки із оцінки противника (склад, положення, характер можливих дій противника, місця розташування його вогневих засобів); у другому пункті – завдання, які виконуються силами і засобами старшого командира (начальника) в інтересах дій підрозділу, а також завдання сусідів; у третьому пункті – бойове завдання взводу та порядок його виконання; у четвертому пункті (після слова «наказую») – бойові завдання відділенням (танкам), доданим підрозділам і вогневим засобам, а також елементам бойового порядку (групам), що створюються; у п'ятому пункті – витрата ракет і боєприпасів на виконання бойового завдання; у шостому пункті – час готовності підрозділу до бою (дій); у сьомому пункті – своє місце і заступника.

У бойовому розпорядженні командир вказує: відомості про противника; об'єкти і цілі на напрямку дій підрозділу, які уражаються засобами старшого командира; бойові завдання підпорядкованим підрозділам та доданим силам і засобам. У разі потреби у бойовому розпорядженні можуть бути вказані й інші дані. *Взаємодія* організовується за етапами виконання отриманого завдання, напрямками дій, по рубежах і часу. Під час організації взаємодії командир зобов'язаний: довести (уточнити) сигнали оповіщення, управління, взаємодії та цілевказання, порядок дій за ними; узгодити за місцем, часом і способами виконання завдань дії штатних і доданих підрозділів та вогневих засобів; домогтися єдиного і правильного розуміння всіма командирами бойового завдання і способів його виконання; довести порядок і способи взаємного розпізнавання і позначення свого положення. При наявності часу з підрозділами практично відпрацьовується порядок спільних дій.

6. Організа́ція управлі́ння – командир доводить (уточнює):

місце і час розгортання командно-спостережного пункту (КСП) взводу, своє місце в бойовому (похідному) порядку; способи доведення сигналів управління та оповіщення, порядок спостереження за сигналами старшого командира; радіодані і порядок використання засобів зв'язку під час підготовки і в ході ведення бою (дій); способи і терміни надання доповідей; порядок цілевказання і коректування вогню.

Під час організації взаємодії та управління в інтересах організації вогню командир узгоджує зусилля штатних і доданих вогневих засобів щодо виконання вогневих завдань і знищення найважливих цілей противника; визначає порядок коректування результатів стрільби і цілевказання; встановлює (уточнює) сигнали (команди) на відкриття, перенесення і припинення вогню.

7. Організáція всебíчного забезпéчення бóю (дíй) – включає підготовку та проведення заходів бойового забезпечення та виконання заходів інших видів всебічного забезпечення. У вказівках командир взводу визначає: завдання з розвідки, охорони, тактичного маскування, інженерного забезпечення, РХБ захисту, захисту від ВТЗ противника; сили і засоби, що залучаються; порядок виконання заходів з морально-психологічного, технічного, тилового і медичного забезпечення; час, місце і порядок поповнення запасів боєприпасів та інших матеріальних засобів; місцезнаходження пункту боєпостачання і медичного поста роти.

В ході організації бою (дій) відпрацьовуються *бойові документи*. Своє рішення командир взводу оформляє на робочій карті. Для оборонного бою, крім того, він відпрацьовує схему опорного пункту взводу, а командир механізованого відділення (танка) – картку вогню механізованого відділення (танка).

Організáція цивíльної оборóни – установи та інші організаційні одиниці, які створені або уповноважені компетентними властями сторони, що перебуває в конфлікті, виконувати будь-яке із завдань, зазначених у підпункті а Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (виконання деяких або всіх гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити цивільне населення від небезпек та допомогти йому усунути

безпосередні наслідки воєнних дій або лиха, а також створити умови, необхідні для його виживання – *уточнено нами*), і які призначені та використовуються виключно для виконання цих завдань.

Освíтній процéс (*для вивчення БЗВП*) – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Освíтня діяльність (*для вивчення БЗВП*) – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освíтня пóслуга (*для вивчення БЗВП*) – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Освíтня програ́ма (*для вивчення БЗВП*) – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання.

Основни́й спóсіб ве́дення загальновійськóвого бóю – послідовний розгром підрозділів противника або одночасне ураження противника на всю глибину побудови його бойового порядку.

Прú послідóвному розгрóмі підрóзділів протúвника – важливе значення мають: 1) надійне вогневе ураження найважливіших об'єктів (цілей) противника та своєчасний маневр ударами і вогнем; 2) зосередження сил і засобів для утримання важливих рубежів (районів, позицій) і нарощування зусиль для розвитку успіху на головному напрямку; 3) використання результатів ударів і вогню для завершення розгрому противника; 4) постійна готовність військ до дій в умовах застосування засобів зброї масового ураження (ЗМУ) і високоточної зброї (ВТЗ).

Прú одночáсному ураженні протúвника нá всю́ глибину́ побудóви йогó бойовóго поря́дку – важливе значення мають: вогневе ураження об'єктів (цілей) противника, який безпосередньо протистоїть, з одночасним вогневим впливом на його резерви і важливі об'єкти в глибині; рішуче сполучення ударів військами і вогню всіх засобів, широке застосування ВТЗ; підтримання взаємодії між

підрозділами, які ведуть бій (дії) і засобами ураження; своєчасне відновлення боєздатності військ і організація їх подальших дій; постійна готовність військ до дій в умовах застосування засобів ЗМУ і ВТЗ.

Основні́ вимо́ги, що́ стосу́ються забороні́в або́ обме́ження застосува́ння конкре́тних ви́дів звича́йної збро́ї, які́ мо́жуть вважа́тись таки́ми, що́ завдаю́ть надмі́рних ушко́джень або́ ма́ють невибірко́ву ді́ю:

1. Відповідно до вимог Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН від 10 жовтня 1980 року «Про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» забороняється за будь-яких обставин піддавати цивільне населення, окремих цивільних осіб або цивільні об'єкти нападу із застосуванням запалювальної зброї.

2. Забороняється за будь-яких обставин піддавати будь-який військовий об'єкт, що розташований в районі зосередження цивільного населення, нападу із застосуванням запалювальної зброї, що доставляється повітрям.

3. Забороняється також піддавати будь-який військовий об'єкт, що розташований у районі зосередження цивільного населення, нападу із застосуванням запалювальної зброї, за винятком тієї, що доставляється повітрям, крім випадків, коли такий військовий об'єкт чітко відділений від зосередження цивільного населення і коли вжито всіх можливих застережних заходів для обмеження (мінімізації) випадкових втрат серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів.

4. Забороняється перетворювати ліси, інші види рослинного покриву в об'єкт нападу із застосуванням запалювальної зброї, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються для укриття, приховування або маскування комбатантів чи інших військових об'єктів або коли вони самі є військовими об'єктами.

Основні́ пита́ння, що́ стосу́ються забороні́в або́ обме́ження застосува́ння конкре́тних ви́дів звича́йної збро́ї, які́ мо́жуть вважа́тись таки́ми, що́ завдаю́ть надмі́рних ушко́джень або́ ма́ють невибірко́ву ді́ю (*міжнародне гуманітарне право*)**.**

1. Відповідно до вимог Протоколу III «Про заборону або

обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН від 10 жовтня 1980 року «Про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» забороняється за будь-яких обставин піддавати цивільне населення, окремих цивільних осіб або цивільні об'єкти нападу із застосуванням запалювальної зброї.

2. Забороняється за будь-яких обставин піддавати будь-який військовий об'єкт, що розташований в районі зосередження цивільного населення, нападу із застосуванням запалювальної зброї, що доставляється повітрям.

3. Забороняється також піддавати будь-який військовий об'єкт, що розташований у районі зосередження цивільного населення, нападу із застосуванням запалювальної зброї, за винятком тієї, що доставляється повітрям, крім випадків, коли такий військовий об'єкт чітко відділений від зосередження цивільного населення і коли вжито всіх можливих застережних заходів для обмеження (мінімізації) випадкових втрат серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів.

4. Забороняється перетворювати ліси, інші види рослинного покриву в об'єкт нападу із застосуванням запалювальної зброї, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються для укриття, приховування або маскування комбатантів чи інших військових об'єктів або коли вони самі є військовими об'єктами.

Основні́ показники́ мобілізаці́йного пла́ну – розрахункові потреби держави на особливий період, сформовані в натуральному і вартісному обчисленні, для задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення.

Основні́ си́ли і за́соби ве́дення загальновійськово́го бо́ю – механізовані і танкові військові частини і підрозділи. Механізований (танковий) взвод, відділення (танк) є складовими елементами механізованих, танкових підрозділів СВ ЗС України: взвод – військове формування, складовий елемент роти, відділення – первинне військове формування, складовий елемент взводу.

Механізо́ваний (та́нковий) взво́д (відді́лення, та́нк) – призначені для виконання завдань: в оборонному бою – відбиття наступу противника і завдання ураження його підрозділам, що наступають, утримання зайнятого опорного пункту (позицій, об'єкту), знищення противника, що вклинився; у наступальному бою – знищення противника, який обороняється, захоплення важливих ділянок місцевості, рубежів і об'єктів, форсування водних перешкод і переслідування противника, що відходить. Вони можуть виконувати завдання у складі роти (батальйону), самостійно або у взаємодії з підрозділами родів військ, ІВФ та ПрО. Механізований (танковий) взвод, відділення (танк) можуть діяти також у розвідці, вогневій засідці, бойовій (похідній, сторожовій) охороні. Механізований взвод (відділення), крім того, може призначатись для дій у складі ТакПД (ТакМД). При оволодінні населеним пунктом (прориві укріпленого району) на основі механізованого взводу може створюватись штурмова група. Для забезпечення автономності під час виконання бойових завдань механізованим і танковим підрозділам можуть додаватися або виділятись для підтримки їх дій підрозділи і вогневі засоби інших родів військ.

Механізованому взводу можуть додаватися гранатометний, протитанковий, вогнеметний, а іноді інженерно-саперний підрозділи, хіміки-розвідники і танк, підрозділ (вогневий засіб) протиповітряної оборони (ППО), а танковому взводу, крім того, – механізований підрозділ. Додані підрозділи і засоби підпорядковуються командиру взводу і виконують поставлені ним завдання. При самостійних діях механізований (танковий) взвод може підтримуватись вогнем артилерійських підрозділів та ударами авіації. Підрозділи, які виділені для підтримки, залишаються у підпорядкуванні старшого командира (начальника) і виконують поставлені ним завдання, а також завдання в інтересах підрозділу, що підтримується, в межах виділеного для нього ресурсу (наряду) сил.

Під час ведення бою механізований взвод (відділення) застосовує вогонь зі зброї БМП (БТР), автоматів, кулеметів, снайперських гвинтівок, гранатометів, ручні гранати, а у рукопашному бою – удари багнетом, прикладом і піхотною лопаткою; танковий взвод (екіпаж танка) – вогонь

з гармати, зенітного та спареного кулеметів, а під час дій поза танками – з автоматів і застосовує ручні гранати.

Вогнем із БМП (БТР) і танків знищуються танки, інші броньовані машини, вогневі засоби і жива сила противника, руйнуються його фортифікаційні споруди, уражаються літаки, вертольоти та інші повітряні цілі на малих висотах.

Автома́ти і кулеме́ти – застосовуються для знищення живої сили і обслуг вогневих засобів противника, а також для ураження повітряних цілей на гранично малих висотах.

Сна́йперська гвинті́вка – застосовується для знищення важливих поодиноких цілей (офіцерів, спостерігачів, снайперів, обслуги вогневих засобів) противника.

Крім того, стрілецька зброя застосовується для ведення вогню по приладах прицілювання та спостереження бойових машин, виведення з ладу приладів систем розвідки, управління вогнем та зброєю противника.

Протита́нкові гранатоме́ти і реакти́вні протита́нкові грана́ти – застосовуються для знищення танків й інших броньованих машин.

Підстьо́льні гранатоме́ти і ручні́ грана́ти – застосовуються для ураження живої сили і вогневих засобів противника, розташованих поза укриттями, у відкритих окопах, траншеях і за укриттями (у лощинах, ярах і на зворотних схилах висот).

Ураження броньованих машин і живої сили противника може здійснюватись також застосуванням мін.

Особли́вий режи́м (*воєнний стан*) – комплекс заходів, які здійснюються в Україні або її окремих місцевостях, де введено воєнний стан з метою недопущення несанкціонованого переміщення громадян України, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів.

Осо́би, зни́клі бе́звісти (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, які зникли під час ведення воєнних дій і місцезнаходження яких невідоме.

Сторони, що знаходяться у збройному конфлікті, стосовно вказаної категорії осіб повинні виходити, перш за все, із права сімей знати про долю своїх рідних. Тому, як тільки дозволять обставини (найпізніше – одразу після закінчення активних воєнних дій), кожна сторона збройного конфлікту повинна організувати

розшук людей, про яких протилежна сторона повідомляє як про осіб, що зникли безвісти.

Запити про розшук від однієї сторони до іншої та відповіді на них згідно з розділом V Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими та розділом III Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни передаються через Національне інформаційне бюро (*далі* – Інформаційне бюро) і Центральне довідкове агентство Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Особли́вості дій батальйо́ну пі́д ча́с ве́дення брига́дою (полко́м) мане́вреної оборо́ни – батальйон під час ведення бригадою (полком) маневреної оборони (оборони смуги забезпечення) веде бій, як правило, на декількох рубежах, послідовно відходячи а одного на інший, широко використовуючи вогневі засади, влаштовуючи загородження і проводячи зруйнування.

На кожному рубежі батальйон займає район оборони, в якому створюються окремі ротні та взводні опорні пункти, які перехоплюють найбільш імовірні напрямки наступу противника і забезпечують утримання вигідних ділянок місцевості. Бойовий порядок батальйону будується в один або два ешелони з виділенням резерву або бронегрупи.

Більша частина штатних і приданих батальйону вогневих засобів придається ротам. Вогневі засоби розташовуються таким чином, щоб мати можливість вести вогонь перед фронтом більшістю вогневих засобів, починаючи з граничних дальностей, простріловувати проміжки з сусідніми опорними пунктами, прикривати відхід рот першого ешелону вогнем підрозділів прикриття і заздалегідь відведених у глибину передових підрозділів.

Маневр батальйону на новий рубіж здійснюється за дозволом командира, який вислав передовий загін.

Організовуючи оборону на рубежі (в смузі забезпечення), командир батальйону крім звичайних питань визначає:

– порядок вогневого ураження противника з граничних дальностей і перешкоджання швидкого переходу в атаку його головних сил;

– можливі напрямки маневру підрозділами і вогнем з метою не допустити обходу батальйонного району оборони (ротних опорних пунктів);

– порядок виходу з бою (склад підрозділів прикриття, район збору і послідовність виходу із нього підрозділів);

– порядок здійснення маневру на інший рубіж, місця вогневих засад і влаштування загороджень і зруйнувань.

Під час постановки завдань командир батальйону (роти) в бойовому наказі додатково до викладеного під час організації оборони в звичайних умовах указує підлеглим порядок виходу з бою, район збору батальйону (роти) і шлях маневру на наступний рубіж.

Осо́ба, що́ ви́була зі́ стро́ю *(міжнародне гуманітарне право)* – вважається будь-яка особа, яка:

1) перебуває під владою супротивної сторони; 2) зрозуміло виражає намір здатися в полон; 3) непритомна чи яким-небудь іншим чином виведена зі строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися; 4) за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти.

Осо́би, які́ знахо́дяться пі́д за́хистом МГП́ –

1) жертви збройних конфліктів;

2) медичний і духовний персонал;

3) парламентери і особи, які їх супроводжують;

4) персонал цивільної оборони;

5) персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей;

6) персонал, який бере участь у гуманітарних акціях.

Напад на таких осіб забороняється.

Осо́би, які́ потерпі́ли кораба́льну ава́рію (*міжнародне гуманітарне право*) – військовослужбовці та цивільні особи, які зазнають небезпеки на морі чи в інших водах внаслідок нещастя, що сталося або з ними, або з судном чи літальним апаратом, що перевозив їх, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи продовжують вважатися такими, що потерпіли корабельну аварію, під час їх рятування і доти, доки вони не одержать іншого статусу згідно з Женевськими конвенціями або Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), за умови, що вони продовжують утримуватися від ворожих дій.

Особли́вий пері́од (*військ.*) – період, що настає з моменту

оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Особли́вий пері́од (*Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»*) – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій.

Особли́ві умо́ви ве́дення загальновійськово́го бо́ю – ведення бою у населеному пункті, на водній перешкоді (морському узбережжі), вночі, взимку, в лісі, в горах, у степовій місцевості. Під час підготовки бою (дій) і в ході його ведення в особливих умовах командир повинен враховувати фактори, які впливають на дії особового складу і застосування техніки, та вживати необхідних додаткових заходів.

Особли́вості ве́дення вое́нних ді́й з'є́днаннями, військо́вими части́нами та́ підро́зділами Пові́тряних і Військово́-Морськи́х Си́л Збройних Си́л Украї́ни з урахува́нням но́рм МГП́

І. Зага́льні поло́ження:

1. Воєнні дії в повітрі можуть вести:

– військові літальні апарати (військові літаки і вертольоти);

– допоміжні літальні апарати.

Крім того, до воєнних дій у повітрі належить протиповітряний бій, який ведеться з'єднаннями, військовими частинами (підрозділами) військ Повітряних Сил Збройних Сил України та з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Сухопутних військ Збройних Сил України.

2. Комбатантами у війні, збройному конфлікті на морі, крім особового складу Військово-Морських Сил, є члени екіпажів суден:

– торгових, які переобладнані у військові;

– невійськових, які включені до складу Військово-Морських Сил Збройних Сил України і які:

– мають розпізнавальні ознаки, що відрізняють їх від суден цивільних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

– очолюються офіцерами, які проходять військову службу;

– мають екіпаж, підпорядкований військовій дисципліні.

3. Під час ведення воєнних дій у повітрі і на морі військовими об'єктами є:

– військові літальні апарати і допоміжні літальні апарати;

– військові кораблі і допоміжні судна.

4. Медичний і духовний персонал госпітальних суден та їхні команди не можуть бути захоплені незалежно від того, чи є на борту поранені та хворі.

5. Невійськовими об'єктами є:

– цивільні літальні апарати;

– цивільні авіалайнери;

– нейтральні цивільні літальні апарати;

– невійськові судна (торговельні судна, у тому числі нейтральні торговельні судна).

6. Зміна статусу невійськового судна на статус військового корабля у випадку допущення ним порушень можлива у своїх або у ворожих внутрішніх і територіальних (архіпелажних) водах, проте забороняється у водах нейтральної держави.

Озброєне торговельне судно не входить до складу збройних сил, тому не користується правом ведення воєнних дій, зупинки суден у морі, огляду і захоплення, а своє озброєння може використовувати лише для самооборони. Якщо таке судно використовує своє озброєння для ведення активних воєнних дій проти сил противника, воно втрачає імунітет від нападу і знищення без попередження.

Якщо є сумнів у статусі торговельного судна, воно може бути зупинено для огляду. У випадку відмови від зупинки та огляду або здійснення опору після відповідного попередження судно може бути піддано нападу (уражено).

Торговельні судна, що прийняли на борт осіб, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата, мають сповістити про це сторони конфлікту всіма наявними засобами.

II. Особли́вості ве́дення вое́нних ді́й з'є́днаннями, військо́вими части́нами та́

підро́зділами Пові́тряних Си́л Збройних Си́л Украї́ни:

1. Забороняється нападати на цивільні літальні апарати, за винятком випадків, коли вони:

– беруть участь у воєнних діях в інтересах противника;

– діють як допоміжний літальний апарат збройних сил противника;

– включені в систему збору розвідувальних даних противника або сприяють цій системі;

– здійснюють політ під прикриттям військових літальних апаратів противника;

– відмовляються підкоритися вимозі про зміну курсу і напрямку польоту для ідентифікації, огляду та обшуку на аеродром воюючої сторони, який безпечний для цього типу літальних апаратів і знаходиться в межах розумної досяжності;

– використовують систему управління вогнем, яку із високою ймовірністю можна вважати частиною системи озброєння літального апарата;

– маневрують під час перехоплення з явною метою нападу на літальний апарат воюючої держави, який перехоплюється;

– несуть зброю класу «повітря-повітря» або «повітря-земля (поверхня)»;

– сприяють воєнним діям іншим способом.

2. Цивільні літальні апарати, пересуваючись у повітряному просторі, мають уникати перетинання меж районів воєнних дій, спеціальних зон і територій, прирівняних до них. У разі підходу до таких районів або входу до їх повітряного простору вони мають вживати запобіжних заходів щодо цивільних літальних апаратів (додаток 6 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022) для уникнення небезпеки.

3. Категорії літальних апаратів противника, що не підлягають нападу:

– санітарні літальні апарати;

– літальні апарати, яким надано охоронні грамоти за згодою сторін збройного конфлікту;

– цивільні авіалайнери.

4. Санітарні літальні апарати не підлягають нападу, якщо вони:

– визнані санітарними;

– діють відповідно до домовленості між воюючими сторонами про польоти санітарних літальних апаратів у зоні збройного конфлікту, у якій обумовлюються

висоти, час і маршрути безпечних польотів, а також засоби розпізнавання та зв'язку;

– здійснюють польоти над районами, які контролюються своїми чи дружніми силами, та за межами зони збройного конфлікту.

5. Літальні апарати, яким надано охоронні грамоти, не підлягають нападу, якщо вони:

– чітко використовуються у цілях, визначених в охоронній грамоті;

– не перешкоджають навмисно пересуванню комбатантів;

– дотримуються всіх умов угоди, включаючи можливість проведення огляду.

6. Цивільні авіалайнери не підлягають нападу, якщо вони:

– чітко використовуються у визначених цілях;

– не перешкоджають навмисно пересуванню комбатантів.

7. Літальні апарати, які не підлягають нападу, можуть бути піддані нападу у разі, якщо:

– зміна їхнього курсу з метою посадки, огляду, обшуку та можливого захоплення реально нездійсненна;

– не існує жодного іншого способу здійснити військовий контроль;

– порушення, допущене літальним апаратом, стало підставою для визнання його військовим об'єктом або є достатньо підстав вважати його таким об'єктом;

– отримана або очікувана військова перевага перевищуватиме випадкові втрату або збиток.

III. Перехóплення, óгляд і óбшук цивíльних літáльних апарáтів:

1. Військові літальні апарати держав, які воюють, мають право перехоплювати цивільні літальні апарати за межами нейтрального повітряного простору в тих випадках, коли для цього є достатні підстави.

2. Якщо після перехоплення зберігаються підстави припускати, що цивільний літальний апарат підлягає захопленню, військовий літальний апарат протилежної держави має право примусити цивільний літальний апарат прослідувати для огляду та обшуку на аеродром, який безпечний для цього типу літальних апаратів і знаходиться в межах розумної досяжності.

У випадку, коли такого аеродрому немає, курс нейтрального цивільного літального апарата може бути змінений для унеможливлення його прямування до заявленого пункту призначення.

IV. Захóплення цивíльних літáльних апарáтів і вантажíв протúвника:

1. Цивільні літальні апарати противника (за винятком санітарних літальних апаратів та літальних апаратів, яким надано охоронні грамоти відповідно до угоди між воюючими сторонами) і вантажі, що знаходяться на борту таких літальних апаратів, можуть бути захоплені за межами нейтрального повітряного простору.

2. Санітарні літальні апарати та літальні апарати, яким надано охоронні грамоти, не підлягають захопленню тільки в тому разі, якщо вони:

– чітко використовуються у визначених для них цілях;

– не чинять дій, які завдають збитків противнику;

– негайно підкоряються вимозі про перехоплення та огляд;

– не перешкоджають навмисно пересуванню комбатантів і підкоряються наказу про зміну курсу, коли це потрібно;

– не порушують вимог раніше укладеної угоди.

3. Захоплення цивільного літального апарата противника здійснюється шляхом його перехоплення, наказування прямувати на аеродром який безпечний для цього типу літальних апаратів та знаходиться в межах розумної досяжності, і взяття літального апарата після приземлення як трофея до судового рішення.

4. Під час захоплення необхідно забезпечити безпеку пасажирів, екіпажу та збереження їхнього особистого майна.

V. Дíї щóдо цивíльних літáльних апарáтів нейтрáльних держáв у зóні збрóйного конфлíкту:

1. Цивільні літальні апарати, які мають розпізнавальні знаки нейтральних держав, не можуть піддаватися нападу або захопленню, за винятком таких випадків:

– є підстави вважати, що вони перевозять контрабанду;

– після попередження або спроби перехоплення вони навмисно та явно відмовляються змінити курс чи прямувати для огляду і обшуку на аеродром протилежної сторони, який безпечний для цього типу літальних апаратів і знаходиться у межах розумної досяжності;

– беруть участь у воєнних діях в інтересах противника;

– діють як допоміжні літальні апарати збройних сил противника;

– включені в систему розвідки противника або сприяють їй;

– сприяють воєнним діям іншим способом (наприклад,

шляхом перевезення військових вантажів).

2. Якщо у командира військового літального апарата виникли підозри щодо цивільного літального апарата, який має розпізнавальні знаки нейтральної держави, він може застосувати щодо такого цивільного літального апарата право перехоплення та право зміни курсу для проведення його огляду й обшуку.

3. Нейтральний цивільний літальний апарат звільняється від огляду й обшуку, якщо:

– прямує на нейтральний аеродром;

– знаходиться під контролем супроводжувача – нейтрального військового літального апарата, з яким держава прапора цивільного літального апарата уклала угоду про такий контроль;

– держава прапора нейтрального військового літального апарата гарантує, що нейтральний цивільний літальний апарат не перевозить контрабанду і не бере участі у діях, які несумісні з його нейтральним статусом, а командир нейтрального військового літального апарата надає за запитом командира військового літального апарата, який здійснює перехоплення, всю інформацію щодо характеру цивільного літального апарата і його вантажу.

4. У безпосередній близькості від районів воєнних дій цивільні літальні апарати повинні виконувати вказівки командування сторін, що воюють, щодо напрямку і висоти їхнього польоту.

5. Якщо після огляду та обшуку залишаються достатні підстави для підозр щодо ворожості цивільного літального апарата із розпізнавальними знаками нейтральної держави може бути захоплений як трофей до рішення суду.

6. Нейтральні цивільні літальні апарати підлягають захопленню, якщо в результаті огляду та обшуку або іншим чином було визначено, що вони:

– перевозять контрабанду;

– здійснюють політ спеціально для перевезення окремих пасажирів, які входять до складу збройних сил противника;

– діють під безпосереднім контролем і управлінням противника, підкоряються його наказам або безпосередньо зафрахтовані чи використовуються ним;

– пред'являють неналежним чином оформлені чи фальшиві документи або знищують, псують чи приховують їх;

– порушують правила встановлені однією із воюючих сторін;

– порушують блокаду.

7. Вантаж, який знаходиться на борту нейтрального літального апарата, підлягає захопленню тільки в тому випадку, якщо він є контрабандою.

8. Захоплення нейтрального цивільного літального апарата здійснюється шляхом його перехоплення, наказування прямувати на аеродром, який безпечний для цього типу літальних апаратів і знаходиться у межах розумної досяжності, та взяття літального апарата після приземлення і проведення огляду й обшуку як трофея до судового рішення.

Якщо у сторони, що воює, немає безпечного аеродрому, який знаходиться у межах розумної досяжності, курс нейтрального цивільного літального апарата може бути змінений для унеможливлення його прямування до заявленого пункту призначення.

9. Під час захоплення необхідно забезпечити безпеку пасажирів і екіпажу, збереження їхнього особистого майна та документів, які стосуються трофея.

10. Заходом, альтернативним захопленню, є зміна курсу нейтрального цивільного літального апарата за його згодою для унеможливлення його прямування до заявленого пункту призначення.

VI. Особли́вості ве́дення воє́нних дій з'є́днаннями, військо́вими части́нами та́ підро́зділами Військо́во-Морськи́х Си́л Збройних Си́л України:

1. Воєнні дії на морі можуть вестись:

– у територіальному морі;

– у внутрішніх водах;

– на сухопутних територіях, у винятковій економічній зоні і на континентальному шельфі;

– в архіпелазьких водах держав збройного конфлікту чи у повітряному просторі над ними;

– у відкритому морі або у повітряному просторі над ним;

– у виключній економічній зоні і на континентальному шельфі нейтральних держав або у повітряному просторі над ними.

2. Воєнні дії забороняється вести у:

– нейтральних водах;

– нейтральному повітряному просторі;

– водах нейтральних територій;

– міжнародних протоках і водах, у яких може здійснюватися право архіпелазького проходу морськими коридорами.

Сторони збройного конфлікту мають дійти взаємної згоди щодо заборони ведення воєнних дій у морських районах з рідкісними чи вразливими екосистемами та із середовищем видів риб (чи інших форм морських організмів), запаси яких виснажені.

3. Нейтральні води не повинні використовуватися сторонами збройного конфлікту як сховища від противника або як район ведення воєнних дій чи база морських операцій.

Військовий корабель має право здійснити мирний прохід через територіальне море нейтральної держави, якщо ця держава спеціальною постановою не призупинила для військових кораблів сторін, що воюють, право мирного проходу.

4. Нейтральний повітряний простір – повітряний простір, розташований над територією нейтральних вод.

5. Нейтральна держава має вживати за можливості заходів щодо попередження порушень свого нейтралітету збройними силами держав, що воюють.

6. Ворожими діями на морі вважаються:

– напад на осіб чи об'єкти, які знаходяться у нейтральних водах, на нейтральній території або над такими водами чи територією, захоплення вказаних осіб і об'єктів;

– використання як бази для воєнних дій (включаючи напад на осіб чи об'єкти, які перебувають за межами нейтральних вод, або захоплення таких осіб чи об'єктів, якщо напад або захоплення здійснюються збройними силами держав, що воюють) нейтральних вод або повітряного простору над ними;

– установка мін;

– огляд, обшук, зміна курсу судна або його захоплення.

7. Під час ведення воєнних дій на морі сторони збройного конфлікту обмежені у виборі та використанні засобів ураження.

8. Ракети і снаряди, у тому числі із загоризонтними можливостями, використовуються відповідно до принципів розрізнення цілей.

9. Забороняється використовувати торпеди, які, не потрапивши в ціль, наприкінці бойового ходу не тонуть або не стають безпечними будь-яким іншим способом.

10. Міни можуть бути використані виключно в законних воєнних цілях, включаючи недопущення противника у певні райони моря.

Сторони збройного конфлікту не повинні встановлювати міни, які у випадку втрати контролю над ними не можуть бути ефективно та безпечно знешкоджені.

Забороняється здійснювати мінування нейтральних вод.

11. Міни, що вільно плавають, застосовувати заборонено, якщо вони:

– не призначені для нанесення удару по військовому об'єкту;

– не знешкоджуються протягом однієї години після втрати над ними контролю.

Про установлення мін, які приведені у бойове положення, чи про приведення в бойове положення раніше установлених мін необхідно робити відповідні повідомлення, за винятком тих випадків, коли їх вибух може вразити лише судна, що є військовими об'єктами.

Місця установки мін мають реєструватися.

12. Після закінчення активних воєнних дій сторони збройного конфлікту мають вжити всіх можливих заходів щодо зняття або знешкодження установлених ними мін.

13. Одним із законних методів ведення війни на морі є блокада.

Блокада оголошується з повідомленням про неї усіх воюючих і нейтральних держав.

Під час оголошення блокади визначаються її початок, тривалість, місце, масштаби і період часу, протягом якого судна нейтральних держав можуть залишити блоковане узбережжя.

Під час блокади не повинен перекриватися доступ до портів і берегів нейтральних держав. Умови блокади однакові для суден усіх держав.

14. Блокада забороняється, якщо:

– її єдиною метою є спричинення голоду серед цивільного населення чи позбавлення його інших предметів, необхідних для виживання;

– збитки, що завдаються цивільному населенню, перевищуватимуть необхідну військову перевагу, яку передбачається отримати внаслідок блокади.

15. Під час ведення воєнних дій на морі дозволяється застосовувати військову хитрість.

16. Військовим кораблям і допоміжним суднам забороняється нападати під чужим прапором та симулювати володіння статусом:

– госпітальних суден, невеликих суден, які використовуються для прибережних рятувальних операцій чи санітарних перевезень;

– суден, які виконують гуманітарні місії;

– пасажирських суден, які перевозять цивільних пасажирів;

– суден, які захищені прапором Організації Об'єднаних Націй;

– суден, які одержали охоронні грамоти відповідно до колишніх угод між сторонами, включаючи картельні судна;

– суден, які володіють правом використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста або Червоного Півмісяця;

– суден, які перевозять культурні цінності, що користуються особливим захистом.

17. Акти віроломства включають напад з використанням симулювання:

– володіння статусом, що надає право на захист;

– володіння статусом нейтрального судна;

– володіння статусом судна, яке діє під егідою ООН;

– здачі в полон чи перебування у небезпеці (наприклад, подавання сигналу біди).

18. На морі можуть встановлюватися спеціальні зони (наприклад, оборонні, закриті для торговельного мореплавства, воєнних дій, розпізнавальні тощо), у яких передбачається особливий режим бойового використання сил і засобів флоту, а також судноплавства для держав, що не беруть участі у війні (збройному конфлікті).

19. Військові кораблі, допоміжні судна, військові та допоміжні літальні апарати противника, що знаходяться за межами нейтральних вод (нейтрального повітряного простору), можуть бути об'єктами для ураження, захоплення та знищення.

У випадку сумніву щодо використання судна у воєнних діях воно вважається невійськовим.

20. Підводний човен або надводний корабель будь-яким способом може знищити вороже невійськове судно або позбавити його можливості продовжувати плавання лише в тому разі, якщо попередньо буде забезпечена безпека пасажирів, екіпажу і документів судна.

21. Торговельні судна противника можуть бути піддані нападу лише тоді, коли вони чинять такі дії:

– виконують завдання в інтересах противника;

– використовуються як допоміжні судна збройних сил противника;

– працюють у системі збору розвідувальних даних противника або сприяють подібній діяльності;

– здійснюють плавання під конвоєм військових кораблів або

військових літальних апаратів противника;

– відмовляються підкоритися вимозі про зупинку або чинять активний опір огляду, обшуку чи захопленню;

– мають озброєння, яке може завдати шкоди військовому кораблю (це не стосується особистої зброї, призначеної для захисту особового складу, а також систем суто відбивного характеру, наприклад, дипольних відбивачів);

– сприяють воєнним діям іншим способом.

22. Не підлягають нападу:

– госпітальні судна, невеличкі судна, які використовуються для прибережних рятувальних операцій, та інші санітарні транспортні засоби і судна, яким надано охоронні грамоти відповідно до угоди між сторонами, що воюють, а також:

– картельні судна, тобто судна, призначені для перевезення військовополонених;

– судна, які використовуються для виконання гуманітарних місій, включаючи судна, що перевозять вантажі, необхідні для виживання цивільного населення, і судна, які використовуються для проведення акцій з надання допомоги цивільним особам і рятувальних операцій;

– судна, що перевозять культурні цінності, які підлягають особливому захисту;

– пасажирські судна, що перевозять цивільних пасажирів;

– судна, які виконують релігійні, наукові невоєнного характеру або благодійні функції (судна, що збирають наукові дані, які, ймовірно, можуть бути застосовані у воєнних цілях, не користуються захистом);

– невеличкі судна, призначені для прибережного рибальства і зайняті місцевою прибережною торгівлею (проте вони підпорядковуються вказівкам командира військово-морського підрозділу і підлягають огляду);

– судна, призначені за своєю конструкцією або пристосовані винятково для ліквідації наслідків інцидентів, що спричиняють забруднення морського природного середовища;

– судна, які здалися в полон;

– рятувальні плоти і шлюпки.

Вказані судна не підлягають нападу, тільки за умови, коли вони:

– сумлінно використовуються у звичній для них ролі;

– не чинять ворожих дій;

– виконують вимоги щодо розпізнавання та огляду;

– не перешкоджають навмисно пересуванню комбатантів;

– виконують наказ про зупинку і звільнення проходу, коли це потрібно.

23. Госпітальне судно може позбавитися імунітету у разі ігнорування ним зробленого йому належним чином попередження (при цьому зазначається достатній проміжок часу, протягом якого судно має усунути причину, за якої його може бути позбавлено імунітету).

Якщо після належного попередження госпітальне судно продовжує порушувати умови надання імунітету, воно може бути піддано захопленню або щодо нього можуть вживатися інші заходи, необхідні для того, щоб змусити його підкоритися.

24. Госпітальне судно або інше судно, яке належить до будь-якої категорії суден, що не підлягають нападу, може бути піддано нападу як крайньому заходу, якщо:

– змінити його курс або захопити неможливо;

– не існує жодного іншого засобу здійснити військовий контроль;

– обставини порушення, допущеного судном, достатньо серйозні, щоб воно втратило імунітет і вважалось військовим об'єктом, або є достатньо підстав вважати, що воно є таким об'єктом;

– отримана або очікувана військова перевага перевищуватиме випадкові втрати або збитки.

25. Як тільки військовий корабель (судно) противника спуском свого прапора, піднятям білого прапора, підняттям на поверхню (для підводних човнів) чи переходом команди на рятувальні плавзасоби покаже свою готовність здатися, нанесення ударів по ньому має бути припинено.

Військовий літальний апарат може показувати вихід з бою і здачу приводненням та переходом екіпажу в рятувальні засоби.

Особовий склад захоплених або знищених військових кораблів (суден) противника отримує статус військовополонених.

VII. Захóплення тá знúщення сýден і вантажíв протúвника:

1. Судна противника як торговельні, так й інші, а також вантажі на борту таких суден можуть бути захоплені за межами нейтральних вод.

Захоплення торговельного судна здійснюється шляхом взяття такого судна як трофея до судового рішення. Крім того, курс такого судна може бути примусово змінено для слідування у відповідний район або порт для завершення його захоплення.

Заходом, альтернативним захопленню, є зміна курсу торговельного судна для унеможливлення його прямування у заявлений пункт призначення.

2. У винятковому випадку торговельне судно противника може бути знищене, якщо неможливо його захопити або спрямувати у визначений порт як трофей, за умови виконання таких умов:

– забезпечено безпеку пасажирів і екіпажу (корабельні шлюпки не вважаються безпечним місцем для цієї цілі, за винятком тих випадків, коли евакуація пасажирів і екіпажу відбувається за сприятливих погодних умов і стану моря, близько суша або інше судно, яке може взяти їх на борт);

– забезпечено збереження документів судна;

– за можливості збережено особисте майно пасажирів і екіпажу.

3. Знищення в морі пасажирських суден противника, які перевозять лише цивільних пасажирів, забороняється.

З метою забезпечення безпеки пасажирів такі судна спрямовуються у відповідний район або порт для завершення захоплення.

VIII. Дії́ віднóсно нейтра́льних торго́вих су́ден у зо́ні збро́йного конфлі́кту

1. Торговельні судна під прапорами нейтральних держав не можуть бути піддані нападу, за винятком таких випадків:

– є підстави вважати, що вони перевозять контрабанду або порушують блокаду;

– після того, як їм було зроблено попередження, вони навмисно і явно відмовляються зупинитися або чинять опір огляду, обшуку чи захопленню;

– беруть участь у воєнних діях на стороні противника;

– діють як допоміжні судна збройних сил противника;

– включені в систему розвідки противника або сприяють їй;

– прямують під конвоєм військових кораблів або військових літальних апаратів противника;

– сприяють бойовим діям іншим способом (наприклад, перевозять військове майно).

Якщо нападаюча сторона не має можливості спочатку евакуювати пасажирів та екіпаж у безпечне місце, напад неприпустимий. У разі можливості торговельне судно має бути попереджено про зміну курсу, розвантаження або вжиття інших запобіжних заходів.

Та обставина, що нейтральне торговельне судно озброєне, не може бути підставою для нападу.

2. У разі підозри, що торговельне судно під нейтральним прапором має ворожі наміри, може бути застосоване право огляду та обшуку, включаючи право зміни курсу зазначеного судна з метою обшуку відповідно до правил проведення обшуку.

Якщо після огляду та обшуку залишаються достатні підстави для підозр щодо ворожості торговельного судна під прапором нейтральної держави може бути захоплено як трофей до рішення суду.

3. Як захід, що замінює огляд і обшук, курс нейтрального судна (за його згодою) може бути змінений для унеможливлення його прямування у заявлений пункт призначення.

Якщо огляд й обшук на морі неможливі або небезпечні, військовий корабель чи військовий літальний апарат сторони збройного конфлікту може змінити курс торговельного судна для спрямування його у відповідний район або порт для огляду й обшуку.

4. Предмети контрабанди, призначені для використання у збройному конфлікті, підлягають захопленню, якщо місцем їхнього призначення є територія противника або територія, яка ним окупована, або якщо їх адресовано його збройним силам.

При цьому немає значення, чи відбуватиметься доставка предметів контрабанди безпосередньо чи з перевантаженням у порту нейтральної держави з наступним перевезенням.

5. Не підлягають конфіскації як контрабанда (навіть якщо вони призначені для противника) такі товари:

– предмети, що не можуть бути використані у збройному конфлікті;

– матеріали і предмети, призначені винятково для догляду за пораненими (хворими) та попередження епідемій;

– медичні засоби і госпітальне устаткування;

– предмети релігійного культу;

– одяг, постільні речі, продовольство та засоби укриття для цивільного населення в цілому і жінок та дітей зокрема (за умови, що немає підстав підозрювати, що їх використовуватимуть за іншим призначенням);

– предмети, призначені для військовополонених (включаючи як індивідуальні посилки, так і колективні вантажі, що містять продовольство, одяг, медикаменти, предмети релігійного культу, виховного, культурного та спортивного призначення).

6. Якщо контрабанда, що призначена для використання у збройному конфлікті, становить меншу частину вантажу судна нейтральної держави, саме судно захопленню не підлягає. У цьому випадку захоплюється або знищується тільки контрабандний вантаж.

Якщо контрабандний вантаж за масою, об'ємом, вартістю або ціною фрахту перевищує половину усього вантажу, судно, яке його перевозить, захоплюється.

7. Нейтральне торговельне судно звільняється від застосування до нього права на огляд й обшук, якщо:

– прямує до нейтрального порту;

– конвоюється нейтральним військовим кораблем своєї держави або військовим кораблем нейтральної держави, з якою держава, під прапором якої прямує торговельне судно, уклала угоду про таке конвоювання;

– держава, під прапором якої прямує нейтральний військовий корабель, гарантує, що нейтральне торговельне судно не перевозить контрабанду і не бере участі будь-яким іншим чином у діях, несумісних з його нейтральним статусом;

– командир нейтрального військового корабля надає на запит командира військового корабля, що здійснює перехоплення, всю інформацію стосовно статусу торговельного судна і його вантажу, яку можна було б отримати шляхом огляду й обшуку.

8. Нейтральні торговельні судна підлягають захопленню за межами нейтральних вод, якщо здійснюють будь-який з видів діяльності, перелічених у пункті 6 глави 6 цього розділу (статті), або якщо в результаті огляду та обшуку чи іншим чином визначено, що вони:

– перевозять контрабанду;

– здійснюють плавання спеціально для перевезення окремих пасажирів, які входять до складу збройних сил противника;

– діють під безпосереднім контролем і управлінням противника, підпорядковуються його наказам або безпосередньо зафрахтовані чи використовуються ним;

– надають неналежні або фальшиві документи;

– не мають необхідних документів або знищують, псують чи приховують їх;

– порушують правила, встановлені однією із сторін збройного конфлікту, безпосередньо в зоні військово-морських операцій;

– чи намагаються порушити блокаду.

Захоплення нейтрального торговельного судна здійснюється шляхом його взяття як трофея до судового рішення.

Особли́вості застосува́ння но́рм МГП́ у неміжнаро́дних (вну́трішніх) збро́йних конфлі́ктах (збро́йних конфлі́ктах неміжнаро́дного хара́ктеру) та́ но́рм пра́ва пра́в люди́ни, що́ застосо́вується у ситуа́ціях пору́шення вну́трішнього поря́дку та́ ви́никнення обстано́вки внутрі́шньої напру́женості, таки́х я́к завору́шення, окре́мі й споради́чні а́кти наси́льства

Право збройних конфліктів впроваджує правові засоби врегулювання конфліктів неміжнародного характеру, щоб захистити жертв таких конфліктів і не допустити руйнувань, які ставлять під загрозу існування людей у районах, де вони відбуваються.

Особливістю такого правового врегулювання є застосування у внутрішніх збройних конфліктах як правових норм міжнародного права прав людини, так і норм МГП.

Пра́во пра́в люди́ни – міжнародні норми, спрямовані на сприяння та захист прав людини на міжнародному, регіональному, національному рівнях.

Вимоги щодо вивчення у ЗСУ норм МГП, які стосуються неміжнародних збройних конфліктів, базуються на світовому досвіді залучення формувань збройних сил для надання допомоги правоохоронним органам у боротьбі з тероризмом та участі в проведенні міжнародних миротворчих операцій на території інших держав.

Під час ситуацій порушення внутрішнього порядку та обстановки внутрішньої напруженості (заворушення, окремі й спорадичні акти насильства) збройні сили можуть залучатись з метою надання допомоги правоохоронним органам для виконання завдань щодо охорони визначених об'єктів, боротьби з тероризмом та спільного патрулювання.

Виконуючи зазначені завдання, військовослужбовці зобов'язані дотримуватись вимог міжнародного права прав людини.

У частині дотримання міжнародного права прав людини військовослужбовці повинні керуватись вимогами Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, а також Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

***Основні́ при́нципи міжнаро́дного пра́ва пра́в люди́ни**:*

– право на життя, свободу і безпеку всіх людей;

– заборона катувань і жорстокого поводження;

– заборона несанкціонованого арешту і утримання під вартою;

– право на справедливий суд;

– право гуманного поводження з особами, позбавленими волі;

– право на захист від незаконного втручання в особисте і сімейне життя, посягання на недоторканність житла, таємницю кореспонденції;

– право на свободу думки та її вираження, свободу зібрань та асоціацій.

У ситуаціях внутрішніх заворушень та напруженості слід дотримуватися наведених вище принципів міжнародного права прав людини.

Застосува́ння си́ли пі́д ча́с правоохоро́нних опера́цій як виняткова́ мі́ра – останнім засобом досягнення законної мети. Сила може бути застосована лише в найменшій необхідній мірі. За можливості застосування сили має бути диференційованим (наприклад, усне попередження, демонстрація сили, застосування зброї несмертельної дії, застосування летальної зброї без наміру позбавити життя, застосування летальної зброї в повному обсязі).

Ступінь застосування сили та потенційна шкода, яку воно може завдати, мають відповідати тяжкості правопорушення і законній меті, яку передбачається досягти.

Правоохоронні операції мають ретельно плануватися, щоб уникнути за можливості застосування сили і звести до мінімуму ризик заподіяння шкоди стороннім особам. Особи, що беруть участь у правоохоронних операціях, повинні мати відповідну підготовку, зброю і спорядження.

Про застосування сили, яке призвело до смерті або поранення, слід повідомляти негайно.

Будь-яке надмірне або інше свавільне застосування сили має належним чином розслідуватися і за потреби має бути покаране як кримінальний злочин або накладено дисциплінарне стягнення залежно від тяжкості ситуації.

У виняткових випадках Міжнародний пакт про громадянські

і політичні права надає можливість державі відступати від певних прийнятих на себе зобов'язань під час введення на її території правового режиму надзвичайного стану.

В Україні правовий режим надзвичайного стану регулюється Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану».

***Обов'язко́ва вимо́га дотри́мання пра́в люди́ни у ра́зі вве́дення надзвича́йного ста́ну**:*

– право на життя;

– щодо заборони катувань та такого поводження з людьми, яке принижує людську гідність;

– щодо заборони рабства і утримання людей у неволі;

– щодо заборони на зворотну силу кримінального закону;

– право на цивільну правоздатність;

– право на свободу думки, совісті та релігії.

У разі якщо зазначена ситуація має всі ознаки внутрішнього збройного конфлікту (збройного конфлікту неміжнародного характеру), МГП застосовується в обсязі як до ситуацій неміжнародного збройного конфлікту.

Обо́в'язки сторі́н неміжнаро́дного збро́йного конфлі́кту надава́ти за́хист ви́значеним катего́ріям осі́б:

– тим, хто не бере безпосередньої участі у воєнних діях;

– особам зі складу збройних сил, які склали зброю;

– тим, хто перестав брати участь у воєнних діях внаслідок хвороби, поранення, затримання або з іншої причини.

Щодо вказаних осіб забороняється вчинення таких дій:

– посягання на життя та фізичну недоторканість (будь-які види вбивств, каліцтв, жорстокого поводження, тілесних покарань чи катувань);

– посягання на людську гідність (образливе і принизливе поводження, зґвалтування, примушування до проституції тощо);

– колективні покарання;

– взяття заручників;

– акти тероризму;

– грабіж;

– рабство та работоргівля;

– засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином;

– загроза вчинення будь-якої із вказаних дій.

Щодо дітей МГП передбачає:

– забезпечення їм права на отримання освіти;

– проведення необхідних заходів щодо возз'єднання сімей,

які були розлучені під час збройного конфлікту;

– заборону вербування та участі у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років;

– надання особливого захисту дітям віком до вісімнадцяти років навіть у разі, коли вони брали участь в бойових діях і потрапили в полон;

– евакуацію дітей з району воєнних дій (за необхідності і за узгодженням з батьками чи з особами, які їх заміняють).

Усі поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата, незалежно від того, брали вони участь у збройному конфлікті чи ні, повинні користуватися повагою і захистом.

Як тільки дозволять обставини, *усі учасники збройного конфлікту повинні:*

– вжити всіх можливих заходів щодо розшуку і збору поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), та захисту їх від пограбування;

– організувати розшук загиблих (померлих) з метою недопущення їх пограбування і забезпечення гідного поховання.

Щодо осіб, свобода яких була обмежена, необхідно *дотримуватися таких вимог:*

– забезпечувати їх продовольством та питною водою нарівні з місцевим цивільним населенням;

– захищати їх від суворих кліматичних умов;

– надавати їм дозвіл на отримання індивідуальної чи колективної допомоги;

– дозволяти здійснення культових дій та надання допомоги духовним персоналом;

– у разі залучення до роботи забезпечувати їм умови праці та захист нарівні з місцевим цивільним населенням;

– місця утримання інтернованих і затриманих осіб не мають розміщуватись поблизу зони бойових дій.

Вимоги щодо осіб та об'єктів, які користуються захистом МГП, що викладені у цьому розділі, стосуються повною мірою і неміжнародних збройних конфліктів.

Медичний і духовний персонал повинен користуватися повагою та захистом, йому надається вся можлива допомога щодо забезпечення умов для виконання ним своїх функцій.

Цивільне населення та окремі цивільні особи не можуть бути об'єктом нападу доти, доки вони

не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті.

Забороняється віддавати накази і розпорядження щодо примусового переміщення цивільних осіб у зв'язку зі збройним конфліктом, якщо це не викликано вимогами їхньої безпеки.

Для нейтральних та безсторонніх гуманітарних організацій передбачається можливість здійснення їхніх функцій щодо жертв збройних конфліктів. За узгодженням із державою-учасницею ними можуть здійснюватися гуманітарні операції щодо надання допомоги цивільному населенню.

Сторони збройного конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних осіб, що її потребують, за умови, що така допомога має неупереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту.

Кримінальне переслідування осіб, які вчинили військові, воєнні та інші злочини в період неміжнародного збройного конфлікту, здійснюється відповідно до вимог законодавства України шляхом проведення досудового слідства і винесення судового вироку.

Особли́вості управлі́ння кома́ндуваннями, з'є́днаннями, військо́вими части́нами та під-ро́зділами з урахува́нням вимо́г МГП

1. Робота командувача (командира, начальника) щодо підготовки воєнних дій розпочинається з одержання завдання, зміст якого не повинен суперечити положенням МГП. Поставлене завдання має бути виконано.

2. Під час вивчення отриманого завдання, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) повинен зрозуміти зміст і порядок виконання заходів щодо дотримання підлеглими з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами норм МГП, які передбачені старшим начальником.

3. Оцінка обстановки здійснюється з урахуванням отриманого завдання, наявних розвідувальних відомостей, необхідних запобіжних заходів, передбачених МГП, та принципу військової необхідності.

Щодо обстановки командувач (командир, начальник) оцінює:

– місця розташування осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, та їх можливий вплив на виконання поставлених завдань підлеглими

з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами;

– можливість використання цих осіб і об'єктів противником;

– ймовірні екологічні наслідки від дій своїх військ (сил) і військ противника.

4. Командувач (командир, начальник) приймає такий варіант рішення, який забезпечить виконання поставленого завдання і створить найменшу небезпеку для осіб і об'єктів, що знаходяться під захистом МГП.

Приймаючи рішення про воєнні дії, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) зобов'язаний:

– у замислі під час визначення напрямку зосередження основних зусиль (головного удару) врахувати наявність у районі воєнних дій осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, та ступінь їхньої захищеності;

– визначати командуванням, з'єднанням, військовим частинам та підрозділам лише такі завдання, які вони спроможні виконати і які відповідають нормам МГП (виходячи із бойових можливостей з'єднань, військових частин і підрозділів);

– призначати маршрути, смуги, ділянки, райони, позиції і рубежі з таким розрахунком, щоб вони не створювали загрози особам та об'єктам, які знаходяться під захистом МГП.

У виняткових випадках, відповідно до пункту 10 глави 1 цього розділу (статті) командувач (командир, начальник) може визначити:

– напрямок зосередження основних зусиль (напрямок головного удару), який включає об'єкти, що знаходяться під захистом МГП, якщо така операція враховує принцип пропорційності та якщо вжито всіх запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення;

– порядок зняття імунітету з культурних цінностей у випадку їх використання противником та нанесення вогневого ураження противнику, який розташовується на об'єктах, що захищені МГП, але які в такому разі втрачають свій захист;

– завдання зі зруйнування об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, а також зі знищення або захоплення майна, що знаходиться у власності противника;

– порядок тимчасової заборони (обмеження) виконання завдань за призначенням організаціями цивільної оборони;

– порядок тимчасового використання захоплених стаціонарних

медичних закладів (з урахуванням продовження догляду за пораненими і хворими, які в них знаходяться).

Рішення про зняття імунітету з культурних цінностей, яким надається спеціальний захист, приймає начальник не нижче командира бригади (або йому рівний).

5. Під час проведення рекогносцировки, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) на місцевості вивчає розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП, уточнює своє рішення та визначає місця укриття або маршрути евакуації з району воєнних дій осіб, які знаходяться під захистом МГП.

6. Під час постановки завдань командуванням, з'єднанням, військовим частинам та підрозділам, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) зобов'язаний:

– довести відомості про місця розташування осіб і об'єктів, що знаходяться під захистом МГП, та ступінь їх захищеності;

– визначити порядок обмеження, призупинення або зняття захисту з об'єктів, що знаходяться під захистом МГП (за умов військової необхідності);

– встановити порядок дій підлеглих відносно цивільної влади та цивільного населення (наприклад, які військові службові особи командування, з'єднання, військової частини чи підрозділу мають право надавати інформацію цивільній владі; обмеження на контакти в інтересах розвідувальної діяльності або діяльності щодо введення противника в оману).

За необхідності доводяться й інші відомості.

7. Під час організації взаємодії, крім звичайних питань, командувач (командир, начальник) узгоджує:

– питання вогневого ураження противника та дій командувань, з'єднань, військових частин (підрозділів) родів військ, спеціальних військ і служб у районах проживання (скупчення) цивільного населення та розташування об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП;

– дії штатних та приданих сил і засобів щодо захисту (евакуації) осіб та об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, порядок поводження з жертвами збройного конфлікту;

– сигнали оповіщення цивільного населення, порядок позначення об'єктів (зон), що знаходяться під захистом МГП.

Крім того, командувач (командир, начальник) організовує

взаємодію з органами місцевої адміністрації і цивільної оборони з питань оповіщення, евакуації цивільного населення, позначення об'єктів (зон, місцевостей), які знаходяться під захистом права збройних конфліктів та евакуації (переміщення) культурних цінностей.

8. У ході деталізації прийнятого рішення, особливо під час планування вогневого ураження противника, командувач (командир, начальник) і штаб керуються принципом співмірності, особливо у разі визначення порядку та засобів вогневого ураження військових об'єктів.

На робочих картах військових службових осіб, зокрема, відображаються:

– місця розташування об'єктів (зон, місцевостей), які знаходяться під захистом МГП;

– райони компактного проживання (скупчення) цивільного населення.

Начальники родів військ, спеціальних військ і служб у своїх документах детально висвітлюють питання дотримання норм МГП підпорядкованими їм з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами.

Порядок урахування норм МГП під час організації бойового забезпечення викладено у розділі ІІІ Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022).

9. У ході здійснення контролю готовності командувань, з'єднань, військових частин (підрозділів) до виконання завдань, крім звичайних питань, перевіряються:

– точність виконання вимог керівних документів старшого начальника у частині, що стосується дотримання норм МГП;

– відповідність рішень, які прийняті підлеглими командувачами (командирами, начальниками), положенням МГП;

– знання особовим складом норм МГП;

– контроль своєчасності та якості виконання заходів щодо запобігання або зведення до мінімуму збитку особам і об'єктам, які знаходяться під захистом МГП.

10. У разі потреби із підпорядкованими командувачами (командирами, начальниками), штабами, з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами можуть проводитись командно-штабні (тактичні, тактико-спеціальні, льотно-тактичні) навчання,

тренування та заняття з відпрацюванням питань застосування норм права збройних конфліктів.

Охоро́на здоро́в'я – система заходів, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя.

П

Па́рк (*військ.*) – територія, обладнана для зберігання, обслуговування, ремонту і підготовки до бойового застосування озброєння, бойової та іншої техніки. Парки можуть бути постійні та польові.

Постійні парки обладнуються у місцях постійного розташування частини і на полігонах (у таборах). При цьому озброєння, бойова та інша техніка розміщуються у закритих приміщеннях чи під навісами, а також на площадках з надійною огорожею. У парку обладнуються контрольно-технічний пункт із приміщенням для чергового парку, техніка (з безпеки дорожнього руху) – начальника контрольно-технічного пункту, класом безпеки руху, інструктажу наряду, водіїв і старших машин; пункти чищення й миття машин, а також кімнати для відпочинку наряду парку та водіїв чергових тягачів; пункт заправлення; майданчик (пункт) щоденного технічного обслуговування; майданчик перевірки перед рейсом технічного стану техніки техніком (з безпеки дорожнього руху) – начальником контрольно-технічного пункту; майданчик для машин, що запізнилися з рейсу; пункт технічного обслуговування й ремонту; пункт збирання відпрацьованих мастил і спеціальних рідин; інші приміщення (місця) для обслуговування техніки й необхідні побутові приміщення; місця зберігання озброєння, бойової та іншої техніки. Польові парки створюються у разі тимчасового розташування військової частини (підрозділу) в польових умовах для кожної роти (батальйону). Облаштування та обладнання парків мають забезпечувати швидкий і зручний вихід машин.

Парламентéри (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, призначені військовим командуванням для ведення переговорів з командуванням противника. Парламентер, а також особи, які його супроводжують (сигналіст-барабанщик, перекладач та особа, яка несе білий прапор), користуються правом недоторканності. Розпізнавальним знаком парламентера є білий парламентерський прапор. Парламентер не може бути взятий у полон, йому має надаватись можливість повернутись до своїх військ (сил).

Партизáни (*міжнародне гуманітарне право*) – учасники недержавних військових об'єднань, що не належать до регулярної армії, а також військових загонів, які воюють проти наявної у країні влади (політичного чи військового режиму) або окупаційного режиму ворожої країни.

Партизани є комбатантами, що надає їм надалі право на статус військовополонених у разі захоплення, якщо вони належать до однієї зі сторін конфлікту, очолюються особою, яка відповідає за їхні дії, мають знаки, що відрізняють їх від цивільного населення, відкрито носять зброю та дотримуються норм МГП.

Бійці національно-визвольних рухів прирівнюються до регулярних збройних сил держави, тобто розглядаються як комбатанти.

Патру́ль (*воєнний стан*) – спільний рухомий наряд, до складу якого входять уповноважені посадові особи Збройних Сил, Національної поліції, Національної гвардії, Управління державної охорони та Держприкордонслужби, що виконують покладені на них обов'язки на маршруті патрулювання, визначеному комендантом на території, де введено воєнний стан.

Перевéзення вогнепáльної збрóї і боєприпáсів (*поліц., МВС*) – будь-яке переміщення вогнепальної зброї і боєприпасів транспортним засобом.

Передáча (*право власності, мінна безпека*) – передбачає, окрім фізичного ввозу мін на національну територію або вивозу їх з неї, передачу прав власності стосовно мін і контроль над ними, але не включає передачу території з установленими на ній мінами.

Перемир'я (*міжнародне гуманітарне право*) – тимчасове чи повне припинення воєнних дій між воюючими сторонами за взаємною угодою або на вимогу Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Перемир'я буває загальним, що поширюється на всі збройні сили, та місцевим (частковим), що встановлюється на окремих ділянках фронту (для направлення парламентерів, проведення переговорів про припинення конфлікту, збереження пам'ятників культури тощо).

Переміщення (*техн.*) – зміна положення якогось матеріального об'єкту в просторі. В фізиці – це переміщення фізичного тіла. Переміщенням називають вектор, який характеризує цю зміну. Абсолютна величина переміщення, тобто довжина відрізка, що сполучає початкову й кінцеву точку, вимірюється в метрах у системі SI та в сантиметрах у системі СГС. *Переміщення не слід плутати зі шляхом*. Наприклад, переміщення точки, яка здійснила повний оберт, рухаючись по колу, дорівнює нулю, а пройдений шлях – $2\pi R$, де R – радіус кола.

Перепустка (*воєнний стан*) – виданий комендатурою документ, що надає особам, зокрема тим, що керують транспортними засобами, дозвіл на вхід / вихід (в'їзд / виїзд) на територію / з території, де встановлено особливий режим або інші заходи правового режиму воєнного стану, під час яких передбачається наявність такого документа.

Переслідування (*міжнародне гуманітарне право*) – термін міжнародного гуманітарного права, який означає умисне і грубе позбавлення основоположних прав усупереч міжнародному праву за ознакою належності до тієї чи іншої групи або спільноти.

Пересування (*військ.*) – батальйон (рота) здійснює пересування своїм ходом (маршем) або перевозиться залізничним (морським, річковим) транспортом. Механізований батальйон (рота), крім того, може перевозитися повітряним транспортом.

Батальйон (рота) завжди повинен бути готовим до маршу та перевезень в умовах постійної загрози застосування противником зброї масового ураження, високоточної зброї та систем дистанційного мінування, дії його авіації, повітряних десантів, аеромобільнних та диверсійно-розвідувальних груп, радіоактивного, хімічного та біологічного зараження, зруйнування доріг і переправ.

Марш – організоване пересування військ у колонах по дорогах і колонних шляхах з метою виходу в призначений район або на вказаний рубіж. Він є основним способом пересування батальйону (роти). Під час здійснення маршу

танки та інша гусенична техніка можуть перевозитися на автопоїздах. Марш може здійснюватися в передбаченні вступу в бій або поза загрозою зіткнення з противником, а у напрямку руху – до фронту, вздовж фронту або від фронту в тил.

В усіх випадках марш здійснюється потай, як правило, вночі або в інших умовах обмеженої видимості, а в бойовій обстановці та в глибокому тилу своїх військ – і вдень. За будь-яких умов підрозділи повинні прибути в призначений район або на вказаний рубіж своєчасно, у повному складі та в готовності до виконання бойового завдання.

Серéдня швúдкість рýху батальйóну (рóти) нá мáрші бéз урахувáння чáсу на привáл – може бути: у змішаних і танкових колон – 20–25 км/год, автомобільних колон – 25–30 км/год. У горах, лісисто-болотистій місцевості та в інших несприятливих умовах середня швидкість руху може зменшуватися до 15–20 км/год. Під час здійснення маршу в пішому порядку середня швидкість руху може бути 4–5 км/год, на лижах 5–7 км/год. В усіх випадках марш повинен здійснюватися з максимально можливою в даних умовах швидкістю.

Батальйон (рота) здійснює марш однією колоною. Дистанції між підрозділами і машинами в колоні батальйону можуть бути 25–50 м. Під час руху по курних дорогах, в умовах обмеженої видимості, в ожеледицю, по дорогах, які мають круті підйоми, спуски і повороти, а також під час руху з підвищеною швидкістю дистанція між машинами збільшується.

Під час руху на відкритій місцевості в умовах загрози застосування противником розвідувально-ударних комплексів дистанції, перш за все між бойовими машинами, збільшуються і можуть бути 100–150 м.

Батальйон на марші може виділятися в передовий загін, авангард або бути у складі головних сил бригади (полку), рота – в головну, бокову, тильну похідні застави або бути у складі колони батальйону.

Похідний порядок батальйону (роти), призначеного в передовий загін або авангард (похідну заставу), будується з урахуванням швидкого розгортання підрозділів у бойовий порядок і вступу їх у бій. Він складається із колони головних сил і похідної охорони.

Колона головних сил батальйону (роти), залежно від умов

обстановки, може мати різну побудову. Танковий підрозділ, приданий механізованому батальйону (роті), прямує, як правило, в голові колони, а механізований підрозділ, приданий танковому батальйону (роті), як правило, розподіляється між танковими ротами (взводами) і прямує в їхніх похідних порядках за танками або призначається в похідну охорону; мінометна (артилерійська) батарея прямує за бойовими підрозділами батальйону (роти). Гранатометний підрозділ прямує, як правило, за головною ротою головних сил батальйону. Протитанковий підрозділ батальйону прямує за головною похідною заставою або за головною ротою головних сил батальйону. Більша частина зенітних засобів зенітного підрозділу прямує ближче до голови колони головних сил, а частина з них – з головною похідною заставою.

У передбаченні вступу в бій від батальйону, який діє в передовому загоні, авангарді або в голові колони головних сил бригади (полку), висипається розвідувальний дозор. Якщо розвідувальний взвод у дозор не висилається, то він здійснює марш в голові колони головних сил батальйону, як правило, за командно-спостережним пунктом.

Останніми в колоні батальйону ідуть підрозділи технічного забезпечення і тилу. Медичний пункт батальйону прямує, як правило, в голові цих підрозділів, а в передбаченні вступу в бій – за підрозділами, призначеними для дій у першому ешелоні.

Похідна охорона батальйону повинна забезпечити безперешкодний рух головних сил, виключити раптовий напад противника, забезпечити вигідні умови для вступу в бій, а також не допустити проникнення до них наземної розвідки противника. На підрозділи охорони на марші покладається також завдання ведення розвідки.

Для охорони колони на марші від батальйону, який іде в передовому загоні або авангарді, висипаються:

– в напрямку руху на віддаленні 5–10 км – головна похідна застава у складі посилених взводу або роти;

– на фланги і в тил при необхідності – дозорні відділення (танки).

Головна похідна застава силою до роти висилає головний дозор у складі взводу на віддаленні 3–5 км, головна похідна застава

силою до взводу – дозорне відділення (танк) на віддаленні, яке забезпечує спостереження за ним і підтримку його вогнем.

При загрозі нападу наземного противника залежно від характеру місцевості від батальйонів, які здійснюють марш у складі головних сил бригади (полку), як безпосередня охорона висипаються головні дозори, а від замикаючого батальйону – і тильний дозор або дозорні; відділення (танки) на віддаленні, яке забезпечує спостереження за ними, підтримку їх вогнем і виключає раптовість нападу наземного противника на колону, яку охороняють.

Похідний порядок батальйону (роти) будується:

– в передбаченні вступу в бій – виходячи із задуму майбутнього бою та умов обстановки;

– поза загрозою зіткнення з противником – з урахуванням зручності руху, захисту від зброї масового ураження і високоточної зброї противника та маскування від його технічних засобів розвідки.

Для своєчасного й організованого початку і здійснення маршу батальйону, призначеного в передовий загін, указуються вихідний пункт і час його проходження, а батальйону, який діє в авангарді або прямує у складі колони головних сил полку, крім того, пункти регулювання і час їх проходження, місця і час привалів, денного (нічного) відпочинку.

Привали та денний (нічний) відпочинок призначаються для перевірки стану озброєння та техніки, їхнього технічного обслуговування, харчування та відпочинку особового складу. Привали призначаються через 3–4 години руху тривалістю до 1 години і один привал тривалістю до 2 годин у другій половині добового переходу, а денний (нічний) відпочинок – у кінці кожного добового переходу.

Перевéзення підрóзділів – перевезення батальйону залізничним (морським, річковим) транспортом здійснюється одним-двома військовими ешелонами, повітряним транспортом – декількома військовими командами.

Для скорочення часу на організацію перевезень командир батальйону повинен постійно мати готові варіанти розрахунків на перевезення батальйону різними видами транспорту.

Розрахунок на перевезення складається з урахуванням збереження організаційної цілісності підрозділів та забезпечення їхньої

готовності до ведення бою після вивантаження (висадки).

Для вантаження (посадки) на платформи (у вагони), на судна, в літаки (вертольоти) та вивантаження (висадки) з них батальйону вказується станція, порт (пристань) або аеродром (площадка) вантаження (посадки) і вивантаження (висадки).

До вантаження (посадки) батальйон (рота) знаходиться в районі очікування, а після вивантаження (висадки) виходить у район збору. Час перебування в районі очікування використовується для підготовки до вантаження (посадки) та наступних дій.

Перевéзення залізни́чним (морськи́м, річкови́м) тра́нспортом – командир батальйону (начальник військового ешелону) разом з військовим комендантом на шляхах сполучення уточнює:

– розрахунок часу перевезення особового складу, озброєння і техніки, майна підрозділів по вагонах, платформах (суднах, судових приміщеннях);

– складає план вантаження військового ешелону;

– встановлює черговість вантаження (посадки) підрозділів, час початку та закінчення його, визначає порядок висування підрозділів до місць вантаження (посадки);

– проводить рекогносцировку району очікування, станції (порту, пристані) вантаження (посадки), маршрутів висування підрозділів до них і ставить завдання підрозділам.

З одержанням наказу *на перевезення повітряним транспортом* командир механізованого батальйону (роти) разом з командиром частини (підрозділу) військово-транспортної (армійської) авіації або командиром загону (групи) цивільної авіації та військовим комендантом аеропорту уточнює:

– порядок вантаження (посадки), місця стоянок та бортові номери літаків (вертольотів);

– складає розрахунок на перевезення особового складу, озброєння, техніки, ракет, боєприпасів, пального та інших матеріальних засобів підрозділів по літаках (вертольотах), план вантаження (посадки) та списки особового складу військових команд на кожний літак (вертоліт);

– визначає черговість, час початку і закінчення вантаження (посадки) та виходу підрозділів;

– проводить рекогносцировку району очікування, аеродрому (площадок), маршрутів виходу підрозділів до них і до місць

стоянки літаків (вертольотів) та ставить завдання підрозділам.

Висування із району очікування здійснюється в порядку та в терміни, встановлені командиром бригади (полку).

Вантáження озброєння, тéхніки тá посáдка особóвого склáду – проводяться суворо в указаний час, потай, із додержанням заходів безпеки та запобігання поломок озброєння і техніки.

У першу чергу вантажаться: озброєння, техніка, запаси ракет, боєприпасів, пального та інших матеріальних засобів. При цьому озброєння і техніка розміщуються з урахуванням черговості їх вивантаження, а зенітні засоби – з урахуванням можливості ведення вогню по повітряних цілях. Плаваюча техніка та зенітні засоби, які виділені для прикриття району вантаження, а також тягачі, призначені для забезпечення швидкого вантаження (вивантаження) гусеничної техніки, вантажаться на платформи (судна) в останню чергу.

Запаси ракет, боєприпасів та пального, як правило, вантажаться в різні вагони (на різні судна, в різні літаки, вертольоти).

Посáдка особóвого склáду у вагóни (нá судна), в літакú (вертольóти) – проводиться після закінчення вантаження озброєння, техніки та майна, як правило, безпосередньо перед відправкою військового ешелону (команди) або виходу судна в море, але не пізніше ніж за 10 хвилин до відправки. Вантаження озброєння, техніки, вантажів та посадка особового складу в літаки (вертольоти) починається за вказівкою командира авіаційної частини (підрозділу).

Озброєння, техніка та інші матеріальні засоби, навантажені на рухомий состав (на судна, в літаки, вертольоти) надійно закріплюються, а машини, крім того, ставлять на гальма та найнижчу передачу. Поворотні пристрої башт бойових машин застопорюються, а стопори пломбуються.

Відповідальність за вантаження, розміщення та кріплення озброєння і техніки, а також за посадку особового складу покладається на начальника військового ешелону, а під час перевезення повітряним транспортом – на командирів екіпажів літаків (вертольотів).

Зенітні та інші вогневі засоби, виділені для прикриття військового ешелону (судна) на шляху прямування, займають указані начальником військового ешелону

місця на платформах у голові та хвості поїзда (на верхніх палубах суден). Для відбиття раптових нальотів повітряного противника призначаються чергові зенітні та інші вогневі засоби, які повинні знаходитися в постійній готовності до ведення вогню.

Батальйон, який перевозиться залізничним (морським, річковим) транспортом, забезпечується на весь шлях прямування, крім військових запасів, дорожнім та вивантажувальним запасами продовольства. Для своєчасного надання медичної допомоги під час перевезень у військовому ешелоні (на судні) розгортається медичний пункт батальйону. Евакуація поранених та хворих із військової ешелону (із судна) здійснюється в найближчі медичні заклади.

Для гасіння пожеж на шляху прямування призначається черговий підрозділ, який забезпечується необхідними засобами пожежогасіння і знаходиться в постійній готовності до дій. Під час перевезення морським або річковим транспортом цей підрозділ призначається для посилення штатної судової аварійно-рятівної команди і діє за вказівкою капітана судна.

Управлі́ння у військо́вому ешело́ні (на́ судні́) – здійснюється з використанням проводових засобів зв'язку, особистим спілкуванням, за допомогою зв'язкових, а також світловими та звуковими сигналами.

Командир батальйону зі штабом (начальник військового ешелону) на шляху прямування розміщується під час перевезення залізничним транспортом, як правило, всередині ешелону, маючи проводовий зв'язок з начальником караулу, спостережними постами, а також з машиністом тепловоза (електровоза), а під час перевезення морським (річковим) транспортом – в одній із кают або в окремому судовому приміщенні. Під час перевезення повітряним транспортом командир батальйону (роти) та штаб прямують у складі військових команд.

Для спостереження за повітряним противником та прилеглою місцевістю (акваторією) у військовому ешелоні (на судні) виставляються спостережні пости (пости повітряного спостереження, спостерігачі) та пост радіаційного, хімічного, біологічного спостереження. На шляху прямування дані повітряної, радіаційної, хімічної, біологічної обстановки начальник військового ешелону одержує також від військових комендантів

залізничних (водних) ділянок, станцій (портів) та аеропортів.

Оповіщення про повітряного противника, радіоактивне, хімічне та біологічне зараження – здійснюється сигналами, встановленими начальником військового ешелону, а також сигналами, які застосовуються па транспорті.

За сигналом оповіщення про повітряного противника військовий ешелон (судно) продовжує рух. Двері, вікна (ілюмінатори) та люки вагонів (судових приміщень) зачиняються, засоби індивідуального захисту переводяться в положення «напоготові». Зенітні та інші вогневі засоби, які виділені для відбиття повітряного противника, відкривають вогонь за командою начальника військового ешелону (капітана судна), а при раптовому нападі – самостійно, відповідно до вказівок про порядок ведення вогню.

За сигналом оповіщення про радіоактивне, хімічне, біологічне зараження особовий склад одягає протигази (респіратори), а при необхідності за наказом командира підрозділу й інші засоби індивідуального захисту.

Зони радіоактивного зараження місцевості та райони акваторії, які заражені радіоактивними речовинами, під час перевезення залізничним та морським (річковим) транспортом особовий склад долає в засобах індивідуального захисту. Під час проходження військового ешелону через зону радіоактивного зараження екіпажі танків та інших броньованих машин за вказівкою начальника військового ешелону (капітана судна) можуть розміщуватися в машинах. Після проходження зони зараження за вказівкою начальника військового ешелону (капітана судна) проводиться часткова спеціальна обробка підрозділів. Повна спеціальна обробка підрозділів та повна санітарна обробка особового складу проводиться після вивантаження.

На шляху прямування залежно від обставин, що склалися, батальйон (рота) повинен бути завжди готовим до вивантаженні (висадки) в непідготовленому місці, прямування маршем до місця призначення в обхід (з подоланням) зон зараження, районів зруйнувань, пожеж та затоплень і до вступу в бій.

З прибуттям у кінцевий пункт перевезення батальйон (рота) швидко вивантажується (висаджується) і, додержуючись заходів бойового забезпечення, виходить в район збору в готовності до

виходу в район зосередження або до виконання бойового завдання.

Пересувни́й вибухотехні́чний ко́мплекс (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – спеціалізований автомобіль, оснащений спеціальним вибухотехнічним обладнанням, призначений для роботи групи спеціалістів-вибухотехніків.

Персона́л організа́цій цивíльної оборо́ни (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для виконання завдань, зазначених у пункті а, у тому числі персонал, призначений компетентними властями сторони, що перебуває в конфлікті, суто для управління цими організаціями.

Персона́л організа́цій цивíльної оборо́ни – особи, призначені стороною, що перебуває в конфлікті, в тому числі персонал, призначений компетентною владою сторони, що перебуває в конфлікті, виключно для управління цими організаціями для виконання таких завдань:

1) оповіщення та евакуація населення;

2) обладнання сховищ для цивільного населення;

3) проведення заходів щодо світломаскування, медичного обслуговування цивільного населення та надання йому духовної допомоги;

4) боротьба із пожежами;

5) виявлення та позначення небезпечних районів;

6) здійснення рятувальних робіт;

7) надання допомоги органам влади у відновленні та підтриманні порядку в районах лиха;

8) термінове надання притулку населенню, постачання;

9) відновлення роботи комунальних служб;

10) термінове поховання загиблих.

Персона́л, яки́й бере́ у́часть у гуманіта́рних а́кціях (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, які беруть участь у проведенні операцій з надання допомоги населенню. Призначається для транспортування і розподілу гуманітарної допомоги та користується захистом МГП. У випадку нагальної військової необхідності діяльність такого персоналу може бути тимчасово обмежена.

Персона́л, яки́й відповіда́є за́ за́хист і охоро́ну культу́рних ці́нностей (*міжнародне гуманітарне право*) – особи, на яких покладено обов'язки щодо охорони культурних цінностей. З метою забезпечення самозахисту він може бути озброєний особистою стрілецькою зброєю.

Пе́рша лі́карська допомо́га – комплекс заходів, спрямованих на боротьбу із загрозливими для життя наслідками бойових уражень, надання невідкладної допомоги, профілактику шоку та інших тяжких ускладнень, недопущення розвитку раневих інфекцій та підготовку поранених (уражених, хворих) до подальшої евакуації. Вона надається лікарями загальної практики в медичних пунктах батальйонів (дивізіонів), що очолюють лікарі, в медичних пунктах полків і в медичних ротах бригад. Залежно від обставин перша лікарська допомога може надаватися в повному або скороченому обсязі.

Пе́рша меди́чна (домеди́чна) допомо́га – комплекс заходів, що здійснюються з метою запобігання або зменшення тяжких наслідків поранень (уражень), виникнення ускладнень або врятування життя поранених (уражених) шляхом проведення найпростіших медичних заходів. Вона надається безпосередньо на місці поранення (ураження) або в найближчому укритті самими військовослужбовцями у порядку само- і взаємодопомоги, стрільцями санітарами, санітарами, водіями-санітарами, бойовими медиками та старшими бойовими медиками підрозділів, а також особовим складом підрозділів, що виділяються для рятувальних робіт в осередках масових уражень.

Підгото́вка громадя́н Украї́ни до́ військо́вої слу́жби – включає національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання, початкову загальновійськову підготовку, базову загальновійськову підготовку, підготовку у військових ліцеях та ліцеях з посиленою військово-фізичною підготовкою, підготовку до вступу у заклади фахової передвищої військової освіти, вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, військову підготовку у закладах вищої освіти за програмою підготовки офіцерів запасу, фізичну підготовку, лікувально-оздоровчу роботу, підвищення рівня освітньої підготовки, вивчення державної мови.

Під час організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України не допускаються будь-які форми дискримінації, у тому числі за ознакою статі.

Підгото́вка громадя́н Украї́ни до́ націона́льного спро́тиву – сукупність заходів, які здійснюються державними органами та органами місцевого

самоврядування з метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України.

Підгото́вка оборо́ни (*військ.*) – починається з одержанням бойового завдання від старшого командира. Вона включає:

– організацію бою (прийняття рішення, постановку бойових завдань підрозділам, рекогносцировку, організацію взаємодії і системи вогню, всебічного забезпечення бою і управління, розробку схеми району оборони батальйону, опорного пункту ропі);

– підготовку батальйону (роти) до виконання бойового завдання;

– заняття оборони, створення бойового порядку та системи вогню;

– інженерне обладнання району оборони (опорного пункту);

– організацію і проведення виховної роботи;

– практичну роботу командира батальйону (роти), його заступників і штабу батальйону в підпорядкованих підрозділах та інші заходи.

Підгото́вка підро́зділу до́ застосува́ння (*військ.*) – починається з отриманням бойового завдання та здійснюється одночасно з організацією бою (дій). Вона полягає у підготовці особового складу, озброєння, техніки і майна до майбутніх дій і включає: розподіл за відділеннями (екіпажами) і розміщення на посадах особового складу, що прибув; доукомплектування підрозділів озброєнням, технікою, іншим майном і засобами; поповнення боєкомплекту, дозаправлення техніки ПММ; розміщення (укладку) матеріально-технічних засобів на визначенні місця (техніку); технічне обслуговування і підготовку озброєння і військової техніки (ОВТ) до бойового застосування. При необхідності і за наявності часу з підрозділами проводиться бойове злагодження, а з особовим складом заняття з бойової підготовки відповідно характеру майбутніх дій і заходи підвищення морально-психологічної стійкості.

Підозрі́лий предме́т (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – предмет, що за зовнішнім виглядом має ознаки ВНП або може бути ідентифікований як ВНП.

Підо́зрюваний матеріа́л / об'є́кт (*РХБЗ*) – фізичний об'єкт, який має зовнішні ознаки (попереджувальні написи про радіаційну небезпеку, маркування,

спеціальні знаки тощо) та/або фізичні характеристики радіоактивних матеріалів.

Підривни́й майда́нчик (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – стаціонарне або тимчасове місце для проведення вибухових та спеціальних вибухотехнічних робіт.

Підро́зділ «102» (*МВС*, *міжнародне гуманітарне право*) – відділ служби «102» УОАЗОР, працівники якого за допомогою автоматизованого робочого місця працівника підрозділу «102» (*далі* – АРМ «оператор «102») системи ІПНП у цілодобовому режимі здійснюють приймання екстрених викликів і реєстрацію повідомлень про правопорушення або події, що надходять телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102» (*далі* – скорочений номер «102»), а також за допомогою інших видів зв'язку.

Підро́зділ збро́йних си́л і́ншої держа́ви (*міжнародне гуманітарне право*) – військове формування іноземної держави, що має постійну чи тимчасову організацію, належить до сухопутних (наземних), морських, повітряних або спеціальних військ (сил) цієї держави, оснащене легкою зброєю чи важкою бойовою технікою, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під командуванням особи, відповідальної перед своєю державою і законами України за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані дотримуватися внутрішньої дисципліни, законів України, норм міжнародного права, та яке направляється в Україну з конкретною метою, визначеною міжнародним договором України.

Підтве́рджена небезпе́чна терито́рія (*міжнародне гуманітарне право*) – територія, яка на підставі прямих доказів вважається забрудненою ВНП.

Пла́н оборо́ни Украї́ни – складова частина оборонного планування, що містить сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Планува́ння у́ сфе́рі націона́льної безпе́ки – функція державного управління з визначення пріоритетів, завдань і заходів із забезпечення національної безпеки України, збалансованого розвитку складових сектору

безпеки і оборони на основі оцінки безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави.

Пова́га та́ за́хист (*міжнародне гуманітарне право*) – поняття МГП, що доповнюють одне одного. Повага – зобов'язання сторін, що знаходяться у збройному конфлікті, не завдавати шкоди особам і об'єктам, які захищені МГП. Захист – відвернення небезпеки від вказаних осіб і об'єктів, а також забезпечення поваги з боку третіх осіб та надання допомоги.

Повідо́млення про́ безпе́чну пове́дінку (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – це інформація що передається шляхом особистого обміну, засобами масової інформації (телебачення, радіо, інтернет, друковані засоби масової інформації), наочними засобами (плакати та листівки).

Пові́тряні санітáрно-трáнспортні зáсоби (*мед.*) – літальні апарати, призначені для перевезення поранених, хворих, потерпілих від аварій, катастроф і стихійного лиха, медичного обладнання, засобів і персоналу.

Повнова́ження (*юрид., міжнародне гуманітарне право*) – означають документ, який виходить від компетентного органу держави і за допомогою якого одна чи кілька осіб призначаються репрезентувати цю державу з метою ведення переговорів, прийняття тексту договору або встановлення його автентичності, вираження згоди цієї держави на обов'язковість для неї договору або з метою вчинення будь-якого іншого акта, що стосується договору.

Пово́дження з вибухо́вими матеріа́лами (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – діяльність органів і підрозділів Національної поліції України та підрозділів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, яка пов'язана з пошуком вибухових матеріалів під час реагування на повідомлення про загрозу ви буху, виявленням вибухових матеріалів, їх перевезенням, знищенням, знешкодженням, руйнуванням, розряджанням, зберіганням, дослідженням, проведенням спеціальних вибухотехнічних робіт.

Поворо́ти на́ мі́сці (*військ.*) – військовослужбовцями повороти на місці виконуються за командами: «Право-РУЧ», «Півоберта право-РУЧ», «Ліво-РУЧ», «Півоберта ліво-РУЧ», «Кру-ГОМ». Повороти виконуються за командами: «Кру-ГОМ» – на півкола, «Ліво-РУЧ» – на чверть кола, «Півоберта ліво-РУЧ» – на одну

восьму кола і проводяться в бік лівої руки на лівому підборі й на правому носку; «Право-РУЧ» і «Півоберта право-РУЧ» – у бік правої руки на правому підборі й на лівому носку. Повороти виконуються на два рахунки: на «раз» військовослужбовці повертаються у визначений бік, зберігаючи правильне положення корпусу та не згинаючи ніг у колінах, переносять вагу тіла на ногу, що попереду, на «два» – найкоротшим шляхом приставляють другу ногу.

Повороти під час руху (*військ.*) – повороти під час руху кроком військовослужбовцями виконуються за командами: «Право-РУЧ», «Півоберта право-РУЧ», «Ліво-РУЧ», «Півоберта ліво-РУЧ», «Кругом – РУШ». Для повороту праворуч і півоберта праворуч виконавча команда подається одночасно з поставленням правої ноги на землю. За цією командою лівою ногою слід зробити крок, повернутися на носку лівої ноги, одночасно з поворотом винести праву ногу вперед і рухатися далі в новому напрямку.

Для повороту ліворуч і півоберта ліворуч виконавча команда подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю. За цією командою правою ногою слід зробити крок, повернутися на носку правої ноги, одночасно з поворотом винести ліву ногу вперед і рухатися далі в новому напрямку.

Для повороту кругом виконавча команда подається одночасно з поставленням правої ноги на землю. За цією командою зробити ще один крок лівою ногою (на рахунок «раз»), витягти праву ногу на півкроку вперед, трохи ліворуч і, різко повернувшись у бік лівої руки на носках обох ніг (на рахунок «два»), рухатися далі з лівої ноги в новому напрямку (на рахунок «три»).

Під час поворотів рух руками здійснюється у такт кроку.

Повороти та півоберти праворуч і ліворуч під час руху бігом виконуються за тими самими командами, що й під час руху кроком, поворотом на одному місці на два рахунки в такт бігу. Поворот кругом під час бігу здійснюється у бік лівої руки на одному місці на чотири рахунки в такт бігу.

Поворо̍ти та́ ру́х і́з збро́єю (*військ.*) – повороти та рух із зброєю виконуються за такими самими правилами та командами, як і без зброї. Під час поворотів із зброєю біля ноги на місці за попередньою командою зброю трохи підняти й одночасно подати

на себе багнет (дульну частину), а праву руку злегка притиснути до правого стегна. Зробивши поворот, одночасно з приставленням ноги плавно опустити зброю на землю.

Для руху із зброєю біля ноги за підготовчою командою «Кроком» зброю трохи підняти, а за командою «Бігом», крім того, ліву руку напівзігнути у лікті. Під час руху бігом зброю тримати у злегка зігнутій правій руці так, щоб дульна частина зброї була трохи подана вперед. Під час бігу в зімкненому строю багнет прибрати на себе.

Під час руху із зброєю біля ноги та у положенні «на плече», «на ремінь» і «на груди» рукою, що не тримає зброї, а під час руху із зброєю «за спину» – обома руками вільно робити рухи біля тулуба у такт кроку. Під час руху з карабіном «на плече» за виконавчою командою «СТІЙ» зупинитися й без команди взяти карабін до ноги за правилами, визначеними у статті 48 Стройовогро статуту ЗСУ. Під час руху з карабіном в іншому положенні після зупинки він береться до ноги тільки за командою.

Повто́рні заяви́ і повідо́млення (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – заяви або повідомлення від одного або різних заявників щодо одного і того ж правопорушення або події.

Позна́чення (*мінна безпека*) – захід чи комплекс заходів, що вживаються для ідентифікації розташування небезпек (джерел потенційної шкоди) або межі забрудненої території. Залежно від строку використання системи позначення забрудненої території поділяються на постійні, напівпостійні, тимчасові.

Постійні системи позначення забрудненої території – встановлюються на строк до п'яти років і більше та потребують обслуговування.

Напівпостійні системи позначення забрудненої території – встановлюється на строк до одного року.

Тимчасові системи позначення забрудненої території – встановлюються та використовуються на строк до шести місяців під час підготовки до проведення операцій з очищення території від вибухонебезпечних предметів для позначення забрудненої території.

Попереджувальні знаки у забрудненій території – повинні бути помітними, чіткими, довговічними, стійкими до впливу погодних умов, чітко вказувати на забруднену територію, а також зрозумілими для

населення певної громади, територія якої уражена мінами та вибухонебезпечними предметами-наслідками війни. При цьому заборонено використовувати під час встановлення постійних, напівпостійних або тимчасових систем позначення забрудненої території залишки боєприпасів, ящики для них або інші матеріали, що могли б містити вибухові речовини, а також ті, що зняті з озброєння. Навмисне пошкодження або руйнування елементів системи позначення забрудненої території чи їх використання не за призначенням забороняється.

Політи́ка управлі́ння ресу́рсами у сфе́рі оборо́ни – складова державної політики у сфері оборони, яка спрямована на забезпечення ефективного формування потреб сил оборони, розподілу та використання ресурсів у сфері оборони (фінансових, матеріальних, нематеріальних та людських).

Пора́нені та́ хво́рі (*мед., міжнародне гуманітарне право*) – військовослужбовці і цивільні особи, які внаслідок травми, хвороби чи іншого фізичного або психічного розладу (інвалідності) потребують медичної допомоги або догляду та утримуються від будь-яких ворожих дій. Це стосується також породіль, новонароджених та інших осіб, які потребують в даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад вагітні жінки чи немічні, та які утримуються від будь-яких ворожих дій.

Поря́док прове́дення при́зову громадя́н на́ військо́ву слу́жбу пі́д ча́с мобіліза́ції, на́ особли́вий пері́од – визначається КМУ. Цей порядок регламентує:

1) механізм реалізації повноважень та взаємодію між місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від підпорядкування і форми власності, органами військового управління, органами та підрозділами, що входять до системи поліції, та посадовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з організації проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період;

2) порядок оповіщення військовозобов'язаних та резервістів, їх прибуття до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військових частин Збройних Сил України, інших військових формувань, Центрального управління або регіонального органу Служби

безпеки України чи відповідного підрозділу розвідувальних органів України;

3) процедуру перевірки військово-облікових документів громадян, уточнення персональних даних військовозобов'язаних та резервістів та внесення відповідних змін у військово-облікові документи;

4) порядок надання військовозобов'язаним та резервістам відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період та її оформлення;

5) організацію медичного огляду військовозобов'язаних та резервістів;

6) процедури оформлення призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період;

7) механізм відправлення військовозобов'язаних та резервістів до місць проходження військової служби.

Військовозобов'язані та резервісти, які перебувають на зборах, у разі оголошення мобілізації продовжують перебувати на зборах. За необхідності зазначені особи призиваються на військову службу командирами відповідних військових частин за розпорядженням Генерального штабу ЗСУ.

Особливості проходження медичного обстеження військовозобов'язаними та резервістами під час мобілізації, на особливий період визначаються Міноборони України спільно з МОЗ України.

У період проведення мобілізації (крім цільової) громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років зобов'язані мати при собі військово-обліковий документ та пред'являти його за вимогою уповноваженого представника територіального центру комплектування та соціальної підтримки або поліцейського, а також представника ДПС України у прикордонній смузі, контрольованому прикордонному районі та на пунктах пропуску через державний кордон України.

Під час перевірки документів уповноважений представник територіального центру комплектування та соціальної підтримки або поліцейський здійснює фото- і відеофіксацію процесу пред'явлення та перевірки документів із застосуванням технічних приладів та засобів фото- та відеофіксації, а також може використовувати технічні прилади, засоби та спеціалізоване програмне забезпечення з доступом до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Вимоги, зазначені у частині шостій статті 22, щодо здійснення уповноваженими представниками територіального центру комплектування та соціальної підтримки фото- і відеофіксації процесу пред'явлення та перевірки документів із застосуванням технічних приладів та засобів фото- та відеофіксації, застосовуються з 17.07.2024 р. згідно із Законом № 3633-IX від 11.04.2024.

Поря́док розро́бки і ве́дення бойови́х докуме́нтів (*військ.*) – 1. Бойові документи можуть бути текстовими, графічними або табличними. Вони виготовляються ручним способом або за допомогою технічних засобі і оформляються на папері, кальці, топографічних (спеціальних) картах (планах, схемах), мікро діапозитивах, мікрофільмах, фотознімках, фотографіях, а також фіксуються на проміжних носіях (перфокартах, перфострічках, магнітних дисках, магнітних стрічках та інших).

2. У батальйоні (роті) розробляються, як правило, графічні бойові документи на топографічних картах, папері або кальці. Одержані і віддані бойові накази та розпорядження записуються, як правило, в робочих зошитах або на звороті топографічних карт.

3. Під час розробки і ведення бойових документів необхідно додержуватись таких правил:

– кожен бойовий документ повинен мати службовий заголовок і підпис із зазначенням посади, військового звання та прізвища особи, яка підписала документ;

– у заголовку письмового бойового документа крім найменування документа вказується порядковий номер документа, місце пункту управління, час і дата його складання (підпису), масштаб і рік видання карти, за якою документ розроблений;

– населені пункти і місцеві предмети, рубежі, райони зосередження (розташування) або дій своїх підрозділів указуються починаючи з правого флангу, а противника – з його лівого флангу;

– рубежі вказуються двома, а райони (опорні пункти) – трьома пунктами;

– назви населених пунктів, рік та інших місцевих предметів указуються у називному відмінку;

– розмежувальні лінії вказуються не менше ніж трьома пунктами, один з яких повинен бути на передньому краю;

– в обороні і в наступі – з тилу і в сторону противника,

при відході – від противника в напрямку відходу. Лінії вказуються спочатку справа, потім зліва: в обороні – на граничну досяжність своїх вогневих засобів, у наступі – на глибину бойового завдання;

– розмежувальні лінії в тил указуються на глибину бойового порядку;

– напрямок наступу вказується декількома пунктами на всю глибину бойового завдання;

– маршрут руху вказується назвами місцевих предметів або населених пунктів: перший – на вихідному рубежі (пункті), потім – найбільш важливі, через які проходить маршрут, і останній – в районі зосередження або на рубежі переходу в атаку;

– дані обстановки наносять на карту встановленими умовними знаками, тонкими лініями, не забиваючи топографічну основу карти і написи на ній;

– завдання і положення підрозділів, а також озброєння і техніка наносяться, як правило, знаками загального позначення;

– при відсутності необхідних знаків допускається застосовувати додаткові знаки з поясненнями на карті (схемі);

– положення своїх військ, їхні завдання і дії позначаються *червоним* кольором, ракетних військ, артилерії, військ ППО та спеціальних військ – *чорним* кольором;

– положення і дії військ противника позначаються *синім* кольором;

– нумерація, найменування частин (підрозділів) і пояснювальні написи своїх військ наносяться *чорним* кольором, противника – *синім*;

– скорочення організаційно-штатних формувань підрозділів і частин – тільки рядковими (малими) буквами;

– при одноколірному виконанні графічних документів всі умовні знаки і написи наносяться чорним кольором, знаки умовних позначень противника – подвійною лінією;

– умовні знаки військ, озброєння і техніки наносяться на карту (схему) відповідно до дійсного положення їх на місцевості і розташовуються за напрямком дій або ведення вогню;

– усередині або поряд з умовними знаками при необхідності вказують кількість і тип озброєння і техніки;

– для позначення військ противника застосовуються ті ж умовні знаки, що і для своїх військ, з необхідними написами;

– джерела одержання відомостей про противника позначаються чорним кольором, при цьому найменування джерел пишуться початковими буквами, наприклад: спостереження – **С**, показання полонених – **П**, документи противника – **ДП**, військова розвідка – **ВР,** повітряна розвідка – **ПР**, артилерійська розвідка – **АР**, інженерна розвідка – **ІР**, хімічна розвідка – **ХР**; час і дата одержання відомостей про противника підписуються під позначенням джерела або в рядок, відомості, що потребують перевірки, відмічаються знаком питання;

– другорядні дані, а також дані, які неможливо відобразити умовними знаками, записуються на полях карти, в пояснювальній записці (легенді) або в робочому зошиті;

– розташування і дії військ наносяться умовними знаками *суцільною лінією*, а дії, що передбачаються, дороги, аеродроми та інші спорудження, які будуються, – *переривчастою лінією* (пунктиром);

– запасні райони розташування військ і запасні позиції позначаються переривчастою лінією (пунктиром) з буквою **З** усередині знака або поряд з ним;

– фальшиві райони, рубежі, фальшиві спорудження і об'єкти позначаються **зеленим** кольором і доповнюються буквою **Ф** усередині знака або поряд з ним;

– під час нанесення на карту (схему) положення підрозділів до різного часу умовні знаки доповнюються штрихами, пунктирними лініями, крапками, іншими позначками або підтушовуються різними кольорами;

– час, до якого відноситься те чи інше положення військ, указується під найменуванням підрозділу або в рядок;

– всі написи розташовуються паралельно нижньому (верхньому) обрізу карти (схеми);

– букви і цифри пишуть без зв'язок, погоджуючи їх розмір з масштабом карти та військовою інстанцією;

– написи можуть бути зроблені на вільному місці карти (схеми) зі стрілкою до умовного знаку;

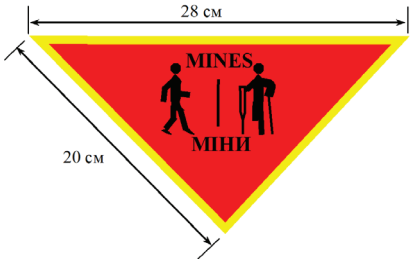
– графічний документ, виконаний на прозорій основі по карті, повинен мати не менше трьох пунктів (для наступного сполучення), розташованих, як правило, по кутах внутрішньої рамки листка карти або в пересіченні координатної сітки, масштаб, номенклатуру і рік видання карти, за якою він виготовлений, а виконаний у довільному масштабі і який не має координатної

сітки – стрілку для позначення напрямку північ-південь.

Попере́джувальний зна́к *(мінна безпека)* – знак фабричного виробництва, елемент системи позначення забрудненої території, який розміщено для попередження населення про міни та вибухонебезпечні предмети-наслідки війни (рис. 13).



а



б

Рис. 13. Попереджувальні знаки мінної безпеки: а – інформаційний щит, б – знак-трикутник

Пора́нені і хво́рі (*мед., міжнародне гуманітарне право*) – особи, до яких застосовується Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949, повинні належати до таких категорій:

1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною таких збройних сил;

2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема такі організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

b) мають постійний відмітний знак, добре помітний на відстані;

c) носять зброю відкрито;

d) здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;

3) членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб із екіпажів

військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл збройних сил, яких вони супроводжують;

5) членів екіпажів суден торгового флоту, у тому числі капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

6) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Попере́джувальні зна́ки про́ ви́ди ура́ження збро́єю ма́сового зни́щення (*міжнародне гуманітарне право*) – окрім попередження про напад противника, особовий склад ЗСУ також потрібно попереджати про райони, які забруднені після атаки зброєю масового знищення. Стандартні знаки НАТО, які використовуються для позначення ділянок забрудненої місцевості, мають трикутну форму, зафарбовані і позначені наступним чином: 1) знак попередження про радіаційне ураження (рис. 14): колір – білий з написом «*ATOM*» чорним кольором. Деталі – коли та якщо відомо, то наноситься наступна інформація – потужність дози, дата / час зчитування та дата / час детонації, яка спричинила забруднення;

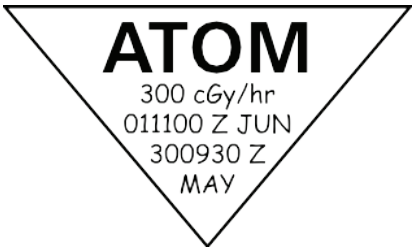


Рис. 14. Попереджувальний знак про радіаційне забруднення місцевості

2) знак попередження про хімічне ураження (рис. 15): колір – жовтий з написом «*ГАЗ*» червоним кольором. Деталі – наноситься тип отруйної речовини та дата / час виявлення зараження; 3) знак попередження про біологічне ураження (рис. 16): колір – синій з написом «*БІО*» червоним кольором. Деталі – уточнюється тип отруйної речовини, якщо відомо, і дата / час виявлення зараження.



Рис. 15. Попереджувальний знак про хімічне забруднення місцевості



Рис. 16. Попереджувальний знак про біологічне забруднення місцевості

Пора́нені і хво́рі (*у відповідності до Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005*) – означають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які внаслідок травми, хвороби або іншого фізичного чи психічного розладу або інвалідності потребують медичної допомоги чи догляду, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці слова стосуються також породіль, новонароджених та інших осіб, які можуть потребувати в даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад, вагітні жінки чи немічні, та які утримуються від будь-яких ворожих дій;

Поря́док застосува́ння но́рм міжнаро́дного гуманіта́рного права що́до розпізнава́ння осі́б і об'є́ктів (*міжнародне гуманітарне право*) –

1. З метою розпізнавання осіб і об'єктів, які перебувають під захистом МГП, та для позначення мінних полів встановлено правила, стандарти і порядок розпізнавання (позначення) та оповіщення.

2. Розпізнавання (позначення) зазначених осіб і об'єктів здійснюється шляхом використання:

– посвідчення особи та особистого знака (розпізнавального медальйона);

– розпізнавальних емблем;

– міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони;

– розпізнавального знака культурних цінностей;

– міжнародного спеціального знака особливо небезпечних об'єктів;

– білого прапора парламентера (прапора перемир'я,

який використовується для переговорів);

– міжнародного знака для позначення наземних мінних полів;

– інших розпізнавальних знаків та сигналів.

3. Посвідчення особи, що підтверджує право його власника на захист, який надається МГП, і особистий знак (розпізнавальний медальйон) повинні бути в кожного військовослужбовця чи іншої особи, яка має право на статус військовополоненого, а також у військово-медичного і військово-духовного персоналу.

У посвідченні зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, військове звання, посада, дата народження тощо та виготовляється його дублікат. Рекомендований розмір посвідчення особи – 6,5 х 10 см.

Розпізнавальний медальйон має бути подвійним та містити необхідну інформацію (належність до збройних сил, військове звання, прізвище, ім'я, ідентифікаційний номер, група крові та резус-фактор). Необхідність подвійного медальйона визначена тим, що у випадку смерті одна частина медальйона залишається на тілі військовослужбовця, інша – відправляється в тил для оформлення і реєстрації.

4. Посвідчення особи видаються також постійному та тимчасовому цивільному медичному і духовному персоналу, персоналу цивільної оборони, персоналу, призначеному для охорони культурних цінностей, а також особам, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу.

Посвідчення особи мають:

– бути заповнені державною (офіційною) мовою;

– містити прізвище, ім'я, по батькові, дату народження та особистий номер (якщо він є), фотографію власника, а також його підпис, або відбиток його великого пальця, або те й інше;

– вказувати право на захист, наданий МГП;

– містити відбиток печатки, підпис уповноваженої особи органу влади, який видав таке посвідчення, а також дати видачі та закінчення терміну їх дії;

– мати розпізнавальну емблему (міжнародні розпізнавальні знаки медичного і духовного персоналу, цивільної оборони, культурних цінностей).

Бланки посвідчень розміром 74 х 105 мм виготовляються зі стійких до вологи матеріалів з метою запобігання їх псуванню і нумеруються друкарським способом.

Записи у посвідченнях робляться без скорочень. Дата видачі зазначається цифрами та словами.

5. Бланки посвідчень медичного персоналу ЗСУ та медичного персоналу Товариства Червоного Хреста України, який під час збройного конфлікту надається у розпорядження медичної служби ЗСУ, виготовляються Міноборони України за рахунок асигнувань та в межах видатків, передбачених у державному бюджеті на утримання ЗСУ.

6. Посвідчення медичного персоналу ЗСУ видаються:

– військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, військовослужбовцям строкової військової служби – штабами військових частин за місцем проходження військової служби;

– військовослужбовцям запасу, військового резерву – першими відділами (відділеннями) військових комісаріатів за місцем перебування на військовому обліку;

– медичному персоналу Товариства Червоного Хреста України, який під час збройного конфлікту надається в розпорядження медичної служби Збройних Сил України, – першими відділами (відділеннями) військових комісаріатів за місцем перебування особи на військовому обліку.

7. Бланки посвідчень виготовляються та зберігаються у встановленому порядку; номер та дата видачі посвідчення вносяться до спеціального журналу реєстрації посвідчень, у якому зазначаються прізвище, ім'я та по батькові особи, якій видано посвідчення, дата народження, посада власника посвідчення у медичному формуванні, звання, військовий або особистий номер (якщо є), а також підпис власника про одержання посвідчення.

8. Якщо посвідчення стало непридатним для користування або було втрачене, власник посвідчення має право отримати його дублікат за відповідною заявою.

9. Посвідчення видається безкоштовно і є дійсним на період збройного конфлікту. Після закінчення збройного конфлікту власник зобов'язаний здати посвідчення органу чи установі, що його видали.

10. Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста та Червоного Півмісяця призначені для розпізнавання медичного і духовного персоналу, медичних формувань та санітарно-транспортних засобів (емблема Червоного Хреста на

білому тлі, крім того, – для розпізнавання міжнародних організацій Червоного Хреста).

Розпізнавальна емблема в разі можливості наноситься на плоску поверхню або на прапори, які видно з усіх можливих напрямків і з якомога довшої відстані. Для кращого розпізнавання осіб і об'єктів, які знаходяться під захистом МГП, міжнародні розпізнавальні емблеми (знаки) повинні мати за можливості рекомендовані розміри і форму (*див.* додаток 7 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗСУ: наказ Міноборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022).

У нічний час або в умовах обмеженої видимості розпізнавальна емблема має освітлюватись або світитись, виготовляється з матеріалів, які дають змогу її розрізняти за допомогою технічних засобів виявлення.

Військово-медичний та військово-духовний персонал, який виконує свої обов'язки в районі воєнних дій, має за можливості носити головний убір та одяг із розпізнавальною емблемою.

11. Міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони, який встановлено статтею 66 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та призначено для розпізнавання персоналу й об'єктів цивільної оборони, має вигляд рівнобедреного трикутника блакитного кольору на помаранчевому тлі.

Розпізнавання медичного і духовного персоналу, медичних формувань і санітарно-транспортних засобів цивільної оборони здійснюється так само, як і цивільного медичного і духовного персоналу, його формувань і санітарно-транспортних засобів.

12. Розпізнавальний знак культурних цінностей встановлено Конвенцією про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту від 14 травня 1954 року та згідно зі статтями 16 та 17 цієї Конвенції застосовується одноразово або триразово.

Розпізнавальний знак культурних цінностей застосовується одноразово для розпізнавання культурних цінностей, які не перебувають під спеціальним захистом. Крім того, цей знак використовується для розпізнавання персоналу, який призначений для охорони культурних

цінностей, та відображається в посвідченнях особи персоналу.

Розпізнавальний знак культурних цінностей застосовується триразово для розпізнавання нерухомих культурних цінностей, які перебувають під спеціальним захистом, а також транспорту, що використовується для перевезення культурних цінностей, які перебувають під спеціальним захистом і міжнародним контролем.

Розпізнавальний знак розташовується з інтервалами, що дають змогу чітко визначити межі центру зосередження культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом.

Для позначення культурних цінностей також може використовуватись символ Пакта Реріха, встановлений статтею 3 Договору про захист установ, що служать цілям науки та мистецтва, а також історичних пам'яток (Пакт Реріха), який має вигляд кола червоного кольору із трьома червоними кулями в ньому та нанесений на прапор (див. рис. 17).

13. Міжнародний спеціальний знак особливо небезпечних об'єктів, який встановлено статтею 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та призначено для розпізнавання особливо небезпечних об'єктів, має вигляд трьох кругів яскраво-помаранчевого кольору однакового розміру, розташованих на одній осі. При цьому відстань між кожним кругом має становити один радіус (див. рис. 18).



Рис. 17. Розпізнавальний прапор (червоне коло з трьома червоними кружками всередині на білому тлі, згідно пакту Реріха

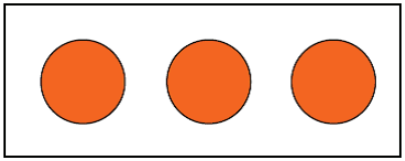


Рис. 18. Міжнародний спеціальний знак особливо небезпечних об'єктів

14. Розпізнавальним знаком парламентера та осіб, які його супроводжують, є білий прапор. Білий прапор свідчить про намір осіб, які його підняли, вступити в переговори з протилежною стороною, але не означає автоматичної капітуляції.

15. Міжнародний знак позначення мінних полів і мінних районів призначений для забезпечення розпізнавання цивільним населенням мінних полів та районів, де встановлено наземні міни (див. додаток 8 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022; рис. 19).

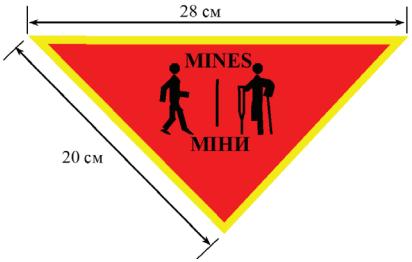


Рис. 19. Міжнародний знак позначення мінних полів

Знаки встановлюються навколо мінного поля (району, у якому встановлено міни) на відстані, достатній для того, щоб цивільна особа, яка наближається до мінного поля (району, де встановлено міни), могла бачити його з будь-якого місця.

16. Санітарні (безпечні) зони або місцевості можуть позначатись знаком, встановленим у Додатку I до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Знак має вигляд прямокутника із зображенням скісних червоних смуг на білому тлі і розташовується по периметру санітарної (безпечної) зони чи місцевості. Зони, призначені винятково для розташування поранених і хворих, можуть бути позначені розпізнавальною емблемою, що зазначена у пункті 10 розділу VI. Порядок застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022).

Позначення здійснюється стороною, під контролем якої знаходиться така зона (місцевість). Інші знаки можуть використовуватися за згодою сторін, які перебувають у збройному конфлікті.

17. Для позначення культових споруд, шпиталів та лікарень, історичних монументів, будівель культурного призначення та інших об'єктів, захищених від обстрілу з моря, використовується розпізнавальний знак захисту, встановлений Гаазькою конвенцією від 18 жовтня 1907 року про

бомбардування морськими силами під час війни. Знак має вигляд прямокутника, розділеного по діагоналі на два трикутники (верхній – чорний та нижній – білий).

18. Для розпізнавання медичних формувань і санітарно-транспортних засобів, крім зазначених засобів в пункті 10 розділу VI «Порядок застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів» Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022), можуть використовуватись розпізнавальний світловий сигнал та радіосигнал, а також електронне розпізнавання. Використання світлового, радіосигналу та електронного розпізнавання не є обов'язковим.

19. Світловий сигнал подається у вигляді спалахів блакитного кольору (частота від 60 до 100 спалахів на хвилину) і використовується для розпізнавання санітарних літальних апаратів. Жоден інший літальний апарат не повинен використовувати цей сигнал.

Використання світлового сигналу для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів і санітарних суден не забороняється.

20. Радіосигнал – радіотелефонне або радіотелеграфне повідомлення, перед яким передається розпізнавальний сигнал пріоритету (терміновості), передане на частотах і в порядку, встановлених Регламентом радіозв'язку Міжнародної спілки електрозв'язку ISBN 92-61-04144-2.

21. Для оповіщення і розпізнавання медичного транспорту після передачі сигналу терміновості передається слово MEDICAL у вузькосмуговій літеродрукувальній телеграфії, а в радіотелеграфії – слово MAY-DEE-CAL, яке в українській транскрипції вимовляється як «ме-ді-каль».

Використання сигналу пріоритету (терміновості) дозволяється виняткова медичним формуванням і санітарно-транспортним засобам.

22. Радіотелефонне або радіотелеграфне повідомлення передається англійською мовою і має містити такі дані:

– позивний або інший визнаний засіб розпізнавання медичного транспорту;

– місцезнаходження медичного транспорту;

– кількість і типи засобів медичного транспорту;

– намічений маршрут;

– очікуваний час перебування в дорозі і час відправлення та прибуття залежно від обставин;

– будь-які інші відомості (висота польоту, захищені радіочастоти, мови, які використовуються, режим роботи і коди вторинного оглядового радара).

Перед викликом слід передавати сигнал терміновості, який в радіотелефонії складається із групи слів «PAN PAN PAN». Кожне слово групи вимовляється в українській транскрипції як «пан».

Сигнал терміновості вказує на те, що станція, яка викликає, має для передачі дуже термінове повідомлення, що стосується безпеки засобу пересування або будь-якої особи. Такий сигнал може передаватись радіостанцією тільки з дозволу її командира (начальника).

Сигнал терміновості та повідомлення, яке за ним слідує, мають передаватись:

– на одній або декількох міжнародних частотах бідування – 500 кГц, 2182 кГц та 156,8 МГц;

– на додаткових частотах бідування – 4125 кГц та 6215 кГц;

– на повітряній аварійній частоті 121,5 МГц;

– на частоті 243 МГц або на будь-якій іншій частоті, що може використовуватись у випадках бідування.

23. Електронне розпізнавання забезпечується застосуванням Системи повторного радіолокаційного розпізнавання, опис та процедура введення в дію якої встановлені міжнародними договорами про Міжнародну організацію цивільної авіації. Система може застосовуватись для розпізнавання санітарного літального апарата і спостереження за його курсом.

Зазначена система електронного розпізнавання за згодою сторін, які перебувають у збройному конфлікті, може використовуватись також для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів і санітарних суден.

Посадо́ва осо́ба, уповнова́жена на́ здійснення прийо́му, опрацюва́ння та́ реєстра́ції зая́в і́ повідо́млень про́ правопору́шення або́ поді́ї (*МВС, міжнародне гуманітарне право, МВС*) – працівники підрозділу «102», старші зміни працівників підрозділів «102», диспетчери, оперативні чергові ГУНП та ТВП, їх помічники.

Посві́дчення осо́би для́ пості́йного цивільного меди́чного і духо́вного персона́лу (*міжнародне гуманітарне право*) – посвідчення особи для постійного медичного і духовного персоналу, про яке йдеться в пункті 3 статті 8 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), повинно:

a) мати розпізнавальну емблему й такий розмір, що дає змогу носити його в кишені;

b) бути, наскільки це можливо, міцним;

c) бути написане національною або офіційною мовою (і може бути написане додатково іншими мовами);

d) зазначати прізвище, дату народження (або, якщо немає дати, то вік на момент видачі посвідчення) та особистий номер власника, якщо такий є;

e) зазначати, в якій якості власник має право на захист, що надається Женевськими конвенціями і Протоколом;

f) мати фотографію власника, а також його підпис або відбиток великого пальця, або одне й друге;

g) мати печатку й підпис компетентного органу влади;

h) зазначати дату видачі й дату закінчення строку дії посвідчення особи.

Посвідчення особи має бути однаковим на всій території кожної Високої Договірної Сторони й, за можливості, мати той самий вид для всіх сторін, що перебувають у конфлікті. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть користуватися зразком, складеним однією мовою й зображеним на рис. 20. Зразок посвідчення особи (формат 74 х 105 мм).

З початку воєнних дій ці сторони надсилають одна одній зразок форми, яку вони використовують, якщо така форма різниться від зразка, зображеного на рис. 20. Посвідчення особи виписується, за можливості, у двох примірниках, один з яких зберігається у властей, що видали посвідчення і які мають здійснювати контроль за виданими ними посвідченнями.

За жодних обставин постійний цивільний медичний і духовний персонал не може бути позбавлений посвідчень особи. При втраті посвідчення особи його власник має право на одержання дубліката.

Лицьовий бік

(місце, залишене для назви країни і властей, що видали посвідчення особи)
ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
ДЛЯ ПОСТІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ТИМЧАСОВОГО ДУХОВНОГО
Прізвище, ім’я
Дата народження
Особистий номер
Власник цього посвідчення перебуває під захистом Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), як
Дата видачі _____ № посвідчення _____ Підпис властей, що видали посвідчення
Дійсне до _____ ____ 2026

Зворотний бік

Зріст:	Очі:	Волосся:
Інші особливі прикмети або дані:		
ФОТОГРАФІЯ ВЛАСНИКА		
Печатка		Підпис власника або відбиток його великого пальця, або одне й друге

Рис. 20. Зразок посвідчення особи (формат 74 х 105 мм)

По́ст (пу́нкт) позна́чення батальйо́ну (ро́ти) (*військ.*) – призначається в складі одного сержанта та двох солдатів. Він забезпечується приладами спостереження, великомасштабною картою або схемою місцевості, журналом контролю, компасом, годинником, ліхтарем, засобами зв'язку та подання сигналів розпізнавання, позначення та оповіщення. Технічні засоби розпізнавання та позначення встановлюються поблизу командно-спостережного пункту батальйону. Під час постановки завдання посту (пункту) позначення, як правило, вказуються склад поста (пункту), місцезнаходження, сектори спостереження, сигнали розпізнавання, позначення та оповіщення.

Постражда́лі ві́д вибухонебезпе́чних предме́тів осо́би (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – окремі особи або групи осіб, які зазнали фізичних і психологічних травм, фінансових втрат або законні права та інтереси яких були порушені використанням та (або) наявністю вибухонебезпечних предметів або діями чи бездіяльністю відповідальних осіб, або члени сімей осіб, загиблих від вибухонебезпечних предметів.

Посттравмати́чний стре́совий ро́злад (*скороч. ПТСР, психол.*) – визначається як відстрочена або затяжна реакція на стресогенну подію чи ситуацію винятково загрозливого або катастрофічного характеру, які можуть зумовити дистрес майже у будь-кого. ГРС та ПТСР – стани психіки, які мають наступні базові симптоми:

1) повторне переживання травматичної події в теперішньому часі, коли подія не просто згадується, а переживається як така, що відбувається знову тут і зараз;

2) свідоме уникнення нагадувань, які можуть призвести до повторного переживання травматичної події (подій);

3) стійке відчуття підвищеної поточної загрози, наприклад, про що свідчить підвищена пильність або посилена реакція здригання на такі подразники, як несподівані звуки. Основна відмінність між ГРС і ПТСР – це тривалість часового проміжку, що минув з моменту травматичної події.

Похі́дний, передбойови́й і бойови́й поря́док ді́й підро́зділів (*військ.*) – під час виконання бойових завдань підрозділи в залежності від обстановки діють у похідному, передбойовому

і бойовому порядках (танковий взвод – у похідному і бойовому).

Механізований взвод (відділення) може діяти на БМП (БТР), у пішому порядку (взимку – на лижах), а також десантом на танках.

Похі́дний поря́док – шикування взводу (відділення у пішому порядку) для пересування в колоні. Він застосовується на марші, під час переслідування, проведення маневру і повинен забезпечувати високу швидкість руху, зручне розгортання у передбойовий і бойовий порядки, найменшу уразливість від зброї противника, підтримання стійкого управління.

Передбойови́й поря́док – шикування взводу для пересування в колонах відділень у пішому порядку, які рознесені по фронту та в глибину. Він повинен забезпечувати швидке розгортання у бойовий порядок, високі темпи пересування з подоланням загороджень, районів руйнувань, пожеж, затоплень, зон забруднення, найменшу уразливість від зброї противника, підтримання стійкого управління.

Бойови́й поря́док – шикування підрозділів для ведення бою. Він повинен відповідати бойовому завданню, замислу майбутнього бою і забезпечувати: повне використання бойових можливостей підрозділів; своєчасне зосередження зусиль на обраному напрямку (районі); надійне ураження противника на глибину бойового завдання; швидке використання результатів вогневого ураження противника (ВУП) і вигідних умов місцевості; нарощування зусиль у ході бою і можливість здійснення маневру; найменшу уразливість підрозділів від ударів усіх видів зброї противника, можливість відбиття ударів з повітря; підтримання безперервної взаємодії і зручність управління підрозділами.

Початко́ва загальновійсько́ва підгото́вка – 1) початкова загальновійськова підготовка громадян України здійснюється з метою формування у громадян первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України;

2) початкова загальновійськова підготовка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та проводиться в закладах загальної середньої, професійної, фахової передвищої

освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, шляхом викладання навчального предмета «Захист України» та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання.

Програми з навчального предмета «Захист України» розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, за погодженням з Міністерством оборони України.

Пошуко́во-рятува́льні суднá (*міжнародне гуманітарне право*) – пошуково-рятувальні одиниці, що використовуються для проведення прибережних рятувальних операцій на морі, згідно із статтею 27 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року.

Практи́чна робо́та командúра в підле́глих підро́зділах з контро́лю викона́ння поста́влених завда́нь і надання́ допомо́ги (*військ.*) – проводиться з метою своєчасної та повної підготовки до ведення бою (дій). Командир повинен перевірити: знання особовим складом своїх завдань, способів і порядку їх виконання, сигналів оповіщення, управління, взаємодії і порядку дій за ними; якість виконання заходів з підготовки ОВТ до застосування; екіпірування особового складу, забезпеченість боєприпасами та іншими матеріальними засобами. Недоліки, які виявлені під час роботи, усуваються на місці.

Командир надає допомогу підлеглим у завершенні підготовки до бою (дій) і у встановлений час доповідає старшому командиру про готовність підрозділу до виконання бойового завдання. У випадку якщо особовий склад, озброєння або військова техніка не готові до виконання завдання, командир зобов'язаний вчасно доповісти про це старшому командиру.

Пра́пор перемúр'я (*міжнародне гуманітарне право*) – звичайний білий прапор (з будь-якого матеріалу).



Рис. 21. Прапор перемир'я

Працівни́к підро́зділу «102» (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – працівник відділу служби

«102» УОАЗОР, діяльність якої спрямована на приймання екстрених викликів за скороченим номером «102» та електронних повідомлень заявників, у яких міститься інформація про правопорушення або події, а також їх реєстрацію за допомогою АРМ «оператор «102» в системі ІПНП.

Примусо́ва вагі́тність (*юрид., для Міжнародного Кримінального Суду*) – термін міжнародного гуманітарного права, який означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності.

Прúнципи безпосере́дньої репатріа́ції та́ госпіталіза́ції в нейтра́льних краї́нах (*міжнародне гуманітарне право*) –

Осо́би, які́ підляга́ють безпосере́дній репатріа́ції:

1) усі військовополонені, які отримали в результаті травматизму такі каліцтва: утрату кінцівки, параліч, каліцтво суглобів або інші каліцтва, за умови, що вони є, принаймні, втратою однієї руки або ноги або що вони є такими, які прирівнюються до втрати однієї руки або однієї ноги. Такими, які прирівнюються до втрати руки або ноги, уважаються такі випадки (це, однак, не означає, що не може бути дана більш широка інтерпретація цих випадків):

a) утрата руки або всіх пальців, або великого й вказівного пальців однієї руки; утрата ноги або всіх пальців й плюснових кісток однієї ноги;

b) анкілоз, утрата кісткової тканини, рубцеве звуження, що порушує рух одного з великих суглобів або всіх суглобів пальців однієї руки;

c) хибний суглоб довгих кісток;

d) каліцтво, яке є наслідком перелому або іншої травми й супроводжується серйозним зменшенням діяльності або здатності до перенесення ваги;

2) усі поранені військовополонені, стан яких набув хронічного характеру настільки, що, зважаючи на прогноз, можливість відновлення здоров'я протягом року з дня поранення, незважаючи на лікування, очевидно, виключається, як, наприклад, у таких випадках:

a) осколка снаряда в серці, навіть якщо змішана медична комісія не змогла під час огляду встановити наявність тяжких розладів;

b) металевого осколка в мозку або легенях, навіть якщо змішана медична комісія не змогла під час огляду встановити наявності місцевої або загальної реакції;

c) остеомієліту, на вигоєння якого протягом року, наступного після поранення, не можна розраховувати і який, очевидно, повинен призвести до анкілозу зчленування або до інших ушкоджень, рівних утраті руки або ноги;

d) поранення, що проникають у великий суглоб і викликають його нагноєння;

e) ураження черепа з втратою або зміщенням кісткової тканини;

f) поранення чи опіку обличчя з утратою тканини й пошкодженнями функцій;

g) поранення спинного мозку;

h) ушкодження периферичних нервів, наслідки якого рівні втраті руки або ноги й вигоєння якого потребує більше одного року після поранення, наприклад: поранення плечового або попереково-крижового сплетіння, серединного або сідничного нерва, а також комбіноване поранення променевого або ліктьового нервів або малогомілкового нерва *(N. peroneus communes)* разом з великогомілковим нервом *(N. tibialis)* тощо. Під час ізольованого ураження нервів променевого, ліктьового, малогомілкового або великогомілкового нервів поранені не підлягають репатріації, за винятком випадків контрактур або тяжких невро-трофічних розладів;

i) ураження сечового апарату, який серйозно порушують його діяльність;

3) усі хворі військовополонені, хвороба яких набула хронічного характеру настільки, що, зважаючи на медичний прогноз, можливість одужання протягом року після початку захворювання, незважаючи на лікування, очевидно, виключається, як, наприклад, у таких випадках:

a) туберкульозу, що розвивається, будь-якого органа, який не може привести, зважаючи на медичний прогноз, до вигоєння або, принаймні, значного поліпшення під час лікування в нейтральній країні;

b) ексудативного плевриту;

c) серйозних захворювань дихальних органів нетуберкульозного походження, що вважаються невиліковними, як, наприклад: тяжкої емфіземи легень (з бронхітом чи без нього), хронічної астми[2], хронічного бронхіту[2],

[2] Рішення змішаної медичної комісії повинно значною мірою ґрунтуватися на даних табірних лікарів і лікарів-співвітчизників військовополонених або на огляді лікарями-спеціалістами Держави, що тримає в полоні.

що продовжується під час перебування в полоні більше року, бронхоектазії[2] тощо;

d) тяжких хронічних уражень органів кровообігу, як, наприклад: уражень клапанів серця й міокарда[2] з ознаками декомпенсації, які виявилися під час перебування в полоні, навіть якщо змішана медична комісія не зможе під час огляду встановити наявності жодної із цих ознак; уражень перикарду й судин (хвороба Бюргера, аневризми великих судин) тощо;

e) тяжких хронічних уражень травних органів, як, наприклад: виразки шлунку або дванадцятипалої кишки; наслідків зробленої під час перебування в полоні хірургічної операції в ділянці шлунка; хронічного гастриту, ентериту або коліту, які тривають більше року й сильно погіршують стан здоров'я; цирозного запалення печінки; хронічної холецистопатії тощо;

f) тяжких хронічних уражень сечостатевих органів, наприклад: хронічного нефриту з подальшими розладами; видалення туберкульозної нирки; хронічного пієліту або циститу; гідрота піонефрозу; тяжких хронічних гінекологічних захворювань; вагітності й пов'язаними з нею болючими явищами, у випадку, коли госпіталізація в нейтральній країні не можлива тощо;

g) тяжких хронічних захворювань центральної та периферичної нервової систем, а саме: усіх явно виражених психозів і психоневрозів, таких, як тяжка істерія, тяжкий психоневроз на ґрунті перебування в полоні, належним чином установлені спеціалістом[2]; будь-якої епілепсії, належним чином установленої табірним лікарем[2], артеріосклерозу мозку; хронічного невриту, який триває більше року, тощо;

h) тяжких хронічних захворювань вегетативної нервової системи, що супроводжуються значним зниженням фізичних і розумових здібностей з помітною втратою ваги й загальним виснаженням;

i) сліпоти обох очей або одного ока у випадку, коли зір іншого ока не досягає одиниці, незважаючи на застосування корегувальних окулярів; зменшення гостроти зору, яке неможливо відновити до 1/2, принаймні в одному оці[2]; інших серйозних уражень очей, наприклад, таких, як: глаукоми, запалення райдужної оболонки, запалення судинної оболонки, трахоми тощо;

k) розладу слуху, як, наприклад: повної односторонньої

глухоти, якщо інше вухо не розрізняє слів, вимовлених звичайним голосом на відстані одного метра, тощо;

l) тяжких хвороб обміну речовин, як, наприклад: цукрового діабету, який вимагає лікування інсуліном, тощо;

m) тяжких захворювань залоз внутрішньої секреції, як тиреотоксикозу, гіпотиреозу, хвороби Аддісона, кахексії Сіммондса, тетанії тощо;

n) тяжких хронічних захворювань кровотворних органів;

o) хронічних тяжких інтоксикацій: свинцевого отруєння, отруєння ртуттю, морфінізму, кокаїнізму, алкоголізму, отруєння газами або в результаті дії різних променів тощо;

p) хронічного розладу рухових органів з яскраво вираженими порушеннями функцій, наприклад: деформуючих артрозів; поліартритів – хронічного прогресуючого, первинного та вторинного; ревматизму з тяжкими клінічними явищами тощо;

q) тяжких хронічних шкірних хвороб, які не піддаються лікуванню;

r) усіх злоякісних новоутворень;

s) тяжких інфекційних хронічних хвороб, що тривають рік після початку захворювання, як, наприклад: малярії з явно вираженими органічними змінами; амебної чи бацилярної дизентерії із серйозними розладами; вісцерального сифілісу третьої стадії, що не піддається лікуванню; прокази тощо;

t) тяжких авітамінозів і дистрофії.

Госпіталіза́ція в нейтральні́й країні – для госпіталізації в нейтральній країні будуть запропоновані:

1) усі поранені військовополонені, які, імовірно, не одужають у полоні, але які могли б вилікуватися або стан яких міг би серйозно поліпшитися в результаті госпіталізації в нейтральній країні;

2) військовополонені, які мають будь-яку форму туберкульозу будь-якого органа, за винятком туберкульозу першої стадії, вигоєного до взяття в полон, і лікування яких у нейтральній країні, імовірно, привело б до одужання або, принаймні, до значного поліпшення;

3) військовополонені, які мають захворювання, що потребують вигоєння, органів дихання, кровообігу, травлення, нервової системи, органів чуття, сечостатевих, шкірної системи, органів руху тощо, лікування яких явно

дало б ліпші результати в нейтральній країні, ніж у полоні;

4) військовополонені, які перенесли в полоні операцію видалення нирки внаслідок нетуберкульозного ураження нирки; які мають остеомієліт у стадії вигоєння або в прихованій формі; цукровий діабет, який не потребує вигоєння інсуліном, тощо;

5) військовополонені, які мають неврози, викликані війною або полоном. Хворі на невроз, викликаний полоном, які не одужали після трьох місяців госпіталізації в нейтральній країні або які не стоять явно на шляху до повного одужання, після закінчення цього строку повинні бути репатрійовані;

6) усі військовополонені, які мають хронічну інтоксикацію (газами, металами, алкалоїдами тощо), для яких перспективи одужання в нейтральній країні є особливо сприятливими;

7) усі вагітні жінки-військовополонені та матері з немовлятами й малолітніми дітьми.

Хво́рі, які́ не́ підляга́ють госпіталіза́ції в нейтра́льній краї́ні:

1) усі хворі, які мають установлені належним чином хронічні психози;

2) усі хворі, які мають визнані невигойними органічні або функціональні захворювання нервової системи;

3) усі хворі, які мають інфекційні хвороби в період, коли вони є заразними, за винятком туберкульозу.

Прин́ципи здійснення мобілізаці́йної підгото́вки та́ мобілізáції – 1) централізоване керівництво; 2) завчасність; 3) плановість; 4) комплексність і погодженість; 5) персональна відповідальність за виконання заходів щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації; 6) додержання прав підприємств, установ і організацій та громадян; 7) гарантована достатність; 8) наукова обґрунтованість; 9) фінансова забезпеченість.

Мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами комплексу заходів, які здійснюються з метою забезпечення оборони держави, за винятком цільової мобілізації.

Припи́нення дії́ (*юрид., міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) – втрата міжнародним договором чинності за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін (денонсація, вихід з договору).

Про́би вибухо́вих речови́н (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – проби, відібрані з маси вибухової речовини в кількості, достатній для безпечного проведення дослідження; маса проби вибухової речовини не має перевищувати 5 г.

Програ́мне управлі́ння у́ сфе́рі оборо́ни – застосування принципів, підходів та практик програмно-проектного та портфельного менеджменту для здійснення ефективного управління ресурсами, спроможностями та процесами у сфері оборони, у тому числі з використанням автоматизованих інформаційних систем управління.

Прое́кт у́ сфе́рі утве́рдження украї́нської націона́льної та́ громадя́нської іденти́чності – сукупність заходів з метою створення продукту, блага чи послуги, спрямованих на реалізацію завдань державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності за напрямами національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання або громадянської освіти.

Протими́нна дія́льність (*ДСНС, міжнародне гуманітарне право*) – комплекс заходів, спрямованих на захист національних інтересів України, а також на зменшення та усунення наслідків негативного впливу ВНП на соціально-економічні умови життєдіяльності населення та довкілля.

Протими́нна дія́льність (*міжнародне гуманітарне право*) – заходи, що проводяться з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення.

Протипіхо́тна мі́на (*військ.*, *міжнародне гуманітарне право*) – міна, що призначена, головним чином, для вибуху, спричиненого присутністю, близькістю, безпосереднім контактом з людиною і призводить до виведення з ладу, завдання ушкоджень або смертельних уражень одній чи декільком особам. Міни, призначені для детонації від присутності, близькості або безпосереднього впливу засобу, що рухається, а не людини, і оснащені при цьому елементом невилучення, не можуть бути віднесені до категорії протипіхотних мін лише на тій підставі, що вони так оснащені.

Прямі́ бенефіціа́ри (*міжнародне гуманітарне право*) – юридичні та (або) фізичні особи, які

після розблокування (зменшення, виключення) території отримують можливість безпечно її використовувати на довготривалій (постійній) основі.

Пря́мі до́кази що́до забру́днення терито́рій ВНП́ (*міжнародне гуманітарне право*) – інформація, яка містить підтверджені ознаки та факти щодо забруднення території ВНП.

Р

Радіоакти́вні матеріа́ли (*РХБЗ*) – джерела іонізуючого випромінювання, ядерні матеріали та радіоактивні відходи.

Радіосигна́л (*техн.*) – радіотелефонне або радіотелеграфне повідомлення, перед яким передається розпізнавальний сигнал пріоритету (терміновості), передане на частотах і в порядку, встановлених Регламентом радіозв'язку Міжнародної спілки електрозв'язку ISBN 92-61-04144-2.

Радіосигна́л (*міжнародне гуманітарне право*) – 1. Радіосигнал являє собою радіотелефонне або радіотелеграфне повідомлення, якому передує розпізнавальний сигнал пріоритету, який буде встановлений і схвалений Всесвітньою адміністративною конференцією з радіо Міжнародного союзу електрозв'язку. Сигнал пріоритету повинен передаватися три рази до сигналу виклику даного санітарно-транспортного засобу. Радіоповідомлення передається англійською мовою через відповідні інтервали на частоті або частотах, визначених згідно з пунктом 3. Використання сигналу пріоритету дозволено виключно медичним формуванням і санітарно-транспортним засобам.

2. Радіоповідомлення, якому передує розпізнавальний сигнал пріоритету, згаданий у пункті 1, має такі дані:

a) сигнал виклику санітарно-транспортного засобу;

b) місцеперебування санітарно-транспортного засобу;

c) кількість і вид санітарно-транспортних засобів;

d) передбачуваний маршрут;

e) розрахунковий час перебування в дорозі та час відправлення і прибуття залежно від обставин;

f) будь-яка інша інформація, така як висота польоту, що знаходиться під наглядом радіочастоти, а також умовні мови, режими роботи і коди систем вторинного радіолокаційного розпізнавання.

3. Для полегшення передачі повідомлень, зазначених у пунктах 1 і 2, а також повідомлень,

зазначених у статтях 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 і 31 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005), Високі Договірні Сторони, сторони, що перебувають у конфлікті, або одна із сторін, що перебувають у конфлікті, діючи погоджено або окремо, можуть згідно з таблицею розподілу частот Регламенту радіозв'язку, що є додатком до Міжнародної конвенції електрозв'язку, визначити й опублікувати національні частоти, якими вони будуть користуватися для передачі таких повідомлень. Ці частоти доводяться до відома Міжнародного союзу електрозв'язку відповідно до процедур, які мають бути схвалені Всесвітньою адміністративною конференцією по радіо.

Райо́н вое́нних (бойови́х) дій – визначена рішенням Головнокомандувача ЗСУ частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії.

Райо́н територіа́льної оборо́ни – частина сухопутної території України, яка включена до території відповідної зони територіальної оборони України та межі якої збігаються з адміністративними межами району у складі Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя.

Ратифіка́ція (*міжнародне гуманітарне право, у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) – форма надання згоди країни (міжнародний акт – *уточнено*), котрий має таке найменування і за допомогою якого держава виражає в міжнародному плані свою згоду на обов'язковість для неї міжнародного договору (залежно від конкретного випадку – «прийняття», «затвердження» чи «приєднання»).

Реєстра́ція (*ДСНС, мінна безпека*) – операція матеріального, адміністративного і технічного порядку, призначена для збору з метою реєстрації в офіційних документах усієї наявної інформації, що полегшує встановлення місцезнаходження мінних полів, мінних районів, мін, мін-пасток, боєприпасів, що не вибухнули, та залишених вибухонебезпечних боєприпасів. Реєстрація включає таку інформацію: 1) місцезнаходження районів, які були цілями і в яких використовували вибухонебезпечні боєприпаси;

2) кількість вибухонебезпечних боєприпасів, що були використані в районах; 3) вид і характер вибухонебезпечних боєприпасів, що були використані в районах; 4) загальне місцезнаходження відомих та можливих боєприпасів, що не вибухнули; 5) місцезнаходження залишених вибухонебезпечних боєприпасів; 6) кількість залишених вибухонебезпечних боєприпасів на кожній конкретній ділянці; 7) види залишених вибухонебезпечних боєприпасів на кожній конкретній ділянці.

Реєстра́ція правопору́шення або́ поді́ї (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – фіксація інформації про правопорушення або подію в системі ІПНП та/або журналах з присвоєнням записам порядкових номерів.

Результа́ти навча́ння (*для БЗВП*) – знання, уміння та навички здобувачів вищої освіти, способи мислення студентів, їх погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, а також виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти й які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Репатріа́ція (*міжнародне гуманітарне право*) – повернення в державу громадянства, постійного проживання чи походження осіб, які опинилися через різні обставини на території інших держав.

Репресáлії (*міжнародне гуманітарне право*) – загалом заборонені свідомі порушення МГП у відповідь на правопорушення, які вчинені державою-противником, з метою примусити протилежну сторону закінчити протиправні дії. Репресалії можуть застосовуватися як крайній захід, вони повинні бути сумірними з порушеннями противника. Заборонено застосовувати репресалії до:

1) цивільних осіб та цивільних об’єктів;

2) військовополонених;

3) поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію чи аварію літального апарата;

4) медичного та духовного персоналу;

5) осіб та об’єктів, які користуються спеціальним захистом;

6) об’єктів, що необхідні для виживання цивільного населення;

7) природного середовища.

Ресусцитаці́йні за́ходи з контро́лем пошко́джень (*англ.* Damage control resuscitation, скорочено DCR) – системний підхід до підтримки життєдіяльності травмованих або поранених

шляхом мінімізації крововтрати, підтримки кровообігу, забезпечення прохідності дихальних шляхів, достатньої оксигенації та вентиляції, забезпечення ефективного лікування болю, запобігання контамінації ран та гіпотермії.

Ресусцитаці́йні за́ходи з відтермінóваним контро́лем пошко́джень (*Remote damage control resuscitation*, *скороч.* RDCR) – принципи DCR, які застосовуються до проведення хірургічного лікування з контролю пошкоджень на догоспітальному етапі.

Ресу́рси у́ сфе́рі оборо́ни – фінансові, матеріальні, нематеріальні та людські ресурси, що використовуються для забезпечення потреб сил оборони відповідно до законів України.

Рі́вень меди́чного забезпе́чення – інтегроване та комплексне поняття, що об'єднує сили і засоби медичної служби, їх спроможності з медичного забезпечення військ, насамперед з надання медичної допомоги та евакуації поранених (уражених, хворих). З урахуванням впровадження в Збройних Силах України стандартів НАТО проведення медичного забезпечення військ передбачається здійснювати в рамках чотирьох рівнів. Кожний з чотирьох рівнів медичного забезпечення передбачає певний перелік лікувально-евакуаційних заходів, які проводяться з урахуванням встановлених часових нормативів.

Рі́вень надання́ меди́чної підтри́мки (меди́чного забезпе́чення) – обсяг надання медичної допомоги та спроможність медичного підрозділу надавати таку допомогу за чотирма рівнями підтримки.

Рі́вень освіти (*здобувача*) – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Рі́д ві́йськ – це складова частина виду збройних сил, призначена для безпосереднього ведення бойових дій або їх всебічного забезпечення. Кожен рід військ має специфічне озброєння, військову техніку, організацію та тактику.

Основні́ характери́стики ро́ду ві́йськ*:* 1) *функціональність* – створені для виконання специфічних завдань у бою; 2) *структура* – входять до складу видів Збройних Сил (наприклад, Сухопутних військ, Повітряних

Сил); 3) *оснащення* – мають власну техніку (танки, артилерійські системи, літаки).

Приклади родів військ у Сухопутних військах ЗСУ: 1) *механізовані війська* – основна сила, ведуть бій на передовій; 2) *танкові війська* – використовуються для прориву оборони; 3) *ракетні війська та артилерія* – завдають ураження ворогу на відстані; 4) *армійська авіація* – підтримує сухопутні сили з повітря; 5) *війська ППО Сухопутних військ* – захищають від атак з повітря. Окремо виділяють *Десантно-штурмові війська* (ДШВ) – високомобільні війська, призначені для автономних дій.

Розблокува́ння терито́рії (*міжнародне гуманітарне право*) – процес застосування усіх необхідних заходів щодо ідентифікації, визначення та скасування підозри забруднення території ВНП шляхом проведенням нетехнічного обстеження, технічного обстеження та очищення (розмінування).

Розмінува́ння (гуманіта́рне розмінува́ння) – комплекс заходів, які проводяться операторами протимінної діяльності з метою ліквідації небезпек, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, включаючи нетехнічне та технічне обстеження територій, складення карт, виявлення, знешкодження та (або) знищення вибухонебезпечних предметів, маркування, підготовку документації після розмінування, надання громадам інформації щодо протимінної діяльності та передачу очищеної території. До проведення розмінування (гуманітарного розмінування) залучаються фахівці з розмінування операторів протимінної діяльності.

Розпізнава́льна ембле́ма (*міжнародне гуманітарне право*) – означає розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця на білому тлі, коли вони використовуються для захисту медичних формувань і санітарно-транспортних засобів, медичного і духовного персоналу та устаткування або запасів. Заборонено використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця або інші емблеми, знаки та сигнали, передбачені Женевськими конвенціями або Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I),

від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). Також заборонено навмисно зловживати під час збройних конфліктів іншими міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками та сигналами, включаючи прапор перемир'я та захисну емблему культурних цінностей. Заборонено використовувати розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй, крім як з дозволу цієї Організації.

Розпізнава́льний сигна́л (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-який сигнал або повідомлення, які встановлені виключно для розпізнавання медичних формувань або санітарно-транспортних засобів згідно з главою III Додатка 1 до Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

Розпізнава́ння об'є́ктів і́ персона́лу меди́чного, духо́вного, цивíльної оборо́ни, особли́во небезпе́чних об'є́ктів та́ культу́рних ці́нностей (*міжнародне гуманітарне право*) – здійснюється шляхом використання розпізнавальних емблем (знаків), а медичних формувань та санітарно-транспортних засобів – і розпізнавальних сигналів.

Персонал медичний, духовний, цивільної оборони та персонал, призначений для охорони культурних цінностей, повинен мати посвідчення особи, що підтверджує їхній статус.

Розря́ди запа́су та́ грани́чний ві́к перебува́ння військовозобов'я́заних у́ запа́сі (*військ.*) – 1. Запас військовозобов'язаних поділяється на два розряди, що встановлюються залежно від віку військовозобов'язаних.

2. Військовозобов'язані, які перебувають у запасі та мають військові звання *рядового, сержантського і старшинського складу*, поділяються на *розряди за віком:*

1) перший розряд – до 35 років;

2) другий розряд – до 60 років;

3. *Особи офіцерського складу, які перебувають у запасі*, поділяються на розряди за віком:

1) перший розряд: молодший офіцерський склад – до 45 років; старший офіцерський склад: майор (капітан 3 рангу), підполковник (капітан 2 рангу) – до 50 років; полковник (капітан 1 рангу) – до 55 років; вищий офіцерський склад – до 60 років;

2) другий розряд: молодший та старший офіцерський склад – до 60 років; вищий офіцерський склад – до 65 років.

4. Граничний вік перебування в запасі другого розряду є граничним віком перебування в запасі.

Розташува́ння на́ мі́сці (*військ.)*:

Зага́льні поло́ження – батальйон (рота) на місці може розташовуватися в районі зосередження, вихідному районі, районі очікування, районі відпочинку та інших районах. Район розташування призначається, як правило, на місцевості, яка має природні укриття і забезпечує захист підрозділів від зброї масового ураження та високоточної зброї. Він повинен забезпечувати розосередження та потайне їх розміщення, швидкий збір і проведення маневру в потрібному напрямку, зручність розміщення та відпочинку особового складу, а також сприятливі умови в санітарно-епідемічному відношенні. Потрібно уникати розташування підрозділів поблизу важливих об'єктів, населених пунктів, по яких противник може нанести масовані вогневі, ядерні та хімічні удари.

Розташува́ння підро́зділів у́ наса́лених пу́нктах – здійснюється, як правило, в умовах суворої зими або тривалої негоди, якщо немає часу на влаштування укриттів поза населеними пунктами, або при наявності населених пунктів, звільнених від місцевих жителів.

Бригаді (полку) призначаються основний та запасний райони розташування.

Батальйон у призначеному районі розташовується поротно з таким розрахунком, щоб з початком виходу із району не робити зайвих пересувань. Розмір району для розташування батальйону на місці може бути до 10 кв. км.

Ро́та – в указаному їй районі розташовується, як правило, вздовж маршруту висування, використовуючи захисні та маскувальні властивості місцевості. Відстань на відкритій місцевості між танками, бойовими машинами піхоти (бронетранспортерами) повинна бути 100–150 м, а між взводами 300–400 м.

Міномéтна (артилерíйська) батаре́я батальйо́ну – розташовується в повному складі або повзводно на загрозливих напрямках, знаходячись у постійній готовності до відкриття вогню.

Гранатоме́тний та́ протита́нковий підро́зділи батальйо́ну – розташовуються, як правило, з механізованими ротами.

Зені́тний підро́зділ – займає стартові (вогневі) позиції в місцях, які забезпечують можливість

ведення вогню по літаках, вертольотах противника та інших повітряних цілях.

Розві́дувальний взво́д – розташовується поблизу командно-спостережного пункту.

Підро́зділ техні́чного забезпе́чення і ти́лу батальйо́ну – розміщуються з урахуванням зручності забезпечення підрозділів.

Розташування підрозділів під лініями електромережі, поблизу газо- та нафтопроводів не допускається.

Сторожова́ охоро́на батальйо́ну – здійснюється сторожовими постами у складі відділення (танка), які виставляються при необхідності на загрозливі напрямки на віддаленні до 1500 м, на прихованих, підступах – секретами у складі 2–3 чоловік, які виставляються на віддаленні до 400 м від району розташування батальйону, а в межах району розташування – безпосередньою охороною, яка включає парні патрулі та постійне чергування спостерігачів на командно-спостережному пункті батальйону. Крім того, в батальйоні призначається черговий підрозділ, як правило, у складі взводу. Він розташовується в указаному командиром батальйону місці і знаходиться в постійній готовності до знищення диверсійно-розвідувальних груп противника та виконання інших раптово виникаючих бойових завдань, а також для гасіння пожеж у районі розташування та поблизу нього.

У роті організовується безпосередня охорона, яка здійснюється патрульними, які несуть службу шляхом обходу розташування роти, і постійним чергуванням спостерігачів на командно-спостережному пункті роти. Крім того, для охорони особового складу, озброєння і техніки призначається добовий наряд.

У районі розташування батальйону (роти) поблизу машин особовий склад обладнує відкриті або перекриті щілини, а при наявності часу влаштовує бліндажі та сховища. Для озброєння і техніки, зенітних та чергових вогневих засобів, підрозділів на позиціях охорони, а також для ракет, боєприпасів, пального та інших матеріальних засобів обладнуються окопи та укриття. Місця розташування підрозділів, озброєння та техніки, позиції охорони та чергових вогневих засобів, сліди від машин ретельно маскуються.

У населених пунктах підрозділи розташовуються ближче до

околиць. Як укриття використовуються підвальні приміщення будівель, місцеві сховища та інші міцні спорудження.

Радіо- і тепловипромінюючі об'єкти маскуються спеціальними покриттями (екранами), поблизу них обладнуються фальшиві об'єкти (теплові пастки). У районі розташування та на підступах до нього розгортаються і підготовляються шляхи для виходу підрозділів з нього та маневру під час відбиття нападу противника.

Підрозділи в районі розташування повинні знаходитися в постійній готовності до відбиття нападу наземного та повітряного противника, знищення його повітряних десантів та диверсійно-розвідувальних груп.

Організовуючи боротьбу з повітряним десантом, командир батальйону (роти) повинен визначити місця, найбільш зручні для висадки десанту противника, встановити за ними постійне спостереження та підготувати маневр підрозділами.

Змі́на райо́ну розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) – проводиться за вказівкою старшого командира. У випадку раптового застосування противником зброї масового ураження, високоточної, запалювальної зброї або систем дистанційного мінування і при відсутності можливості своєчасно доповісти старшому командиру зміна району може проводитися за рішенням командира батальйону (роти).

Для виходу роти з району, який підлягав дистанційному мінуванню, групою розмінування за допомогою комплекту розмінування, шляхом розстрілювання мін та іншими способами прорублюється прохід. Бойові машини виходять до проходу самостійно, використовуючи свої комплекти розмінування, об'їжджаючи або розстрілюючи виявлені міни.

Розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) в го́рах – здійснюється в місцях, які забезпечують швидкий вихід на дорогу або розгортання для відбиття нападу противника. Не допускається розташування в районах, де можливі обвали, снігові лавини, повені та селеві потоки. Для укриття особового складу, озброєння і техніки використовуються складки місцевості, тунелі, гірські виробки, печери.

Розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) в лі́сі – здійснюється вздовж доріг та просік. У випадку виникнення лісової пожежі підготовляються шляхи виходу в запасні райони. Рятувальні

роботи та гасіння пожежі здійснюється черговим підрозділом, а при необхідності і додатково виділеним особовим складом.

Розташува́ння батальйо́ну (ро́ти) зимо́ю – вибираються райони, які захищені від вітру. Особливу увагу приділяють підтримуванню у проїжджому стані доріг для виходу підрозділів із району розташування. Для обігріву особового складу обладнуються утеплені та опалювані укриття. Двигуни машин при необхідності періодично прогріваються. При цьому вживаються заходи для запобігання отруєння особового складу відпрацьованими газами, переохолодження та обмороження.

Батальйо́н (ро́та) в сторожові́й охоро́ні – сторожова охорона здійснюється, як правило, сторожовими загонами у складі посиленої роти та сторожовими заставами у складі посиленого взводу. Іноді на важливий напрямок у сторожовий загін від дивізії може бути призначений і батальйон, у цьому випадку в сторожову заставу від сторожового загону може призначатися посилена рота.

Сторожовому загону (заставі) вказуються рубіж оборони та смуга охорони і ведення розвідки. Смуга охорони по фронту може досягати: для батальйону – 10 км, для роти – 5 км, для взводу – 2 км.

Віддалення сторожової охорони від частин (підрозділів), які охороняються, повинно забезпечувати проведення ними маневру, організований вступ у бій і залежно від складу охорони може бути 5–15 км.

Батальйон (рота), призначений у сторожовий загін, займає і підготовляє до оборони вказаний йому рубіж, прикриваючи сторожовими заставами найбільш важливі напрямки. Рубіж, який займає сторожовий загін (застава), повинен бути зручним для оборони, забезпечувати хороший обзір у сторону противника та обладнуватися в інженерному відношенні.

У смузі охорони сторожовий загін (застава) підготовляє основні, а при наявності часу і запасні позиції. Проміжки між сторожовими заставами і танконебезпечні напрямки повинні знаходитися під постійним наглядом і прикриватися вогнем артилерії та інших вогневих засобів. За вказівкою командира сторожового загону між сторожовими заставами організовується патрулювання, вперед і в сторони від сторожових

застав можуть виставлятися сторожові пости, а на приховані підступи – секрети.

Резе́рв команди́ра бата́льйо́ну (ро́ти) – розташовується в глибині оборони в готовності до маневру на загрозливий напрямок.

Для ведення розвідки перед фронтом і на флангах командир батальйону (роти) організовує спостереження та висилає розвідувальний (бойовий розвідувальний) дозор та дозорні відділення (танки).

Ро́ль меди́чної підтри́мки – категорія, яка визначає обсяг допомоги та спроможність медичного підрозділу; існує чотири основні послідовних категорії (від ролі з найменшим обсягом медичної допомоги до найбільшого).

Ру́х (*військ.*) – рух військовослужбовців здійснюється кроком або бігом. Нормальна швидкість руху кроком – 110–120 кроків за хвилину. Довжина кроку – 70–80 сантиметрів. Нормальна швидкість руху бігом – 160–180 кроків за хвилину. Довжина кроку – 80–90 сантиметрів.

Крок буває стройовий і похідний.

Стройови́й кро́к застосовується під час проходження підрозділів урочистим маршем; при виконанні ними військового вітання під час руху; при підході військовослужбовця до начальника та відході від нього; при виході із строю та поверненні на місце, а також під час занять із стройової підготовки.

Похі́дний кро́к застосовується в усіх інших випадках.

Рух стройовим кроком починається за командою «Стройовим кроком – РУШ, а рух похідним кроком – за командою «Кроком – РУШ». За підготовчою командою слід подати корпус трохи вперед, перенести вагу тіла більше на праву ногу, із збереженням стійкості; за виконавчою командою почати рух з лівої ноги повним кроком. Під час руху стройовим кроком (рис. 22) ногу з витягнутим уперед носком винести на висоту 15–20 сантиметрів від землі та поставити її твердо на всю стопу, піднімаючи водночас другу ногу. Руками, починаючи від плеча, здійснювати рух біля тулуба: вперед – руки згинаються в ліктях так, щоб кисті піднімалися вище пряжки пояса на ширину долоні й на відстані долоні від тулуба до рівня ліктя; назад – до упору в плечовому суглобі. Пальці рук напівзігнуті. Під час руху стройовим кроком голову та корпус тримати прямо,

дивитися вперед. Під час руху похідним кроком ногу виносити вільно, не відтягуючи носка, і ставити її на землю, як під час звичайної ходьби; руками здійснювати вільні рухи біля тулуба.

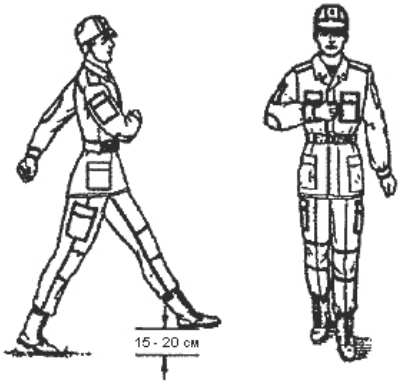


Рис. 22. Рух стройовим кроком

Під час руху похідним кроком за командою «СТРУНКО» слід перейти на стройовий крок, а за командою «ВІЛЬНО» – на похідний крок.

Рух бігом починати за командою «Бігом – РУШ».

Під час руху з місця за підготовчою командою корпус трохи подати вперед, руки напівзігнути, лікті трохи відвести назад; за виконавчою командою почати біг з лівої ноги, руками вільно рухати вперед і назад у такт бігу.

Для переходу під час руху з кроку на біг за підготовчою командою руки напівзігнути, лікті трохи відвести назад. Виконавча команда подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю. За цією командою правою ногою слід зробити крок і з лівої ноги почати рух бігом.

Для переходу від бігу на крок подається команда «Кроком – РУШ». Виконавча команда подається одночасно з поставленням правої ноги на землю. За цією командою слід зробити ще два кроки бігом і з лівої ноги почати рух кроком.

Позначення кроку (бігу) на місці здійснюється за командою «На місці, кроком (бігом) – РУШ» (під час руху – «НА МІСЦІ»).

За цією командою крок слід позначати підніманням та опусканням ніг, причому ногу піднімати на 15–20 сантиметрів від землі й ставити її на землю від передньої частини стопи на всю підошву (під час бігу – на передню частину стопи); руками здійснювати рухи в такт кроку (рис. 23). За командою «ПРЯМО», яка подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю, зробити правою ногою ще один крок на місці і з лівої ноги почати рух повним кроком (бігом).

Для припинення руху подається команда, наприклад: «Солдат

Петренко – СТІЙ». За виконавчою командою, яка подається одночасно з поставленням правої або лівої ноги на землю, слід зробити ще один крок і, приставивши ногу, прийняти стройове положення.



Рис. 23. Крок на місці

Для зміни швидкості руху подаються команди: «ДОВШИЙ КРОК», «КОРОТШИЙ КРОК», «ЧАСТІШИЙ КРОК», «РІДШИЙ КРОК», «ПІВКРОКУ», «ПОВНИЙ КРОК».

Для переміщення поодиноких військовослужбовців на кілька кроків убік подається команда, наприклад: «Солдат Гнатюк. Два кроки праворуч (ліворуч), кроком – РУШ». За цією командою військовослужбовець робить два кроки праворуч (ліворуч), приставляючи ногу після кожного кроку. Для переміщення вперед або назад на кілька кроків подається команда, наприклад: «Два кроки вперед (назад), кроком – РУШ». За цією командою слід зробити два кроки вперед (назад) і приставити ногу. Під час переміщення праворуч, ліворуч і назад рухи руками не здійснюються.

Ру́х о́пору (*військ.*) – система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України.

Ря́д (*військ.*) – два військовослужбовці, що стоять у двошеренговому строю один за одним. Якщо за військовослужбовцем першої шеренги не стоїть військовослужбовець другої шеренги, такий ряд називається *неповним*; останній ряд завжди має бути повним.

С

Самодеактива́ція (*мінна безпека*) – автоматичне приведення боєприпасу в недієздатний стан шляхом необоротного виснаження компоненту, наприклад батареї, який має суттєве значення для дії боєприпасу.

Санітáрне перевéзення (*міжнародне гуманітарне право*) – перевезення сушею, водою чи повітрям поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також медичного і духовного персоналу, медичного обладнання й запасів, що перебувають під захистом Женевських конвенцій і Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

Санітáрні перевéзення пó вóді (*міжнародне гуманітарне право*) – перевезення, які здійснюються госпітальними суднами або іншими санітарними суднами і плавучими засобами, що використовуються для зазначеної мети. Всі судна для таких перевезень перебувають під захистом Женевських Конвенцій та Додаткових протоколів до них за умови, що про їх назви та інші ідентифікаційні ознаки поінформовано конфліктуючі сторони.

Санітáрні тá безпéчні зóни (місцéвості) (*міжнародне гуманітарне право*) – створюються шляхом укладання угоди між сторонами міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту безпосередньо або через безсторонню гуманітарну організацію поза зоною бойових дій з метою укриття від далекобійної зброї певних категорій цивільного населення, які внаслідок своєї вразливості потребують спеціального захисту (поранені, особи з інвалідністю, хворі та особи похилого віку, діти до п'ятнадцяти років, вагітні жінки та матері з дітьми до семи років).

Санітарні та безпечні зони (місцевості) переважно мають постійний характер.

Піддавати нападу санітарні і безпечні зони (місцевості) заборонено.

Санітáрні тá безпéчні зóни (*міжнародне гуманітарне право*) – призначаються виключно для осіб, зазначених в статті 23 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року та статті 14 Женевської конвенції про захист цивільних осіб під час війни від 12 серпня 1949 року та для персоналу, якому доручені формування і керування цими зонами та місцевостями, а також догляд за людьми, що там перебувають.

Санітáрні літáльні апарáти (*міжнародне гуманітарне право*) – означають будь-які

засоби санітарного перевезення в повітрі; призначені для здійснення тільки медичних (санітарних) перевезень.

Санітáрні суднá і плáваючі зáсоби (*міжнародне гуманітарне право*) – означають будь-які засоби санітарного перевезення по воді.

Санітáрно-трáнспортні зáсоби (*міжнародне гуманітарне право*) – означають будь-які засоби перевезення, як воєнні, так і цивільні, постійні або тимчасові, що призначені виключно для санітарного перевезення й перебувають під контролем компетентного органу влади сторони, що перебуває в конфлікті.

Світлові сигнáли (*розпізнавальні) (міжнародне гуманітарне право*) – сигнали для виключного використання їх медичними формуваннями та санітарно-транспортними засобами, не повинні використовуватися з будь-якою іншою метою. Використання всіх сигналів не є обов'язковим.

Тимчасові санітарні літальні апарати, які за браком часу або через свої технічні дані не можуть бути позначені розпізнавальною емблемою, використовують дозволені розпізнавальні сигнали. Однак кращим методом ефективного позначення й розпізнавання санітарних літальних апаратів є використання візуальних засобів у вигляді розпізнавальної емблеми або світлового сигналу, або одночасно одного й другого засобу разом з іншими додатковими сигналами.

1. *Світловий сигнал*, що подається у вигляді спалахів голубого світла, встановлений для використання його санітарними літальними апаратами як сигнал для їх розпізнавання. Жодний інший літальний апарат не повинен використовувати цей сигнал. Рекомендований голубий колір створюється шляхом використання хроматичних координат:

– межа зеленого кольору $y = 0{,}65 + 0{,}805\ x$;

– межа білого кольору $y = 0{,}400 - x$;

– межа пурпурного кольору $x = 0{,}133 + 0{,}600\ y$.

Рекомендована частота спалахів голубого світла – від 60 до 100 спалахів за хвилину.

2. Санітарний літальний апарат має бути споряджений необхідним освітлювальним устаткуванням з тим, щоб світловий сигнал було видно з якомога більшої кількості напрямків.

3. За відсутності спеціальної угоди, укладеної між сторонами, що перебувають у конфлікті, яка

резервує право використання спалахів голубого світла для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів, санітарних суден і плавучих засобів, використання таких сигналів іншими наземними транспортними засобами або судами не заборонено.

Се́ктор реагува́ння патру́льної поліції (*скороч.* СРПП) (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – підрозділ патрульної поліції, який цілодобово забезпечує оперативне реагування на повідомлення про правопорушення або події, у межах компетенції здійснює їх розгляд, а також комплекс превентивних заходів шляхом патрулювання території обслуговування, виявлення та припинення правопорушень, застосування визначених законодавством поліцейських та інших заходів.

Си́ли безпе́ки (*військ.*) – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Систе́ма маркува́ння (*мінна безпека, міжнародне гуманітарне право*) – сукупність знаків мінної небезпеки та фізичних бар'єрів; фізичний бар'єр – штучна перешкода, встановлена з метою запобігання несанкціонованого доступу на імовірно (підтверджено) небезпечну територію.

Систе́ма позна́чення забру́дненої терито́рії (*мінна безпека*) – система попереджувальних знаків та/або огороджень, призначена для попередження та захисту населення від небезпек, пов'язаних з вибухонебезпечними предметами-наслідками війни.

Систе́ма управлі́ння мобілізаці́йною підгото́вкою – складова частина загальної системи управління державою, яка спрямовує діяльність органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту на підготовку систем управління, засобів зв'язку, інформаційного забезпечення, а також фінансових і матеріально-технічних ресурсів, підприємств, установ і організацій до проведення мобілізації.

Се́ктор безпе́ки і́ оборо́ни (*військ.*) – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та

розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України;

Си́ли оборо́ни (*військ.*) – ЗСУ, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Си́ли і́ за́соби, які́ залуча́ються до́ викона́ння завда́нь територія́льної оборо́ни (*військ.*) – визначені планувальними документами територіальної оборони сили і засоби сил безпеки та сил оборони.

Си́ли і́ за́соби ру́ху о́пору (*військ.*) – визначені сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до здійснення заходів з організації, підготовки та виконання завдань руху опору, а також окремі особи, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору.

Си́ли територія́льної оборо́ни Збройних Си́л Украї́ни – окремий рід сил ЗСУ, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони.

Симво́ліка Черво́ного Хреста́, Черво́ного Півмі́сяця, Черво́ного Криста́ла (у́ то́му чи́слі Міжнаро́дного ру́ху Черво́ного Хреста́ та́ Черво́ного Півмі́сяця) (*міжнародне гуманітарне право*) – це емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (зображення відповідно червоного хреста на білому тлі; червоного півмісяця на білому тлі; червоної рамки у формі квадрата на білому тлі, що стоїть на одній із своїх вершин), назви (слова «Червоний Хрест», «Червоний Півмісяць», «Червоний Кристал») і розпізнавальні сигнали (спеціальні міжнародно визнані допоміжні сигнали (світлові, радіо-, електронні), що використовуються як захисні та розпізнавальні знаки для позначення осіб,

рухомого та нерухомого майна відповідно до Женевських Конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, Додаткових протоколів до них та ЗУ «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 8 липня 1999 року № 862-XIV (в редакції від 19.07.2010)) (рис. 24, 25).



Рис. 24. Захисні емблеми та відмітні знаки медичних служб і капеланів



Рис. 25. Емблема товариства Червоного Хреста України

Окрім зображених емблем, на стінах або дахах слід намалювати такі літери, щоб позначити будівлі, розташовані у таборах для військовополонених або таборах для інтернованих цивільних осіб, щоб захистити їх від нападу:

– скорочення «**PW**» або «**PG**» – для таборів для військовополонених (англ. «*Prisoner of War*», франц. «*Prisonnier de Guerre*», що означає «*військовополонений*»);

– скорочення «***IC***» – для таборів інтернованих цивільних осіб.

Систе́ма військо́вого о́бліку – сукупність систем військового обліку органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, які структурно складаються із керівників як організаторів ведення військового обліку, служб персоналу (посадових осіб), які безпосередньо ведуть військовий облік, об'єктів військового обліку – призовників, військовозобов'язаних, резервістів та засобів автоматизації процесів ведення військового обліку з використанням необхідних баз даних (реєстрів), визначених цим Законом та іншими законами України.

Систе́ма соціа́льного за́хисту ветера́нів війни́ та́ чле́нів їх сіме́й, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) ветера́нів війни́, чле́нів сіме́й заги́блих (поме́рлих) Захисникі́в та́ Захисни́ць Украї́ни – сукупність органів

державної влади, підприємств, установ, організацій, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України.

Систе́ма управлі́ння ресу́рсами у́ сфе́рі оборо́ни – інтегрована система забезпечення узгодженого функціонування процесів оборонного планування, бюджетного планування, створення, утримання та розвитку спроможностей сил оборони, управління якістю, планування та здійснення оборонних закупівель у сфері оборони відповідно до сучасних принципів, підходів та стандартів держав-членів НАТО.

Слі́дчий експеримéнт (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – слідча (розшукова) дія, яка полягає в тому, що слідчий, прокурор з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, проводить відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проводить потрібні досліди та випробування.

Слі́дчо-операти́вна гру́па (*скороч.* СОГ) (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – організаційна форма взаємодії слідчих (дізнавачів), працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, встановлення осіб, які його вчинили, з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Службо́ве примі́щення (*воєнний стан*) – нежитлове приміщення, що належить суб'єкту господарювання на правах власності або користування, в якому розміщено його виконавчий орган (голова правління, директор тощо) або особу, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, та має відповідну поштову адресу.

Спеціалі́сти-вибухотéхніки Націона́льної полі́ції Украї́ни (*спеціалісти-вибухотехніки НПУ*, *МВС, міжнародне гуманітарне право*) – працівники вибухотехнічної служби Національної поліції України, які пройшли відповідну підготовку.

Спеціáльна операція (*військ.*) – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом спеціальних дій підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, спрямованих на створення умов для досягнення стратегічних (оперативних) цілей, які проводяться за єдиним задумом самостійно або у взаємодії з військовими частинами, іншими підрозділами ЗСУ, інших військових формувань, правоохоронних органів України та інших складових сил оборони для виконання завдань.

Спеціáльне споря́дження (*поліц., МВС*) – кейси, чохли, кобури, спеціальні сумки для прихованого носіння вогнепальної зброї і боєприпасів.

Спеціáльні вибухотехні́чні робóти (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – роботи, пов'язані з пошуком, виявленням, розряджанням, знешкодженням та знищенням вибухових матеріалів (у тому числі розмінуванням), а також перевезенням надзвичайно небезпечних вибухових матеріалів до підривних майданчиків.

Спеціáльні (морські́) зóни (*міжнародне гуманітарне право*) – спеціальні зони (наприклад, оборонні, закриті для торговельного мореплавства, воєнних дій, розпізнавальні тощо), у яких передбачається особливий режим бойового використання сил і засобів флоту, а також судноплавства для держав, що не беруть участі у війні (збройному конфлікті).

Спеціáльні службóві завдáння (*поліц.*) – завдання, що виконуються територіальними (у тому числі міжрегіональними) органами Національної поліції України, їх структурними і відокремленими підрозділами при реагуванні на надзвичайні ситуації, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, відпрацюванні та уведенні в дію планів реагування на надзвичайні ситуації та/або при виконанні визначених законодавством України службових завдань у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також виконанні завдань територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період.

Спеціáльні формува́ння (*військ.*) – утворені в мирний час у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, підприємствами, установами і організаціями згідно з штатами і табелями до штатів автомобільні, авіаційні, водні, залізничні, медичні та інші

формування, які після відповідної підготовки передаються під час мобілізації у встановленому порядку до Збройних Сил України, інших військових формувань для задоволення їх потреб, а також утворені відповідними центральними органами виконавчої влади – для забезпечення потреб галузей національної економіки.

Станда́рт НА́ТО (*військ.*) – стандарт, розроблений, прийнятий та опублікований Організацією Північноатлантичного договору.

Станда́рт у́ сфе́рі оборо́ни держа́ви-чле́на НА́ТО (*військ.*) – стандарт, розроблений, прийнятий та опублікований державою-членом Організації Північноатлантичного договору.

Стаціона́рна вибухотехні́чна лаборато́рія (*МВС*, *міжнародне гуманітарне право*) – спеціально обладнані приміщення, призначені для проведення судових вибухотехнічних експертиз і досліджень вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху, ведення облікової та звітної документації тощо.

Стаціона́рний вибухотехні́чний ко́мплекс (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – спеціально обладнані приміщення, призначені для цілодобового чергування спеціалістів-вибухотехніків, зберігання вибухових матеріалів, спеціального вибухотехнічного обладнання.

Сті́йкість й акти́вність оборо́ни (*військ.*) – оборона повинна бути *стійкою* й *активною***,** здатною протистояти ударам усіх видів зброї, атаці значних мас танків і піхоти противника, вести активну боротьбу з його повітряними десантами, аеромобільними та диверсійно-розвідувальними групами. Вона повинна бути *протитанковою, протиповітряною і протидесантного, глибокоешелонованою і готовою до тривалого ведення бою* в умовах застосування противником зброї масового ураження, високоточної зброї та засобів радіоелектронної боротьби. Підрозділи повинні стійко обороняти позиції, які займають, навіть в умовах цілковитого оточення та відсутності тактичного зв'язку з сусідами. Вони не мають права залишати позиції, які займають, і відходити без наказу старшого командира.

Стійкість та *активність* оборони досягається:

– витримкою, стійкістю та наполегливістю військ, які обороняються, їх високим моральним духом;

– безперервною розвідкою противника, своєчасним розкриттям підготовки його до

наступу і можливих напрямків атак;

– старанним маскуванням бойового порядку батальйону (роти) і введенням противника в оману відносно побудови оборони та задуму дій;

– вправною, різноманітною побудовою оборони;

– умілим використанням вигідних умов місцевості та її інженерного обладнання;

– створенням старанно організованої системи вогню, особливо протитанкового, в поєднанні із системами інженерних загороджень, опорних пунктів та вогневих позицій;

– надійною протиповітряною обороною;

– своєчасним маневром підрозділами, вогневими засобами та вогнем на загрозливих напрямках;

– негайним знищенням противника, який вклинився в оборону, та його десантів, які висадилися;

– застосуванням в обороні несподіваних тактичних прийомів, здатних приголомшити противника, поставити його у важке становище, нав'язати йому свою волю та ініціативу;

– постійним виконанням заходів щодо захисту від зброї масового ураження і високоточної зброї противника;

– наполегливим і тривалим утриманням районів оборони (опорних пунктів), у поєднанні з проведенням контратак.

Батальйон проводить *контратаку*, як правило, разом з контратакою бригади (полку). За сприятливих умов обстановки, якщо незначні сили противника вклинилися, батальйон може за дозволом командира полку проводити контратаку самостійно з метою знищення противника, який вклинився в оборону, та відновлення втраченого положення.

Бригаді (полку) призначається *ділянка*, батальйону – *район оборони*, а роті і взводу – *опорний пункт*. Ширина батальйонного району оборони – 3–5 км, глибина – 2–2,5 км. Рота займає опорний пункт 1–1,5 км по фронту і до 1 км в глибину, а взвод – до 400 м по фронту і до 300 м в глибину.

Побудова оборони батальйону (роти) включає: 1) бойовий порядок батальйону (роти); 2) систему опорних пунктів і вогневих позицій; 3) систему вогню; 4) систему інженерних загороджень.

Основні зусилля батальйону (роти) в обороні зосереджуються на очікувальному головному напрямку наступу противника та утриманні найбільш важливого району (об'єкта) місцевості.

Побудова оборони повинна створювати наростаючу протидію, яка дозволяє не допустити прориву противником району оборони (опорного пункту) та створити умови для його знищення.

Сторона́ (*юрид., у багатосторонніх міжнародних договорах та інших нормативно-правових документах*) – держава, інший суб'єкт міжнародного права, які погодились на обов'язковість для них договору і для яких договір є чинним.

Стратегі́чний оборо́нний бюлете́нь Украї́ни – документ оборонного планування, що розробляється за результатами оборонного огляду та визначає основні напрями реалізації воєнної політики України, стратегічні цілі розвитку та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.

Страте́гія вое́нної безпе́ки Украї́ни – документ, у якому викладається система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Страте́гія грома́дської безпе́ки та́ цивíльного за́хисту Украї́ни – документ довгострокового планування, що розробляється на основі Стратегії національної безпеки України за результатами огляду громадської безпеки та цивільного захисту і визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз.

Страте́гія інтегро́ваного управлíння держа́вним кордо́ном Украї́ни – документ довгострокового планування, що розробляється на основі Стратегії національної безпеки України з метою визначення пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони та захисту державного кордону України, стратегічних цілей розвитку та очікуваних результатів їх досягнення з урахуванням створення і підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону

України для законного транскордонного співробітництва, а також для осіб, які подорожують.

Страте́гія кібербезпе́ки Украї́ни – документ довгострокового планування, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави.

Страте́гія націона́льної безпе́ки Украї́ни – документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Страте́гія ро́звитку оборо́нно-промисло́вого ко́мплексу Украї́ни – документ, що розробляється за результатами огляду ОПК України та визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи ОПК та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.

Стрі́й (*військ.*) – визначене Стройовим статутом Збройних Сил України (*далі* – Статут) розміщення військовослужбовців, підрозділів і частин для їх спільних дій у пішому порядку та/або на машинах.

Одношере́нговий (шере́нга) і двошере́нговий строї́ – можуть бути ***зі́мкнутими*** або ***розі́мкнутими***. *У зі́мкнутому строю́* військовослужбовці в шеренгах розміщені по фронту один від одного з інтервалами на ширину долоні між ліктями. *У розі́мкнутому строю́* військовослужбовці в шеренгах розміщені по фронту один від одного з інтервалами на один крок або з інтервалами, які визначає командир.

Двошере́нговий стрі́й – стрій, у якому військовослужбовці однієї шеренги розміщені за військовослужбовцями іншої шеренги на відстані одного кроку (витягнутої руки, покладеної долонею на плече військовослужбовця, що стоїть попереду). Після повороту двошеренгового строю кругом військовослужбовець неповного ряду самостійно стає у першу шеренгу. Шеренги поділяються на першу та другу. Після повороту строю назви шеренг не змінюються.

Розго́рнутий стрі́й – стрій, у якому військовослужбовці, підрозділи (машини) вишикувані на

одній лінії по фронту в одношеренговому чи двошеренговому строю (в лінію машин) або в лінію колон з інтервалами, встановленими Стройовим Статутом ЗСУ або командиром. Розгорнутий стрій застосовується для проведення перевірок, розподілу, оглядів, парадів, а тако в інших необхідних випадках.

Похі́дний стрі́й – стрій, у якому підрозділ вишикуваний у колону або підрозділи в колонах вишикувані один за одним на дистанціях, установлених Стройовим Статутом ЗСУ або командиром. Похідний стрій застосовується для пересування (маршу) підрозділів, проходження урочистим маршем або з піснею та в інших необхідних випадках (переміщення на машинах або коли важливо швидко перемістити особовий склад).

Напрямни́й – військовослужбовець (підрозділ, машина), що рухається на чолі строю у визначеному напрямку. За напрямним має переміщуватися решта військовослужбовців (підрозділів, машин).

Лінійний – військовослужбовець, призначений для позначення лінії шикування підрозділів і частин, а також лінії проходження урочистим маршем.

Замика́ючий – військовослужбовець (підрозділ, машина), який рухається останнім у колоні.

Стройове́ поло́ження (*військ.*) (рис. 26) – приймається за командою «СТРУНКО». За цією командою слід триматися прямо, без напруження, підбори поставити разом, а носки розвести по лінії фронту на ширину стопи; ноги в колінах випрямити, але не напружувати їх, груди підняти, а все тіло трохи подати вперед; живіт втягти; плечі розвернути; руки опустити так, щоб кисті, повернені долонями всередину, були збоку стегон, а напівзігнуті пальці торкалися стегна; голову тримати високо й прямо, не виставляючи підборіддя; дивитися перед собою; бути готовим до негайної дії.

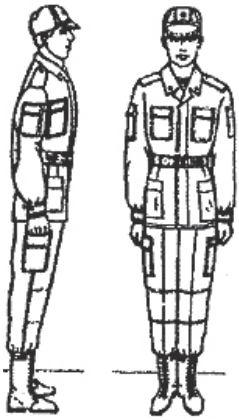


Рис. 26. Стройове положення військовослужбовця

Стройове положення на місці приймається без команди під час віддання й отримання наказу, доповіді, виконання Державного Гімну України, а також під час військового вітання й подання команд.

За командою «ВІЛЬНО» слід послабити в коліні праву або ліву ногу, але не можно зрушувати з місця, треба бути уважним і не розмовляти.

За командою «ЗАПРАВИТИСЬ», не залишаючи свого місця в строю, потрібно поправити зброю, обмундирування та спорядження; у разі потреби вийти із строю – звернутися за дозволом до безпосереднього начальника; можна розмовляти й курити тільки з дозволу старшого командира.

Перед командою «ЗАПРАВИТИСЬ» подається команда «ВІЛЬНО».

Для зняття головних уборів подається команда «Головні убори (головний убір) – ЗНЯТИ», а для надівання – «Головні убори (головний убір) – НАДІТИ». У разі потреби поодинокі військовослужбовці знімають і надівають головні убори без команди. Знятий головний убір слід тримати у лівій вільно опущеній руці кокардою вперед (рис. 27).

Без зброї або із зброєю в положенні «за спину» головний убір знімається і надівається правою рукою, а із зброєю в положенні «на ремінь», «на груди» і «до ноги» – лівою рукою. Під час знімання головного убору з карабіном у положенні «на плече» карабін попередньо береться до ноги.

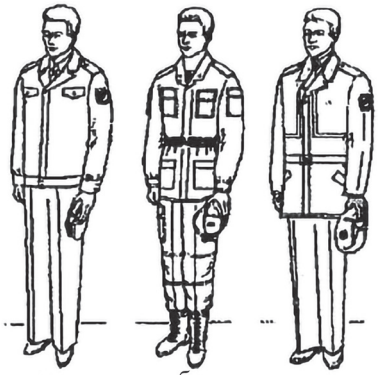


Рис. 27. Положення знятого головного убору: а – берет; б – кашкет польовий бавовняний; в − шапка-вушанка

Стройове́ поло́ження і́з збро́єю (*військ.*) – стройове положення із зброєю те саме, що й без зброї, при цьому автомат слід тримати у положенні «на ремінь» дульною частиною догори, кистю правої руки торкатися верхнього зрізу ременя, а автомат із складаним прикладом – дульною частиною вниз (рис. 28а, б).

Карабі́н тримати біля ноги правою рукою так, щоб приклад стояв затильником на землі, торкаючись стопи правої ноги, гострим кутом на лінії носків. Праву руку опустити вільно, обхопивши нею дуло та газову трубку (рис. 28в).

Ручни́й гранатоме́т у положенні «на ремінь» тримати дульною частиною догори (рис. 28г).

Ручни́й і ро́тний кулеме́ти тримати біля ноги так само, як і карабін, при цьому опущеною правою рукою обхопити ствол (рис. 28д).

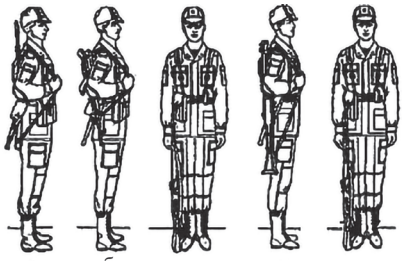


Рис. 28. Стройове положення зі зброєю: а – з автоматом із дерев'яним прикладом; б – з автоматом зі складаним прикладом; в – з карабіном (із снайперською гвинтівкою); г – з ручним гранатометом; д – з ручним (ротним) кулеметом

Стройові́ кома́нди (*військ.*) – поділяються на підготовчу та виконавчу, проте можуть бути лише виконавчі.

Підготовча команда подається чітко (виразно), гучно і протяжно, щоб військовослужбовці зрозуміли, яких дій вимагає від них командир. За підготовчою командою військовослужбовці, які перебувають в строю, приймають стройове положення, під час руху переходять на стройовий крок, а поза строєм повертаються в бік начальника й приймають стройове положення.

Виконавча команда (*далі* – друкується великими літерами) подається після паузи гучно, уривчасто і чітко. Така команда здійснюється негайно і точно. З метою привернути увагу підрозділу або окремого військовослужбовця в підготовчій команді, у разі потреби, називається підрозділ або військове звання військовослужбовця. Наприклад: «Взвод (3-й взвод) – СТІЙ»; «Солдат Левченко, кругом». Під час виконання прийомів із зброєю у підготовчій команді може зазначатися назва зброї, наприклад: «Автомати на – ГРУДИ»; «Кулемети на ре-МІНЬ» тощо. Гучність голосу під час подання команди змінюється залежно від ширини і глибини строю, рапорт віддається чітко, без різкого підвищення голосу.

Суб'є́кт осві́тньої діяльності (*для викладання БЗВП*) – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація, громадське об'єднання), що провадить освітню діяльність.

Суб'є́кти відно́син у́ сфе́рі націона́льно-патріоти́чного та́ військо́во-патріоти́чного вихова́ння – фізичні та юридичні особи, що беруть участь у реалізації проектів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності за напрямами національно-патріотичного або військово-патріотичного виховання.

Суб'є́кт, яки́й здійсни́в позна́чення забру́дненої терито́рії (*мінна безпека*) – оператори протимінної діяльності або уповноважені підрозділи центральних органів виконавчої влади.

Субститу́т (*міжнародне гуманітарне право*) – організація, яка виступає замість Держави-покровительки згідно зі статтею 5 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005).

Судова́ вибухотехні́чна експерти́за (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – підвид криміналістичної експертизи, предметом якої є фактичні дані (обставини), які пов'язані з визначенням групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у цілому вигляді або за їх фрагментами (осколками), елементів вибухових пристроїв, обставин вибуху, які встановлюються на основі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки за питаннями, які поставлені на вирішення експертизи.

Судова́ експерти́за (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Судові́ е́ксперти (*МВС*, *міжнародне гуманітарне право*) – працівники Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, які мають кваліфікацію судового експерта з правом проведення судової експертизи за певною експертною спеціальністю (спеціальностями).

Судові́ е́ксперти-вибухоте́хніки (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – працівники Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, які атестовані як судові експерти з правом проведення вибухотехнічної експертизи за експертною спеціальністю «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху».

Схо́вище (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – окрема споруда, спеціально призначена для зберігання вибухонебезпечних об'єктів дослідження.

«CABCDE/ABCDE» (*англ.*, *акроніми*) – англомовна абревіатура алгоритмів огляду та надання допомоги травмованому/нетравмованому пацієнту з таким перекладом: критична кровотеча (Critical bleeding), дихальні шляхи (Airway), дихання (Breathing), кровообіг (Circulation), порушення дієздатності (Disability), вплив середовища (Exposure).

Т

Такти́чна догóспітальна допомóга (*мед.*) – невідкладні дії та організаційні заходи, у тому числі виконання медичних маніпуляцій (інтервенцій) та застосування лікарських засобів, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються особами сил оборони та сил безпеки, які пройшли відповідну підготовку або мають відповідну кваліфікацію.

Територіа́льна оборо́на (*військ.*) – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, НПС та майна від НС.

Терито́рія (*міжнародне гуманітарне право*) – місцевість або її окремі ділянки, що знаходяться у населених пунктах та поза їх межами, у тому числі з розташованими на них об'єктами інфраструктури, іншими будівлями і спорудами різного типу та призначення.

Терито́рія, приле́гла до́ об'є́ктів, щодо́ яки́х здійсню́ється держа́вна охоро́на (*воєнний стан*) – територія, яка межує з об'єктом, щодо якого здійснюється державна охорона, або яка може бути використана для проїзду чи проходу до такого об'єкта чи спостереження за ним, межі якої визначені військовим

командуванням, яким встановлено особливий режим на відповідній території, за зверненням Управління державної охорони.

Техні́чне та́ тилове́ забезпе́чення (*військ.) (загальні положення*) – безперебійне технічне та тилове забезпечення є однією з основних умов успішного ведення бою батальйоном (ротою).

Командир батальйону (роти) несе відповідальність за своєчасне технічне та тилове забезпечення підпорядкованих підрозділів. Він зобов'язаний вживати заходів щодо підтримання озброєння і техніки в постійній готовності до бойового застосування та щодо швидкого відновлення їх при виході із ладу, щодо забезпечення підрозділів ракетами, боєприпасами, пальним, продовольством та іншими матеріальними засобами; виявляти постійну турботу про харчування особового складу, збір поранених та хворих, про надання їм медичної допомоги та евакуацію їх за призначенням.

Основою організації технічного та тилового забезпечення є рішення командира батальйону (роти) на бій, його вказівки і розпорядження старшого командира (начальника) щодо цих питань.

Під час організації бою командир батальйону (роти) з питань технічного та тилового забезпечення, як правило, вказує:

– час, місце та обсяг технічного забезпечення, порядок евакуації та ремонту озброєння і техніки під час підготовки та в ході бою;

– розміри і терміни створення запасів ракет, боєприпасів, пального, продовольства, медичного майна та інших матеріальних засобів, норми їхнього витрачання та порядок підвезення;

– порядок розшуку, збору та евакуації поранених і хворих;

– місця розгортання підрозділів технічного забезпечення і тилу батальйону та порядок їхнього переміщення в ході бою (маршу);

– місця, час і порядок поповнення підрозділів ракетами, боєприпасами, заправлення озброєння і техніки пальним, організацію харчування особового складу підрозділів;

– порядок охорони, оборони та підтримання зв'язку з підрозділами технічного забезпечення і тилу, в також повідомляв райони розташування підрозділів технічного забезпечення та тилу бригади (полку), місця збірних пунктів пошкоджених машин, шляхи маневру, підвозу та евакуації.

Технічне та тилове забезпечення командир батальйону (роти) організовує особисто, через начальника штабу, заступників з озброєння і з тилу (старшого техніка роти, старшину роти), начальника медичного пункту батальйону (санітарного інструктора роти) та командирів рот (взводів).

У хóді бóю командир батальйону (роти):

– здійснює контроль за технічним станом та боєготовністю озброєння і техніки, витрачанням ракет, боєприпасів, пального, продовольства та своєчасною доставкою їх у підрозділи;

– доповідає командиру бригади, полку (батальйону) або його заступникам з озброєння і з тилу про наявність і технічний стан озброєння і техніки, про забезпеченість батальйону (роти) ракетами, боєприпасами, пальним та іншими матеріальними засобами, про наявність поранених і хворих та подає заявки на поповнення батальйону (роти) необхідними матеріальними засобами.

У ході бою в батальйоні розгортаються пункт технічного спостереження, ремонтно-евакуаційна (ремонтна) група, пункт бойового постачання, заправний та продовольчий пункти, а *в обороні*, крім того, і медичний пункт; у роті – пункт технічного спостереження, а в обороні, крім того, пункт бойового постачання та медичний пост роти. Безпосередня охорона й оборона районів (місць) їхнього розташування, захист від зброї масового ураження та високоточної зброї здійснюються, як, правило, своїми силами та засобами.

У батальйоні (роті) створюються в установлених розмірах запаси ракет, боєприпасів, пального, продовольства та інших матеріальних засобів, які утримуються і перевозяться транспортом взводу забезпечення батальйону, в бойових та інших машинах, при озброєнні й особовому складі.

Запáси – поділяються на *видаткову частину* та *недоторканий* (пального – *незнижуючий*) *запас*, який витрачається з дозволу командира бригади (полку), а у негайних випадках – з дозволу командира батальйону в наступною доповіддю про це старшому командиру.

В усіх випадках організовується забезпечення підрозділів водою, а при необхідності і паливом.

Потреба батальйону (роти) в матеріальних засобах на бій визначається з урахуванням

встановленого їх витрачання та збереження запасів на кінець бою.

Потреба в ракетах, боєприпасах, пальному та інших матеріальних засобах, забезпеченість ними підрозділів та норми витрачання вираховуються у розрахунково-постачальних одиницях (бойових комплектах, заправлення пального, добових дачах, комплектах) та в інших одиницях виміру.

Бойови́й компле́кт – називається кількість ракет та боєприпасів, встановлених на одиницю озброєння або на бойову машину. Він вираховується на все наявне озброєння (бойові машини).

Запра́влення пально́го – називається кількість пального, яке вміщається у паливну систему машини (агрегату) або яке забезпечує установлений запас її ходу (час роботи). Заправлення пального вираховується на всю облікову техніку підрозділу.

Добова́ да́ча – кількість продовольства, яке належить за призначеними нормами для харчування однієї людини на добу. Вона вираховується на обліковий склад підрозділу.

Компле́кт запасни́х части́н, інструме́нту та́ прила́ддя до́ озбро́єння, те́хніки, а́ та́кож речово́го, меди́чного та́ і́ншого майна́ – складається з набору предметів за визначеним переліком та в установленій кількості.

Техні́чне забезпе́чення батальйо́ну (ро́ти) – організовується та здійснюється з метою:

– підтримання бойової готовності та боєздатності підрозділів шляхом укомплектування їх озброєнням та технікою;

– забезпечення ракетами, боєприпасами всіх видів та військово-технічним майном;

– підтримання їх у справному етапі та в постійній готовності до бойового застосування;

– відновлення пошкоджених (несправних) озброєння і техніки та своєчасного повернення їх у дію.

Заступник командира батальйону (роти) з озброєння (старший технік роти) в безпосереднім організатором технічного забезпечення в батальйоні (роті) і несе відповідальність за підтримання озброєння і техніки у справному стані та в постійній готовності до бойового застосування, правильну їх експлуатацію та своєчасне відновлення при виведенні із ладу, а також за забезпечення підрозділів ракетами, боєприпасами та військово-технічним майном.

Заступник командира батальйону (роти) з озброєння (старший технік роти) *зобов'язаний*:

– знати завдання батальйону (роти), його укомплектованість озброєнням, технікою та їхній технічний стан, забезпеченість ракетами, боєприпасами та військово-технічним майном;

– керувати підготовкою озброєння і техніки до бою (маршу) та їхнім технічним обслуговуванням;

– організувати та вести спостереження за бойовими машинами в бою, встановлювати причини виведення їх із ладу;

– організувати евакуацію, ремонт озброєння і техніки, своєчасне повернення їх у дію та передачу виведених із ладу машин засобам старшого командира;

– підтримувати постійний зв'язок із заступниками командирів рот з озброєння (старшими техніками рот), ремонтно-евакуаційною (ремонтною) групою бригади, полку (батальйону) та заступником командира бригади, полку (батальйону) з озброєння, доповідати їм і своєму командиру про кількість, місцезнаходження та технічний стан виведених із ладу озброєння і техніки та заходи щодо їх відновлення.

Забезпечення підрозділів ракетами та боєприпасами здійснюється через батальйонні (ротні) ***пункти боєпостачання***, які створюються за наказом командирів підрозділів та призначаються для прийому, охорони та видачі ракет і боєприпасів в підрозділи, обліку їхнього надходження та витрачання, а також для прийому та здачі стріляних гільз та упаковки (тари). Начальником пункту боєпостачання в батальйоні (роті) призначається артилерійський технік батальйону (старшина роти) або інша особа за наказом командира батальйону (роти).

Ракети та боєприпаси на батальйонні пункти доставляються зі складу бригади (полку), а на ротні, як правило, з батальйонного пункту боєпостачання.

У бою начальник батальйонного пункту боєпостачання організовує видачу ракет та боєприпасів за наказом (розпорядженням) командира (начальника штабу) батальйону, начальник ротного пункту – за наказом командира роти.

Техні́чне обслуго́вування – проводиться в установлений командиром батальйону (роти) час перед боєм (маршем) і після виконання бойового завдання та здійснюється екіпажами,

обслугою, механіками-водіями (водіями) та особовим складом підрозділу технічного забезпечення під безпосереднім керівництвом заступника командира батальйону (роти) з озброєння (старшого техніка роти) та командирів взводів.

Технічне обслуговування включає:

– заправлення машин пальним;

– перевірку справності і готовності до застосування озброєння, приладів стрільби та спостереження, агрегатів, систем та механізмів, їхнє очищення, промивання, змащування, вивірку та регулювання, усунення дрібних пошкоджень та виконання кріпильних робіт;

– заряджання (підзаряджання) акумуляторних батарей;

– перевірку укомплектованості та поповнення озброєння і техніки запасними частинами, інструментом та приладдям, засобами підвищення прохідності та іншими табельними засобами;

– перевірку наявності та справності обладнання на автомобілях, призначених для перевезення особового складу, озброєння, техніки та майна. При необхідності під час технічного обслуговування може здійснюватися поповнення боєкомплекту озброєння ракетами та боєприпасами.

Спостереження за бойовими машинами піхоти (бронетранспортерами), танками в бою, встановлення причин їхніх зупинок, характеру пошкоджень, своєчасне вживання заходів щодо їх евакуації та ремонту здійснюється пунктом технічного спостереження батальйону (роти), який очолює заступник командира батальйону (роти) з озброєння (старший технік роти).

Евакуація пошкоджених (несправних) озброєння та техніки здійснюється приданими евакуаційними засобами, а іноді й обладнаними для цієї мети бойовими та іншими машинами підрозділів, при цьому машини високої прохідності із засобами буксирування рівномірно розподіляються по колонах. *У першу чергу евакуюються ті бойові машини*, яким загрожує небезпека захоплення або знищення противником, а також озброєння та техніка, які потребують найменшого обсягу робіт.

Озброєння і техніка, які не можуть бути евакуйовані і відремонтовані власними силами, передаються на місці виведення із ладу або на шляху евакуації

засобам старшого командира. Пошкоджене озброєння, стріляні гільзи та тара евакуюються із підрозділів попутним транспортом.

Поточний ремонт пошкодженого озброєння і техніки проводиться, як правило, в місцях виведення із ладу або у найближчих укриттях силами екіпажів, обслуг, механіків-водіїв (водіїв) та ремонтно-евакуаційними (ремонтними) групами. Ремонтно-евакуаційні (ремонтні) групи в першу чергу ремонтують озброєння та техніку, які найбільш важливі для підтриманні боєздатності батальйону (роти), а також які потребують найменшого обсягу робіт. Машини управління в усіх випадках ремонтуються позачергово. Якщо пошкоджені машини відремонтувати на місці або в найближчому укритті неможливо, засобами бригади (полку) вони евакуюються на збірні пункти пошкоджених машин.

Ремонт озброєння залежно від характеру несправностей може проводитися безпосередньо в підрозділах або ремонтній роті бригади (полку). Несправні зенітні та протитанкові ракети повертаються па склад бригади (полку).

Відремонтовані (евакуйовані) озброєння та техніка приводяться в готовність до бойового застосування і негайно повертаються у свої підрозділи.

Тилове́ забезпе́чення батальйо́ну (ро́ти) – організовується та здійснюється в усіх видах бою та у повсякденній діяльності з метою підтримання підрозділів у боєздатному стані та створення для них сприятливих умов щодо виконання поставлених завдань.

Безпосереднім організатором тилового забезпечення в батальйоні є заступник командира батальйону з тилу. Він несе відповідальність за своєчасне забезпечення підрозділів матеріальними засобами, захист, охорону та оборону тилу батальйону та управління ним.

Заступник командира батальйону з тилу зобов'язаний:

– знати завдання батальйону;

– організовувати одержання та утримування встановлених запасів матеріальних засобів, розгортання та роботу батальйонних пунктів бойового постачання, заправного та продовольчого;

– вживати заходів щодо своєчасного підвезення (подачі) в підрозділи матеріальних засобів;

– організувати приготування, доставку та видачу гарячої їжі, а також підвезення, зберігання

питної води та забезпечення нею особового складу;

– разом з командирами підрозділів забезпечувати заправлення техніки пальним;

– підтримувати постійний зв'язок з командирами підрозділів та заступником командира бригади (полку) з тилу і доповідати йому і командиру батальйону про забезпеченість підрозділів, розташування та стан тилу.

Витрачені запаси ракет, боєприпасів, пального, продовольства та інших матеріальних засобів повинні поповнюватися до встановлених норм.

Підвезення ракет, боєприпасів, пального, продовольства та інших матеріальних засобів у підрозділи здійснюється за усними заявками командирів рот та окремих взводів і наказом (розпорядженням) командира (начальника штабу) батальйону.

Поповнення танків, бойових машин піхоти (бронетранспортерів) боєприпасами та заправлення пальним в ході бою проводиться безпосередньо у бойових порядках, а під час здійснення маршу – в районах привалів, денного (нічного) відпочинку та із прибуттям у призначений район. При неможливості підвезення боєприпасів і пального до танків, бойових машин піхоти (бронетранспортерів) безпосередньо у бойові порядки транспортні засоби з боєприпасами та пальним підходять як можна ближче до них. Танки, бойові машини піхоти (бронетранспортери) по черзі потай підходять до місць розташування транспортних засобів для поповнення боєприпасами та заправлення пальним. Відповідальність за підвезення боєприпасів та пального в підрозділи несе командир взводу забезпечення, а за своєчасне поповнення боєприпасами та заправлення техніки пальним – командири підрозділів.

Підвезення матеріальних засобів, як правило, проводяться: від роти тилового (матеріального) забезпечення бригади (полку) до батальйону – бригадними (полковими) транспортними засобами; від взводу забезпечення батальйону до рот – транспортними засобами батальйону.

В окремих випадках за вказівкою старшого командира (начальника) для підвезення матеріальних засобів від роти тилового (матеріального) забезпечення бригади (полку) до підрозділів батальйону використовуються транспортні засоби батальйону.

Запáси продовóльства – утримуються в транспортних засобах

взводу забезпечення батальйону, а недоторканний запас продовольства – у речових мішках, бойових машинах піхоти (бронетранспортерах) і танках.

Забезпечення особового складу гарячою їжею організовується через батальйонний продовольчий пункт, як правило, три рази на добу. При неможливості організувати триразове харчування з дозволу командира бригади, полку (батальйону) особовий склад забезпечується гарячою їжею два рази на добу, при цьому частина добової норми продуктів видається у сухому вигляді.

Приготування, доставку та видачу підрозділам гарячої їжі організовує начальник продовольчого пункту відповідно до вказівок заступника командира батальйону з тилу (узгодженими з командиром або начальником штабу батальйону), який визначає, на яку кількість особового складу, для яких підрозділів і до якого часу готувати їжу, порядок доставки (видачі) її підрозділам батальйону. Для доставки їжі підрозділам від них при необхідності виділяються піднощики.

Приготування, видача та приймання їжі організовується, як правило, поза зонами зараження. *У випадку вимушеної організації харчування в зонах радіоактивного зараження приготування*, *видача та приймання їжі* здійснюється: при рівні радіації до 1 рад/год – у звичайному порядку; від 1 до 5 рад/год – у дезактивованих спорудженнях; понад 6 рад/год – у дезактивованих спорудженнях закритого типу.

Для приготування їжі в зонах радіоактивного зараження використовуються тільки консервовані та концентровані продукти у захищеній тарі та упаковці.

У районах, які заражені отруйними речовинами, дозволяється готувати та приймати їжу тільки у спеціальних спорудах, які обладнані фільтровентиляційними установками. *У районах, які заражені біологічними засобами,* приготування та приймання їжі дозволяється тільки після ретельної дезинфекції території, польових кухонь та обладнання, а також повної санітарної обробки особового складу.

Продовольство та воду, які заражені радіоактивними, отруйними речовинами та біологічними засобами, *застосовувати для харчування забороняється.*

Забезпечення підрозділів водою для пиття та господарчих потреб проводиться з пункту водопостачання (водозабірного пункту). Використання води

з інших джерел забороняється. Підвезення води в підрозділи організовується, як правило, заступником командира батальйону з тилу. Вода для приготування їжі в зонах зараження доставляється у герметичних ємкостях.

Відпуск речового майна проводиться виходячи із облікової чисельності особового складу батальйону (роти) за діючими нормами. Миття особового складу, як правило, проводиться один раз на тиждень зі зміною комплекту натільної білизни та здійснюється у порядку, встановленому старшим командиром (начальником). При необхідності проводиться санітарна обробка особового складу.

Меди́чне забезпе́чення в батальйо́ні (ро́ті) у́ бойові́й обстано́вці – організовується з метою розшуку поранених та хворих на полі бою (в осередках ураження), своєчасного надання їм першої та долікарської (фельдшерської) медичної допомоги, збору, вивезення (винесення) їх з поля бою (з осередків ураження) та підготовки до евакуації, а також з метою запобігання виникнення та розповсюдження у підрозділах хвороб.

Пе́рша меди́чна допомо́га пора́неним та́ хво́рим – надається в порядку само- та взаємодопомоги, санітарними інструкторами рот та стрільцями-санітарами на місці поранення, у найближчому укритті або на медичному посту роти, а також особовим складом підрозділів, які виділені для рятівних робіт та лікувально-евакуаційних заходів на осередках масового ураження. Долікарська (фельдшерська) медична допомога пораненим і хворим надається на медичному пункті батальйону, а перша лікарська допомога – на медичному пункті бригади (полку) і на медичних пунктах батальйонів, які очолюються лікарями.

Збір, вивезення (винесення) поранених з поля бою (з осередків ураження) на медичний пункт батальйону здійснюється з їхньою особовою зброєю та протигазами силами і засобами медичного пункту батальйону, а при необхідності особовим складом та транспортними засобами, які додатково виділяються командиром батальйону (роти).

При наявності в батальйоні значної кількості поранених та хворих в першу чергу евакуації підлягають важкопоранені та важкохворі. Легкопоранені, які не потребують госпіталізації, після надання їм медичної допомоги направляються у свої підрозділи.

Ти́льний бі́к стро́ю (*військ.*) – бік, протилежний фронту.

Тимчасо́во окупо́вана Росі́йською Федера́цією терито́рія Украї́ни (*тимчасово окупована територія*, *скороч.* ТОТ) – є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

«**Тре́тя держа́ва**» (*міжнародне гуманітарне право*) – означає державу, яка не є учасником договору.

У

Українська громадя́нська іденти́чність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством.

Украї́нська націона́льна іденти́чність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями.

Украї́нське етні́чне похо́дження – це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження.

Уповнова́жена осо́ба (*комендантська година, воєнний стан*) – посадова особа, яка призначається наказом коменданта та якій надано повноваження щодо перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану.

Уповнова́жені підро́зділи центра́льних о́рганів викона́вчої вла́ди (*мінна безпека*) – підрозділи, до складу яких входять фахівці з розмінування, що перебувають у підпорядкуванні та (або) входять до сфери управління та (або) до складу центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику:

1) з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період;

2) у сфері цивільного захисту;

3) у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини,

інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

4) державних органів, що забезпечують громадську безпеку і порядок, державну безпеку і захист державного кордону України.

Управлі́ння інформа́цією у́ сфе́рі протимі́нної дія́льності (*мінна безпека*) – надання підтримки та сприяння суб'єктам протимінної діяльності у прийнятті рішень, наданні звітної документації та питаннях обробки інформації.

Управлі́ння Меди́чними си́лами – це цілеспрямована діяльність командувача Медичних сил ЗС України, органів управління медичним забезпеченням, начальників медичних служб щодо впливу на підпорядковані сили і засоби з метою виконання завдань за призначенням та досягнення поставленої мети.

Управлі́ння ресу́рсами у́ сфе́рі оборо́ни – процес підготовки та прийняття рішень щодо формування потреб сил оборони, розподілу, використання та контролю ресурсів у сфері оборони з метою забезпечення обороноздатності держави.

Управлі́ння стро́єм (*військ.*) – здійснюється командами та розпорядженнями, які подає командир голосом, сигналами та особистим прикладом і які передаються за допомогою технічних і рухових засобів.

Команди та розпорядження можуть передаватися колоною через командирів підрозділів (старших машин) і спостерігачів.

У строю старший командир перебуває там, звідки йому зручніше командувати. Інші командири здійснюють управління, залишаючись на місцях, установлених цим Статутом або старшим командиром.

Командирам підрозділів від роти і вище (підрозділи за штатом дорівнюють роті, батальйону, полку (батарея, дивізіон, бригада тощо) – *уточнено нами*) в похідному строю батальйону та полку дозволяється виходити із строю лише для подання команд і перевірки їх виконання. Управління в машині здійснюється командами та розпорядженнями, які подаються голосом і з допомогою засобів внутрішнього зв'язку.

Управлі́ння у́ хо́ді ве́дення бо́ю (дій) (*військ.*) – 1. ***Управлі́ння*** (*військ.*) – цілеспрямована діяльність командира взводу (відділення, танка) щодо підтримання

постійної бойової готовності підрозділу, підготовки його до ведення бою (дій) і керівництва ним під час виконання поставлених завдань. Управління повинне бути ефективним, оперативним, безперервним, стійким і скритим, забезпечувати готовність підрозділів до дій, ефективне використання їх бойових можливостей та успішне виконання завдання в установлений термін і в будь-яких умовах обстановки.

2. Для управління підрозділами і вогнем старшим командиром *призначаються* ***єди́ні орієнти́ри, сигна́ли, умо́вні на́зви та́ позивні́*** – змінювати їх заборонявється. У разі потреби командир взводу (відділення, танка) може додатково призначати свої орієнтири і сигнали. Під час доповідей старшому командиру і підтриманні взаємодії використовуються тільки ті орієнтири, що визначені ним. В якості орієнтирів обираються найбільш стійкі до руйнування місцеві предмети, які добре видно у будь-який час доби. Орієнтири нумеруються по рубежах від себе убік противника починаючи з правого флангу на кожному з них. Один з орієнтирів призначається основним. Для забезпечення управління, крім того, кодуються топографічні карти (схеми, фотознімки) і місцеві предмети, до командирів підрозділів (екіпажів бойових машин) доводяться радіодані, а на ОВТ наносяться позначки й умовні номери.

3. Для передачі команд (сигналів) застосовуються радіо-, проводові, рухомі і сигнальні засоби зв'язку.

Радіоза́соби – є найважливішими, а інколи єдиними засобами, які здатні забезпечити управління підрозділами. Під час роботи на радіостанціях суворо дотримуються правил ведення переговорів. Під час передачі команд найменування підрозділів і посади командирів вказуються позивними, а пункти місцевості – умовними (кодованими) найменуваннями або від орієнтирів.

Проводо́ві за́соби зв'язку́ – застосовуються самостійно та в комплексі з радіозасобами під час розташування на місці, у вихідному районі та в обороні. Лінії прокладання проводового зв'язку повинні ретельно маскуватись.

Рухо́мі за́соби зв'язку́ – застосовуються в усіх видах бою (дій), а також під час переміщення і розташування підрозділів на місці. У якості рухомих засобів використовуються штатні або спеціальні транспортні засоби, а також піші зв'язківці.

Сигна́льні за́соби зв'язку́ – застосовуються для передачі команд, сигналів оповіщення, розпізнавання, управління і взаємодії. Вони використовуються для передачі заздалегідь установлених зорових, світлових і звукових сигналів, і повинні бути простими, легкими для запам'ятовування і сприйняття. *До засобів передачі зорових сигналів належать* прапорці, прожектори бойових машин, димові шашки, ручні димові гранати, димові снаряди (міни); вони можуть подаватися за допомогою зброї або рукою. *До світлових сигнальних засобів належать* сигнальні патрони, трасуючі кулі і снаряди, сигнальні ліхтарики та лазерні указки. *До звукових сигнальних засобів належить* електро- і пневмосигнали, сирени, сигнальні свистки, удари в гільзу тощо; вони можуть подаватися пострілами (вибухами), а у розвідці – імітацією звуків тварин і птахів.

4. ***Управлі́ння підро́зділами*** – *здійснюється:* 1) командами (сигналами), що подаються голосом; 2) передаються засобами зв'язку та 3) особистим прикладом.

Усередині БМП (БТР), танка використовується переговорний пристрій. Командир взводу управляє діями підлеглих з КСП, який розгортається у бойовому порядку підрозділу у фортифікаційній споруді або у бойовій машині на місцевості, де забезпечується найкраще спостереження за противником, діями своїх підрозділів, сусідів і місцевістю, безперервне управління взводом, а також ускладнюється його виявлення і ураження. Командир відділення завжди перебуває з відділенням.

Оповіщення підрозділів про повітряного противника, безпосередню загрозу і початок застосування противником засобів ураження, у тому числі ЗМУ, а також про РХБ зараження здійснюється єдиними і постійнодіючими сигналами оповіщення, вони доводяться до всього особового складу. Командир взводу (відділення, танка) повинен завчасно визначити порядок дій підлеглих за сигналами оповіщення.

Підрозділи виконують команди (сигнали) тільки свого безпосереднього командира і циркулярні сигнали управління і оповіщення. Команди (сигнали) повинні подаватися до одержання відповіді (відклику) або початку їх виконання.

Під час управління підрозділами (підлеглими) за допомогою сигналів необхідно пам'ятати,

що сигнальні засоби демаскують місце розташування командира.

5. ***Управлі́ння вогне́м у́ хо́ді ве́дення бо́ю*** – є одним з важливих обов'язків командира взводу (відділення, танка). Воно включає: 1) розвідку наземних і повітряних цілей противника, оцінку їх важливості, визначення черговості ураження; 2) вибір виду зброї і боєприпасів, виду і способу ведення вогню (стрільби); 3) подачу команд на відкриття вогню; 4) спостереження за результатами вогню і коректування стрільби; 5) маневр вогнем; контроль за витратою боєприпасів.

6. ***Ро́звідка ці́лей проти́вника*** – ведеться особисто командиром, спостерігачами, а у разі потреби – усім особовим складом взводу (відділення) у визначених секторах. Сектори спостереження повинні забезпечувати виявлення противника перед фронтом, на флангах і в тилу, вони призначаються залежно від розташування прицілів, приладів спостереження, бійниць і розміщення особового складу. З БМП (БТР), танків ведеться кругове спостереження.

7. ***Оці́нка важли́вості ці́лі*** – полягає у визначенні безпечних (вогневі засоби, які знаходяться на відстанях, більших від дальності їх дійсного вогню), важливих (цілі, які за своїми вогневими можливостями здатні нанести значні втрати або ураження яких полегшить виконання бойового завдання), небезпечних (вогневі засоби, які знаходяться на дальностях свого дійсного вогню та ведуть вогонь) та особливо важливих (елементи ЗМУ і ВТЗ) цілей. У першу чергу знищуються протитанкові засоби, броньовані машини на передньому краї і в найближчій глибині, обслуги кулеметів і мінометів, снайпери, артилерійські коректувальники, авіанавідники і командири підрозділів противника. Особливо важливі цілі знищуються негайно у міру їх виявлення. Вибір зброї і боєприпасів, виду і способу ведення вогню (стрільби) повинен забезпечити надійне знищення розвіданих цілей.

8. ***Конкретиза́ція інформа́ції пі́д ча́с пода́чі кома́нди на́ відкриття́ вогню́ і́з стрі-ле́цької збро́ї*** – командир механізованого взводу (відділення) вказує: 1) кому (підрозділ, вогневий засіб); 2) цілевказання (положення цілі); 3) за необхідністю установки прицілу, точку прицілювання, величина виносу точки прицілювання; 4) довжину черги (розхід боєприпасів за

необхідності); 5) «ВОГОНЬ» – момент відкриття вогню.

Для́ ве́дення вогню́ з та́нка (БМП́) – командир взводу вказує: 1) тип снаряда для стрільби з гармати або «КУЛЕМЕТ» – для стрільби зі спареного кулемета; 2) цілевказання, дальність до цілі в метрах; 3) спосіб стрільби (з місця, з короткої зупинки, з ходу); «ВОГОНЬ» – момент відкриття вогню.

З набуттям особовим складом практики у вирішенні вогневих завдань команда на відкриття вогню може подаватися скорочено. Цілевказання включає положення і назву цілі. Воно може здійснюватися від орієнтирів (місцевих предметів) і від напрямку руху (атаки), за азимутальним покажчиком, трасуючими кулями і снарядами, розривами снарядів, сигнальними засобами, а також наведенням приладів прицілювання і зброї в ціль. Командир танка у разі необхідності може вести вогонь особисто.

9. ***Спостере́ження за́ результа́тами вогню́*** – ведеться з метою фіксування ураження цілі або визначення величини відхилення снаряду (кулі) від цілі. Коректування стрільби полягає у внесенні необхідних змін до вихідних установок стрільби для подальшого виконання вогневого завдання. Воно здійснюється вказанням величини відхилення за дальністю і напрямком одночасно (зміною установки прицілу, виносом точки прицілювання).

10. ***Мане́вр вогне́м*** – здійснюється для підвищення ефективності ураження противника, для чого застосовується зосередження вогню по найважливіших цілях (об'єктах) противника, розподілення вогню для одночасного ураження декількох цілей (об'єктів), а також перенесення вогню на нові цілі (об'єкти). Командир підрозділу повинен постійно контролювати витрату боєприпасів підлеглими та вживати заходів щодо поповнення їх до встановлених норм. Недоторканий запас боєкомплекту витрачається з дозволу старшого командира.

Управлі́ння я́кістю розмінува́ння (*міжнародне гуманітарне право*) – комплекс заходів, спрямованих на організацію проведення процедур щодо якості розмінування.

Уража́юча ді́я ку́ль автома́та Кала́шникова АК-74 (АКС-74, АКС-74У, АКМ) – автоматична зброя споряджена веретеноподібною кулею із суцільною

оболонкою, виготовленою зі сталі з мідним покриттям. Зазвичай у тілі людини ця куля проходить відстань 23–26 см головною частиною вперед, а потім різко змінює положення. Поранення вирізняється мінімальним розривом тканин. Як правило, куля залишає невелику точкову вхідну і вихідну рани з незначним розривом м'язів. При влученні кулі у великі органи тяжкість поранення буває значною і переважно несумісною з життям. *Кулі, що застосовуються у боєприпасах до автомата АК-74, в*ідзначаються наявністю вільного простору завдовжки близько 5 мм у головній частині, призначення котрого полягає у зміщенні важкості у бік донної частини (змушує кулі змінювати положення на початковій стадії руху в тканинах і відтак негативно позначається на їх уражаючій дії). Хоча куля змінює своє положення вже через 7 см після проникання в тіло, значний розрив тканин виникає лише на кінцевій ділянці.

Ураже́ння ді́я куль боєприпа́сів 7,62 х 51 мм НА́ТО *(виробництво Німеччини)* – викликають поранення, що характеризується значним рваним вихідним отвором. Але такі поранення не завжди бувають тяжкими, тому що осколки утворюються лише через 10 см руху кулі в тканинах, коли здебільшого великі кровоносні судини залишаються позаду. Поранення черевної порожнини смертельне через численні розриви, нанесені осколками.

Ураже́ння ді́я куль боєприпа́сів 7,62 х 51 мм НА́ТО *(виробництво США)* – як правило, спричинюють поранення з незначним розривом тканин. Водночас створюється розлога тимчасова порожнина завглибшки майже 20–35 см. При цьому спостерігається значний розрив тканин. Якщо куля проходить через суцільні внутрішні органи, наприклад, печінку, вона їх повністю руйнує.

Ураже́ючий фа́ктор – чинник життєвого середовища, який за певних умов завдає шкоди як людям, так і системам життєзабезпечення людей, призводить до матеріальних збитків.

Усі́ необхі́дні за́ходи (*міжнародне гуманітарне право*) – мінімальний комплекс заходів щодо визначення та документування території, забрудненої ВНП, а також проведення її виключення, зменшення або очищення (розмінування) цієї території.

Устано́вки чи спору́ди, що мі́стять небезпе́чні си́ли (*міжнародне гуманітарне право*) – належать атомні електростанції,

греблі, дамби, руйнація яких може призвести до втрати контролю над небезпечними руйнівними факторами і спричинити великі втрати серед цивільного населення. Загальний захист від нападу припиняється, якщо:

– щодо гребель і дамб – тільки в тому разі, якщо вони використовуються будь-яким чином, що різниться від їх нормального функціонування, та для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

– щодо атомних електростанцій – тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

– щодо інших воєнних об'єктів, розміщених у цих установках або спорудах чи поблизу них, – тільки в тому разі, якщо вони використовуються для регулярної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку.

Зняття захисту з установок чи споруд, що містять небезпечні сили, є надзвичайним заходом, командувач (командир, начальник) повинен вжити всіх практичних заходів щодо запобігання вивільненню небезпечних сил.

Утиліза́ція (зни́щення) надлишко́вих боєприпа́сів (*міжнародне гуманітарне право*) – проведення підготовчих, організаційних, наукових, технічних, виробничих та інших робіт, спрямованих на безпечну для життя та довкілля зміну якісних, фізичних, хімічних та інших властивостей надлишкових боєприпасів для унеможливлення використання їх за призначенням, у тому числі утилізація (знищення) методом підриву (спалювання), випалювання вибухових речовин із корпусів боєприпасів, результатом яких є отримання виробів спецхімії, вибухо- та пожежонебезпечних елементів, металобрухту, вторинної сировини, що можуть бути використані в національній економіці.

Уча́сник (*юрид., міжнародні відносини, міжнародне гуманітарне право*) – означає державу, яка погодилась на обов'язковість для неї договору і для якої договір є чинним.

Уча́сники бойови́х ді́й – особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту

Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ ЗСУ діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. Перелік підрозділів, що входили до складу діючої армії, та інших формувань визначається Кабінетом Міністрів України.

Ф

Фахіве́ць у́ сфе́рі утве́рдження украї́нської націона́льної та́ громадя́нської іденти́чності – найманий працівник або особа, яка працює за цивільно-правовим договором чи на громадських засадах, що здобули компетенцію за напрямами національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та/або громадянської освіти, функціональні обов'язки яких включають питання утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Фахівці́ з розмінува́ння – фізичні особи, які володіють спеціальними знаннями і навичками та мають відповідну кваліфікацію щодо проведення робіт з розмінування.

Фіна́нсові ресу́рси у́ сфе́рі оборо́ни – кошти, визначені в межах закону про Державний бюджет України на відповідний рік для фінансування потреб національної оборони держави, та кошти від благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб для фінансового забезпечення потреб національної оборони держави.

Фла́нг (*військ.*) – правий (лівий) край строю. Під час поворотів строю назви флангів не змінюються.

Фро́нт (*військ.*) – бік строю, до якого військовослужбовці повернені обличчям, а машини – лобовою частиною.

Х

Хи́бне мі́нне по́ле – означає вільний від мін район, що імітує мінне поле.

Хірургі́я контро́лю пошко́джень (Damage control surgery, *скороч.* DCS) – хірургічне втручання, яке обмежується досягненням контролю над кровотечею та контамінацією, відновленням циркуляції та перфузії з відтермінуванням повного об'єму хірургічного відновлення з метою уникнення погіршення стану пацієнта.

Хірургі́я / реаніма́ція з контро́лю за́ зби́тками (Damage Control Surgery / Resuscitation,

скороч. DCS/R) – сучасна хірургічна тактика або тактика контролю пошкоджень, що спрямована на мінімізацію обсягу первинного хірургічного втручання у тяжкопоранених з подальшим виконанням відтермінованого остаточного хірургічного втручання після стабілізації їх стану.

Ц

Цивíльна оборóна (*міжнародне гуманітарне право*) – виконання деяких або всіх зазначених нижче гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити цивільне населення від небезпек та допомогти йому усунути безпосередні наслідки воєнних дій або лиха, а також створити умови, необхідні для його виживання. Цими завданнями є:

1) оповіщення;

2) евакуація;

3) надання сховищ та їх улаштування;

4) вжиття заходів для світломаскування;

5) рятувальні роботи;

6) медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійна допомога;

7) боротьба з пожежами;

8) виявлення й позначення небезпечних районів;

9) знезараження та інші подібні методи захисту;

10) термінове надання притулку й постачання;

11) термінова допомога у відновленні й підтриманні порядку в районах лиха;

12) термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб;

13) термінове поховання трупів;

14) допомога у збереженні об'єктів, украй необхідних для виживання;

15) додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, включаючи планування та організацію, але не обмежуючись ними.

Цивíльна осóба (*юрид.*) – будь-яка особа, яка не входить до складу збройних сил та не є членом збройної групи. Цивільні особи користуються захистом, за винятком окремих випадків і періоду, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. У разі сумнівів щодо того, чи є особа цивільною, вона вважається цивільною.

Цивільне населення складається із цивільних осіб. Наявність серед цивільного населення окремих людей, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє решту населення

цивільного статусу і захисту, який надається МГП.

Цивíльна осóба (*міжнародне гуманітарне право*) – будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої (Женевської) конвенції та у статті 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою. Цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами. Присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру.

Цивíльний авіала́йнер (*міжнародне гуманітарне право*) – цивільний літальний апарат, який має чіткі розпізнавальні знаки і здійснює регулярні або нерегулярні перевезення цивільних пасажирів за маршрутами служби повітряного руху.

Цивíльний літа́льний апара́т (*міжнародне гуманітарне право*) – літальний апарат, що не є військовим, допоміжним або державним літальним апаратом-митним або поліцейським, який знаходиться на комерційній або приватній службі.

Цивíльний об'є́кт (*міжнародне гуманітарне право*) – вважаються всі об'єкти, що не є військовими. Об'єкти, які зазвичай є цивільними, залежно від умов обстановки, можуть стати воєнними об'єктами. У разі сумнівів щодо використання цивільного об'єкта у воєнних цілях він вважається цивільним. Цивільні об'єкти не мають бути об'єктами нападу.

Цивíльний об'є́кт (*міжнародне гуманітарне право*) – є всі об'єкти, що не є військовими об'єктами, визначення яких міститься в пункті 6 статті 2 Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію: прийнято

Законом України № 1084-XIV від 21.09.99).

Цивíльно-військóве співробíтництво – комплекс заходів Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, щодо координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами з метою створення сприятливих умов для виконання ЗСУ покладених на них завдань та функцій, у тому числі на території держави-агресора, а також інших заходів, спрямованих на формування у цивільного населення оборонної свідомості, готовності до національного спротиву.

Ч

Часткóвий наря́д (*про мобілізацію*) – розпорядчий документ голови місцевої державної адміністрації, в якому встановлено під час мобілізації для керівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності, а також суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності завдання з передачі ЗСУ, іншим військовим формуванням визначених транспортних засобів і спеціальної техніки, пункти збору та строки передачі.

Чергóвий батальйóну (підрóзділів забезпéчення військóвої частúни) – призначається із сержантів і підпорядковується черговому частини та його помічникові. Черговий батальйону підпорядковується командирові батальйону, а черговий підрозділів забезпечення військової частини – командирові одного з підрозділів, призначеному наказом по військовій частині старшим цих підрозділів.

Черговий батальйону (підрозділів забезпечення військової частини) виконує обов'язки відповідно до обов'язків чергового роти.

Чергóвий диспéтчер (радіотелефонíст, операти́вний чергóвий) (*міжнародне гуманітарне право*) – особа, до функцій і повноважень якої належить отримання, фіксація та доведення до виконавців інформації, отриманої від місцевих органів влади, інших бенефіціарів та громадян.

Чергóвий пáрку (*військ.*) – призначається з військовослужбовців офіцерського або сержантського (старшинського) складу. Він відповідає за внутрішній порядок у парку і несення служби нарядом по парку, збереження зданих під

охорону наряду сховищ, майна, техніки на відкритих майданчиках. Черговий парку підпорядковується черговому військової частини, а щодо внутрішньої служби в парку – заступникові командира військової частини з озброєння (начальникові технічної частини). Йому підпорядковуються днювальні парку та механіки-водії (водії) чергових тягачів.

Черго́вий ро́ти (*військ.*) – призначається з військовослужбовців сержантського (старшинського) складу та, як виняток, із найпідготовленіших військовослужбовців рядового складу. Він відповідає за додержання порядку в роті й неухильне виконання розпорядку дня, збереження зброї, ящиків із боєприпасами, майна роти, особистих речей військовослужбовців і за правильне несення служби днювальними.

Черго́вий части́ни (*військ.*) – призначається з числа офіцерів управлінь військової частини та батальйонів, а також командирів рот та з тих, хто прирівнюється до них. Він відповідає за своєчасне оповіщення підрозділів та управління військової частини про приведення військової частини в бойову готовність (переведення на функціонування в умовах особливого періоду), за підтримання внутрішнього порядку у військовій частині і несення служби добовим нарядом, а також за зберігання пістолетів та патронів до них військовослужбовців офіцерського, сержантського (старшинського) складу військової частини. Черговий частини підпорядковується командирові військової частини. Йому підпорядковується весь склад добового наряду військової частини.

Ш

Шере́нга (*військ.*) – стрій, у якому військовослужбовці розміщені один біля одного на одній лінії.

Ширина́ стро́ю (*військ.*) – відстань між флангами.

Шпигуни́ (*юрид.*) – особи, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості, що мають військове значення, на території, яка контролюється однією із конфліктуючих сторін, з метою подальшої передачі цієї інформації протилежній стороні.

Особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває у збройному конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається зібрати інформацію на території, що контролюється протилежною

стороною (наприклад, військовий розвідник), не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, вона носить формений одяг своїх збройних сил.

Особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває у збройному конфлікті, яка проживає на території, окупованій протилежною стороною, і від імені сторони, від котрої вона залежить, збирає або намагається збирати на цій території інформацію, що має воєнне значення, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів. Така особа не втрачає свого права на статус військовополоненого, з нею не можуть поводитися, як зі шпигуном, якщо тільки її не захоплено в момент, коли займалась шпигунством.

Особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка проживає на території, окупованій протилежною стороною, і яка займається шпигунством на цій території, не втрачає свого права на статус військовополоненого, з нею не можуть поводитися як зі шпигуном, крім випадків, коли її захоплено до того, як вона знову приєдналася до збройних сил, до яких вона належить.

Шпигу́ни (*міжнародне гуманітарне право, незалежно від будь-якого іншого положення Женевських Конвенцій або Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005*) – будь-яка особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка потрапляє під владу супротивної сторони в той час, коли вона займається шпигунством, не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як із шпигуном.

Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається зібрати інформацію на території, що контролюється супротивною стороною, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, вона носить формений одяг своїх збройних сил.

Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка проживає на території, окупованій супротивною стороною, і яка від імені сторони, від котрої вона залежить, збирає або намагається збирати на цій території інформацію, що має воєнне

значення, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів. Понад те, така особа не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як із шпигуном, якщо тільки вона не захоплена в той час, коли займалась шпигунством.

Шпигуни та найманці не мають права на статус військовополоненого.

Шта́б зо́ни територіа́льної оборо́ни – постійно діючий орган управління територіальною обороною в межах відповідної зони територіальної оборони, який підпорядкований керівнику зони територіальної оборони.

Шта́б райо́ну територіа́льної оборо́ни – постійно діючий орган управління територіальною обороною в межах відповідного району територіальної оборони, який підпорядкований керівнику району територіальної оборони.

Шта́тні вибухо́ві матеріа́ли (*МВС, міжнародне гуманітарне право*) – вибухові матеріали, якими забезпечуються вибухотехнічні підрозділи Національної поліції України згідно з відповідними нормами належності.

Щ

Ща́стя (*патріот.*, *стан особи*) – стан вищої задоволеності життям, почуття глибокого задоволення і радості; успіх, удача; поняття моральної свідомості, що означає стан людини, котрий найбільше відповідає внутрішній задоволеності повнотою й осмисленістю життя, здійсненням свого людського призначення. Щастя є чуттєво-емоційною формою ідеалу. Поняття «щастя» не лише характеризує певне конкретне об'єктивне положення чи суб'єктивний стан людини, а й виражає уявлення про те, якими повинні бути життя і діяльність людини.

Щи́рість (*патріот.*, *якість особи*) – виявлення справжніх думок і почуттів; відвертість, щиросердість.

Щиросе́рдість, щиросерде́чність, простосе́рдя (*патріот.*, *якість особи*) – відвертість, щирість, що йдуть від серця.

Ю

Юна́цький ві́к (*психол.*) – період життя і психічного розвитку в межах від 14 до 18 років. У юнацькому віці відбувається інтенсивний фізіологічний

і психічний розвиток. Особливого значення в юнацькому віці набуває моральне та правове виховання, котрому педагоги (куратори, керівники курсантських підрозділів у ЗВО МВС України, викладачі та інструктори автошколи тощо) мають приділяти значну увагу. Психічний розвиток особи в юнацькому віці тісно пов'язаний з навчанням, трудовою діяльністю й ускладненням спілкування з дорослими. В Ю.в. ПДР дозволяють особам: 1) рухатися по дорозі на велосипедах – з 14-річного віку; 2) керувати гужовим транспортом та перганяти тварин по дорозі – не молодшим 14-річного віку; 3) керувати мототранспортними засобами і мотоколясками (категорії А1, А) – з 16 річного віку; 4) автомобілями, колісними тракторами, самохідними машинами, сільськогосподарською технікою, іншими механізмами, які експлуатуються на вулично-дорожній мережі, всіх типів (категорії В1, В, С1, С), за виняком автобусів, трамваїв і тролейбусів, – з 18 річного віку. В Ю.в. особи мають не тільки певний рівень фізичного розвитку, а й сформовану правосвідомість (здатність нести відповідальність за свої дії).

Юриди́чна осві́та (*військ.*, *юрид.*) – система підготовки юристів вищої кваліфікації, спеціалістів у галузі теорії, історії і окремих галузей права (військового справа – *уточнено нами*), а також науково-педагогічних кадрів і юристів з середньою спеціальною освітою. Юридична освіта – одна з найстаріших галузей освіти. Вже у Стародавньому Римі існували юридичні училища (stations scholae), призначені для підготовки правників. З моменту створення перших університетів юридична освіта стала обов'язковою частиною університетської освіти.

Поняття відповідальності за порушення чинного законодавства, її види та форми є невід'ємними складовими питаннями проходження військової служби.

Я

Я́кість осві́ти (*військ., в контексті вивчення БЗВП*) – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Я́кість осві́тньої дія́льності (*військ., в контексті вивчення*

БЗВП) – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

Я́кість розмінува́ння (*протимінна діяльність*) – відповідність виконаних заходів вимогам національних стандартів протимінної діяльності з урахуванням вимог держави щодо безпеки життя і здоров'я населення.

ПІСЛЯМОВА

Одним із пріоритетів діяльності української держави та джерелом стурбованості суспільства в цілому в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану є відповідь на екзистенційні виклики і загрози зовнішньої агресії рф, які в сьогоднішніх умовах здійснюють суттєвий реальний вплив на життєдіяльність нашого народу, в тому числі обумовлюють необхідність подальшого формування національної свідомості та активізації руху національного спротиву.

Виходячи із вимог чинного законодавства, можна констатувати, що в умовах багаторічної російсько-української війни одним із важливих загальнодержавних завдань є підготовка громадян України різного віку та соціальних верств населення до територіальної оборони й захисту незалежності держави.

Складовими компонентами такої готовності є такі:

1) сприяння набуттю громадянами України готовності та здатності виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, у тому числі на основі вивчення актуального бойового досвіду учасників бойових дій, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебували безпосередньо в районах проведення бойових дій Об'єднаних Сил у період їх проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, здійснення відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах щодо забезпечення оборони України, захисту публічної безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України;

2) військово-патріотичне виховання громадян України;

3) загальновійськова підготовка населення до несення військової служби в районах ведення (воєнних) бойових дій з військами країни-агресора.

Основою підготовки громадян України до національного спротиву є їх базова загальновійськова підготовка, яка організовується за територіально-зональним принципом, ґрунтується на засадах високої мотиваційної привабливості та узгоджується з процесом трансформації системи комплектування за призовом відповідно до принципів та найкращих практик держав-членів НАТО. Значне місце в системі базової загальновійськової підготовки займають вищі навчальні заклади, в котрих відбувається охоплення великої кількості молодих громадян України призовного віку – здобувачів вищої освіти.

Базова загальновійськова підготовка громадян України полягає в опануванні основ загальновійськових знань, оволодінні практичними вміннями і навичками оборони територіальної цілісності держави. В свою чергу БЗВП поділяється на початкову і базову підготовку.

Початкова військова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. У літній час проводиться військово-патріотична підготовка в ігровій формі у літніх таборах.

Базова загальновійськова підготовка громадян України організовується та здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Зокрема, організація та супроводження базової загальновійськової підготовки здобувачів вищої освіти та поліцейських покладається на Міністерство оборони, Міністерство освіти і науки, Міністерство внутрішніх справ, інші державні органи та органи місцевого самоврядування (за згодою), до сфери управління яких належать заклади вищої освіти та заклади освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, та Генеральний штаб Збройних Сил.

Загальновійськова підготовка громадян України до національного спротиву організовується з використанням фондів військових

частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України, військових навчальних закладів, навчальних центрів, інших військових частин (установ) Збройних Сил України, інших складових сил безпеки та сил оборони, об'єктів, які перебувають у сфері управління державних органів та органів місцевого самоврядування.

Базова підготовка здобувачів вищої освіти проводиться у закладах вищої освіти усіх форм власності, вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Держспецтрансслужби, закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, та тренінгових центрах органів поліції.

Запровадження навчального курсу «Базова загальновійськова підготовка» для здобувачів вищої освіти потребує не тільки належної матеріально-технічної бази для проведення практичних занять у навчальних закладах, а й розробки науково-педагогічним складом профільних кафедр сучасного методичного забезпечення освітньої діяльності з цієї навчальної дисципліни.

Підготовлений авторами термінологічний словник з базової загальновійськової підготовки є одним із перших в Україні довідниковим виданням, використання котрого в освітньому процесі буде сприяти реалізації комплексного підходу до формування системи базових військових знань у здобувачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання з цього важливого аспекту національного спротиву, заповнюючи існуючі прогалини щодо методичного забезпечення з цього напряму.

Використання пропонованого термінологічного словника з базової загальновійськової підготовки, а також інших сучасних дидактичних засобів і методів впливу на виховання української національної та громадянської ідентичності молодих громадян, належна підготовки їх до національного спротиву є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набувають особливого значення для сфери національної безпеки і оборони.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Міжнародні нормативно-правові акти

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду : учинено в м. Рим, 17 липня 1998 року : ратифіковано із заявами Законом України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.05.2026).

2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 (в редакції від 08.02.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 22.02.2026).

3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 (в редакції від 08.02.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 22.02.2026).

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (в редакції від 23.02.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 22.02.2026).

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : м. Женева, 12 серпня 1949 року (в редакції від 23.02.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 01.02.2026).

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (в редакції від 08.12.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 22.02.2026).

7. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : прийнята 18.09.1997 року, Осло (Норвегія); відкрита для підписання 3–4.12.1997 року в м. Оттаві (Канада) : ратифіковано Законом України № 2566-IV від 18.05.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text (дата звернення: 12.02.2026).

8. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (м. Женева, 10 жовтня 1980 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 21.02.2026).

9. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію : прийнято Законом України № 1084-XIV від 21.09.99). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text (дата звернення: 12.02.2026).

10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року, м. Відень; набрала чинності для Української РСР з 13.06.1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#top (дата звернення: 12.02.2026).

11. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.03.2026).

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (Док. ООН A/RES/2200 A (XXI)) : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата доступу: 16.02.2026).

13. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження

і покарання : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1984 року (ратифікована із застереженнями Указом Президії ВР № 3484-XI від 26.01.1987, в редакції від 13.11.1998 року). UPL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 23.02.2026).

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, схвалена Радою Європи від 04.11.1950 р., м. Рим : ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 26.02.2026).

15. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : затверджена Резолюцією 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року : ратифіковано Законом України № 525-VIII від 17.06.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54#top (дата звернення: 26.02.2026).

16. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку : прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334 (дата звернення: 15.02.2026).

17. Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) : укладений 15 квітня 1935 р., м. Вашингтон. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_191#top (дата звернення: 26.02.2026).

18. Конвенція про бомбардування військово-морськими силами під час війни від 18.10.1907, набрання чинності міжнародного договору для України відбулось 24.08.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_766#Text (дата звернення: 26.02.2026).

Закони України

1. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII (в редакції 10.12.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#top (дата звернення: 17.02.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами станом на 14.05.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 18.02.2026).

3. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III (із змінами на 18.05.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14 (дата звернення: 21.02.2026).

4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX (в редакції від 25.11.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text (дата звернення: 18.01.2026).

5. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Tex (дата звернення: 01.06.2025).

6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX (із змінами станом на 01.01.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення: 07.02.2026).

7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII (станом на 01.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 18.02.2026).

8. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI (в редакції від 01.06.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#top (дата звернення: 18.02.2026).

9. Про закордонних українців : Закон України від 4 березня 2004 року № 1582-IV (в редакції від 15.11.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text (дата звернення: 18.02.2026).

10. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX (в редакції від 16.05.2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#top (дата звернення: 18.02.2026).

11. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (в редакції від 24.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 25.05.2025).

12. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX (в редакції від 01.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#top (дата звернення: 19.02.2026).

13. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII (в редакції від 01.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 18.02.2026).

14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII (в редакції від 04.04.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 14.02.2026).

15. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (в редакції від 19.05.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 14.02.2026).

16. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII (в редакції від 04.12.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#top (дата звернення: 07.02.2026).

17. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII (в редакції від 15.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 24.02.2026).

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#top (дата звернення: 26.02.2026).

19. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами станом на 01.04.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 26.04.2026).

20. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні : Закон України від 8 липня 1999 року № 862-XIV (в редакції від 19.07.2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-14#top (дата звернення: 26.02.2026).

21. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV (із змінами станом на 18.12.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 10.02.2026).

22. Про Стройовий статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року № 549-XIV (в редакції від 01.10.2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14#Text (дата звернення: 10.05.2026).

23. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина ІІІ. Взвод, відділення, екіпаж : наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 25.05.2016 року № 238 від 11.11.2017 року № 564. Київ : Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, 2016. 308 с.

Укази Президента України

1. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 (в редакції від 07.01.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (дата звернення: 27.02.2026).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15 (дата звернення 19.02.2026).

Постанови Кабінету Міністрів України

1. Про затвердження Правил позначення небезпек, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними предметами-наслідками війни : постанова Кабінету Міністрів від 17 квітня 2019 р. № 372 (в редакції 26.12.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2019-п#Text (дата звернення: 23.02.2026).

2. Про затвердження Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) : постановка Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 р. № 1199 (в редакції від 05.12.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-п#Text(дата звернення 26.02.2026).

3. Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських : постанова Кабінету Міністрів від 21 червня 2024 року № 734. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-п#Text (дата звернення: 29.01.2026).

4. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1455 (редакція від 07.08.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-п#Text (дата звернення: 07.04.2026).

5. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456 (редакція від 07.08.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text (дата звернення: 07.04.2026).

Накази Міністерства охорони здоров'я України

1. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації : наказ МОЗ України від 19.07.2024 № 1265. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-19-07-2024-1265-pro-zatverdzhennya-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoyi-ta-specializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-gostra-reakciya-na-stres-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-porushennya-adaptaciyi (дата звернення: 08.02.2026).

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання першої психологічної допомоги та профілактики посттравматичного розладу: Наказ МОЗ України від 03.03.2022 № 405. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-03032022--405-pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacij-schodo-etapnosti-nadannja-medichnoi-dopomogi-poranenim-ta-travmovanim (дата звернення: 07.02.2026).

Накази Міністерства оборони України

1. Про затвердження Обсягів надання медичної допомоги на догоспітальному етапі, які надаються під час ведення бойових дій та підготовки сил безпеки і сил оборони за призначенням у тактичних умовах : наказ Міністерства оборони України від 03.09.2024 № 598. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-24/ed20240903#n19 (дата звернення: 03.01.2026).

2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 15.02.2026).

3. Типова програма навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських» (теоретична підготовка) : розроблена Генеральним

Штабом ЗСУ та затвердженої 24.02.2025 р. начальником Генерального штабу ЗСУ за погодженням з Міністерством освіти і науки України.

4. Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовуються під час надання тактичної догоспітальної допомоги та медичної допомоги на догоспітальному етапі під час ведення воєнних (бойових) дій та підготовки сил безпеки і сил оборони до застосування за призначенням : наказ Міноборони України від 31.12.2024 № 879 (в редакції від 23.05.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0076-25#Text (дата звернення: 03.03.2026).

Накази ДСНС України

1. Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту нетехнічного обстеження територій, імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення Голови ДСНС від 03.06.2020 № В-63 про Стандартну операційну процедуру 08.10/ДСНС. URL: https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/1/xT3qhVpB4aVBVdPMFL73JOFwlaOgumsmm0N0z96I.pdf (дата звернення: 24.03.2026).

2. Про затвердження СОП 12.10/ДСНС. Навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення ДСНС України від 04.03.2020 р. № В-32. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/СОП_12_10.pdf (дата звернення: 24.03.2026).

3. Про затвердження Порядку оперативного реагування органів та підрозділів цивільного захисту на повідомлення про виявлення вибухонебезпечних предметів : Окреме доручення ДСНС України від 14.12.2021 р. № В-485. URL: https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/8/w72fAPD0BqqFgBis9pis0zI7RmEr0wFiDbWyT4mi.pdf (дата звернення: 24.03.2026).

4. Про затвердження СОП 08.40/ДСНС. Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту маркування територій, забруднених вибухонебезпечними предметами : Наказ

ДСНС України від 31.05.2017 р. № 298. URL: https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/3/mDDWQY3pWnaLs5BzfwfPVti3GGNtMiZGcV6saizI.pdf (дата звернення: 24.03.2026).

Накази МВС України

1. Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 19.08.2019 р. № 691. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text (дата звернення: 18.03.2026).

2. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Наказ МВС України від 31.10.2016 року № 1129 (редакція від 17.10.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17 (дата звернення: 14.05.2026).

3. Про затвердження Інструкції про порядок дій органів (підрозділів) поліції в разі виявлення радіоактивних, хімічних та ядерних матеріалів або отримання інформації про порушення правил чи незаконне поводження з ними : наказ МВС від 06.09.2017 року № 754. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1240-17#Text (дата звернення: 29.04.2026).

4. Про затвердження Порядку декларування вогнепальної зброї і боєприпасів до неї : наказ МВС України від 18.11.2024 № 768 (в редакції від 25.11.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1739-24#Text (дата звернення: 27.04.2026).

5. Про затвердження Правил носіння, зберігання та перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації або інших держав : наказ МВС України від 18.11.2024 № 770 (в редакції від 25.11.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1737-24#Text (дата звернення: 08.04.2026).

Інформаційні ресурси

(Офіційні вебсторінки державних органів України)

1. Сайт нормативно-правових документів Кабінету Міністрів України: www.kmu.gov.ua.
2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua.
3. Бібліотека ім. Лесі Українки: www.lucl.lucl.kiev.ua.
4. Бібліотека Верховної Ради України : www.rada.kiev.ua/library.
5. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка : www.korolenko.kharkov.com.
6. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/
7. Офіційний сайт Президента України. URL: http://www.president.gov.ua/
8. Офіційний сайт МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/mvs/
9. Офіційний сайт СБУ України. URL: http://www.sbu.gov.ua/
10. Офіційний сайт ДСНС України. URL: http://www.mns.gov.ua/
11. Офіційний сайт УДО України. URL: http://www.do.gov.ua/
12. Офіційний сайт ДСО МВС України. URL: http://dso.gov.ua/
13. Офіційний сайт МОЗ України. URL: http:.//www.moz.gov.ua/ua/portal/.
14. Офіційний сайт Національної гвардії МВС України. URL: http://vv.gov.ua/

ДОДАТКИ

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЯ

щодо орієнтовного переліку основних багатосторонніх міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України щодо міжнародного гуманітарного права

(Додаток 1 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (пункт 2 глави 1 розділу I))[3]

№ з/п	Найменування міжнародного договору, закону чи іншого нормативно-правового акта України	Дата підписання Україною	Дата ратифікації (р), прийняття (п), схвалення (с), приєднання (пр)	Дата набуття чинності для України
1	2	3	4	5
1	Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях	12.12.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії ВР УРСР № 114а-03	03.01.1955
2	Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року	12.12.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії ВР УРСР № 114а-03	03.01.1955

[3] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 (в редакції від 31.05.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 15.04.2026).

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
	про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі			
3	Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими	12.12.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії ВР УРСР № 114а-03	03.01.1955
4	Женевська конвенеція від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни	12.12.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії ВР УРСР № 114а-03	03.01.1955
5	Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року від 08 червня 1977 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів	12.12.1977	18.08.1989 (р)	21.07.1990
6	Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 року від 08 червня 1977 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру	12.12.1977	18.08.1989 (р)	21.07.1990
7	Додатковий протокол III до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми	23.06.2006	22.10.2009 (р)	19.07.2010

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
8	Конвенція від 10 жовтня 1980 року про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію	10.04.1981	04.06.1982 (р), Указ Президії ВР УРСР № 3613-X	02.12.1983
9	Закон України «Про прийняття поправки до статті 1 Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію»		15.06.2004 (с), № 1775-IV	13.07.2004
10	Протокол I про осколки, які не піддаються виявленню, до Конвенції від 10 жовтня 1980 року			
11	Протокол II про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (з поправками, внесеними 03 травня 1996 року) до Конвенції від 10 жовтня 1980 року		21.09.1999 (п), Закон України № 1084-XIV	15.06.2000

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
12	Протокол III про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї до Конвенції від 10 жовтня 1980 року			
13	Додатковий протокол IV про засліплюючу лазерну зброю до Конвенції від 10 жовтня 1980 року		17.01.2002 (пр), Закон України № 2998-III	
14	Керівництво Сан-Ремо 1994 року з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі			
15	Угода про імплементацію частини XI Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 року	28.02.1995	03.06.1999 (р), Закон України № 728-XIV	25.08.1999
16	Конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту і Протокол до неї від 14 травня 1954 року	14.05.1954	09.01.1957 (р), Указ Президії ВР УРСР № 29	06.08.1957
17	Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року	20.03.1968	19.10.1973 (р), Указ Президії ВР УРСР № 2148-VIII	23.03.1976
18	Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року		25.12.1990 (пр), Постанова ВР УРСР № 582-XII	25.12.1990

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
19	Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року)	09.11.1995	17.07.1997 (р), Закон України № 475/97-ВР	11.09.1997 зроблені заяви до ст. 25, 46
20	Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року	21.02.1974	15.10.1975 (р), Указ Президії ВР УРСР	18.07.1976
21	Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів	18.06.1974	26.12.1975 (р), Указ Президії ВР УРСР	20.02.1977
22	Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року	18.05.1977	25.05.1978 (р), Указ Президії ВР УРСР	05.10.1978
23	Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини	16.11.1972	04.10.1988 (р), Указ Президії ВР УРСР № 6673-XI	12.01.1989

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
24	Конвенція про заборону розробки, виробництва та нагро-мадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення	10.04.1972	21.02.1988 (р), Указ Президії ВР УРСР	26.03.1975
25	Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення	13.01.1993	16.10.1998 (р), Закон України № 187-XIV	15.11.1998
26	Конвенція про охорону персоналу ООН та зв'язаного з нею персоналу від 09 грудня 1994 року	15.12.1994	06.07.1995 (р), Закон України № 267/95-ВР	15.01.1999
27	Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення	01.03.1991	03.12.1997 (р), Закон України № 687/97-ВР	03.12.1997
28	Конвенція про статус біженців 1951 року		10.01.2002 (пр), Закон України № 2942-III	10.06.2002
29	Протокол щодо статусу біженців 1967 року		10.01.2002 (пр), Закон України № 2942-III	
30	Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року	29.05.1997	16.01.1998 (р), Закон України № 43/98-ВР	09.06.1998
31	Додатковий протокол 1975 року до Європейської конвенції 1957 року про видачу правопроушників	29.05.1997	16.01.1998 (р), Закон України № 43/98-ВР	09.06.1998

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
32	Другий додатковий протокол 1978 року до Європейської конвенції про видачу правопроушників	29.05.1997	16.01.1998 (р), Закон України № 43/98-ВР	09.06.1998
33	Європейська конвенеція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року	29.05.1997	16.01.1998 (р), Закон України № 44/98-ВР	09.06.1998
34	Додатковий протокол 1975 року до Європейської конвенції 1959 року про взаємну допомогу у римінальних спрвах	29.05.1997	16.01.1998 (р), Закон України № 44/98-ВР	09.06.1998
35	Санкт-Петербурзька декларація про заборону застосування на війні деяких розривних снарядів вагою менше 400 грамів від 29 листопада 1868 року			
36	Гаазька декларація щодо заборони застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини, від 29 липня 1899 року			
37	Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року			
38	Гаазька конвенція про початок воєнних дій від 18 жовтня 1907 року			

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
39	Гаазька конвенція про статус суден торговельного флоту противника на початку воєнних дій від 18 жовтня 1907 року			
40	Гаазька конвенція про перетворення суден торговельного флоту на військові кораблі від 18 жовтня 1907 року			
41	Гаазька конвенція про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 року			
42	Гаазька конвенція про деякі обмеження в користуванні правом захоплення у морській війні від 18 жовтня 1907 року			
43	Гаазька конвенція про права й обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року			
44	Гаазька конвенція про права і обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку морської війни			
45	Гаазька конвенція про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від доторку, від 18 жовтня 1907 року			

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
46	Декларація про заборону метання снарядів і вибухових речовин із повітряних куль від 18 жовтня 1907 року			
47	Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших газів і рідин та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 року			
48	Гаванська конвенція про морський нейтралітет від 20 лютого 1928 року			
49	Угода про захист культурних, наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) від 15 квітня 1935 року			
50	Протокол про правила підводної війни, що передбачені частиною IV Лондонської угоди від 22 квітня 1930 року			
51	Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року			
52	Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року			

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
53	Другий Додатковий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 26 березня 1999 року			
54	Закон України «Про охорону культурної спадщини»		08.06.2000 № 1805-III	
55	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного реєстру національного культурного надбання»		12.08.1992 № 466	
56	Закон України «Про правонаступництво України»		12.09.1991 № 1543-XII	
57	Закон України «Про міжнародні договори України»		22.12.1993 № 3767-XII	
58	Закон України «Про інформаційні агентства»		28.02.1995 № 74/95-ВР	
59	Кодекс цивільного захисту України		02.10.2012 № 5403-VI	
60	Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні»		08.07.1999 № 862-XIV	
61	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних		12.06.2000 № 939	

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
	посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста»			
62	Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»		16.03.2000 № 1550-III	
63	Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні»		26.04.2017 № 329	
64	Бюлетень Генерального секретаря ООН «Дотримання силами ООН норм міжнародного гуманітарного права»		06.08.1999	
65	Указ Президента України «Про Товариство Червоного Хреста України»		28.10.1992 № 548/92	
66	Про затвердження Тимчасового порядку здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортацій та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання		наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 09.06.2006 № 193	
67	Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення	24.02.1999	18.05.2005, Закон України № 2566-IV	19.06.2005

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
68	Протокол про вибухонебезпечні предмети-наслідки війни до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію	28.11.2003	22.12.2004, Закон України № 2281-IV	23.01.2005

(Додаток 1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018)

Додаток 2

ЗРАЗКИ ПОСВІДЧЕНЬ ОСОБИ

(Додаток 2 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України)

Посвідчення особи видаються медичному персоналу Збройних Сил України, цивільному медичному персоналу, персоналу цивільної оборони, персоналу, призначеному для охорони культурних цінностей, а також особам, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (зразки додаються).

Посвідчення особи мають:

– бути заповнені державною (офіційною) мовою;

– містити прізвище, ім'я, по батькові, дату народження та особистий номер (якщо він є), фотографію власника, а також його підпис, або відбиток його великого пальця, або і те й інше;

– вказувати право на захист, наданий МГП;

– містити відбиток печатки, підпис уповноваженої особи органу влади, який видав таке посвідчення, а також дати видачі та закінчення терміну їх дії;

– мати розпізнавальну емблему (міжнародні розпізнавальні знаки медичного і духовного персоналу, цивільної оборони, культурних цінностей).

Якщо посвідчення стало непридатним для користування або було втрачене, власник посвідчення має право отримати його дублікат за відповідною заявою.

Посвідчення видається безкоштовно і є дійсним на період збройного конфлікту. Після закінчення збройного конфлікту власник зобов'язаний здати посвідчення органу чи установі, що його видали.

Зразок посвідчення особи члена медичного персоналу Збройних Сил України

Лицьовий бік



УКРАЇНА
Міністерство оборони України
ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
члена медичного персоналу
Збройних Сил України



Прізвище _____
Ім'я та по батькові _____
Дата народження _____
Звання _____
Військовий номер _____

Власник цього посвідчення перебуває під заступництвом Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року як _____
Дата видачі «___» _____ 20__ року Посвідчення № _____

Зворотний бік

Фотокартка власника (30 х 40 мм)

М.П.

_____
Підпис власника посвідчення, або відбиток великого пальця правої руки, або і те й інше

Зріст	Очі	Волосся

Інші особливі прикмети:

_____
_____
_____

Зразок посвідчення особи члена цивільного медичного персоналу

Лицьовий бік

УКРАЇНА

Міністерство охорони здоров'я України

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ

члена цивільного медичного персоналу

Прізвище _____
Ім'я та по батькові _____
Дата народження _____
Особистий номер (якщо такий є) _____

Власник цього посвідчення перебуває під заступництвом Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу I до них як _____

Дата видачі «___» _____ 20__ року Посвідчення № _____

_____

Дійсне до «___» _____ 20__ року Підпис Міністра охорони здоров'я України

Зворотний бік

Зріст	Очі	Волосся

Інші особливі прикмети:

_____

Фотокартка власника (30 х 40 мм)

М.П.

_____

Підпис власника посвідчення, або відбиток великого пальця правої руки, або і те й інше

Зразок посвідчення особи члена персоналу цивільної оборони

Лицьовий бік



(місце для назв держави та органу,
якими видано посвідчення особи)



ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
члена персоналу цивільної оборони

Прізвище _____
Ім'я та по батькові _____
Дата народження (або вік) _____
Особистий номер (якщо є) _____

Власник цього посвідчення перебуває під заступництвом Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу I до них як _____

Дата видачі «___» _____ 20__ року Посвідчення №

_____
Підпис особи, яка
видала посвідчення _____

Дійсне до «___» _____ 20__ року

Зворотний бік

Зріст	Очі	Волосся

Інші особливі прикмети або дані:_____
Наявність зброї: _____

Фотокартка власника (30 х 40 мм) М.П.	Підпис власника посвідчення, або відбиток великого пальця правої руки, або і те й інше

Зразок посвідчення особи, яка прямує за збройними силами

Лицьовий бік

_____

(назва держави та військового командування, якими видано посвідчення)

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ

Фотокартка власника (30 х 40 мм)

М.П.

для особи, яка прямує за збройними силами

Прізвище _____
Ім'я та по батькові _____
Дата та місце народження _____
Прямує за збройними силами як _____
_____

Дата видачі «___» _____ 20__ року Підпис власника

_____

Зворотний бік

Зріст	Вага	Очі	Волосся
Інші прикмети	Відбитки пальців (необов'язково)	Група крові	(М.П. органу влади, який видав посвідчення)
		Віросповідання	
	Лівий (вказівний)	До відома Це посвідчення видається особі, яка прямує за Збройними Силами _____, але не входить до їх складу. Особі, якій видане це посвідчення, слід завжди мати його при собі. Якщо власник посвідчення потрапив у полон, він сам має передати це посвідчення тим, хто його утримує, для встановлення його особи	
	Правий (вказівний)		

Додаток 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИПІХОТНИХ МІН

(Додаток 3 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (пункт 3 глави 3 розділу I))

1. Основні вимоги Технічного додатка:

Реєстрація мінно-вибухових загороджень і виявлення мін	**Надійність і терміни самознищення протипіхотних мін**		
	Специфікація	**Дистанційно встановлені міни**	**Недистанційно встановлені міни**
1	2	3	4
1. Реєстрація	Самодеактивація (СДА)		
Під час реєстрації мінних полів, які встановлені дис-танційно, вказуються координати місць встановлення мін, їх кількість, час установлення і терміни самоліквідації	Спроможність міни до самодеактивації	Мають бути самодеактивованими	Мають бути самодеактивованими, якщо застосовуються поза промаркованими периметрами
Під час реєстрації звичайних мінних полів їхнє положення на місцевості фіксується шляхом прив'язки до координат не менше ніж двох базових точок Складаються схеми, оформляються карти та інші документи.	Надійність самодеактивації	Не менше 0,999	Не менше 0,999
2. Виявлення протипіхотних мін	Термін самодеактивації	Не більше 120 діб з моменту установки	Технічно не обмежується. Якщо термін самодеактивації більше 120 діб, район встановлення мін маркується

Продовження таблиці

1	2	3	4
Показник виявлення – наявність у конструкції міни матеріалу або пристрою, який при застосуванні стандартних міношукачів забезпечує сигнал, еквівалентний сигналу від 8 грамів заліза в єдиній концентрованій масі. Складаються схеми, оформляються карти та інші документи	Самознищення		
	Наявність механізму самознищення	Повинні мати механізми самознищення	Повинні мати механізми самознищення, якщо застосовуються поза промаркованими периметрами
	Надійність механізму самознищення	Не менше 0,9	Не менше 0,9
	Термін самознищення	Не більше 30 діб	Не обмежується. Якщо термін самознищення більше 30 діб, район встановлення мін маркується
Міни, що не відповідають вимогам виявлення, дозволяється застосовувати з накладними маркерами, які забезпечують їхнє виявлення	Концепція перехідного періоду	Для існуючих мін, які не відповідають вищевказаним вимогам, встановлюється перехідний період тривалістю 9 років, упродовж якого допускається обмежене застосування таких мін	

2. Особливості застосування протипіхотних мін:

Назва протипіхотних мін	**Особливості застосування**	
	Протягом перехідного періоду (до 15.06.2009 року)	**Після перехідного періоду (з 15.06.2009 року)**
Міни ручного установлення		
ОЗМ-72, МОН-50 тощо: із підривачами типу МВЕ-72; У керованому режимі	У промаркованому периметрі або під контролем на 72 години Без обмежень	Без обмежень
Касетні міни, які встановлюються з ПКМ і УМЗ		
ПФМ-1	У промаркованому периметрі	Заборонено
ПФМ-1С	У промаркованому периметрі	Заборонено

3. Основні визначення даються згідно Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 03 травня 1996 року згідно Протоколу II з поправками, внесеними 03 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (прийнятий Законом України від 21 вересня 1999 року № 1084-XIV).

Додаток 4

ПАМ'ЯТКА
військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань

(додаток 4 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (пункт 8 глави 1 розділу II))

Лицьовий бік

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ
при виконанні обов'язків військової служби
та спеціальних (бойових) завдань

ПАМ'ЯТАЙ

Під час збройного конфлікту норм гуманності слід дотримуватись навіть щодо ворога. Ці норми містяться у міжнародному гуманітарному праві (головним чином у чотирьох Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них).

ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:

Щоразу за сприятливої ситуації підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.

Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».

Заборонено катувати, завдавати тілесні ушкодження, калічити, глумитися над людською гідністю, вчиняти колективні покарання та покарання без належного судового рішення.

ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:

Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.

Заборонено грабувати майно цивільного населення.

Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСІЙ:

Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, спрямовані на применшення поваги та їх захисту.

Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби мають користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

Зворотний бік

ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ:

Цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.

Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів при визначенні того, чи є особа або об'єкт цивільними. У разі сумнівів слід вважати, що особа або об'єкт захищені від безпосереднього нападу.

Невибіркові напади заборонені.

Атаки, які ймовірно можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення або завдати шкоду цивільним об'єктам, не повинні бути надмірними відносно очікуваної конкретної та безпосередньої воєнної переваги.

Заборонено вбивати чи ранити комбатанта (особу зі складу збройних сил, яка бере участь у збройному конфлікті), який перебуває під твоїм контролем, нездатний захистити себе або чітко висловив намір здатися.

Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту підконтрольного цивільного населення та цивільних об'єктів від наслідків нападів.

Недотримання будь-якої з перелічених вище вимог може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності.

У разі виникнення питань звертайтесь до юридичного радника командира військової частини.

Примітка. Пам'ятки розміром 70 х 95 мм виготовляються у військовій частині, де проходить службу військовослужбовець.

Пам'ятка зберігається у документі, що посвідчує особу військовослужбовця (офіцера, осіб рядового, сержантського і старшинського складу).

Контроль за наявністю у військовослужбовця пам'ятки здійснює безпосередній командир (начальник).

Додаток 5

КАРТКА-ПОВІДОМЛЕННЯ
про взяття в полон

(додаток 5 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (пункт 11 глави 14 розділу II))

(форма)

Лицьовий бік

Картка-повідомлення про взяття в полон

Писати розбірливо і друкованими літерами	1. Держава, за якою обліковується військовополонений _____
2. Прізвище _____ 3. Ім'я (повністю) _____ 4. По батькові _____ 5. Дата народження _____ 6. Місце народження _____ 7. Військове звання _____ 8. Особистий номер _____ 9. Адреса сім'ї _____ 10. Взятий у полон (або прибув із табору № _____, госпіталю) тощо _____ 11. 1) здоровий _____ 2) не поранений _____ 3) одужав _____ 4) видужує _____ 5) хворий _____ 6) легке поранення _____ 7) тяжке поранення _____ 12. Адреса на цей час: номер полоненого _____ позначення табору _____ 13. Дата _____ 14. Підпис _____	

Зворотний бік

Пошта для військовополонених безкоштовно. Картка-повідомлення про взяття в полон	
ДО ВІДОМА Ця картка повинна бути заповнена кожним військовополоненим негайно після взяття його в полон і щоразу, коли військовополонений змінює свою адресу внаслідок направлення його в госпіталь або інший табір. Ця картка не стосується спеціальної картки, яку військовополоненому дозволяється надіслати своїй сім'ї	До Центрального агентства у справах військовополонених Міжнародний Комітет Червоного Хреста ЖЕНЕВА (ШВЕЙЦАРІЯ)

Примітка. Ця картка заповнюється двома (трьома) мовами, зокрема мовою військовополоненого та мовою держави, яка тримає його у полоні.

Розміри картки-повідомлення 15 х 10,5 см.

Додаток 6

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ
щодо цивільних літальних апаратів

(Додаток 6 до Інструкції про порядок виконання норм
міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України
(пункт 2 глави 2 розділу IV))

1. Цивільні літальні апарати мають уникати районів, які потенційно небезпечні у зв'язку із веденням воєнних дій.

2. У безпосередній близькості від районів воєнних дій цивільні літальні апарати мають виконувати вказівки сторін, що воюють, щодо напрямку і висоти польоту.

3. Заінтересовані країни, що воюють, й нейтральні держави, а також органи влади, які забезпечують обслуговування повітряного руху, повинні встановити процедури, за допомогою яких командири військових кораблів і літальних апаратів постійно повідомляються про встановлені приписні маршрути і польотні плани, які надаються цивільними літальними апаратами в районах воєнних дій, включаючи інформацію про канали зв'язку, засоби і коди ідентифікації, пункти призначення, пасажирів та вантажі.

4. Країни, що воюють, і нейтральні держави мають забезпечувати випуск сповіщення льотчикам (НОТАМ) з інформацією про воєнні дії в районах, де існує потенційна небезпека для цивільних літальних апаратів, включаючи інформацію про активізацію воєнних дій у небезпечних районах або тимчасові обмеження доступу в повітряний простір.

НОТАМ має містити відомості про:

частоти, на яких літальні апарати повинні вести постійне прослуховування;

постійну роботу цивільної метеорологічної РЛС та способи і коди ідентифікації;

висоту, курс і обмеження швидкості польотів;

процедури відповіді на радіозапит, зроблений збройними силами, процедури встановлення двостороннього зв'язку та про можливі дії

збройних сил, якщо рекомендації, викладені в НОТАМ, не виконуються і ці збройні сили вважають дії цивільного літального апарата загрозливими.

5. Цивільні літальні апарати мають надавати компетентній службі повітряного руху польотний план, що містить вичерпні відомості про реєстрацію, пункт призначення, пасажирів, вантажі, аварійні канали зв'язку, засоби і коди ідентифікації, а також останні дані по трасі і мати свідоцтво про реєстрацію, льотну придатність.

Цивільні літальні апарати не повинні відхилятися від курсу, встановленого службою повітряного руху, або відходити від польотного плану без дозволу цієї служби, за винятком тих випадків, коли виникають непередбачені обставини (наприклад, загроза небезпеки або лиха), при цьому негайно має бути зроблене відповідне повідомлення.

6. Якщо цивільний літальний апарат входить у район, потенційно небезпечний через ведення воєнних дій, він має виконувати вказівки відповідного НОТАМ. Збройні сили зобов'язані використовувати усі наявні засоби для ідентифікації і попередження цивільного літального апарата шляхом використання, зокрема, режимів і кодів повторного радіолокаційного виявлення, засобів зв'язку, шляхом звірки з інформацією польотних планів, перехоплення військовими літальними апаратами і в разі можливості зв'язуватися з відповідною службою управління повітряним рухом.

Додаток 7

РЕКОМЕНДОВАНІ РОЗМІРИ
розпізнавальних емблем (знаків)*

(додаток 7 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (пункт 10 розділу VI))

Об'єкти розпізнавання та захисту	Розміри (см)			Дальність виявлення неозброєним оком (м)
	щита (полотнища)	емблеми (знака, літери)	ширина лінії емблеми (знака, літери)	
Райони розташування медичних частин (підрозділів), місцевості (райони), які знаходяться під захистом МГП	1000 х 1000	750	200	5000
Окремі об'єкти, які знаходяться під захистом МГП	500 х 500	335	100	2500
Прапор для позначення медичних формувань	100 х 160	83	25	500
Транспортні засоби:				
у верхній напівсфері;	120 х 120	100	35	1000
у бокових, задній та передній напівсфері	60 х 60	50	15	400
Особовий склад:				
накидки;	40 х 40	34	10	400
головний убір	–	20	6	300

* У разі використання на розпізнавальній емблемі (знаку) геометричних фігур їх розміри мають бути не більше розмірів, вказаних у графі 3.

Додаток 8

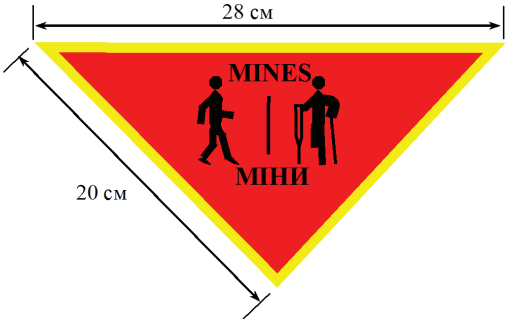
МІЖНАРОДНИЙ ЗНАК
позначення мінних полів і мінних районів

(Додаток 8 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (пункт 15 розділу VI))

Міжнародний знак позначення мінних полів і мінних районів призначений для забезпечення розпізнавання цивільним населенням мінних полів та районів, де встановлені наземні міни.

Знак може мати квадратну або трикутну форму. При цьому розміри знака трикутної форми мають бути не менше ніж 28 х 20 см, квадратної – не менше 15 см. Колір знака може бути червоним або оранжевим, окантовка наноситься жовтою світловідбивальною фарбою.

Знак, зображений на малюнку як ілюстрація, може бути замінений на альтернативний символ, який легко упізнається у тому районі, де буде встановлений такий знак. Слово «міни» на знаку повинно викладатися однією із шести офіційних мов (англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька), а також на мові або мовах, які поширені у цьому районі.



Додаток 9

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ
щодо визначення цілей

(Додаток 9 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (глава 2 розділу II))

1. Чи маєте Ви відповідно повноваження чи наказ на проведення атаки?

Якщо так, переходьте до пункту 2. Якщо ні, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ.

2. Чи є цілі у переліку об'єктів, які не підлягають нападу/обмеженому переліку цілей?

Якщо ні, переходьте до пункту 3. Якщо так, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ.

3. Чи є ціль елементом, важливим для успіху військових дій противника?

Якщо так, переходьте до пункту 4. Якщо ні, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ.

4. Чи надає знищення або нейтралізація цілі в ситуації, що склалася, конкретну військову перевагу?

Якщо так, переходьте до пункту 5. Якщо ні, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ.

5. Чи очікується, що проведення атаки призведе до випадкових жертв серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або усього переліченого разом?

Якщо ні, переходьте до пункту 6. Якщо так, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ.

6. Чи можливе відповідно до Ваших повноважень або отриманих Вами вказівок щодо визначення цілей завдання супутньої шкоди?

Якщо так, переходьте до пункту 7. Якщо ні, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ.

7. Чи існує альтернативний військовий об'єкт, що надає таку саму військову перевагу, напад на який можливо здійснити з меншим ризиком завдання супутньої шкоди?

Якщо ні, переходьте до пункту 8. Якщо так, повертайтесь до пункту 2 для визначення нової цілі.

8. Чи було вжито всіх можливих заходів безпеки під час вибору засобів та методів проведення атаки з метою унеможливлення або максимального зниження вірогідності випадкових жертв серед цивільних осіб, поранень цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів?

Якщо так, переходьте до пункту 9. Якщо ні, проаналізуйте пункт 8 ще раз.

9. Чи було зроблено при обставинах, що склалися, попередження про проведення атаки, в разі якої може постраждати цивільне населення?

Якщо так, переходьте до пункту 10. Якщо ні, зробіть попередження та переходьте до пункту 10.

10. Якщо очікується, що проведення атаки призведе до випадкових жертв серед цивільних осіб, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або всього переліченого разом, чи буде це надмірним порівняно з конкретною військовою перевагою, що може бути досягнута в результаті атаки?

Якщо так, НЕ ПРОВОДЬТЕ АТАКУ. Якщо ні, переходьте до пункту 11.

11. ПРОВЕДЕННЯ АТАКИ ДОЗВОЛЕНО, АЛЕ НЕОБХІДНО ЗДІЙСНЮВАТИ ПОСТІЙНИЙ КОНТРОЛЬ. У РАЗІ ЗМІН ОБСТАНОВКИ ОБОВ'ЯЗКОВЕ ПРОВЕДЕННЯ ПОВТОРНОГО АНАЛІЗУ АТАКУВАЛЬНИХ ДІЙ.

Додаток 10

Форма
первинної облікової документації № 001/о
(затверджено наказом Міністерства оборони України 31 грудня 2024 року № 879)

Форма первинної облікової документації № 001/о **ПЕРВИННА МЕДИЧНА КАРТКА №**_____

1 Загальна Інформація

1.1 **ПІБ** _____
☐ Невідомий ☐ Ч ☐ Ж ☐ Ц ☐ В ☐ П
ID _____ **ДН** ____.____.____

1.2 **В/звання** _____
В/частина _____
Алергія ☐ Ні ☐ Невідомо ☐ Так _____

1.3 **Подія** Час ____:____ Дата ____.____.20____
Прибуття Час ____:____ Дата ____.____.20____
☐ **Casevac** ☐ **ММРМ** ☐ **Medevac** ☐ МП Роль ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
Медичний підрозділ (інше) _____

1.4 **Сортувальна категорія**
☐ I ☐ II ☐ III ☐ IV

2 Попередньо надана допомога

2.1 Час ____:____ Дата ____.____.20____

2.2 ☐ СД ☐ НП ☐ МедП ☐ Невідомо ☐ Не надавалась

2.3 ЧД _____ SpO_2 _____ Пульс _____ АТ _____/_____ AVPU _____ Шкала болю _____

2.4
☐ Пов'язка ☐ Тампонування ☐ O_2 ☐ ОФП
☐ НФП ☐ НГП ☐ ЕТТ ☐ Крікотиреотомія
☐ Голкова декомпресія ☐ Оклюзійна наліпка
☐ Дихальний мішок **Доступ** ☐ в/в ☐ в/к
☐ Профілактика гіпотермії ☐ Іммобілізація
☐ Щиток на око ☐ Інше _____

2.5

Турнікет	**Накл.**	**Зняття**	**Конв.**	**Перем.**
☐ ПВК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ ЛВК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ ПНК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ ЛНК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ АТ ☐ ВТ	___:___	___:___	Л. _____	

2.6

	Доза	**Шлях**	**Час**
☐ Набір лікарських засобів (pill pack)			___:___
☐ Транексамова кислота			___:___
☐ Анальгетик _____			___:___
☐ Антибіотик _____			___:___
_____			___:___
_____			___:___

3.5 **Нотатки** _____

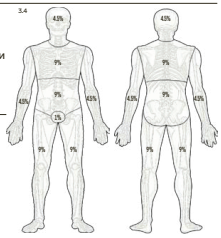
3 Травма/хвороба/ураження

3.1
☐ Вогнепальна ☐ Вибухова ☐ Тупа ☐ Відкрита
☐ Тривале стиснення **Тип** ☐ Проникна ☐ Непроникна
☐ Теплова ☐ Холодова

3.2
☐ Соматична
☐ Інфекційна
☐ Розлади психіки та поведінки
☐ Отруєння

3.3
☐ Хімічне
☐ Біологічне
☐ Радіологічне
☐ Ядерне

3.4



4 Надана допомога

4.1

Турнікет	**Накл.**	**Зняття**	**Конв.**	**Перем.**
☐ ПВК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ ЛВК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ ПНК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ ЛНК	___:___	___:___	___:___	___:___
☐ АТ ☐ ВТ	___:___	___:___	Л. _____	

4.2 ☐ Пов'язка ☐ Тиснуча пов'язка ☐ Обробка рани ☐ Перев'язка ☐ Тампонування

4.3 ☐ СД ☐ НФП ☐ ОФП ☐ НГП
☐ ЕТТ ____см ☐ Крікотиреотомія

4.4 ☐ O_2 _____л/хв ☐ ШВЛ
Торакоцентез
П ☐ Кров ____мл ☐ Повітря
Л ☐ Кров ____мл ☐ Повітря
Оклюзійна наліпка ☐ П ☐ Л
Голкова декомпресія ☐ П ☐ Л

4.5 Доступ ☐ ПВД ☐ ЦВД
В/к ☐ плече ☐ гомілка ☐ грудина

4.6 Профілактика гіпотермії
☐ А ☐ П Засіб _____

4.7 Іммобілізація
☐ ШВХ ☐ Хребет ☐ Таз
☐ ПВК ☐ ЛВК ☐ ПНК ☐ ЛНК

4.8 ☐ Сечовий катетер
☐ Шлунковий зонд

4.9 ☐ REBOA

4.10 ☐ Деконтамінація

4.11 Анестезія ☐ Локальна
☐ Регіонарна _____

4.12 Щиток на око ☐ П ☐ Л

5 Життєві показники

Час	ЧД	SpO2	Пульс	АТ	ШКГ/AVPU	ШБ	t °C	Діурез
___:___				___/___				
___:___				___/___				
___:___				___/___				

6 Параметри вентиляції

Час	Режим	ЧД	ДО	FiO2	ПТКВ	ПТВ	ETCO2
___:___							
___:___							
___:___							

7 СЛР Початок ____:____ Завершення ____:____

8 Смерть Час ____:____ Дата ____.____.20____ Обставини _____

9 Діагностика

E - FAST ☐ + ☐ - ☐ +/-
Л. _____
☐ Ro _____
☐ ЕКГ
Отоскопія ☐ П _____ ☐ Л _____ Зіниці D ☐ S
Інше _____

10 Лікарські засоби /розчини / кров та компоненти крові

Назва	Доза/Об'єм	Шлях	Час
			___:___
			___:___
			___:___
			___:___
			___:___

Назва	Доза/Об'єм	Шлях	Час
			___:___
			___:___
			___:___
			___:___
			___:___

10.2 ☐ **Профілактика правця** _____

10.3 ☐ Група крові АВО _____ Rh _____ ☐ Не визначалась

10.2 ☐ **Профілактика правця** _____

10.3 ☐ Група крові АВ0 _____ Rh _____ ☐ Не визначалась

11 Нотатки _____

☐ Комплект 1 ☐ Комплект 2

12 Діагноз _____

13 Вибуття Час ____:____ Дата ____.____.20____ **Куди евакуйовано** (направлено) _____ **Роль** ☐1 ☐2 ☐3 ☐4

Евакуаційна категорія ☐I ☐II ☐III **Транспорт** ☐Casevac ☐MMPM ☐Medevac **Тип** ☐A ☐B ☐C ☐ ☐ ☐

Положення ☐Сидячи ☐Лежачи **Супровід** ☐Б/с ☐М/с _____ **Додатково** ☐Кисень ☐ШВЛ Інше _____

14 ПІБ МедП _____ **Підпис** _____ **Медичний підрозділ** _____ **Роль** ☐1 ☐2 ☐3 ☐4

2

15 Надана допомога роль 2

Прибуття на роль 2: Час ____:____ Дата ____.____.20____ **Сортувальна категорія** ☐ **I** ☐ **II** ☐ **III** ☐ **IV**

Попередньо надана допомога на ролі 1 ☐Надавалась ☐Невідомо ☐Не надавалась

16 Огляд пацієнта

Дихальні шляхи ☐Прохідні
Обструкція ☐Часткова ☐Повна
☐ ЗПДШ (тип) _____

Дихання ☐Вільне ☐Відсутнє
☐Порушене _____

Дихальні шуми
Везикулярне/бронхіальне ☐П ☐Л
Вологі хрипи ☐П ☐Л
Сухі хрипи ☐П ☐Л
Ослаблені ☐П ☐Л
Відсутні ☐П ☐Л

Шкіра ☐Тепла ☐Холодна
☐Рожева ☐Бліда ☐Ціанотична
☐Суха ☐Волога
☐Висипка ☐Набряки

Периферичний пульс
☐Наявний ☐Слабкий
☐Відсутній

Капілярне наповнення
☐≤ 2 ☐> 2 с

Тони серця
☐Ясні ☐Приглушені

Порушення цілісності черепа
☐Ні ☐Так **Лікворея** ☐Ні ☐Так

Підозра на травму ШВХ ☐Ні ☐Так

Трахея
Відхилення по середній лінії ☐П ☐Л

Яремні вени Сплані ☐Ні ☐Так
Розширені ☐Ні ☐Так

Грудна клітка ☐Симетрична
Несиметрична ☐П ☐Л
Флотація ☐П ☐Л
Проникна травма ☐Ні ☐Так

Живіт Форма ☐Без змін ☐Здутий
Пальпація ☐Безболісний ☐Болючий
Подразнення очеревини ☐Ні ☐Так
Проникна травма ☐Ні ☐Так

Таз стабільний ☐Ні ☐Так

Кінцівки Деформація ☐Ні ☐Так
☐ПВК ☐ЛВК ☐ПНК ☐ЛНК

Неврологічний дефіцит ☐Ні ☐Так
☐ПВК ☐ЛВК ☐ПНК ☐ЛНК

ШКГ:_____б. **Очі** Зіниці D ☐S
Реакція на світло Так ☐S ☐D Ні ☐S ☐D
Зір ☐S_____ ☐D_____

Додаткова інформація _____

17 Діагностика

E - FAST ☐+ ☐- ☐+/-
Л. _____

☐Ro ☐КТ ☐ЕКГ ☐УЗД
Отоскопія ☐П _____ ☐Л _____

Hg____ Hct____ Ер.____ Л.____ Тр.____ pH____ pCO_2____ pO_2____ $HCO3$____
Na____ K____ Ca____ Cl____ Лактат____ Сечовина____ Креатинін____ Глюкоза____

Опис/додаткові обстеження _____

18 Надана допомога

18.1 **Турнікет**
☐ПВК _____ ____:____
☐ЛВК _____ ____:____
☐ПНК _____ ____:____
☐ЛНК _____ ____:____
☐Пов'язка
☐Тампонування

18.2 ☐O_2 _____л/хв ☐ШВЛ ☐НФП ☐ОФП
☐НГП ☐ЕТТ____см ☐Крікотиреотомія

18.3 Оклюзійна наліпка ☐П ☐Л
Голкова декомпресія ☐П ☐Л

18.4 **Доступ** ☐ПВД ☐ЦВД ☐Артеріальний
В/кістковий ☐плече ☐гомілка ☐грудина

18.5 Профілактика гіпотермії ☐А ☐П
засіб _____

18.6 ☐Сечовий катетер ☐Шлунковий зонд

18.7 Іммобілізація ☐ШВХ ☐Хребет ☐Таз
☐ПВК ☐ЛВК ☐ПНК ☐ЛНК

18.8 Щиток на око ☐П ☐Л

18.9 ☐Деконтамінація

18.10 ☐Краніектомія ☐Кантоліз / кантотомія ☐Трахеостомія ☐Торакотомія
☐Перикардіотомія ☐Торакоцентез П☐кров ☐повітря Л☐кров ☐повітря
☐Лапаротомія ☐АЗФ ☐Ампутація кінцівки ☐Фасціотомія ☐Есхаротомія
☐Судинний шунт

18.11 ☐REBOA | 18.12 ☐Накладення швів ☐Дебридмент та іригація рани

18.13 **Оперативне втручання** _____

18.14 **Вид анестезії** ☐Локальна ☐Регіонарна ☐Загальна ☐Седація_____

18.15 **Початок операції** Дата ____.____.20____ Час ____:____ **Завершення операції** Дата ____.____.20____ Час ____:____

19 Життєві показники

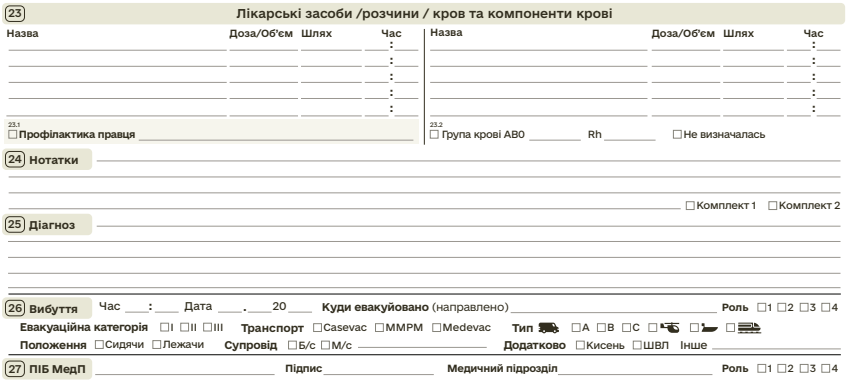
Час	ЧД	SpO2	Пульс	АТ	ШКГ/AVPU	ШБ	t °C	Діурез
____:____				____/____				
____:____				____/____				
____:____				____/____				

20 Параметри вентиляції

Час	Режим	ЧД	ДО	FiO2	ПТКВ	ПТВ	ETCO2
____:____							
____:____							
____:____							

21 СЛР Початок ____:____ Завершення ____:____

22 Смерть Час ____:____ Дата____.____.20____ Обставини _____


23 Лікарські засоби /розчини / кров та компоненти крові

Назва | Доза/Об'єм | Шлях | Час

23.1 ☐ Профілактика правця

23.2 ☐ Група крові АВ0 ____ Rh ____ ☐ Не визначалась

24 Нотатки

☐ Комплект 1 ☐ Комплект 2

25 Діагноз

26 Вибуття Час ___:___ Дата ___.___.20___ Куди евакуйовано (направлено) ____ Роль ☐1 ☐2 ☐3 ☐4

Евакуаційна категорія ☐I ☐II ☐III Транспорт ☐Casevac ☐MMPM ☐Medevac Тип ☐A ☐B ☐C

Положення ☐Сидячи ☐Лежачи Супровід ☐Б/с ☐М/с Додатково ☐Кисень ☐ШВЛ Інше ____

27 ПІБ МедП ____ Підпис ____ Медичний підрозділ ____ Роль ☐1 ☐2 ☐3 ☐4

Скорочення, що використовуються у формі первинної облікової документації № 001/о «Первинна медична картка»

AVPU – англомовна абревіатура шкали визначення рівня свідомості: у свідомості (Alert), реагує на голос (Verbal), реагує на біль (Pain), без свідомості (Unconscious)
CASEVAC – евакуація постраждалого
D – огляд зіниці справа
DCR – damage control resuscitation (ресусцитаційні заходи з контролем пошкоджень)
DCS – damage control surgery – (хірургія контролю пошкоджень)
eFAST – ультразвукове дослідження за протоколом eFAST (Extended Focused Assessment with Sonography in Trauma)
ETCO2 – парціальний тиск вуглекислого газу у кінці видиху (у %)
FiO2 – частка вдихуваного кисню (у %)
MEDEVAC – медична евакуація
MMPM – мультимодальна евакуація
O_2 – кисень
Ps – пульс (ударів за 1 хвилину)
REBOA – реанімаційна ендоваскулярна балонна оклюзія аорти
Ro – рентгенографія

S – огляд зіниці зліва
SpO_2 – сатурація кисню в крові (у %)
ТQ – турнікет
А – активний метод профілактики при гіпотермії
АЗФ – апарат зовнішньої фіксації
АТ – абдомінальний турнікет (у пунктах 2.5, 4.1), артеріальний тиск (у пунктах 2.3 пункту, пункт 5, пункту19 форми)
б/с – без супроводу
В – військовослужбовець
в/в – внутрішньовенний шлях введення
в/к – внутрішньокістковий шлях введення
ВТ – вузловий турнікет
ДО – дихальний об'єм
ЕКГ – електрокардіографія
ЕТТ – ендотрахеальна трубка
ж – жіноча стать
Конв. – час конверсії турнікета
л – зліва
л – локалізація
ЛВК – ліва верхня кінцівка
ЛНК – ліва нижня кінцівка
м/с – з медичним супроводом
МедП – медичний працівник
МП – місце події або пункт збору поранених
Накл. – час накладення турнікета
НГП – надгортанний повітропровід
НП – немедичний працівник
НФП – назофарингеальний повітропровід
ОФП – орофарингеальний повітропровід
П – полонений (у підпункті 1.1 пункту 1 форми), пасивний метод профілактики при гіпотермії (у пункті 4.6 пункту 4, підпункті 19.5 пункту 19 форми)
п – справа
ПВК – права верхня кінцівка
Перем. – час переміщення турнікета
ПНК – права нижня кінцівка

ПТВ – піковий тиск на вдиху (у мм рт.ст.)
ПТКВ – позитивний тиск у кінці видиху (у см вод.ст.)
ПІБ – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності)
СД – само/взаємодопомога (у пункті 2.3 пункту 2 форми), самостійне дихання (у пункті 4.3 пункту 4 форми)
СЛР – серцево-легенева реанімація
ц – цивільний
ч – чоловіча стать
ЧД – частота дихання (дихальні рухи за 1 хвилину)
ШБ – шкала болю (від 0 до 10 балів)
ШВЛ – штучна вентиляція легень
ШКГ – шкала ком Глазго (від 3 до 15 балів)
ХБРЯ – хімічне, біологічне, радіологічне, ядерне ураження

Додаток 11

Форма
первинної облікової документації № 002/о
(затверджено наказом Міністерства оборони України
18 квітня 2025 року № 253)

Форма первинної облікової документації № 002/о

КАРТКА ПОСТРАЖДАЛОГО № _____

1 Загальна інформація

Дата події _____.____ _____ рік Час події _____:_____

Евакуаційна категорія: ☐Термінова(I) ☐Пріоритетна(II) ☐Звичайна(III)

ПІБ _____

ДН _____.____ _____ рік Стать: ☐Ч ☐Ж ID _____

В/ч _____ В/звання _____ Алергія _____

2 Механізм

Травма:
☐Вогнепальна ☐Вибухова ☐Відкрита ☐Тупа
☐Тривале стиснення ☐Теплова ☐Холодова

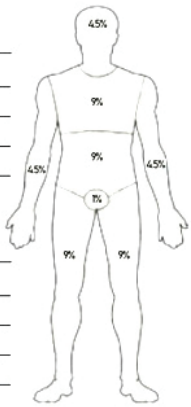
Ураження:
☐Хімічне ☐Біологічне
☐Радіологічне ☐Ядерне

Тип: ☐Проникна ☐Непроникна
☐Інше: _____

3 Травма

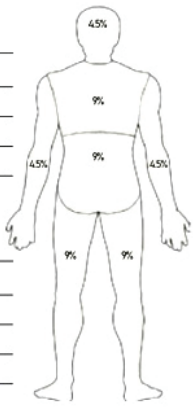
Турнікет права рука
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____

Турнікет права нога
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____



Турнікет ліва рука
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____

Турнікет ліва нога
Назва _____
Накладено ____:____
Знято ____:____
Переміщення ____:____
Конверсія ____:____



4 **Життєві показники:**

Час	____:____	____:____	____:____	____:____
Частота дихання				
SpO_2				
Пульс				
Артеріальний тиск	____/____	____/____	____/____	____/____
Рівень свідомості (AVPU)				
Шкала болю (0-10)				

5 **Надана допомога**

M: ☐Кінцівки TQ ☐Вузловий TQ ☐Абдомінальний TQ _____
☐Тампонування ☐Гемостатичний бинт _____
☐Тиснуча пов'язка ☐Інше _____ _____

A: ☐Прохідні ☐O_2 _____ л/хв ☐НФП ☐НГП ☐Кріко _____

R: ☐Дихальний мішок Декомпресія: ☐П ☐Л _____
Оклюзійна наліпка: ☐П ☐Л ☐Вентильована ☐Невентильована _____

C: Судинний доступ: ☐В/В ☐В/К _____

Інфузійна терапія

	Назва	Об'єм	Шлях введення	Час
Розчин				:
				:
Кров/компоненти				:
				:
Суха плазма				:

Лікарські засоби

	Назва	Доза	Шлях введення	Час
Анальгетик (наприклад: фентаніл, парацетамол)				:
				:
				:
Антибіотик (наприклад: моксифлоксацин)				:
				:
				:
Інші (наприклад: транексамова кислота)				:
				:

Н: Профілактика гіпотермії: ☐А ☐П Засіб _____
☐Набір ЛЗ Щиток на око: ☐Л ☐П Іммобілізація _____

6 **Додаткова інформація**

Нотатки: _____

_____

_____

ПІБ _____ **В/ч** _____

Дата _____._____ _____ рік **Підпис** _____

Скорочення, що використовуються у формі первинної облікової документації № 002/о «Картка постраждалого»

AVPU – англомовна абревіатура шкали визначення рівня свідомості: у свідомості (Alert), реагує на голос (Verbal), реагує на біль (Pain), без свідомості (Unresponsive)
O_2 – кисень (у %)
ID – англомовна абревіатура identity document
SpO_2 – сатурація кисню в крові (у %)
TQ – турнікет
А – активний метод профілактики гіпотермії
в/в – внутрішньовенний шлях введення лікарських засобів
в/к – внутрішньокістковий шлях введення лікарських засобів
в/з – військове звання
в/ч – військова частина
дн – дата народження постраждалого (число, місяць, рік)
ж – жіноча стать
кріко – крікотіреотомія
л – зліва
лз – лікарські засоби
НГП – надгортанний повітропровід
НФП – назофарингеальний повітропровід
п – справа, пасивний метод профілактики гіпотермії
ПІБ – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності)
ч – чоловіча стать

АВТОРИ-УКЛАДАЧІ

Т. С. Вайда, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент; член-кореспондент Інженерної академії України.

М. В. Корнієнко, перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції.

Довідкове видання

ВАЙДА Тарас Степанович
КОРНІЄНКО Максим Вікторович

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК З БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Українською мовою

Верстання *В. Грицик*
Дизайн обкладинки *В. Грицик*
Технічне редагування *О. Гринюк*

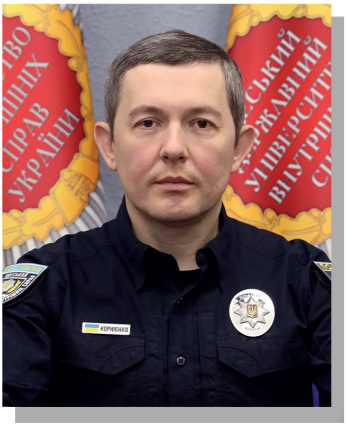
ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 05.06.2026 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Warnock. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 30,23. Наклад 300.
Замовлення № 040-0626.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.



ВАЙДА Тарас Степанович,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент, полковник міліції в запасі, член-кореспондент Інженерної академії України.



КОРНІЄНКО Максим Вікторович,
перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції.

ISBN 978-617-8804-12-1
ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО